

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİMDALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ (1892-1928)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM TORUK

İSTANBUL 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİMDALİ
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALİ

HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ (1892-1928)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM TORUK

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. UFUK GÜLSOY

İSTANBUL 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi İbrahim TORUK'un "Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Ufuk GÜLSOY
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Vahdettin ENGIN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Acar SEVİM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 16.09.2013 tarih ve 2013/16-4 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	XI
ABSTRACT.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ	1
1 . BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ	12
1.1 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Yeri ve Kurulması.....	12
1.2 Hocaların Temini	14
1.3 Halkalı Ziraat Mektebi'nin İnşası	15
1.4 Baytar Mektebi'yle Birleşme.....	17
1.5 Halkalı Ziraat Mektebi'nin İlk Bütçesi.....	18
1.6 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılması.....	19
1.7 Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi.....	23
1.8 Savaş Yıllarında Halkalı Ziraat Mektebi	31
1.9 Halkalı Ziraat Mektebi'ni Islah Çabaları	36
1.10 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Kapatılması.....	54
2 . BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM.....	59
2.1 Öğrenciler	59
2.1.1 Öğrencilerin kabulü	59
2.1.2 Öğrencilerin sayısı ve menşei	64
2.1.3 Öğrencilerin sınavları	66
2.1.4 Öğrencilerin cezalandırılmaları	68
2.1.5 Öğrencilerin istihdamı	71
2.2 Dersler.....	76
2.2.1 Fenn-i Ziraat (Ziraat Bilimi).....	78
2.2.2 Fenn-i Mevaşi (Besicilik)	81
2.2.3 İlm-i Servet-i Ziraîye (Ziraî Ekonomi).....	86
2.2.4 İlm-i Hendese-i Ziraiye.....	88
2.2.5 İlm-i Nebâtât (Botanik).....	89
2.2.6 Vezâif-i Hayat ve Teşrîh-i Nebât (Bitki Anatomisi)	90
2.2.7 Orman Fenni (Ormancılık)	90
2.2.8 Kimya-yı Umumi (Genel Kimya).....	91
2.2.9 Sanayi-i Ziraiye (Ziraî Sanatlar).....	92
2.2.10 Kavânîn-i Ziraiye (Ziraat Kanunları).....	93
2.2.11 Bahçıvanlık	93
2.2.12 İlm-i Maâdin (Mineraloji).....	94
2.2.13 İlm-i Tabakatü'l-Arz (Jeoloji)	95
2.2.14 Hikmet (Fizik).....	96
2.2.15 İlm-i Alâim-i Cevviye (Meteoroloji)	97
2.2.16 Fenn-i Mihaniki (Mekanik)	97
2.2.17 Fenn-i Mesâha-i Arazi-Harita Ahzi Usulü (Kartografya).....	97
2.2.18 İlm-i Cebir.....	98
2.2.19 İlm-i Hendese-i Nazariye (Uzay Geometri).....	98
2.2.20 Hıfz-ı Sıhhat (Sağlık Bilgisi)	98
2.2.21 Fenn-i Baytarî-yi Umumi (Genel Veterinerlik)	99
2.2.22 Bağcılık	100

2.3	Muallimler	104
2.4	Mektebin İdari Yapısı	111
2.5	Mektebin Müştemilatı	115
2.5.1	Çiftlik	115
2.5.2	Kimyahane	121
2.5.3	Süthane	123
2.5.4	Rasathane	125
2.5.5	Çiftlik Makinist Mektebi	126
2.5.6	Tohum Islah İstasyonu (Islah-ı Büzûr Darülmesai)	127
2.6	Mektebin Bütçesi	129
2.7	Halkalı Ziraat Mektebi'nde Yaşam	132
3	BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NİN ve MENSUPLARININ FAALİYETLERİ	140
3.1	Bilimsel Faaliyetler	140
3.1.1	Konferans ve Kongreler	140
3.1.2	Zirai Mücadeleler ve Hizmetler	142
3.1.3	Bilimsel Geziler	145
3.2	Basın Faaliyetleri	146
3.3	Halkalı Ziraat Mektebi'nde Siyasi Faaliyetler	152
3.4	Sergi Faaliyetleri	159
3.5	Öğrenciler ve Eserleri	165
3.6	Muallimler ve Eserleri	193
	SONUÇ	216
	BİBLİYOGRAFYA	219
	EKLER	234

ÖNSÖZ

XIX. yy. her alanda olduğu gibi eğitim alanında da modernleşmenin ivme kazandığı bir dönem olmuştur. Yüzyılın başında, II.Mahmud zamanında (1808-1839) idarede başlayan reformlar yüzyılın sonunda, II.Abdülhamid (1876-1909) zamanında eğitim alanında yoğunlaşmıştır. Bu dönemde genel eğitimle ilgili olarak idadiler ve rüştiyeler yaygınlaştırılmış ve her vilayette bir mekteb-i sultani kurulmuştur. Meslekî eğitimle ilgili olarak da Orman Mektebi, Kondüktör Mektebi, Makinist Mektebi gibi mektepler kurulmuştur.

Bu dönemde kurulan meslek okullarından birisi de Halkalı Ziraat Mektebi'dir. Bu mektep sanayileşmeye çalışan bir devletin tarımdaki çabalarını göstermektedir. Zira Bursa ve Selanik'te kurulan ziraat mektepleriyle tarımda sanayileşme ve bilinçlenme amaçlanmaktadır. Halkalı Ziraat Mektebi bu meslek okullarının üzerinde ihdas edildiği için adeta bir ziraat fakültesi konumundaydı. Bu konumunu 1928'de kapatılıncaya devam ettirdi. Kapatıldıktan sonra da mezunları Avrupa'da tahsil görüp Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev aldılar. Bu durum Cumhuriyet'in tarım politikalarının belirlenmesinde etkin olan kadronun bu okuldan yetiştiğinin göstergesidir. Nitekim Cumhuriyet'in ilk Ziraat Vekili bu okul mezunudur.

Günümüzde eğitim tarihi çalışmaları yaygınlaşsa da mesleki eğitim henüz tam anlamıyla ele alınmış değildir. Halbuki Osmanlı'nın yapmaya çalıştığı gibi küresel ekonomiye dahil olabilmenin yolu ekonominin her alanında, her sektörde kalkınmayı ve modernleşmeyi sağlamaktır. Bunun temini de sağlam kadrolar oluşturup sağlıklı ekonomik politikalar belirleyebilmektir. Ben bu konuyu ele alırken amacım tarım alanında bu kadroların nasıl yetiştirildiği ve bu yetiştirilme sürecine dönemin iç ve dış siyasi, ekonomik ve eğitim/bilim koşullarının katkısının ne derece olduğunu belirlemektir. Bu yüzden bu çalışma sadece bir eğitim tarihi, bir mektep tarihi çalışması değil aynı zamanda ziraat bilimlerin ülkeye girişi açısından bilim tarihine, dönemin zirai/iktisadi koşullarını ele alması açısından da iktisat tarihine katkı sağlayan bir çalışmadır.

Tez konusunu aldığımda önce Maarif Nezareti Tedrisât-ı Âliye dosyalarını taramaya başladım. Bir müddet sonra burada konuyla alakalı belge çıkmadığını görünce Tedrisâtı Taliye dosyalarına baktım. Buradan da belge çıkmayınca durumu paylaştığım

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bazı arkadaşlar (Dr. Sevilay Kasap ve Yard. Doç. Dr. Aziz Tekdemir, kendilerine teşekkür borçluyum) T tasnifine bakmamı orada Halkalı Ziraat Mektebi ile ilgili belgelere rastladıklarını söylediler. Ben de bu tasnife baktığımda ki bu tasnif dosya ve defterlerden oluşmaktaydı yoğun tarama sonucunda Maarif Nezareti tasnifinde boşa giden onca emek ve zamandan sonra gerçekten de mekteple ilgili belgelere ve hatta mektebin aynen kayıt defterlerine rastladım. Ancak bu defterler sınav notları ve muallimler hakkında bir kaç biyografik bilgi dışında pek faydalı olmadılar. Daha çok çiftlik ve mektebin bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyaçları ile ilgili taleplerden oluşuyordu. T tasnifini taradıktan sonra mektebin II.Abdülhamid dönemine ilişkin gayet verimli bilgilere sahip olmama rağmen bu dönem sonrasına ilişkin bilgilerde büyük bir boşluğun olduğunu gördüm. Örneğin mektebin I. Dünya Savaşı esnasındaki durumuna ve bu dönemdeki kapatılmaya ilişkin bir belgeye rastlamadım ancak yeniden açılması için hazırlık yapılmasına ilişkin bir belgeye rastladım. Aslında daha genel olarak Balkan Savaşları ve Milli Mücadele ile birlikte on seneyi bulan savaş yıllarından nasıl etkilendiği, bir eğitim müessesesi olarak bu dönemi nasıl atlattığı/yaşadığı benim için bir muammaydı. Arşivde bu döneme ilişkin belge bulamayınca dönemin basınına tarayayım dedim ve ziraî gazeteleri taramaya başladım. Ziraî basında mütareke döneminde mekteple ilgili bir kaç haber ve makale bulsam da bu gazetelerde özellikle dikkatimi çeken şey bu gazete/dergi yazarlarının büyük çoğunun mektebin muallimlerinin olmasıydı. Bu durum aklıma “şerefü'l-mekan bi'l-mekin” sözünü getirdi. Ben de “kuru kuruya bir binanın ya da buradaki görevlilerin künyesel bilgilerinin verilmesinin önemli olmadığını, bir kurumu özellikle de bir eğitim kurumunu o kurum yapan alanında ülkeye/topluma yaptığı katkıdır verdiği faydadır” diyerek mektep mensuplarının halka ve Türk ziraat bilimine yaptığı katkıları araştırmaya başladım. Bu amaçla ziraî gazete ve mecmuaları yeniden taradım. Tabi bu çok zaman alıcı ve uğraştırıcıydı. İşin zor bir tarafı da mekteple ilgisi yok diye kaydetmediğim bazı yazarların mekteple olan ilişkilerini basını taradıktan çok sonra tespit edip tekrar başa dönmem oldu. Daha sonra IRCICA'nın çıkardığı *Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*'ni ve diğer literatür tarihlerini farkettim. Benim için çok geçti ama yine de bunlardan bayağı yararlandım (yeri gelmişken bunlarda Halkalı Ziraat Mektebi'nde müdürlük de yapmış olan fenn-i mevaşi muallimi İstirati Efendi'nin adının yanlış yazıldığını ve Cevat Rüştü gibi bazı yazarların makalelerinin eksik alındığını belirtmeliyim).

Gerek ders programında gerekse tamir belgelerinde yoğun teknik tabirlerden dolayı çok zaman harcadım. Özellikle de kimya ve ilm-i maadin (mineroloji) derslerinin çevirilerinde çok uğraştım. Çünkü bu dönemde modern doğa bilimleri ülkeye yeni yeni girmektedir. Zirai terimlere karşılık bulmaya çalışanlar zaten Halkalı Ziraat Mektebi'nin hocaları, diğer bilimlerde de oturmuş bir terminoloji yok. Özellikle bileşiklerde herkes kendine göre kavram kullanmaktaydı (Bu yorum Prof. Dr. Emre Dölen Hoca'ya aittir. Değerli yorumlarını benimle paylaştığı için kendisine teşekkür ederim). Tabii mürettip hataları da ona göre artmaktaydı. Örneğin mürettip hatasından dolayı ders programında karşılık olarak kayaç kelimesini bulana kadar bir hafta harcadım. Yaklaşık iki ayımı verdiğim mektebin tamir belge ve defterlerini ise vakit yetersizliğinden dolayı düzenleyip tezde kullanamadım bile.

Mektebin cumhuriyet dönemine ilişkin pek belge bulamadım. Sadece muallimlerin ziraat kongresine katılımı vb. faaliyetlere ilişkin bir kaç belgeye rastladım. Zaten çok az olan ve Halkalı Ziraat Mektebi'nin tarihinden kısaca bahseden literatürde mektebin kapatılıp yerine Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulduğu yazmaktadır. Bu da kafamda şu soruyu doğurdu “Bunca yıl Avrupa'ya mezun gönderen, Avrupadan mezun öğrenci alıp muallim yapan mektep bir kalemde silindi mi? Bunca birikime ne oldu?”. Bu soruların cevabını bulabilmek için literatür taramalarımı genişletsem de yine bir sonuca varamadım, tezin bu kısmı uzun süre boş kaldı ve sorularına bir cevap bulamadım. Bir kaç yıl sonra Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyesi sayın Cemalettin Çiftçi'nin Yüksek Ziraat Enstitüsü hakkındaki eserleri çıkıp onlara ulaştınca bu sorularımın cevabını bulmuş oldum. Turgut Yazıcıoğlu'nun anıları da bu bilgileri tamamlayan güzel bir anekdot oldu.

Mektebin tarihi araştırılırken Maarif Nezareti, Dahiliye Nezareti, İradeler, T (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Maâdin Nezaretleri), Sadaret, Yıldız, Şûrâ-yı Devlet, Meclis-i Vâlâ Evrakına bakılmış ayrıca dönemin zirai basını ve ilgili literatür taranmıştır. Ben bu alanda elimden geldiğince eksikliklerimi gidermeye çalıştım. Ancak süre sınırı özellikle de dil konusundaki eksiklikleri gidermeme engel oldu. Hatasız kul olmaz, kusurlarımız affola. Bugün hala tarımda modernleşmesini tamamlayamamış bir ülkenin ferdi olarak, bu amaç için yüzyıldan fazla bir zaman önce kurulan bir müesseseyi ele alarak tarihin puslu aynasına bir nebze ışık tutabildimse amacıma ulaştım demektir. Victor Hugo'nun dediği gibi “Zaten tarihin gayesi de geçici insanda ebedi insanı bulmak değil mi”?

Ben 2006’da bu teze başladığımda Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sultanahmet’te İl Özel İdare’nin arkasındaydı. Buradan önce vilayete sonra da Kağıthane’ye kalıcı yerine taşındı. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü de önce kampüsteki müsafirhanenin ordaydı. Sonra Fen-Edebiyat Fakültesi’nin altına, oradan da kalıcı olarak şimdiki enstitüler binasına taşındı. Bu yüzden bir ara acaba başlıkta önsöz yerine “Üç Arşiv Bir Tez” tabirini mi kullansam diye düşünmedim değil.

Bu uzun çalışma süresi boyunca bir çok kişiden farklı alanlarda yardım gördüm. Öncelikle bunca yıl boyunca bana serbest çalışma fırsatını veren danışmanım sayın Prof. Dr. Ufuk Gülsoy’a, böylesine bütünleştiğim güzel bir kurumu tez konusu olarak bana öneren sayın Prof. Dr. Zekeriya Kurşun’a, enstitü ile olan ilişkilerimde bana yardımcı olan sayın Prof. Dr. Ali Akyıldız’a, tez savunma tarihi belirlerken beni serbest bırakıp bana kolaylık sağlayan jüri üyeleri sayın Prof. Dr. Vadettin Engin’e ve sayın Prof. Dr. Acar Sevim’e çok teşekkür ederim.

Ayrıca maddi-manevi destekleri için değerli hocalarım sayın Mehmet Genç’e, sayın Prof. Dr. Sait Polat’a ve sayın Doç. Dr. Gültekin Yıldız’a medyunu şükranım.

Bölümdışı olmalarına rağmen kendilerinden yardım talebimi geri çevirmeyen sayın Prof. Dr. Emre Dölen ve sayın Prof. Dr. Sevtap İshakoğlu Kadioğlu’na müteşekkirim.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne ilk girdiğim zamanlarda kendisinin yoğun çalışma temposuna rağmen beni kırmayıp bana adeta arşiv rehberliği yapan Yard. Doç. Dr. Ömer Faruk Bölükbaşı’na, bana hangi dosyalara bakmam gerektiğini söyleyip arşivdeki işimi kolaylaştıran Yard. Doç. Dr. Aziz Tekdemir’e ve Dr. Sevilay Kasap’a teşekkür etmezsem haksızlık etmiş olurum.

Ayrıca arşivde belgelerin fotoğraflarını çekmemde bana yardımcı olan Cabir Duysak ile Levent Düzcü’ye ve mektebe alınan fizik ve kimya aletlerinin Fransızcalarını tercüme eden Kuntay Gücüm’e teşekkür etmeyi borç bilirim.

24 Kasım 2011 öğretmenler gününde Halkalı Ziraat Mektebi binasında karşılaştığım, mektepte 1970’li yıllarda öğretmenlik yapan Cahit Uluer’e, her ne kadar dipnotsuz oldukları için kullanamam da hazırladığı mektebin tarihi ve ünlüleriyle ilgili yaklaşık on beş sayfalık taslağı benimle paylaşıp ufkumu açtığı için özellikle teşekkür ederim.

Teşekkür etmem gerekenler arasında Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün, Babakanlık Osmanlı Arşivi'nin, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nin yardımsever personellerini de zikretmeliyim.

Tabi her araştırmacının bir de araştırma dışı hayatı vardır. Bu uzun çalışma süresi boyunca benim kahrımı çeken, maddi-manevi her türlü desteklerini esirgemeyen kıymetli dostlarım M. Rauf Nacak, Muhammet Yücel, Ali Gözeller, Ali Adem Yörük, Mustafa İnce, Faruk Eken, İdris Çetin, Erhan Mersin ve Mehdi Özçoban'ın haklarını ödeyemem.

Ayrıca bunca yıl bana evlerini açtıkları için değerli arkadaşlarım Şirinevler'den İbrahim Doğan ve Hasan Kantemir'e, Çeliktepe'den M. Raşit Ekşi, Ebubekir Yanık, Necip Kayım, Hüseyin Güneş ve Salih Ocak'a, Samatya'dan İlyas Aydede ve Şükrü Bekdemir'e, Mecidiyeköy'den Muhammet Benli'ye, Zeytinburnu'dan Bilal Şener ve Naim Balta'nın iyiliklerini unutamam.

Kendilerinden çok şey öğrendiğim aileme ifadelerim yetersiz kalır.

Son ve özel olarak da “Her Zaman Yanımda Olan” a sonsuz şükranlarımı sunarım.

07.10.2013

Kocamustafapaşa

ÖZET

19. yy.'da Osmanlı Devleti sanayileşen dünyaya ayak uydurabilmek için çabalıyordu. Ekonomisinin temeli tarım olduğu için tarımda sanayileşmeye ayrı bir önem atfediyordu. Bu amaçla yüzyılın ortalarında ilk defa bir ziraat mektebi kurdu. Her ne kadar bu ilk ziraat mektebinin ömrü uzun olmasa da daha sonra ziraat mekteplerinin sayısı ve dereceleri arttı.

Halkalı Ziraat Mektebi orta dereceli ziraat okullarından mezun olanların girdiği bir “Ziraat Darülfünunu” konumundaydı. Bu okulun hocaları Avrupa ziraat okullarında okumuşlardı ve aynı zamanda, ülkede mevcut olan geleneksel tarımdan; bilimsel, sanayileşmiş tarıma geçişi sağlamak amacıyla kurulan Ziraat Heyet-i Fenniyesi'nin de üyeleriydiler.

Öğrenciler bu okulda tarımsal nesnelere etkileyen iç ve dış faktörleri öğrenip bunların ıslah edilmesi çalışmalarını laboratuvarlarda deneyebiliyorlardı. Bu okuldan mezun olan öğrenciler ülkenin her köşesine ziraat müfettişi veya başka bir zirai bürokrat olarak gönderiliyorlardı. Bir yerde acil bir zirai problem olduğu zaman bu mektepten özel bir heyet hazırlanıp gönderiliyordu. Kısacası Halkalı Ziraat Mektebi tarımda modernleşmenin lokomotif pozisyonundaydı.

ABSTRACT

In 19th. century, the Ottoman State was trying to keep up with the industrializing world. It was giving great importance to agriculture because the economy was based upon agriculture. For this purpose, it established an agricultural school for the first time in the midst of the century. Although the first agricultural school did not last long, the number of agricultural schools and their degrees increased.

The Agricultural School of Halkalı was in the position of a “university of agriculture” where those who graduated from average-degreed agricultural schools could enter. Teachers of these schools studied agriculture in Europe and at the same time they were members of the Scientific Council of Agriculture (Ziraat Heyet-i Fenniyesi) which was established for the purpose of transition from traditional agriculture present in country to scientific and industrialized agriculture.

In this school, students could learn the interior and exterior factors that effected agricultural objects and they could experiment the labour of adjustment in laboratories. The students who graduated from this school were being sent to every part of the country as an agricultural inspector or an other agricultural bureaucrat. When there was an urgent agricultural problem somewhere, a special commission was being arranged and sent there from this school. In brief, the Agricultural School of Halkalı was in a position of locomotive in agricultural modernization.

KISALTMALAR

A.AMKT.MHM	Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme
A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m	Adı geçen makale
Agt	Adı geçen tez
B	Receb
BEO	Bâb-1 Âli Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c	Cilt
C	Cemâziyyelâhir
Ca	Cemâziyyevvel
DH.EUM.5.ŞB	Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5. Şube
DH.İD	Dahiliye İdari
DH.MB.HPS.M	Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emiriyye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MKT	Dahiliye Mektubi
DH.ŞFR	Dahiliye Şifreli
DH.UMVM	Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti
HZMÂM	Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası
İ.DH	İradeler Dahiliye
İ.DUİT	İradeler Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ.HUS	İradeler Hususi
İ.KAN	İradeler Kavânin ve Nizamât
İ.MMS	İradeler Meclis-i Mahsus
İ.OM	İradeler Orman Maâdin
İ.ŞD	İradeler Şûrâ-yı Devlet
İ.TNF	İradeler Ticaret ve Nafia
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜOFTÖAO	İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi (Tarihçe- Öğretim-Araştırma-Organizasyon)

L	Şevval
M	Muharrem
MF.İST	Maarif Nezareti İstatistik Kalemi
MF.MKT	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MV	Meclis-i Vâlâ
N	Ramazan
Nr.	Numara
OTTBLT	Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi
R	Rebiülahir
Ra	Rebiülevvel
RZG	Resimli Ziraat Gazetesi
S	Safer
S	Sayı
s	Sayfa
SDAO	Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye
SNMU	Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
Ş	Şaban
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TFR.I.MKM.	Rumeli Müfettişliği Makâmât Evrakı
ty	Tarih yok
tyy	Tarih ve yer yok
Y.A.HUS	Sadaret Hususi Maruzatı
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.HR	Yıldız Perakende Hariciye
Y.PRK.MF	Yıldız Perakende Maârif
Y.PRK.OMZ	Yıldız Perakende Orman Maâdin Ziraat
Y.PRK.ZB	Yıldız Perakende Zabtiye
yy	Basım yeri yok
YZE	Yüksek Ziraat Enstitüsü
Z	Zilhicce
Za	Zilkade
ZB	Zabtiye Nezareti Evrakı

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu başlıca faaliyeti tarım olan bir ülkeydi. “Tarımın mahiyeti ve önemi İmparatorluğun ömrü boyunca çok az değişti”. 1800’de de 1900’de de nüfusun beşte dördü ziraatla meşguldü ve hayatlarını topraktan kazanıyordu¹. 20. Yüzyılın başlarında bile Anadolu’dan yapılan ihracatın %80-85’ini tarımsal ürünler oluşturmaktaydı². 19. Yüzyılın ilk yarısına baktığımızda imparatorluktaki tarımın özellikleri kabaca şu şekildeydi:

“Hakim üretici tipi küçük köylülük idi. Üretimde yağmur suyuna olan bağımlılığın yanısıra, bazı bölgelerde genel güvenliğin sağlanamaması ve küçük köylülük üzerindeki vergi yükü tarımsal gelişme üzerinde belirleyici faktörlerdi. Tarımsal kredi bulma güçlüğü küçük köylülüğü tefecilere mahkum ediyor ve sonuçta mülksüzleşmelerine yol açabiliyordu. Tarım teknikleri ise binlerce yıldır değişmemişti ve ilkeldi. Köylüler üretim sürecinde, geçimlik düzeyde ve istikrarsız olan varlıklarını tehlikeye atabilecek değişiklikleri-riskleri göze alamıyordu. Kişilerin yasalarla garanti altına alınmış mülkiyet haklarının olmayışı olgusu da bu faktörle birleşince düşük verimlilikte ve durağan bir üretim yapısı ortaya çıkıyordu. Uygun ulaşım imkanlarının yokluğunun yanısıra iç gümrükler ve devletin tarım ürünlerini satın alma politikası da tarımda mevcut durağan yapının sürmesine yardımcı oluyordu”³.

“Doğanın olanaklarına göreli olarak çok az bir alanda tarım yapılması, toprak dağılımının çarpıklığı, üretimde insan ve hayvan gücüne dayanılması, ürün türünün azlığı, verim (...) düşüklüğü, ulusal bir pazarın kurulamamış ve çiftçinin örgütlenememiş olması, ulaşım olanaklarının kıtlığı, vergilerin tür yönünden çokluğu ve tutar yönünden ağırlığı Osmanlı tarımının belirgin özellikleriydiler”⁴.

Kuruluş döneminden beri uygulanmakta olan timar sistemi resmi olarak Tanzimat Fermanı’yla kaldırılrsa da varlığını sürdürmekteydi. Özel mülkiyet ise ancak 1858 Arazi Kanunnamesi ile yasalaşmıştı. Bununla birlikte bazı araştırmacılara göre bu kanunnamenin amacı ne arazileri kaydetmek ne de ziraati geliştirmekti. Esas amaç vergi mükelleflerinin kimliklerini tespit ederek vergilerin kimin tarafından ödenmesi gerektiğini bilmektir⁵. Yabancıların mülk edinebilmesi ise 1867’de mümkün olmuştu⁶. Özel mülkiyetin olmaması Osmanlı’da, Batı’da görüldüğü türden toprak mülkiyetinin

¹ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, C. II, İstanbul 2004, s. 961.

² Mehmet Murat Baskıcı, *1800-1914 Yıllarında Anadolu’da İktisadi Değişim*, Ankara 2005, s. 121.

³ Murat Baskıcı, “Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 58, sayı 1, Ankara 2003, s. 31.

⁴ Hayri R. Sevimay, *Cumhuriyete Girerken Ekonomi -Son Dönem Osmanlı Ekonomisi-*, İstanbul 1995, s. 41.

⁵ Donald Quataert, *age*, s. 975.

⁶ Murat Baskıcı, *1800-1914 Yıllarında Anadolu’da İktisadi Değişim*, s. 124.

yoğunlaşması ve merkezileşmesi olgusunun gerçekleşmesini önledi. Bunun sonucunda büyük çapta özel tarımsal üretim ya da büyük bir Pazar için tarımsal üretim söz konusu olamayıp tarımsal meta üretimi ancak sınırlı ölçülerde ve küçük yerel Pazarlar düzeyinde gerçekleşebildi. Bu olgu yani büyük üretim artışları hedefleyen ve rakipleriyle yarışta öne geçmeye çalışan özel mülk sahiplerinin yokluğu olgusu, diğer şeylerin yanı sıra üretim artışı için teknolojik yenilikler arama düşüncesinin doğmasını da önlemiş olabilir⁷. Halk tarafından kullanılmakta olan tarım teknolojisi yüzyıllardır dünyanın her yerinde kullanılmakta olan kara sabana dayanıyordu. Ancak yabancıların mülk edinebilmesinden sonra Çukurova'daki ve Batı Anadolu'daki yabancı çiftlikler sayesinde modern tarım araçları ülkeye girmeye başlamıştı. Ulaşım ağlarının yetersizliği iç anadoludaki buğdayın ucuz ve sağlam olarak sahillere ve İstanbul'a getirilmesini mümkün kılmıyordu. Henüz kapitalist sisteme geçilmediğinden ekonomik faaliyetlerin temel amacı kar etmek değil karın doyurmaktı. Bu yüzden de nakdî ekonomi değil aynı ekonomi temeldi. Bununla birlikte Baltalimanı Antlaşması'nda sonra ülkeye giren sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkelerin ucuz ve kaliteli ürünleri Tanzimat basınında sanayi mi ziraat mi tartışmalarının başlamasına, iktisat sisteminin ve politikalarının eleştirilmesine neden oldu. Bu tartışmalarda sanayinin cazibesinden ve getirilerinden bahsedildiği gibi ziraatin önemine de değiniliyor ancak yerli zirai ürünlerin ve teknolojinin yetersizliğine ve pahalılığına vurgu yapılarak tarımın ibtidailiğinden şikayet olunuyordu⁸. Bu şikayetler tamamen haklıydı⁹. 1868'deki (1285) bir gazete makalesinde; zamanında orakçı bulunamadığından tanelerin ziyan olmasından bahisle orak yerine Avrupa usulünün uygulanarak makine kullanılmasını tavsiye etmekte, çiftçilerin Avrupa araç ve gereçlerini bilmeyip babadan gördüğü usullerle zar zor çalıştığını böylece hem kendisini hem de toplum ve devleti zarara soktuğundan bahsederek halkın aydınlatılması görevinin devlete düştüğünü söylemektedir¹⁰.

Aslında devlet daha Tanzimat'ın hemen akabinde durumun farkındadır. Bu nedenle çeşitli politikalarla tarımı kalkındırıp ürünlerin kalitesini artırarak küreselleşen dünya ekonomisine entegre olmaya çalışmıştır. Böylece ürünlerin kalitesini artırarak, dış devletlerin kendisinden beklediği ürünleri kaliteli olarak onlara sunarak pazarda yer

⁷ Osman Bahadır, *Osmanlılarda Bilim*, İstanbul 1996, s.51-52.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Kurdakul, *Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo-Ekonomik Fikir Hareketleri*, Ankara 1997.

⁹ Örneğin bu yüzyılda Trabzon'da Fransız unu yerli undan daha ucuzdu. Üstelik bu un Fransız buğdayından değil Fransızlarca ithal edilen Rus buğdayından elde ediliyordu. Bkz Dr. Baskıcı, *age*, s. 132; Fransızlar bizden okkasını 20 paraya buğday satın alıp, memleketlerinde öğüttükten sonra tekrar getirip Fransız unu diye okkasını beş kuruşa satıyorlardı (Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c 8, Ankara 1983, s. 447).

¹⁰ Kurdakul, *age*, s. 266.

kapacak ve bu yeri sağlamlaştırabilecekti*. Aslında tarımdaki yapısal dönüşümü belki de tarımda parasallaşmayla eş bir dönemlemeyle izlemek gerekir. Kapalı, geçimlik, yerel üreticiliğin açık, parasal, fiyat göstergelerine duyarlı, dış pazarlarla bütünleşen bir yapıya ulaşması bu çabaların bir sonucudur. 19. yüzyılın tüm sorunlarına karşın Osmanlı tarımı, dışarıdan gelen etkilerin de özendiriciliğiyle geleneksel kabuğundan sıyrılmaya başlar¹¹.

Bu dönemde devletin uyguladığı politikalar zirai bürokrasinin kurulması, teşvik faaliyetleri, zirai eğitimin ve örnek uygulamalarının başlatılmasıydı.

Ziraî Bürokrasinin Kurulması

Tanzimat sonrasında tarım politikası açısından önemli bir gelişme bu konudaki karar alma sürecini işletecek bir bürokratik yapının oluşturulmasıdır. 1839'da tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmak için Ticaret Nezareti kuruldu¹². 1843'te Maliye Nezareti'nin isteği üzerine ziraat ve ticareti yaygınlaştırıp üretimi artırmak ve bu konularda araştırma yapmak için bu nezarete bağlı olarak Meclis-i Ziraat kuruldu¹³. Ziraat Meclisi tarafından daha sonra taşrada bu görevleri yerine getirmek üzere yerel "hanedan" arasından seçilen Ziraat Müdürleri atanarak tüm ülkeyi kapsayan bir tarım teşkilatı kurulmuş oldu. 1846'da ilk kez müstakil bir Ziraat Nezareti kurulduysa da bir yıl sonra Ticaret Nezareti ile birleştirildi. 1848'de Nafia Nezareti kuruldu. 1849'da Ziraat Meclisi'nin adı Nafia Meclisi olarak değiştirildi. Bu değişiklikten bir hafta sonra da Ticaret ve Nafia Nezaretleri birleştirilerek Ticaret ve Nafia Nezareti kurularak sözkonusu meclis buraya bağlandı. 1858'de Meclis-i Me'âbir kurulunca 1859'da Nafia Meclisi kaldırıldı. 1863'te Meclis-i Me'âbir bünyesinde üç kişilik bir ziraat fırkası oluşturuldu. Bu komisyonun görevi tarımsal üretimi artırmak, sunulan çözüm önerilerini tartışıp karara bağlamak ve istatistiki bilgi toplamaktı. 1868'de Şûrâ-yı Devlet'e bağlı bir Nafia Dairesi kuruldu. Bu birimin görevi ekonomik konularda yerel düzeyde yapılacak çalışmaları düzenlemektir. Bu kurum ayrıca her yıl vilayetlerde toplanan Vilayet Genel Meclisleri'nin düzenleyeceği ve bölgenin ekonomik gelişmesine katkı sağlayacak tekliflerinin yer alacağı raporları karara bağlamak ve gerekli girişimleri yapmakla da görevliydi. 1869'da Ticaret ve Ziraat Nezareti kuruldu.

* Burada dış devletlerin kendisinden beklediği ürünler tabirini özellikle kullandım çünkü Osmanlı tarımının modernleşmesinde bu beklentiler büyük önem arz ediyordu. Biraz ileride de göreceğimiz üzere ülkedeki ilk ziraat mektebinin kurulması bu beklentileri karşılamak amaçlıydı.

¹¹ Şevket Pamuk, "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950", der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 19, 20.

¹² Tefik Güran, "Tarım Politikası (1839-1913)", *Osmanlı*, c. 3, Ankara 1999, s. 305.

¹³ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993, s. 282.

1872’de nezaretin adındaki ziraat kelimesinin yerini nafianın almasıyla Ticaret ve Nafia Nezareti olarak bu nezaretin adı değiştiyse de daha sonra tekrar Ticaret ve Ziraat ismine geri dönülmüştür. 1876’da bu nezarete bağlı olarak Ticaret ve Ziraat Meclisi oluşturuldu.

Tarım eğitimini geliştirmek için yeni okullar açılması, deneme tarlaları kurulması, tarımsal istatistiklerin tutulması, tarıma elverişli arazilerin tarıma kazandırılması, daha kaliteli tohumlarla üretim yapılmasının sağlanması, zirai gelişmeyi teşvik için sergiler ve yarışmalar düzenlenmesi, vergi kolaylıkları sağlanması bu meclisin görevlerindendi. Kurumsallasma açısından diğer bir önemli gelişme de 1880 yılında İstanbul ve diğer vilayetlerde ziraatın geliştirilmesi için çalışmalar yapacak ziraat odalarının kurulmasıdır. Ziraat Odaları’nın görevi tarımsal gelişimi yavaşlatan etkenleri tespit edip tarımın gelişmesi için alınması gereken önlemleri ortaya koymak, yöresel koşullara en uygun üretim şeklini tespit etmek için tahıl ve sebze tohumlarını, meyve ağaçlarını incelemek ve elde ettikleri verileri raporlaştırarak incelenmek üzere Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne gndermekti¹⁴.

1892’de tarımla ilgili işler tek bir yönetim altında toplanarak tarımın her yönüyle ilgilenen ve beş şubeden oluşan teknik bir kuruluş olan Ziraat Heyet-i Fenniyesi kuruldu. Birinci şube tarımda ıslahat, teşvik tedbirleri, zira’i sergiler gibi tarımın geliştirilmesine yönelik uygulamalardan sorumluydu. İkinci şube bağcılık alanından sorumluydu. Bağların ıslahı, flokserayla mücadele ve aşılama bu şubenin görevlerindendi. nc şube ziraat okullarından ve numune tarlalarından sorumluydu. Dördüncü şube ipek, ispirto, yağ, peynir imalatı ve meyve kurutma gibi ziraat sanatlarından; beşinci şube de baytarlık alanından yani bulaşıcı hayvan hastalıklarının önlenmesi ve tedavi edilmesi, numune ahırları kurulması gibi hayvancılık işlerinden sorumluydu¹⁵.

Orman ve Ma’adin İdaresi’nin bağlı olduğu Maliye Nezareti ile Ziraat İdaresi’nin tabi olduğu Ticaret ve Nafia Nezareti’nin asl işleri yoğun olduğundan orman, maden ve ziraat ile ilgili meseleler yeterince ele alınamıyordu. Bu sıkıntıyı gidermek ve bu kalemlerden elde edilen gelirleri artırmak için yeni bir nezaretin kurulmasına karar verildi. Bu amaçla 1893’te Orman ve Ma’adin ve Ziraat Nezareti

¹⁴ Adem Keleş, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Modernleşmesi ve Tarımı Geliştirmek İçin Uygulanan Teşvik Politikaları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008, s. 25-28; Lütfi Arif Kenber, “İlk Ziraat Teşkilatımız ve İlk Ziraat Mektebi Ne Zaman Kurulmuştu?”, *Ticaret Dünyası*, S. 15, İstanbul 1946, s. 11, 12.

¹⁵Tevfik Güran, agm, s. 306.

kurularak başına Selim Melhame getirildi¹⁶. II. Meşrutiyet dönemine kadar Selim Melhame nazırlığında ve bu yapıda kalan ziraî bürokrasi II.Meşrutiyet'ten sonra yeniden örgütlendi. Ziraat Heyet-i Fenniyesi kaldırılarak yerine bir genel müdürlük ve üç şubeden oluşan Ziraat İdare-i Umumiyesi kuruldu. Bu şubelerden Fen Şubesi tarımı geliştirip yaygınlaştırmakla; Mekâtib ve Müessesât-ı Ziraiye Şubesi tarım eğitimiyle; Teşvikât-ı Ziraiyye Şubesi de ziraî istatistikleri hazırlamakla, ziraî ürün sergi ve yarışmalarını düzenlemekle görevliydi. Taşrada ise tarımla ilgili işleri vilayetlerde ziraat müfettişleri ve müdürleri, sancaklarda ziraat memurları, kazalarda da ziraat muallimleri yürütecekti¹⁷.

Teşvik Faaliyetleri

Tanzimat'ın zirai üretimin teşviki amacıyla getirdiği ilk önemli değişme zirai ürün ticaretinin serbestleştirilmesidir. Alınan kararlarla geleneksel ekonominin iki önemli örneği olan devlet tekelleri ve devlet mübaya'alarının büyük ölçüde tavsiye edilmiştir. Böylece zirai ürün ve hammaddelerin ticareti üzerine konmuş sınırlamaların kaldırılması ve piyasa ekonomisi düzenine geçilmesi yönünde önemli bir adım atılmış oluyordu. Ancak daha önemlisi bu iki kararla devletin geçmişte iktisadi nitelikteki kararlarına yön veren mali, politik ve idari tercihleri bir yana bırakarak üretimi ve üreticiyi korumaya dönük bir tavır ortaya koymasındı¹⁸. Ancak bu durum şu şekilde bir eleştiriyi de gündeme getirmektedir: “Osmanlı'nın 19. Yy.da izlediği iktisat politikaları, tarımsal üretim ile ticari sermayeyi birbirinden koparmıştı ... Osmanlı Devleti kapitalist dünya sistemiyle kopamaz bir şekilde eklemlenmişti. Şöyle ki fetihle emek ve toprağın artırılmasını sağlayarak iktisadi fazlaya el konulmasını ve bu fazlanın tüm zümreler tarafından görece olarak adilane bölüşülmesini düzenleyen bir devletten, hem üretimi hem de bölüşümü belirli bazı kesimlerin yararına olacak şekilde düzenleyen bir devlet haline geldi”¹⁹.

Üretim alanlarını genişletmeye yönelik ikinci bir teşvik boz ve kıraç alanları tarlaya dönüştürecek çiftçilerden ucuz tapu harcı alınması ve buralardan bir yıl oşür alınmamasıydı.

¹⁶Özkan Keskin, *Orman ve Maâdin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 57.

¹⁷Tevfik Güran, agm, s. 306, 307.

¹⁸Filiz Çolak, *II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Batı Anadolu'da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2005, s. 2.

¹⁹ Diren Çakmak, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi Societas ve Universitas Gerilimi*, İstanbul 2011, s. 85, 88.

Üçüncü teşvik dışarıdan getirilecek tarım aletlerinin gümrük resminden muaf olmalarıydı ve bu muafiyet kararı 1880'den sonra neredeyse her on yılda bir yenilendi ve uzatıldı.

Dördüncü teşvik modern tarım aletlerinin kullanımını yaygınlaştırmak için 1907'de "Alât ve Edevât-ı Ziraiye Depoları"nın kurulmasıdır. Çiftçiyi modern tarım yöntemleriyle tanıştırmak için daha önce ziraat mekteplerinde ve ziraat mektebi olmayan bazı vilayetlerde numune tarlaları kurulmuştu.

Diğer bir teşvik uygulaması ticari değeri yüksek, piyasaya dönük bazı ürünlerin öşürden istisna tutulmalarıdır²⁰. Bu ticarileşme hem dünyadaki gelişmelerin hem de hükümet politikalarının bir sonucuydu. Örneğin 1850'lerde Fransa'da ipek böceği kozalarına musallat olan *karataban* (*pebrine*) salgını, Bursa civarındaki ipekçiliğin hızlı yükselişine olanak sağladı. 1861'de başlayan Amerikan iç savaşının Osmanlı pamuğuna olan dış talebi arttırması üzerine pamuk üretimini geliştirebilmek için pamuk üreticisine bazı kolaylıklar sağlandı²¹. Yabancıların bu dönemdeki ziraî uygulamalara etkilerine bir kaç örnek daha verecek olursak daha önce baytalık sadece askerler için okutuluyorken Avupalıların kendi ülkelerini hayvan hastalıklarından korumak için Osmanlı'dan ihraç edilen hayvan ürünlerine koyduğu yasaklamalar bu alanda sivil eğitimin başlangıcı olmuştur. "Filoksera hastalığının bağlarda tahribata başlaması üzerine Duyûn-ı Umumiye, kendi gelirlerini korumak için 1887'de İstanbul Göztepe'de Amerikan Asma Fidanlığı, numune bağı ve aşı mektebi kurulmasını sağlamıştır. İpekçiliğin geliştirilmesi politikasını izleyen Duyûn-ı Umumiye, 1888'de Bursa'da Harir Darüttalimi adıyla bir ipekböcekçiliği okulu açmıştır"²².

Devlet tarım sektöründeki temel dayanağı olan küçük arazili tarımsal üreticileri koruma niyetinden hareketle özel kredi piyasasına alternatif olacak resmi bir tarımsal kredi piyasası oluşturmak istiyordu. Ancak bu resmi kredi piyasası 1860'lara kadar çeşitli afetlere uğrayan bölgelere tohum ve yiyecek yardımı yapılmasından ibaret kaldı. Daha sonra ise 1864'te Memleket Sandıkları, 1883'te Menafi Sandıkları, 1888'de de Ziraat Bankası tarımsal kredi piyasasının temel kurumları oldu²³.

Zirai Eğitim

²⁰ Tefik Güran, agm, s. 309, 310.

²¹ Murat Baskıcı, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, s. 127-130.

²² İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 80,81.

²³ Murat Baskıcı, aynı yer.

Tarım üretim araçlarının ve yöntemlerinin modernleştirilmesi için üreticilerin teorik ve pratik bilgi edinmelerini sağlayacak eğitim kurumlarının açılması Tanzimat'ın hedeflerindendi. Bu amaçla Tanzimat'tan sonra başlayan ve II. Abdülhamid döneminde yoğunlaşan tarım eğitim ve uygulama kurumlarını geliştirme ve yaygınlaştırma çalışmaları iki yönde gelişti: Tarım öğrenimini yapmak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderildi; ülke içinde tarım uygulamaları ile numune tarlaları kuruldu²⁴.

İlk olarak 1879 yılında, dönüşlerinde müfettiş ve öğretmen olarak çalıştırılmak üzere Fransa'ya tarım öğrenimi görmeleri için 8 öğrenci gönderildi. Bu öğrencilerden eğitimlerini tamamlayarak dönenler çeşitli vilayetlere ziraat müfettişi olarak atandılar. 1883'te Almanya'ya 6 öğrenci gönderildi. 1889 yılında bu öğrencilerden üçü diploma ile dönerek ziraat müfettişliklerine atandılar.

1890 yılında Fransa'ya 13 ve Almanya'ya 5 öğrenci tarım öğrenimine gönderildi. 1891'de Fransa ve Almanya'ya beşer öğrenci gönderildi. Bu çalışmalarla ülkede tarım alanında eğitim görmüş uzman kadrolar oluşturulmaya gayret gösterilmiştir.

Tarım eğitimi alanında ikinci gelişme, tarım okulları ile numune çiftlik ve tecrübe tarlalarının kurulmasıdır.

“Devlet tarım okullarında tam zamanlı öğretim programlarıyla uzman yetiştirirken , bir yandan da Adana, Ankara, Sivas, Konya, İzmit, Erzurum, Şam, Halep ve Manastır'da örnek çiftlik ve tarlalar kuruyordu. Örnek tarlalar pazara gelecek çiftçilerin görebilecekleri yerlere kuruluyordu. Bu örnek kuruluşlarda devlet tarım uzmanları, çoğu kez Avrupa veya Osmanlı tarım okullarında eğitim görmüş Osmanlı memurları, çevredeki çiftçileri kendilerini örnek almaya cesaretlendirmek için geliştirilmiş tohum türleri, modern araç-gereçler ve yapay gübreler kullanıyorlardı. Uzmanlar çoğu bölgede, yöre üreticilerine yabancı ürünleri, daha verimsiz yöntemlerden onları uzaklaştırıp Avrupa'nın talep ettiği ürünlere yöneltmek amacıyla üretiyorlardı”²⁵.

Aslında Tanzimat döneminde görülen okullar memur yetiştirme temelliydi. Çünkü yapılacak ıslahatları daha iyi uygulayabilmek için kaliteli memur kadrolarına ihtiyaç vardı²⁶. Ancak ilk ziraat okulu bu anlamda bir istisna sayılabilir. İlk zirai öğrenim denemesi 1847 (1263) yılında Yeşilköy yakınlarında Ayamama çiftliğinde

²⁴ Tefik Güran, agm, s. 307.

²⁵ Donald Quataert, “Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Gelişme”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 6, İstanbul 1984, s. 1562.

²⁶ Bayram Kodaman, Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, (haz.) Hakkı Dursun Yıldız, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 491.

“Mekteb-i Zira’a-i Şahane” adı ile kurulan okul olmuştur²⁷. Bu okul aynı zamanda Osmanlı Devleti’ndeki ilk meslek okuludur²⁸. Bu mektebin açılması prensip olarak zirai memur yetiştirme amaçlı değildir. Memlekette pamuk ziraatının teşvik ve pamuk cinslerinin ıslahı zaruretinden doğmuştur²⁹. Çünkü İstanbul’da açılmasına karar verilen basma fabrikası için pamuk lazım olacaktı³⁰. Bu nedenle Fabrikalar Müdürü Hüsnü Efendi pamuk ziraatı hakkında ihtisası olan Barutçubaşı Ohannes ile görüşmüş; sonrasında da pamuk ziraatının uygulamalı olarak öğretilmesi için bir mektep açılmasına karar verilmiştir³¹.

Mektebin açılmasına karar verildikten sonra Hazine-i Hassa Nezareti’ne bağlı çiftliklerden bu işe uygun olanları araştırılmış ve Ayamama Çiftliği’nde karar kılınmıştır. Ayamama Ziraat Mektebi, 1847 yılında, 4 yıl öğrenim süreli ve Ticaret Nezareti’ne bağlı olarak açılmış; müdürlüğüne de el-Hac Bekir Ağa getirilmiştir³². Okulun hocaları Türk ve yabancılardan oluşmaktaydı. Okula Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinden 20 öğrenci ile dışarıdan 30 öğrenci alınmıştır. Mektepte okutulan derslerin bazıları ilm-i hesap, coğrafya, usûl-i hendese, hikmet, yol, köprücülük, teşrih-i hayvanat, fenn-i baytari, ilm-i nebatat, ilm-i ziraat, ipek böcekçiliği ve merinos koyunu yetiştirilmesi idi. Dersler sadece teorik olarak değil çiftlikte uygulaması yapılabilecek pratik olarak da işleniyordu³³.

İlk ziraat mektebinin ömrü uzun sürmemiştir. Ticaret Nezareti’nin Nafia Nezareti’yle birleştirilmesinden kısa bir süre sonra, 1850’de mektep kapatılarak muallimleri Meclis-i Nafia azalığına tayin edildi³⁴. Öğrencilerinin ise bir kısmı memuriyete geçirildi; bir kısmı da Mekteb-i Tıbbiye’ye kaydedildi³⁵.

1871 yılında Ziraat Nezareti’nin yönetiminde bu okulun yeniden açılması kararlaştırıldı. Okulda vilayetlerden seçilecek öğrencilere iki yıl süreyle hem teorik

²⁷ Osman N. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I-II, s. 564; “Dünden Bugüne Zirai Öğrenimde Halkalı”, *Ziraat Mühendisliği*, S. 237, Ankara 1991, s. 3 (bundan sonra *Dünden Bugüne* olarak verilecektir).

²⁸ M. Emin Yolalıcı, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, c. 5, , Ankara 1999, s. 290.

²⁹ Sait Tahsin Tekeli, “Türkiye’de İlk Ziraat Mektebi”, *Köye Doğru*, III/58 (1942), s. 6.

³⁰ Lütfi Arif Kenber, “Ziraat Mekteplerimizin Kuruluş ve Hizmetleri”, *Ticaret Dünyası*, S. 16, İstanbul 1946, s. 6.

³¹ Seval Arıpınar, “XIX. Yüzyılda Ülkenin Tarım Sorunlarına Eğilme Hareketleri ve Halkalı Ziraat Okulu’nun Açılışı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.36, Ankara 1970, s. 53.

³² *Dünden Bugüne*, aynı yer.

³³ Rifat Önsoy, “Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, Der. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İstanbul 2001, s. 482.

³⁴ BOA.A.AMD.Nr:33/70. Yahya Akyüz bu okulun ömrünün dört yıl olduğunu belirtmektedir (Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1994, s.150).

³⁵ L. A. Kenber, agm, s. 7.

tarım dersleri verilecek, hem de tüm çiftlik işlerinin uygulaması öğretilecekti. Ama bu proje akim kaldı.

II. Abdülhamid ziraat okullarına 1877 yılında el atmış ve bu amaçla projeler hazırlatmış fakat halk arasında 93 harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin yıkıntıları ile ekonomik ve tarımsal durumun tamamen bozulması sebebiyle bu projeler uygulanamamıştır³⁶.

İlk ziraat mektebi kapandıktan ve 1871'de başarısız bir denemeden sonra yeniden bir ziraat mektebi açma fikri Cevdet Paşa'nın Ticaret ve Ziraat Nazırlığı zamanında (1878-1879) ortaya çıktı³⁷.

30 Haziran 1879'da Fransız ziraat uzmanı Mösyö Fremi tarafından sunulan layihada ziraat öğreniminin niçin gerekli olduğu anlatılıyordu. Bu layihaya göre;

-Ekilecek arazinin türüne göre o araziye ne çeşit ve ne miktar tohumlar ekilmesinin,

-Gübrelerin nasıl üretildiğini ve hangi gübre çeşitinin hangi cins toprakta kullanılmasının,

-Hangi toprağa hangi ekinin ekileceğinin,

-Ekilen arazinin iklim ve hava şartlarına hangi tür ekinin uygun olduğunun,

-Ziraat için gereken hayvanların sağlıklı hayvan anatomisine göre yetiştirilebilmesi için bunların küçükten yetiştirilip beslenilmesinin ve cinslerinin nasıl ıslah edileceğinin ve veterinerlik bilgisinin öğretilmesi için bir ziraat mektebine ihtiyaç vardı³⁸.

Ayrıca öğrenciler bunları sadece derste teorik olarak öğrenmeyecekler, çift sürmek, çapa yapmak, rençberlik yapmak ve hayvan tımar etmek gibi çiftliğin her türlü işlerini görerek işin pratiğini de yapacaklardı. Bunun için Fransa'dan bir müdür, bir uygulama muallimi ve bir yanaşma ustası getirilmeliydi. Bunların uygulanması için geniş bir araziye ihtiyaç vardı ve Maslak^{39*} civarındaki çiftlik-i hümayun bu iş için

³⁶ Aydın Talay, "Sultan II. Abdülhamid Devri Ziraat Okulları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 53, Mayıs 1991, s. 45-47.

³⁷ O.N.Ergin, *age*, s. 569.

³⁸ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:1/3.

* İbn-i Nâfi 1296 vakalarını anlatırken muhacir çocuklarına ziraat öğretmek için bir ziraat mektebi kurulmasının kararlaştırıldığını ve bu mektep için Kağthane civarındaki Ayazağa çiftliğinin bizzat Cevdet Paşa ve Amasyan Efendi tarafından muayene edilerek ziraate elverişli olduğunun teyid edildiğini yazmaktadır (Mahmud Cevad ibnü's-Şeyh

uygundu. Çünkü toprağı müsait, şehre yakın olmasından dolayı kontrolü kolay ve ahalinin kolayca ziyaret edebileceğı bir yerdi.

Bu mektep için çiftlikte;

-Kısrak, tay ve beygirler için 12-15 hayvanlık ahır,

-Öküz, inek ve danalar için 30-40 hayvanlık ahır,

-300 koyunluk bir mandıra,

-Mektep müdürü için bir ev,

-Uygulama muallimi ve yanaşma ustası için birer oda,

-Çiftlik halkının iaşesi için bir fırın ve yemekhane,

-Öğrenciler için yatakhaneler ve dersaneler

Ve ziraat aletlerini, koşumları, odun ve kömürü koymak için bir levazimat deposu inşa edilmeliydi⁴⁰.

Çiftlikte kullanılacak aletler ya Fransa'dan hazır alınacak ya da numunesi getirtilip icap eden miktarda yerli esnaf tarafından imal edilecekti.

Mektebin öğrenim süresi 3 yıl olacaktı ve mektebe her yıl 30 öğrenci alınacaktı. Mektebe alınacak öğrenciler padişah tarafından belirlenen özel memurlarca seçilecekti ve bu öğrenciler 14-16 yaş arasında olacaktı.

Öğretim işleri 2 ya da 3 kısma ayrılacaktı. Öğrenciler devam etmiş oldukları derslerden yılda bir kez imtihan olacaktı. İmtihanları geçemeyenler okuldan atılacaktı.

Eğer bu layiha uygulanmaya konulursa daha ayrıntılı başka bir layiha takdim edilecekti⁴¹.

Bu mektep için ayrıntılı bir masraf defteri hazırlandıysa da⁴² bu layihada da şüphe edildiğı üzere bütün bu teoriler hemen pratiğe geçirilemedi.

II.Abdülhamid döneminde açılan ilk ziraat mektebi 1883'te Edirne'de açılan ziraat mektebidir. Daha sonra Halkalı Ziraat Mektebi'yle birlikte aynı yıllarda Selanik

---

Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Amire 1338, s.188); Ayazağa Çiftliği hakkında bilgi için bkz. Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 81, 103, 108, 485n.

³⁹ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:1/3.

⁴⁰ Aynı belge.

⁴¹ Aynı belge.

⁴² BOA.Y.PRK.MF.Nr:1/34.

ve Bursa'da da birer ziraat mektebi açıldı⁴³. II.Abdülhamid döneminde eğitim sisteminin neden yaygınlaştırıldığı sorusuna verilen cevaplardan biri olan “sistemin varlığı” yani “bürokrasisi yaygınlaşmaya devam eden devlet yerel bürokrasisini yetiştirmek durumundaydı” analizi ziraat eğitiminin yaygınlaştırılmasının nedenlerinden biridir⁴⁴. Diğer nedenler ileride Halkalı Ziraat Mektebi incelenirken açıklanacaktır.

Öğretim ve uygulama çalışmalarının karma olarak yürütüldüğü ziraat mekteplerinin yanında sadece uygulamaya yönelik numune çiftlik ve tecrübe tarlalarının açılması devletin tarım eğitimi alanında kurumlaşma çabalarının bir diğer yönüdür. Halkalı, Bursa, Selanik, İzmir ve Edirne Ziraat Mekteplerinin birer numune çiftlikleri de vardı. Ancak modern tarım uygulamalarının tüm bölgelere götürülebilmesi için daha pek çok numune çiftliği kurulması gerekiyordu. Oysa bu çiftliklerin kuruluş ve işletme masrafları çok yüksekti. Bu nedenle çok daha az bir masrafla kurulup işletilebilecek olan numune ve tecrübe tarlaları kuruldu.

Bir araştırmacı Tanzimat döneminde geliştirilen eğitim kurumlarını genellikle Osmanlı toplumunun sivil ya da askeri bürokrasisini yeniden üretmeye yönelik olarak nitelendirirken ziraat ve sanayi mekteplerini bunun dışında tutarak bunlar hakkında toplumun diğer sınıflarını yeniden üretmeye dönük nitelemesini yapmaktadır. Ona göre “Osmanlı yöneticileri, Tanzimat döneminde kurmak istedikleri fabrikalarla ilgili hünerli emekçileri yetiştirmek için de okullar kurmaya çalışmışlardır. Ama bu sanayilerin kendileri başarılı olmayınca, bunu yeniden üretmeyi amaçlayan okullar da birer girişimden ibaret kalacaktır”⁴⁵.

---

⁴³ Lütfi Arif Kenber, “Ziraat Mekteplerimizin Kuruluş ve Hizmetleri-2”, s. 7; “Memleketimizde Açılan İlk Ziraat Okullarından: Bursa Ziraat Meslek Lisesi”, *Ziraat Mühendisliği*, S. 237, Ocak 1991, s. 7.

⁴⁴ İlhan Tekeli, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c 2, İstanbul 1985, s. 471.

⁴⁵ İlhan Tekeli, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*, İstanbul 2010, s. 79.

1 . BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ

1.1 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Yeri ve Kurulması

Daha önceki tarihlerde yapılan birçok teşebbüsten sonra bir ziraat mektebi kurulmasına Suphi Paşa'nın⁴⁶ Ticaret ve Ziraat nazırlığı zamanında karar verildi⁴⁷. Ama mektebin nerede kurulacağı bir sorun idi. Hem hocaların kolayca gidip gelmeleri hem de çiftliğin halka iyi bir numune teşkil edebilmesi için İncirli, Ayamama gibi İstanbul'a yakın ve toprakları ziraata elverişli ne kadar çiftlik varsa hepsine başvuruldu. Fakat bunlardan hiçbirini almak kabil olmadı. Nihayet ziraat müdürü Amasyan⁴⁸ Efendi'nin gayretleriyle Küçükçekmece civarında Halkalı Çiftliği Mısırlı Hurşit Paşa'nın eşi Rukiye hanımdan 2.000 liraya alındı⁴⁹. 16 Ağustos 1883 tarihli bir belgeye göre; Küçükçekmece civarındaki Halkalı Çiftliği ziraat mektebi yapılmak için elverişli olduğundan bu çiftliğin 2.000 lira bedel ile mübayaası ve bu paranın nezaret veznesinden karşılanması kararlaştırıldı⁵⁰. Ziraat İdare-i Umumiyesi bir baytar mektebi ve hara teşkili için yine o bölgede bulunan iki çiftliğin daha alınmasını istediye de baytar mektebinin ve haranın mektebin çiftliğinin içinde olması kararlaştırılırsa daha sonra çiftliğin genişletilebileceği ama şimdilik çiftliğin 6.500 dönümü bulması ve mevkien de ziraat mektebi yapılmaya elverişli olmasından dolayı diğer çiftliklerin alınmasına gerek görülmemiştir⁵¹.

Mektebin yeri ayarlandıktan sonra Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından bir nizam layihası hazırlandı. Bu nizam layihası ve mektep binasının keşf olunan

---

⁴⁶ Suphi Paşa, 1818'de Mora'da doğdu. İlk Maarif Nazırı Abdurrahman Sami Paşa'nın oğludur. 1849'da Meclis-i Maarif-i Umumiye, 1854'te Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye üyeliklerine atandı. Abdülaziz döneminde Evkaf ve Maarif Nazırlıklarında bulundu. Şûrâ-yı Devlet üyeliğine ve Suriye valiliğine getirildi. II. Abdülhamid döneminde Maliye, Evkaf, Maarif ve Ticaret ve Ziraat Nazırlıklarında bulundu. 1886'da İstanbul'da öldü. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi.*, c. 2, İstanbul 1999, s. 549.

⁴⁷ Osman Nuri Ergin, *age*, s. 569. Ergin mektebin kurulmasına 1884 yılında karar verildiğini yazmaktadır. Halbuki aşağıda 44 numaralı dipnotta 1883 tarihinde karar verildiğini gösteren belgenin numarası verilmiştir. Küçük Said Paşa da hatıratında mektebin kenidsinin ilk "başvekaletinde" 96 (1880) senesinde kurulduğunu yazmaktadır (Said Paşa'nın Hatıratı, 2. cilt kısım-ı sani, s. 4, Dersaadet, 1328; Said Paşa'nın eğitimde ve diğer alanlardaki reform projeleri için bkz. Zekeriya Kurşun, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcratı Ve Fikirleri) 1838-1914*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1991). Ama Paşa yanılmaktadır, belki de bir ziraat mektebi kurulması kararı ile karıştırmaktadır. Çünkü o tarihlerde Halkalı'da değil Maslak çiftliğinde bir ziraat mektebi kurulması projesi vardı.

⁴⁸ Hagop Amasyan: Meşhur Ermeni ziraatçı ve devlet adamı. 1825'te Amasya'da doğmuş, 1895'te Marsilya'da vefat etmiştir. 1849'da Grignon Ziraat Mektebi'ne girerek 1852'de mezun olmuştur. Aynı yıl Versaille'da bulunan InstitutAgronomique'de yüksek tahsile başlamıştır. 1854'te Amasya'ya dönerek 1865'e kadar babasının çiftliğini idare etti. Âli Paşa'nın ısrarlarıyla bu tarihte devlet hizmetine girdi. Edirne ve Selanik Ziraat Mekteplerinin açılmalarında da çok katkısı oldu. 1890'da emekli olduğu için Halkalı'nın açılışına katılmadı (Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler –Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar IV-*, İstanbul 2003, s. 18,19).

⁴⁹ Seval Arıpınar, "XIX. Yüzyılda Ülkenin Tarım Sorunlarına Eğilme Hareketleri ve Halkalı Ziraat Okulu'nun Açılışı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı. 36, Ankara 1970, s. 56.

⁵⁰ BOA.İ.DH.Nr: 892-71014.

⁵¹ Aynı belge. Daha sonraları numune çiftliği birçok kez genişletilecektir.

masraflarını gösteren defter 20 Mayıs 1884 (25 Recep 1301) tarihli iki kıta tezkire ile 6 Haziran 1884'te (12 Şaban 1301) Şûrâ-yı Devlet'e havale olunmuş ve Tanzimat Dairesi'nde okunmuştur. Bu nizam layihası birkaç madde ilave edilmesi dışında aynen kabul edilerek 13 Ağustos 1884 (21 Şevval 1301) tarihinde padişah iradesi çıkarılmıştır. İlave edilen birkaç maddeden biri teşvik olması için âla ve karîb-i âla derecelerinde diploma alanların askerlik kurasından muaf tutulmalarıdır⁵². 6 fasıl ve 59 maddeden oluşan bu nizamname “Büyük Halkalı Ameliyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnamesi” adıyla Düstur'da yayımlandı⁵³.

Bu nizamnameyle memâlik-i Osmaniye'de yeni ziraî yöntemleri uygulayabilecek çiftçi ve bilgili koşumcu yetiştirmek için Ziraat Nezareti'ne bağlı olmak üzere leylî bir ziraat mektebi küşad olunmuştu. Bu mektepte öncelikle talebeye ve çiftçilerden isteyenlere yeni ziraî usuller öğretilecekti. Dersler teorik ve pratik olmak üzere iki kısım olacaktı. Mektebin öğrenim süresi üç sene olup her sene 30 öğrenci ücretsiz olarak alınacaktı. Bunlardan başka olarak ücretli ve gececi ile ücretli ve gündüzcü öğrenciler de alınacaktı. Okul ücretinin miktarı Ziraat Nezareti tarafından belirlenecekti. Her yıl eğitim sezonunun sonunda nezaret tarafından gönderilecek özel memurun başkanlığında mektepte muallimlerden oluşan bir jüri oluşturularak öğrencilerin imtihan-ı umumileri yapıp sınıfları değiştirilecekti. Ve tüm sınıfların öğrencileri istidat ve kabiliyetlerine göre derecelendirilip durum nezarete bildirilecekti. Jüri huzurunda ehliyet ve liyakatlerini kanıtlayan son sınıf talebesine birer şehadetname verileceği gibi bunların memleketlerine dönüşlerindeki yol masrafları da mektep tarafından karşılanacaktı. Şehadetname alan talebenin birincisine 1.500, ikincisine 1.200, üçüncüsüne 800 kuruş “mükafat-ı nakdiye” verilecekti. Mektepten şehadetname alarak çıkan ücretsiz talebelerden “âla” ve “karib-i âla” numaralarını kazananlar askerlik kurasından muaf olacaklardı⁵⁴.

Bu nizamnamede dikkat çeken husus mektebin bir meslek okulu olması hasebiyle nizamnamenin Maarif Nezareti'nden başka bir nezaret yani Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından hazırlanmış olmasıdır ki mektep de zaten bu nezarete bağlıdır. Mektebin uygulamalı olması nizamnamedeki ayrıntıları daha da arttırmaktadır. Fakat sınavlar ve alınacak notlar hakkında detaylı bilgi yoktur. 5. maddede belirtilen okula

⁵² Fatma KAYA DOĞANAY, “Bir Nizamname Örneği: Halkalı Ziraat Mektebi Nizamnamesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 3, sayı 1, s. 117-129.

⁵³ *Düstur*, I. Tertip Zeyl 4, s. 108-118.

⁵⁴ *Age*, aynı yer.

giriş şartlarında öğrencilerin çiftlik, bağ, bahçe ashabı veya çiftçi evladından olmaları istenmiştir. Bunda amaç öğrencilerin yapacakları işe aşına olmaları ve okula girdikten sonra ortaya çıkabilecek uygulama sorunlarının önüne geçilmek istenmesi olabilir. Çünkü öğrenciler okula başladıktan sonra sorunların ortaya çıkması durumunda para ve zaman kaybı olacaktır. Üçüncü fasılda geçen kuradan muaf olma ödülü öğrencilerin okula taleplerini, başarılarını arttırmak için ilave edilmiş olmalıdır. Mektep uygulama mektebi olduğundan hem okul için gerekli bazı malzemeler hem de dışarıya satılmak üzere çeşitli aletler demirci ve marangozlar tarafından imal edilecek böylece okul kendi gelirlerini sağlayacaktı⁵⁵.

1.2 Hocaların Temini

Mektebin kuruluşuna karar verildikten sonra mektepte ders verecek hoca aranmaya başlandı. 3-4 ay araştırılmasına rağmen ziraat ilminden anlayan sadece bir kişi bulunabilmişti. Bunun üzerine mektebin öğretim kadrosunun oluşturulması amacıyla ikisi Paris Ziraat Okulu'na, üçü Montpellier Ziraat Okulu'na ve üçü Grignon Ziraat Okulu'na olmak üzere toplam sekiz kişi Fransa'ya gönderildi⁵⁶. Bu sekiz öğrenciden bazıları açılacak ziraat mektebi hocalığında bulunacağından bunların dönüşlerine yakın ziraat müfettişliği için ayrıca altı kişi daha Avrupaya gönderildi⁵⁷.

Yurtdışına gönderilen öğrenciler “mekâtib-i âliye” mezunlardı ve sınavla seçiliyorlardı. Bunların okul ücretlerini ve harcırahlarını Ziraat Bankası karşılıyordu⁵⁸.

Mektebe hoca temini ve ziraat müfettişlikleri için yurtdışına öğrenci gönderilmeye daha sonra da devam edildi. Bu amaçla 1892'de Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Hukuk ve Darüşşafaka mezunlarından 10 öğrenci sınavı kazanarak yurtdışına gönderilmeye hak kazandı⁵⁹. Bunların yarısı Fransa'ya diğer yarısı da Almanya'ya gönderildi⁶⁰. Bunlardan başka olarak bütün masrafları Fransız hükümeti tarafından

⁵⁵ Fatma KAYA DOĞANAY, agm, s 121.

⁵⁶ Özkan Keskin, agt, s. 62.

⁵⁷ BOA.İ.ŞD.Nr:62-3592.

⁵⁸ BOA.Y.A.HUS.Nr:244-46.

⁵⁹ Bu sınav Ziraat Bankası Genel Müdürü Mikail Bey, Mekteb-i Mülkiye Müdürü Abdurrahman Efendi, Mekteb-i Tıbbiye Ders Nazırı Ahmed Paşa, Ziraat ve İstatistik Genel Müdürü Nuri Bey, Mekteb-i Harbiye Ulum-ı Riyaziye muallimi Kaymakam Hasan Bey, Tıp Baytarı Müfettişi Mehmed Ali Bey ve Merkez Ziraat Müfettişi Ağaton Efendi'den oluşan bir komisyon huzurunda yapılmıştır (BOA.Y.A.HUS.Nr:244-46).

⁶⁰ Meclis-i Vükela tarafından 10 öğrencinin Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırıldıysa da irade-i seniyye uyarınca bunların yarısı Almanya'ya gönderilmiştir (Mustafa Gençoğlu, *Osmanlı Devleti'nce Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 95).

karşılanmak üzere bu hükümetin burslusu olarak 4 öğrenci daha ziraat öğrenimi için Fransa'ya gönderildi⁶¹.

1.3 Halkalı Ziraat Mektebi'nin İnşası

Ticaret Nezareti tarafından yapılan ilk keşifte 15.000 liraya mal olacağı öngörülmüştü. Ancak inşaatın emaneten yürütülmesi durumunda 13.000 liraya, hatta talibi çıkması halinde bu miktardan daha da aşağı fiyata ihale edilmesi uygun görüldü⁶². İnşaat işlerinin takip edilmesi için Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı Maden Meclisi'nde bir hazırlık komisyonu teşkil edilip başına Kaymakam İzzet Bey getirildi ve bizzat Amasyan Efendi'nin hazırladığı plana göre bu komisyonun nezareti altında mektep binası 1884 senesi sonunda yapılmaya başlandı⁶³. Olumsuz hava koşulları nedeniyle mektebin inşaatına bir süre ara verildi⁶⁴. Olumsuzluklar sadece bununla da sınırlı değildi. Mektebin birinci kısmı bitince tahsisat da bittiği için inşaat 2 yıl ara verildi⁶⁵. 1887'de 13.000 liralık tahsisatın 10.000 lirası harcandığı halde binaların ancak yarısı yapılabiliyordu ve para sıkıntısı vardı. Neticede bu paranın menafî sandıklarından karşılanması kararlaştırıldı⁶⁶. Zihni Paşa'nın nazırlığı zamanında Ziraat Müdürü Nuri, Ziraat Bankası muhasebecisi Zühtü, fenn-i baytari müşaviri Mehmed Ali Beylerle Ziraat Müfettişi Ağaton ve Turûk ve Meâbir müdür muavini Arslan Efendi'den mürekkep bir komisyon teşkil edilip mektebin inşaatı bu komisyonun gözetimine verildi⁶⁷. Bu komisyon tarafından nezarete sunulan makbuz ve senetlerden anlaşıldığına göre mektebin inşaatının tamamlanabilmesi için irade-i seniyye ile mecdi 20 kuruş hesabına göre 752.760 kuruş tahsis edilmiş ve bu paranın 704.418 kuruşu komisyon tarafından harcanmış ve geriye 48.342 kuruş kalmıştır⁶⁸. 1891'de inşaat daha bitmeden baytar talebesi mektepte derse başladı.

---

⁶¹ Aynı belge.

⁶² BOA.İ.MMS.Nr:3427.

⁶³ Özkan Keskin, *agt*, s.64; Osman N. Ergin, *age*, s.569; Turgut Yazıcıoğlu, *Kuruluşunun Yirmi Beşinci Yılında A. Ü. Ziraat Fakültesi*, Ankara 1958, s. 6.

⁶⁴ BOA.A.MKT.MHM.Nr:491-10.

⁶⁵ Osman N. Ergin, aynı yer.

⁶⁶ BOA.İ.MMS.Nr:95-4005.

⁶⁷ Osman N. Ergin, aynı yer; BOA.ŞD.Nr:524-18. Osman N. Ergin'de komisyonun tarihi ve üyeleri verilmiştir ancak Arslan Bey'in adı geçmemektedir.

⁶⁸ Aynı belge. Ancak 1897'de bir takım alacaklılar gelerek komisyonun inşaat masraflarından ötürü kendilerine borçlu olduğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine bu komisyon zamanına ait inşaat masraflarından henüz ödenmeyen borçların miktarını belirlemek için komisyon azası meyanında Mehmed Ali, Ağaton ve Arslan Efendilerden yine nezarete bağlı bir komisyon kurulmuş ve yapılan araştırmada 58.242 kuruş 10 para borç kaldığı tespit edilmiş ve tahsisattan kalan 48.342 kuruş ziraat bankasından alınarak kendilerine verilmiş, kalan 9.900 kuruş 10 paranın da mektebin numune çiftliğinin bu yılki hasılatından ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA.BEO.Nr:1019-76406).

Ekim ayında ziraat kısmı derslere başlayacağı halde 1892 Temmuz'unda dahi inşaat bir türlü bitmek bilmeyince Ziraat Bankası ve Ziraat İdaresi Müdür-i umumusi Cemal Bey'in arada sırada mektebe gidip inşaatı kontrol etmesi istendi⁶⁹. Bunun üzerine mektebe giden Cemal Bey orada gördüğü durumu ve eksiklikleri bir rapor haline getirerek nezarete sundu. Cemal Bey'in gözlemlerine göre:

Mektep yüksek bir noktada olduğundan ve her tarafı özellikle de kuzey tarafı rüzgarın şiddetine maruz kaldığından dolayı bu taraftaki derzler bozulmuş olduğu gibi ahırların kiremitleri havanın şiddetinden dolayı yer yer kırılmıştır. Bunların şimdiden tamir edilip yenilenmesi ve pencerelere kanat konulması gerekmektedir. Bu sene kış mevsimi geçtiği halde binalar tamamen harap olarak büyük bir masraf kapısı açmıştır. Ayrıca mektep ile ona bağlı çiftlik için en evvel suya şiddetle ihtiyaç duyulduğu halde vaktiyle hazır edilmiş olan 20 kulaç derinliğindeki bir kuyunun çevre duvarları yapılmadığından içine taş ve toprak parçaları düşüp menfezleri kapanmakla suyunun yeterli durumda olup olmadığı anlaşılmaksızın kuyu, haline terk edilmiştir. Mektep binalarının inşası esnasında yağmur sularının toplanması için bir büyük sarnıç yapılmış ise de boruları döşenmediğinden bundan da istifade edilememektedir. Bunlardan başka olarak mektebin yeri şehre uzak olduğundan öğrencilerin yıkanabilmeleri için küçük bir hamam inşası gerekmektedir.

Tamiratın ve eksikliklerin tamamlanması için ne kadar para gerektiğinin belirlenmesi için ziraat bankası binalarını inşaya memur kalfa Oseb? Tikoryan Efendi'nin bizzat mahalline gidip gerekli keşfi yaparak hazırladığı keşif defterinde bütün bunların inşası için 136.550 kuruş masraf gösterilmiştir. Bu tahkikata göre mektep hali üzerinde terkedilip gerekli ikmal yapılmazsa ileride daha da harap olacak ve daha büyük masraflar çıkacaktır. Bu eksikliklerle idaresi de mümkün olamayacaktır. Ayrıca kuyudan su çıkarılması için bir makine ve tulumbaya da ihtiyaç olduğu aşikar olduğundan bunların alınarak yerine konulması için 20.000 ve kuyunun dibinden ağzına kadar inşası elzem olan duvar için de -ki bunlar keşif defterinde yoktur- ziraat bankası muhasebecisi birkaç kuyucu ustasıyla birlikte mahalline gidip keşif yaptıklarında bunun 46.200 kuruş ki toplam 66.200 kuruş gerekli olduğu ve bunun diğer tamir ve inşaa masrafları olan 136.550 kuruşa eklenmesiyle toplam 202.750 kuruşun tahsisi gerekecekti⁷⁰.

---

⁶⁹ BOA.İ.DH.Nr:1284-10151.

⁷⁰ BOA.İ.TNF.Nr: 1310 RA 2.

Bu inşaatın Ziraat Bankası binasının inşasına memur özel komisyonun gözetiminde yapılması ve bu bedelin ziraat bankasınca karşılanması kararlaştırıldı⁷¹. İnşaat henüz bitmediği için de Ticaret ve Nafia Nezareti mektebe giriş imtihanlarının Mekteb-i Mülkiye’de yapılması için Maarif Nezareti’nden izin istedi⁷².

1.4 Baytar Mektebi’yle Birleşme

Daha 1880 yılında basında Ayamama çiftliğinde ziraat mektebiyle bir baytar mektebi inşa edileceğine ve bunların masraflarına dair haberler yer alıyordu. Buna göre mektep binaları için 230.000, çiftlikte mevcut binaların tamiri için 50.000, demirbaş ve edevât hakkında 40.000 ve mezkur mekteplerin mefruşatına 80.000 ki toplam 400.000 kuruşa, bir komisyon tarafından ve 1881 başlarında inşa olunabilmesi için irade-i seniyye çıkmıştı⁷³. Yurtdışı menşeli bulaşıcı hayvan hastalıkları ülke çapında yayılmaya başlayınca bilimsel yollarla bunu engellemek ve tedavi etmek maksadıyla bir baytar mektebine ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle ziraat mektebinin inşası başlayınca daha inşaat tamamen bitmeden 1889’da sivil baytar yetiştirmek için Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de gündüzlü ve iki sene, iki sene de sadece baytarlık teorisi ve pratiği okutulmak üzere Halkalı Ziraat Mektebi’nde yatılı bir Mülkiye Baytar Mektebi kuruldu⁷⁴. Bunda kendisi de baytar olan Mehmed Ali Bey’in etkisi büyüktü. O’na göre kurulacak baytar mektebi için arazi alıp bir mektep inşa etmek hazine için gereksiz bir yükü. Çünkü kendisinin tasarrufunda bulunan, Halkalı Çiftliği’nde yarısından çoğu tamamlanmış ve gayet geniş olan ziraat mektebinin bir tarafı cüzi bir masrafla tamamlanarak baytar sınıfına dönüştürülebilirdi ve nitekim öyle de yapıldı. Durumun aciliyetine nazaran önce baytar kısmı tamamlanarak iki senedir Mekteb-i Tıbbiye’de okuyan 19 baytar talebesi 1891’de üçüncü sınıf için Halkalı’ya gelmişti⁷⁵. Öyle ki o sıralarda daha ziraat mektebi tamamlanmamıştı. İlk başlarda ziraat mektebiyle baytar mektebinin idaresi ayrıydı. Ancak daha sonra aynı binada iki idarenin bulunması füzuli masraf görülerek tasarruf amacıyla iki mektebin idaresi birleştirildi ve okul Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adını aldı.

---

⁷¹ Aynı belge.

⁷² BOA.MF.MKT. Nr:139-85.

⁷³ Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi*, tarih ve yer yok, s. 134.

⁷⁴ BOA.İ.DH.Nr:1146-89334.

⁷⁵ M. Bekman, *age.*, s.137.

1.5 Halkalı Ziraat Mektebi'nin İlk Bütçesi

Baytar mektebi Halkalı'ya geldikten sonra Halkalı Ziraat Mektebi'nin mesarif-i ibtidaiyesi ve daimesi hakkında Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin takriri ve düzenlediği bütçe ile mektepten Ayastefanos istasyonuna kadar bir şose inşasına dair Turuk ve Meabir İdaresi'nin derkanarı Şura-yı Devlet Ticaret ve Nafia dairesine havale kılındı. Buna göre:

“Bu mektebin ebniyesi müştemilatıyla 5.300 m²'yi geçkin olup ahırların ve süthanenin büyüklüğü ve arazinin genişliği nispetinde hayvanat, alât ve edevât alınacak olursa bir çok masraf olacaktır. Hal-i hazır ise böyle büyük masrafa müsait olmadığından ileride tedricen çiftlik hasılatından gerekli sınırlara ulaştırılmak üzere şimdilik mektep kısmının küşadı masrafiyla beraber numune çiftliği için elzem olan demirbaş alet, edevât, hayvanat ve tohumların bedeli yani teşkil masrafı olarak birinci ve ikinci sene için 506.781 kuruş; memur, muallim ve müstahdemînin maaş ve yemek masrafiyla talebenin giyecek ve yiyeceği için yıllık masraf olarak birinci sene için 590.402, ikinci sene için 152.760 ve üçüncü sene için de 144.480 kuruş tahsis olunmuştur.

Bunun birinci sene daimi masrafının ziraat bankasının 1891 ve 1892 seneleri hasılatından, ikinci sene mesarif-i daimesi olan 152.760 kuruşun da bu bankanın 1892 ve 1893 seneleri varidatından ve üçüncü sene daimi masrafı olan 144.480 kuruşun 1893 ve 1894 seneleri varidatından ve teşkil başlangıç masrafı olan 506.781 kuruştan 300.000 kuruşun 15 Ekim 1888 (3 Teşrinievvel 304) tarihli buyruldu mucibince bazı vilayetlere gönderilip ekilmek üzere Amerika'dan getirilecek mısır buğdayı için sarfi izin verildiği halde o zamanlar ziraat bankasının durumu müsait olmadığından sarf olunmayan 3.000 lira ile tesviyesiyle üst tarafı bulunan 206.781 kuruşun mezkur bankanın 1889, 1890 ve 1891 seneleri temettuatından merkeze ait olan kısmından ifası ve birinci, ikinci, üçüncü senelerden sonra yıllık masrafların da yine bu kısımdan itası uygun görülmüştür.

Ziraat Bankası idaresi tarafından Bâb-ı Âli'ye takdim olunan 1889 senesi bütçesine göre; henüz teşekkül etmiş olan bu idare-i maliyenin sene-i mezkûrede toplam sermayesi 1.913.600 lira ve doğal faizi 114.816 liradan ibaret olup bundan mesârif-i umumiye olan 31.717 lira tenzil olundukta sırf temettu'u 83.099 liraya ulaşır. Bunun sülüsü olan 27.699 lira nizama göre sermayeye nakledildikten sonra nizamnamenin 39. maddesine göre gerek taşraca gerek merkezce vuku' bulacak ıslahat ve teşvikât-ı ziraiyeye karşılık olmak üzere 55.398 lira birikmiş olduğu gibi mezkur seneden beri

bankanın genel malları düzen kazandığı cihetle hisse-i ianeden geçen 1890 senesinde 300 küsür bin lira ahz olunmuş ve bu sene de o nispette ve belki daha fazla hisse-i iane husulü umulduğuna ve mektebe tabi numune çifliği hasılatı emsâli gibi kâmilan irad u kayd olunacağına bakılırsa mektep için tahsis olunan meblağın hiçbir vakit çoğaltılamayacağı açıktır. ve mektebin şifâhen sâdır olan irade-i aliyye-i hidivanelerine tevfiķan inşaatı rûz-ı kasımda küşadının icrası mütasavver olmasıyla ona göre levazimatının süratle tedariki gerekecekti.

Ayrıca Baytar Mektebi ile Ziraat Mektebi bir binada bulunacaklarından bunlar için ayrı ayrı idarelerin oluşturulması gereksiz masraf olacağından bunların birleşmesi ve bu şekilde mesârif-i ibtidâiyeden 93.621 ve üç seneye ait mesârif-i dâimededen de 287.422 ki toplam 381.043 kuruş tasarruf edilmesi öngörülmüştü⁷⁶. Bundan sonra mesârif-i ibtidâiye olmak üzere ilk üç sene için 413.160, 1. sene için mesârif-i dâime olarak Baytar Mektebi'ne muhasses 224.000 kuruştan başka 384.080, 2. sene için yine baytar mektebine muhasses 397.000 kuruştan başka 478.840 ve 3. sene için de Baytar Mektebi tahsisatından başka 600.220 kuruşun tahsisi gerekecekti.

Mektepten Ayastefanos istasyonuna kadar inşası talep olunan yolun uzunluğunun 8.550 , genişliğinin de 5 m. olması ve güzergahının Suğrâ kasabasının 4 km. mesafesinden geçmesi planlanmıştı. Ayrıca arazinin düz olması cihetiyle toprak tesviyesinin önemli miktarda olmayacağı ve inşa masrafının 182.250 kuruş olacağı tahmin edilmişti. Ancak gereken 4.275 m³ kırmataşın nakliyesinde mektep müdüriyetinden yardım edileceği sözüne rağmen Turûk ve Meâbir müdürlüğü o bölge amele-i mükellefesinin askeri yol inşasına hasrolunmasından dolayı burada çalışamayacaklarını dolayısıyla bu yolun inşasının pek mümkün olmadığını belirtmiş Ziraat İdaresi de “eğer bu yol şimdi yapılmazsa kışın mektebe devam etmek tamamen imkan dışında kalacaktır bu ise devletin yaptığı 20.000 liraya yakın masrafın heba olması demektir” diyerek yolun inşasının önemini vurgulamıştır⁷⁷.

1.6 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılması

1892'de mektep binası tamamlandı. Mektep İstanbul'un kuzey batısında ve deniz seviyesinden 112 m. yükseklikte bir tepe üzerine kurulmuştu. Okul İstanbul'a 16 km, Ayestefanos'a 8,5 km mesafede bulunuyordu. Mektep kareye yakın dikdörgen

⁷⁶ BOA.ŞD.Nr:1193-29.

⁷⁷ Aynı belge.

şeklinde olup uzun kenarı 137,5 kısa kenarı 123 m'dir. Cephesi güneye yani Marmara denizi tarafına bakmaktaydı⁷⁸. Asıl okul binası birincisi zemin kat olmak üzere iki kattı. İlk katın sol tarafında sırasıyla dersanelerle öğrencilerin teneffüsü için pencereleri avluya bakan aydınlık bir dehliz, sağ tarafında ise müdür, öğretim üyeleri ve memurlara ait odalarla yemekhaneler bulunmaktaydı. İkinci katta ise sol tarafta öğrencilere ait büyük bir yatakhane, sağ tarafta muallim ve memurlara ait yatak odaları ile nebatat, emraz-ı nebatîye, hayvanat ve haşerat-ı ziraiye darülmesai (atölye, enstitü) bulunmaktaydı. Doğu cephesinde biri muallimlere biri de öğrencilere ait iki kimyahaneye ve tahlilhaneye ile bir amfiteyatrosu ve marangozlar için geniş bir tesviyehane yer almaktaydı. Kuzey cephesinde süthane, makinecilik dairesi ile ahırlar vardı. Batı cephesinde ambar, samanlık, demirhane, çamaşırhane, mutfak ve hamam bulunmaktaydı. Bu cephenin 15 m. ilerisinde kümes ve onun ilerisinde de rasathane yer almaktaydı. Güney cephesinde de ziraat bitkileri, meyve ağaçları ve numune bağları vardı. Doğu ve güney cephelerinin karşısındaki arazi ise Sibiryaya ağaçlarından oluşan bir orman ile çevriliydi. Güney cephesinin bir kilometre ilerisinde 3120,5 dönüm tarıma uygun arazi ve mera, 2508 dönüm tarıma uygun olmayan arazi, 128 dönüm bağ, bahçe, fidanlık 164 dönüm ormanlık alan, 63 dönüm taş ocakları olmak üzere toplam 5984,5 dönüm arazi vardı. Tarıma elverişli olmayan kısım mera halindeydi⁷⁹.

Yukarıda da geçtiği üzere mektebin baytar kısmı daha inşaat tamamen bitmeden 1891 Temmuz'unda derslere başlamış idi. Mektep binasının tamamlanmasıyla ziraat öğrencileri de seçilip kayıtları yapıldı ve 12 Ekim 1892 Çarşamba günü öğrencilerin toplanıp, Ziraat Bankası ve Ziraat İdaresi müdürü Cemal Bey'in de mektebe varmasıyla mektep müdürünün, muallimlerinin ve memurlarının hazır bulunduğu bir törenle ziraat kısmı da açıldı. Aynı törende ayrıca baytar talebesinden bu sene imtihanında fevkalade başarı gösteren üç öğrenciye de ödülleri verildi⁸⁰. Okulun ilk adı Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi idi ve müdürü de Baytar Mektebi'nin müdürü Mehmed Ali Bey'di.

⁷⁸Halkalı Ziraat Mektebi-i Alisi 1339 senesi Ziraat Nümayiş Rehberi, ty, s 1.

⁷⁹Halkalı Ziraat Mektebi-i Alisi Mecmuası, sayı 1, s. 1; Sevtap Kadioğlu, "Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, c. IV, sayı 1, s. 99, İstanbul 2001.

⁸⁰BOA.İ.HUS.Nr: 4-1310 Ra 106.

Tablo 1.1: Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin ilk kadrosu.

Müdür	Mehmed Ali Bey
Müdür-i sani	İstirati Efendi
Muhasebeci	Arif Efendi
Ameliyat (uygulama) muallimi	Zakaryan Efendi
Kimya-yı umumi ve ziraat muallimi	Arif Bey
Riyazi muallimi	Edhem Bey
Riyaziyat-ı kimya ve hikmet muallim muavini	Kemal Efendi
İlm-i ziraat, nebatat ve ormancılık muallimi	Ağaton Efendi
Bahçivanlık eşcar-ı müsmire ve ormancılık ml.	Mahzar Bey
Hikmet, nebatat ve alaim-i cevviye muallimi	Hüdaverdi Efendi
Arazi kanunnamesi muallimi	Şevki Efendi
Hendese-i ziraat muallimi	Arâm Efendi

Kaynak: Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, sene 1311⁸¹.

Açıldığıının ertesi yılı kolera salgınından dolayı İstanbul'daki birçok mektep tatil edilmişti ama Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin mevki yüksek, etrafı havadar ve boş olduğundan mektebin normal bir şekilde teşrinievvel başlarında açılması irade buyuruldu⁸². Bununla birlikte şanssızlık okulun yakasını bir türlü bırakmıyordu. Açıldıktan iki yıl, kolera salgını başlangıcından bir yıl sonra yani 1894'te bu sefer de İstanbul, tarihinin en büyük depremlerinden birini yaşadı ve okul binası depremden büyük hasar gördü. Buna rağmen eğitime ara verilmedi ve dersler devam etti. Mektep ilk mezunlarını baytar sınıfından ve 17 kişi olarak 1893 yılında verdi⁸³. “Avrupa darulfünunlarından yetişenler derecesinde malumatı haiz” bu kişiler Hüdavendigâr vilayetinde “zabıta-i sıhhiye-i hayvaniye nizamatını” uygulamak için istihdam olundular⁸⁴. Milli şairimiz Mehmed Akif ilk mezun olan bu 17 kişiden biri ve mektebin 1. sidir. Ertesi yıl yani 1894'te ise mektepten sadece 5 kişi mezun olmuştur⁸⁵. Bu dönemde ziraat öğrencileri için gerekli olan ve hayvanlara yönelik bilgileri baytar

⁸¹ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, sene 1311.

⁸² BOA. İ.HUS.Nr: 17-1311 R 20, Y.A.HUS.Nr: 282-25.

⁸³ M. Bekman, *age.*, s. 145; BOA.Y.PRK.HR.Nr: 18-59'da 16 kişi olarak geçmektedir. Bunların notları için bkz. M. Bekman, *age.*, s. 142-144.

⁸⁴ BOA.Y.PRK. HR.Nr: 18-59.

⁸⁵ Bekman, *age.*, s. 273.

mektebi hocaları veriyorlardı. Ayrıca iki kısım için de ortak olan Fransızca gibi bazı dersleri de ortak hocalar veriyordu.

Tablo 1.2: 1893-94 eğitim sezonunda Halkalı Mektebi ziraat kısmının dersleri, ders saatleri ve muallimleri⁸⁶

Tedris olunacak mevad	Mualimin	Mualimin esami	Kaç sene	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl
Cebir, hesap, mekanik, hendese, arazi ölçümü, hat	1	Edhem Bey	2	80	64	
Genel ve Ziraat Kimya	2	Arif Bey	3	64	32	32
Fenn-i Ziraat	3	Ağaton Efendi	3	48	48	32
Bahçivanlık, Meyve Ağaçları ve Ormancılık	4	Mahzar Bey	3	32	32	64
Ziraat Geometri, Arazi Temizliği ve Sulaması	5	Aram Efendi	3	32	32	32
Zararlı ve Faydalı Hayvanlar, Arıcılık ve İpekçilik	6	Zakaryan Efendi	2		32	32
Botanik	7	Hüdaverdi Efendi	2	48	48	
Fizik, Klimatoloji			2	64	32	
Madenler ve Jeoloji			2		32	32
Ziraat Muhasebe Usulü ve Ziraat Coğrafya	8		2		32	32
Zooloji ve Besicilik	9	İstirati Efendi	3	32	64	32
Ziraat ve Orman Kanunları	10	Şevket Efendi	1	48		
İktisat ve Ziraat Yönetim	11		2		64	32
Ziraat Sanayi	12		1			64
Bağcılık	13		1			32
Sağlık Bilgisi	14	Baytar mektebi	1			32
Fransızca	15	muallimleri	3	64	32	32
Atçılık	16	tarafından	1	32		
Veterinerlik	17	verilecek	1			48
Yekun	17		3	544	544	528

⁸⁶ BOA.Y.A.HUS.Nr: 265-153, BOA.İ.OM.Nr: 1311 R 3.

Askeri Baytar Mektebi için açılan yatılı askeri rüşdiyeye Mülkiye Baytar Mektebi için de öğrenci alınıyorken Halkalı Ziraat Mektebi'nde bunun için özel sınıflar açıldığından artık buna gerek kalmamıştı⁸⁷. Bununla birlikte bu karardan 1 yıl sonra baytar mektebi Mehmed Ali Bey'in tüm itirazlarına rağmen Dersaadet'e taşındı. Mehmed Ali Bey'in itiraz gerekçeleri; öğrencilerin doğal olarak hergün bulaşıcı olan-olmayan çeşitli hastalıklara yakalanmış hayvanlar üzerinde uygulama yapacağı, bu hayvanlar arasında tüberkül, şarbon vs. hastalıklara yakalanmış hayvanlar bulunacağı ayrıca hergün teşrih edilmiş hayvan leşlerinin kokusunun insan sağlığını tehdit edeceği idi. Ona göre zaten bu mahzurlara binaen mektep şehrin dışında kurulmuş idi. Şimdi mektebin mahalle arasına taşınması İstanbul'un ahval-i sıhhiyesine kasdetmek demektir⁸⁸. Lakin mektebin ilk iki sınıfının Tıbbiye-i Mülkiye'de, son iki sınıfının Halkalı'da bulunuşu ve Halkalı'nın uzaklığı klinik uygulamalarını zorlaştırdığından bu durum sınıfların birleştirilmesini ve Baytar Mektebi'nin İstanbul'a naklini gerekli kılmıştı. Baytar Mektebi için önce Çırçır civarında beylikçi Mustafa Efendi'nin konağı yıllık 12.000 kuruşa kiralandı⁸⁹. Daha sonra münasip bir yerde yeni bir bina yapılıncaya kadar yıllık 240 liraya Sultanahmet civarında Cüdi (Cinci) meydanında Deli Paşa damadı sıhhiye başkatibi Esad Efendi'nin konağı kiralandı. Daha sonra da Sulatanahmet'te Tunuslu Hayreddin Paşa konağı satın alınıp düzenlenerek Baytar Mektebi binası haline getirildi⁹⁰.

1.7 Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi

İlk olarak, Fransa'dan getirtilen M. Louis Tassy idaresinde ve eğitim süresi iki yıl olarak 1857'de kurulan Orman Mektebi o dönemdeki birçok mektep gibi birçok kez açılıp kapatılmış ve en son 1880'de Maâdin Mektebi ile birleştirilerek Orman ve Maâdin Mektebi adını almıştı. Bu mektebin öğretim süresi ilk iki yılı idadi ve son iki yılı da mesleki olmak üzere 4 yıldır⁹¹. 1893'te Orman Maâdin ve Ziraat Nezareti kurulup Selim Melhame nazırlığa getirilince 9 Kasım 1893 tarihli bir irade ile Orman ve Maâdin

---

⁸⁷ BOA.MF.MKT.Nr: 166-85.

⁸⁸ BOA.Y.PRK.HR.Nr: 18-59.

⁸⁹ BOA.ŞD.Nr: 517-1.

⁹⁰ M. Bekman, *age.*, s. 146, 148; BOA.İ.OM.Nr: 1312 Z 1.

⁹¹ *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi (Tarihçe-Öğretim-Araştırma-Organizasyon), Orman tedrisatının 100. yıldönümü münasebetiyle yayınlanmıştır*, 1957 İstanbul, s. 1, 2.

Mektebi kapatılıp öğrencileri Halkalı Ziraat Mektebi'ne naklolundu⁹². Bu iradenin suduruna sebep olan Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin kararı şöyleydi:

“Orman ve Maâdin Mektebi'nin nizamnamesi ve usûl-i tedrisiyesi şuan ki fennî ihtiyaçlara muvafık olmadığı gibi tahsisatı da emsâli mekâtib-i âliye tahsisatıyla münasip bulunmadığından ve mektebin kuruluşunun başında idadi mekteplerin bugünkü derecede gelişmeye vasıl olamamış olmasından dolayı bu mektebe idadi mekteplerden çıkan gereği kadar talebe alınması mümkün olamamasıyla mektebin tahsil süresi olan 4 senenden ikisinin idadi sınıflara tahsisine mecburiyet hasıl olup halbuki idadi talebeleri mekâtib-i âliyeye girmek için gerekli malumatı kazanmakta oldukları cihetle Orman ve Maadin Mektebi'nde idadi sınıflara ihtiyaç kalmadığına binaen bunların lağvı ve mekteb-i mezbûr programının Avrupa mektepleri programlarına uyarak ıslah ve tadiliyle mektebin istenilen şekilde tesisi gereklidir. Fakat bu mektepte nizamen bulunması gereken orman ve maadin kısımlarından maadin kısmının önemi ikinci derecede olduğundan ve maadin fenninin hakkıyla öğretilmesi bu kısımda bulunacak talebeye tam bir malumat kazandırılması o fende uzman muallimlerin varlığına bağlı olup isteğe uygun muallim tedarik edilememesi hasebiyle bu fen tedris edilmemekte olduğundan maden mektebinin teşkilinden kaçınılarak ileride açılması kolaylaştırılmak üzere şimdilik birkaç efendinin maadin fennini tahsil için Avrupa'ya izamı münsip olacaktır.

Orman kısmına gelince Avrupa'da orman fennini sadece kendi çiftlik ve arazilerinde uygulamak arzusuyla tahsil etmek isteyenler ziraat mekteplerine; devlet hizmetinde orman idarelerinde kullanılmak isteyenler ormanların hükümetçe idare usullerini ve bu konudaki kanun ve nizamları ziraat mekteplerinde tahsil ettikten sonra orman tatbikat mekteplerine gitmekte olduklarından daha sonra orman mektebine dahil olacak talebenin orman fennini layıkıyla öğrenmeleri ve uygulamaları dahi görmeleri için ayrıca ve mükemmel bir surette orman mektebi teşkili icab edip bu ise evvela ormanlı veya orman yetiştirmeye elverişli arazi alınmasına; ikinci olarak yeteri kadar geniş bir mektep inşasına; üçüncü olarak bazı alât ve edevat tedarikine; dördüncü olarak mektebin idaresi için daimi masraf tahsisine yani şehre pek uzak olmamak şartıyla arazisi için enaz 1000 ve binaları için 4.000 ve alet ve edevatı için 1000 altın ki ceman 6.000 altının başlangıç olarak ve idaresi için de yıllık enaz 3.000 altının daimi şekilde harcanmasına bağlı olup halbuki bu masraf tercih edilmeksizin ortalaması yeteri derecede bulunan Halkalı Ziraat ve Baytar Mekteb-i Âlisi'ne orman mektebinin nakli ve idaresinin orayla birleştirilmesi halinde çünkü orman mektebinde tedris edilmekte olan ulum ve fününun çoğu Halkalı Ziraat Mektebi'nde de mükemmel ve ayrıntılı bir şekilde talim edilmekte olduğu cihetle maksat hasıl olacağı gibi orman talebesi ziraat talebesiyle birlikte tedris edileceğinden zikrolunan dersler için ayrıca muallim tayinine de gerek

⁹² BOA.İ.OM.Nr:1-1311 R 3.

kalmayacağına ve Halkalı Ziraat Mektebi büyük bir çiftlik içinde bulunmasıyla çiftliğin bir cihetinde ormanlara mahsus ağaç yetiştirilerek ormancılık uygulaması talebeye gösterilerek bilfiil uygulanmasına binaen fazla masrafa da gerek olmadığından Orman Mektebi'nin Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakliyle ziraat mektebinden şahadetnameyle çıkanların orman işlerinde de istihdamı ve mektebin bu kısma ait derslerinin bir derece daha takviyesi ve Orman ve Maadin Mektebi'nde bugün mevcut olan 15 talebe idadi 2. sınıfta bulduklarından âli 1. sınıfa terfileri için imtihanlarının icrası ve bu mektebin hocalarının tahsisatı olan 48.000 kuruşun da zikrolunan derslerin takviyesi için tayin olunacak muallimlerin maaşlarının ödenmesi için ziraat bütçesine dahil edilmesi gerekeceği beyanıyla ifasına istizan müzakere edildi”.

Tanzimat Dairesi'nin bu kararını Şûrâ-yı Devlet onayıyla mezkur iradeyle de Orman Mektebi'nin tahsisatıyla birlikte Halkalı Ziraat Mektebi'ne naklolunması, Halkalı Ziraat Mektebi'nin ders programının da orman fennine şamil olmak üzere genişletilerek yeniden düzenlenmesi, maadin şubesinin lağvıyla buradan mezun olanlardan lisan bilenlerin imtihan edilerek bunlardan 3 kişinin Avrupa'ya maden tahsili yapmaya gönderilmesi kararlaştırılmıştır”⁹³.

Orman Mektebi talebesi ile birleştiğinden talebeye ormancılık uygulamalarının gösterilmesi amacıyla 5 dönümlük bir orman fidanlığı ile 10 dönümlük bir orman tesisi için mektebe 11,646 buçuk kuruş ek tahsisat verildi⁹⁴.

Ziraat Mektebi Orman Mektebi'yle birleştikten sonra bu sefer ders saatlerinin yetmezliğinden ve derslerin yoğunluğundan şikayet edilmeye başlandı ve önce mektebe bir idadi sınıfı eklenmesi daha sonra da bunun yerine mektepteki eğitim süresinin uzatılması istendi. Bunun üzerine aşağıdaki belge özetlerinden de anlaşılacağı üzere mektebe bir heyet gönderilerek durumun araştırılması istendi:

Halkalı Ziraat Mektebi'nde layıkıyla öğretim yapılması için şimdiki öğretim süresi olan 3 yılın 4 yıla çıkarılması gerekmektedir. Bu durumda mekâtib-i idadiyeden mekâtib-i âliyeye giriş için lazım gelen ulûm ve fûnûn tahsil ettirilmekte olduğu cihetle ziraat mektebi için başka bir sınıf-ı idadi teşkiline gerek yoktur. Bununla birlikte alınacak talebenin bu mektebe mahsus bazı mebâdi-i ulûmca kusurları olsa bile sınıf-ı âliyesinde tadrîs ve ikmali kâbil olduğundan zikrolunan sınıf-ı idadinin teşkilinden sarf-ı nazarla bu mektebe mekâtib-i idadiye-i mülkiyeden şahadetname ahzetmiş olanlardan talebe alınması gerekmektedir⁹⁵. Zaten mekteb-i mezbûr talebesi mekâtib-i idadiyeden

⁹³ Agb.

⁹⁴ BOA.ŞD.Nr: 516-21.

⁹⁵ BOA.BEO.Nr:517-38727; BOA.MV.Nr:82-16.

ikmâli tahsil edenlerden müsabakat imtihanıyla seçilmiş ise de sonradan ziraat ve orman mektepleri birleştirildiklerinden orman ve nebatat fenlerinin genişçe öğretilmesine başlanılmış olduğu gibi fenn-i ziraat erbâbının fûnûn u baytariyeye dahi bir dereceye kadar aşına bulunmaları luzumuna mebnî başkaca fûnun u baytarîye talimi dahi programa idhal edilmekle talebenin bunları 3 sene zarfında iktisap etmeleri hayalperestlik olduğundan ve hatta geçende mektebe gönderilen heyet-i tıbbiye tarafından verilen raporda dahi talebenin tertip olunan dersleri 3 sene de tahsile uğraşmaları kendilerini ziyadesiyle yormakta olduğu anlaşıldığına ve müddet-i tahsiliyenin 4 seneye iblağından nâşi mevcut sınıfların genel toplamı olan 90 kişi artırılmayıp bunların sınıflara taksim edileceği dolayısıyla fazla masraf çıkmayacağı işar-ı vechle iktizasının icrası...⁹⁶

Orman Mektebi'yle birleştikten sonra mektebin öğrenim süresi 4 yıla çıkarılarak *mekteb-i âli* şeklinde teşkilatlandı⁹⁷. Ayrıca ders programı yeniden düzenlendi ve yeni program matbu olarak da basıldı⁹⁸. Orman ve Maadin Mektebi'nin lağvi ile ormancılardan Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne ilhakından 13 Şaban 1321 (4 Kasım 1903) tarihli nizamname ile kurulan Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi'nin teşkiline kadar Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nden 140 kişi mezun olmuştur⁹⁹. Bunların 36'sı ziraatçi, 64'ü ormancı, 20'si meçhul, vefat, açıkta ve 20 kişi de başka mesleklere girmişti¹⁰⁰. Bir ormancıya göre Orman ve Maadin Mektebi'nin programı yetersiz kaldığından, Halkalı'nın programında köklü değişiklik yapılarak ormancılardan buraya ilhakı günün şartlarında tam isabet olmuştu. Bu konuda en ufak bir şüpheye düşenlerin Orman ve Maadin Mektebi'nin nizamnamesiyle, 1312 (1896) tarihli matbu Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin ders müfredatını karşılaştırarak gözden geçirmeleri ikna olmaları için yeterliydi¹⁰¹.

Mektep Orman Mektebi'yle birleştikten sonra *mekteb-i âli* şeklinde teşkilatlandığı halde bunun nizamnameye yansiyarak *nizami* bir hal alması için yaklaşık bir on yıl geçmesi gerekti¹⁰². 1903'te Mekteb'in mekteb-i âli şeklinde teşkilatlanması

⁹⁶ BOA.BEO.Nr:649-48661.

⁹⁷ İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi..., s. 2.

⁹⁸ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Ders Programı*, İstapan Matbaası, İstanbul 1312.

⁹⁹ Halil Kutluk, "Orman ve Maadin Mektebi Neden Lağvedildi? Bu Okulun Ormancı Kadrosu ve Tahsisatı Halkalı Ziraate ne için İlhak Olundu?", *TC. Tarım Bakanlığı Dergisi*, sayı 6, s. 28, Ankara 1948.; İstanbul Üniv. Orman Fakültesi ....., s. 2.

¹⁰⁰ Halil Kutluk, aynı yer.

¹⁰¹ Aynı yer.

¹⁰² Bu durum bütün bürokraside olduğu gibi ziraî bürokrasinin de ne kadar hantal olduğunu göstermektedir. Ziraat mektepleriyle ilgili bir karar alınacağı zaman mektep müdürlüğü önceleri bu kararı Ziraat Heyet-i Fenniyesine, orası da bu kararı değerlendirip nezarete sunuyordu. Ancak daha sonraları Heyet'in işi yoğunlaşır artınca ki memleketin

Şura-yı Devlet'e bildirilmiş Şura-yı Devlet de durumu değerlendirerek önerilen nizamname layihasını kısmen değiştirerek aşağıdaki belgede özeti verilen kararları almıştır:

Mektep ameliyat mektebi suretinde teşkil edilip nizamnamesi de ona göre tanzim olunmuşken daha sonra bunun muktedir erbâb-ı fen yetiştirilmek üzere “mekteb-i âli” suretinde tesisi irade buyuruldu. Bundan dolayı ve Orman Mektebi de bu mekteple birleştiğinden nizamnamesinin icab-ı maslahata ve şimdiye kadar vaki tecrübeler ve yabancı ülkelerdeki emsali mekâtib-i âliye nizamnamelerine göre tadiline lüzum görülerek yeni bir layiha hazırlanıp Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmiştir. Şûrâ-yı Devlet layihayı maslahata muvafık bulmuş ancak 5. maddedeki “her sene alınacak talebenin miktarı nezaretçe tayin edilecektir” ibaresinin “her sene alınacak talebenin miktarı nizamiye tecavüz etmeyecektir” şeklinde değiştirilmesini ve 19. maddedeki tekdir ve tekdir illeti cezalarının kaldırılarak dersten ve ahlaktan verilen cezalar kısmında say ve gayretçe kusuru olanlar hakkında izinsizlikle ve kötü ahlaka delalet eden hareketleri meşhûr olanlar hareketleri tescil ve adı üç defa vukuat siciline geçen öğrenciler hakkında mektepten atılması şeklinde cezaların düzenlenmesi uygun görülmüştür. Ayrıca iki üye tarafından bu layihada öğretim heyetine dair bir kayıt olmadığı için muallimlerin mekâtib-i âliye şهادetnamelilerden seçileceğinin belirtilmesi gerektiği beyan edilmişse de muallimlere dair ayrıca bir talimat kaleme alınacağından şimdi böyle bir ilaveye gerek görülmemiştir¹⁰³.

4 Kasım 1903 (13 Ş 1321) tarihli nizamname ile mektep resmen “mekteb-i âli” şeklinde teşkilatlanıp “Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi” adını aldı¹⁰⁴. Bu nizamname mevadd-ı umumiye, heyet-i idare, heyet-i tedrisiye, tedrisat ve imtihanlar ve mücazat olmak üzere beş fasıldan, 22 maddeden oluşmaktadır¹⁰⁵.

---

bütün zirai hal ve gelişmeler buraya aksediyordu bu yoğunluğu azaltmak için Müessesat-ı Ziraiye Müdürlüğü kurulup mektepler buraya havale edildi.

¹⁰³ Agb.

¹⁰⁴ BOA.İ.KAN.Nr:3-1321 Ş 2.

¹⁰⁵ *Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi Layihasıdır*, Dersaadet 1324.

Tablo 1.3: 1884 ile 1903 nizamnamelerinin karşılaştırılması

1884 Nizamnamesi	1903 Nizamnamesi
<ul style="list-style-type: none"> • Yeni usul ziraat yapabilecek çiftçi yetiştirmek amaçlı (madde 1).	<ul style="list-style-type: none"> • Ziraat ve orman fenlerinin tahsili amaçlı (m.1).
<ul style="list-style-type: none"> • Mektebin öğrenim süresi 3 yıldır (m.3).	<ul style="list-style-type: none"> • Mektebin öğrenim süresi 4 yıldır (m.3).
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenciler 3 kısım: ücretsiz, ücretli yatılı, ücretli gündüzcü (m.4).	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrenciler yine 3 kısım: ücretsiz gündüzcü, ücretsiz yatılı ve ücretli yatılı. Ücretli gündüzcü sınıf yok (m.2).
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin kabulü için 4 şart aranıyordu (m.5).	<ul style="list-style-type: none"> • 1884'teki şartlardan çiftçi evladından olma şartı yok ayrıca 1884'teki güzel ahlaklı olma şartını tasdikname ile ispat etmek gerekiyordu (m.6).
<ul style="list-style-type: none"> • Müracaat edenlerin tahsil durumlarına dair bir kayıt ve şart yok.	<ul style="list-style-type: none"> • Ameliyat-ı ziraat mekteplerinden iyi derece ile mezun olanlar imtihansız; idadi, rüşdiye ve eğitimi bunlara muadil diğer mektep mezunları imtihanla alınacaktı (m.7).
<ul style="list-style-type: none"> • Mektep teşrinievvel başlarında açılacaktı ama ne zaman kapanacağına dair bilgi yok (m.6).	<ul style="list-style-type: none"> • Mektep teşrinievvel başında açılıp temmuz sonunda tatil olunur (m.3).
<ul style="list-style-type: none"> • Giriş imtihanı belli derslerde belli yerlere kadar kapsıyordu (m.10).	<ul style="list-style-type: none"> • Giriş imtihanı daha geniş konuları kapsıyordu, 1884'te olmayan Fransızca ve Türkçe'yi de içeriyordu (m.7).
<ul style="list-style-type: none"> • Tatil günlerinden bahs olunmaz.	<ul style="list-style-type: none"> • Tatil günleri düzenlenmiştir (m.17).
<ul style="list-style-type: none"> • Hususi imtihanlardan bahsedilmemiştir.	<ul style="list-style-type: none"> • İmtihanları 2'ye ayırmıştır, Hususi imtihanlardan da bahsetmiştir.
<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin cezalandırılmalarından bahsetmez.	<ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin cezalandırılmaları düzenlenmiştir (m.17,18).
<ul style="list-style-type: none"> • Mezuniyet imtihanı hakkında ayrımı vermez (m.16).	<ul style="list-style-type: none"> • Mezuniyet imtihanının konuları hakkında bilgi verir (m.15).
<ul style="list-style-type: none"> • Sadece mezun olan ücretsiz talebelerden âlâ ve karib-i âlâ derecelerini kazananlar askerlikten muaftı (m.18).	<ul style="list-style-type: none"> • Mektep talebesi gerek tahsil esnasında gerekse mezun olduktan sonra askerlikten muafıdır (m.4).

<ul style="list-style-type: none"> Derslerin içeriklerinden bahseder (m.20,21). 	<ul style="list-style-type: none"> Derslerin içeriklerinden bahsetmez.
<ul style="list-style-type: none"> Mezun olanlardan ilk üç dereceye girenlere verilecek nakit ödüllerden bahseder (m.17). 	<ul style="list-style-type: none"> Nakit ödüllerden ve 3.lükten bahsetmez.
<ul style="list-style-type: none"> Muallimlerin ve müstahdemlerin görevleri açıkça belirtilmiş (5. fasıl). 	<ul style="list-style-type: none"> Bunların ve imtihanların ayrı bir talimatla düzenleneceği belirtilmiştir (m.20)
<ul style="list-style-type: none"> Muallimler Ziraat Nezareti'nce seçiliyor (m.27). 	<ul style="list-style-type: none"> Muallimler yine Ziraat Nezareti'nce seçiliyor ama yapılacak imtihanda ispat-ı ehliyet şartı var (m.11)
<ul style="list-style-type: none"> Müdürün görevleri ayrıntılı bir biçimde verilmiş (5.fasıl). 	<ul style="list-style-type: none"> Müdürün görevleri hakkında ayrıntıya girilmemiştir (m.11).
<ul style="list-style-type: none"> Encümen-i tedris'ten ve 15 günde bir toplanmasından bahseder (m.48). 	<ul style="list-style-type: none"> Encümen-i tedris yerine Heyet-i tedrisiye'den bahseder ve 15 günde bir toplanma şartı yok sezon sonu toplanma şartı var, ihtiyaç halinde de toplanabilir. Ayrıca toplantı yeter sayısından bahsetmiştir (m.12).
<ul style="list-style-type: none"> İdare heyetinin atanma usulünden ve görevlerinden bahsetmez. 	<ul style="list-style-type: none"> İdare heyetinin atanma usulünden ve görevlerinden bahseder (m.9,10).
<ul style="list-style-type: none"> İdare heyetinin nitelikleri hakkında bilgi yoktur. 	<ul style="list-style-type: none"> İdare heyetinin kimlerden oluştuğu ve bunların nitelikleri hakkında bilgi vardır (m.9).

Meşrutiyetin ilanından sonra 1909'da "ormancı" eğitimi Halkalı'dan alınıp bugün İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nin bulunduğu Bahçeköy'de Belgrad Ormanlarının içinde bu amaçla kurulan Orman Mekteb-i Âli'sine verilmiştir. Bu mektep iki yıllık bir programla eğitime başlamış, 1917'de de öğrenim süresi üç yıla çıkarılmıştır¹⁰⁶.

Balkan Savaşları başlayınca bu savaş dolayısıyla tatil edilen Selanik Ziraat Mektebi'nin öğrencilerinin İstanbul'da sefalet içinde dolaşmaları onların tahsillerine yazık ettiğinden onlara harcanan emeklerin boşa gitmemesi için bunların Halkalı Ziraat

¹⁰⁶ Faik Reşit, Unat; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s.80n.

Mektebi'nde tahsillerine devam etmesi ve Selanik Ziraat Mektebi bütçesinden Halkalı'ya ödenek ayrılması kararlaştırıldı¹⁰⁷.

İttihatçılar daha iktidarı ele geçirmeden 1908'deki kongresinde İttihad ve Terakki Cemiyeti "tarımı her yolla, özellikle İmparatorluğun dört bir yanında modern yöntemleri öğretecek tarım okulları açarak desteklemeye söz veriyordu"¹⁰⁸. Bu amaçla 1912'de Said Paşa'nın sadareti esnasında* Osmanlı'nın genel anlamda¹⁰⁹ ziraat eğitimini düzenleyen tek nizamnamesi "Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi" yayımlandı¹¹⁰. Bu nizamnameyle ülkedeki ziraat okulları Amele Mektepleri, Çiftlik Mektepleri, Ameliyat Mektepleri ve Mıntıka Ziraat Mekâtib-i Âliyeleri¹¹¹ olmak üzere dörde ayrılıyordu. Nizamnamenin 66-113. Maddeleri Mıntıka Ziraat Mekâtib-i Âliyeleri hakkındadır. Bir de derslerin önemlerine göre sınıflandırıldığı ve muallimlerin maaşlarının ona göre belirlendiği 115. Madde mekatib-i âliyelerle ilgiliydi. Bu maddeye göre: ziraî âli mekteplerde okutulmakta olan dersler önemleri itibariyle üç sınıfa ayrılarak muallimlerin maaşları bu sınıflandırmaya göre nezaret tarafından belirlenir. Birinci sınıf dersler: ziraat, nebatat, morfoloji, emraz-ı nebatiye, bağcılık, fizyoloji, fenn-i mevaşi, kimya, tabakat, alât-ı ziraiye, sanayi-i ziraiye, servet-i milel, servet-i ziraiye, fenn-i mikrop. İkinci sınıf dersler bahçıvanlık, eşcar-ı müsmire, ormancılık, hayvanat, böcekçilik, haşerat, fenn-i baytari, mekanik, mesaha-i arazi, fizik, kanun, ziraî hendese, ziraî muhasebe, coğrafya, istatistik. Üçüncü sınıf dersler dini ilimler, tavukçuluk, arıcılık, hıfzıssıhha, hesap, hendese, cebir, alaim-i cevviye, kitabet, Fransızca.

"Bu nizamnamenin getirdiği hükümler incelendiğinde okulların mümkün olan her yerde kurulması, programının ve eğitim süresinin kurulduğu yerin ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, okula alınan öğrencilere aylık ücret ve mezuniyetlerinde belirli bir sermaye verilmesi gibi hususlar göze çarpmaktadır. Bu da

¹⁰⁷ BOA.İ.DUİT.Nr:84-13.

¹⁰⁸ Feroz Ahmad; *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul 1996, s. 67.

* Said Paşa ülkede ziraat mekteplerinin yayılmasını istiyordu ve daha II.Abdülhamid'in ilk yıllarında bu konuda teşebbüste dahi bulunmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Giriş bölümü.

¹⁰⁹ Ziraat mektepleriyle ilgili daha önce de nizamname yayımlanmıştı ancak bu ya Halkalı gibi tek bir okul ya da ziraat ameliyat mektepleri gibi tek bir seviyedeki okullara yönelik olmuştu. Bütün ziraat eğitimini kapsamıyordu.

¹¹⁰ Takvim-i Vekâyi 3 Mart 1328/26 Rebiülevvel 1330. Fransa'da tarımın bilimsel teşkilatı 1912, Almanya'da 1912 ve Belçika'da 1919 senelerinde ıslah edilmiş ve yenilenmiştir (Seyfi Yıldırım, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878-1938)", *Atatürk. Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXIV, Temmuz 2008, sayı 71, s.513-542). Bu ülkelere ziraat tahsili için öğrenci gönderen, tabiri caizse bu ülkeleri ziraî eğitim alanında kendine bir numune telakki eden bir ülke için bu tarih bir tesadüf olmasa gerek.

¹¹¹ "Mıntıka ziraat mektebi denilince evvela Türkiye'nin ziraat mıntıkalarına ayrılacağı ve o mıntıkların en müsait yerinde o mıntıkanın ziraî ahvaliyle alakadar bir tetkikat merkezi vücuda getirileceği hatıra gelmektedir. Fakat yukarıya aynen aldığımız ne 66 ve ne 67. maddeler bize ziraî inkişaf için böyle düşünülmüş fikirlerin vücudunu hissettirecek mahiyette değildirler. Aksine olarak bütün bir tanzimat devri maarifini istila eden ve devlet daireleri kadrolarını doldurmak maksadını güden yeni bir memur mektebi çeşnisini vermektedir."(Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1932, 2. kitap, s. 58). Nizamnamenin Mıntıka Mekâtib-i Âliyeleri hakkındaki maddeleri için bkz. Ekler bölümü, Metin 3.

nizamnamenin, ziraat eğitim-öğretiminin ülkenin her yerine her seviyede ulaştırılması ve özellikle çiftçi çocukları için özendirilmesi çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmesi gereğini açıkça ortaya koymaktadır”¹¹².

1.8 Savaş Yıllarında Halkalı Ziraat Mektebi

Bütün Halkalı mezunlarını askerlik hizmetinden muaf tutan kurucu nizamnamenin ilk taslaklarından biri Şûrâ-yı Devlet tarafından reddedilerek bu imtiyaz sadece diplomalarını âlâ ve karîb-i âlâ derecesinde alanlara tanınmak istendi. Çünkü bütün öğrencilerin askerlikten muaf tutulması ziraat okumaya yeterince hevesi olmayan öğrencilerin sadece askerlikten muaf olmak adına mektebe gelebilmelerine imkan tanıyacaktı ve bu da okulun amaç ve fonksiyonuna uymazdı. Şûrâ-yı Devlet’in bu itirazına rağmen tüm mezunlar hükümet hizmetinde kaldıkları müddetçe fiilen askerlikten muaf oldular. Ama bu muafiyet gerçek anlamda bir muafiyet olarak değil, silah altına alınmamak için geçici bir izin olarak tanımlanmıştı¹¹³. Mekâtib-i âliye öğrencilerinden isimlerine kura isabet edenler kuradan önce mektebe kaydolmuşlarsa askerlikten muaf, kuradan sonra kaydolmuşlarsa askerlikle mükellefler¹¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı başlayınca mektep “gayrimuayyen” bir zaman için tatil edildi¹¹⁵. Savaş sırasında mektep iki sene askeri amaçlı kullanıldığından mektebin bütün şubelerindeki faaliyetler kesintiye uğramıştı. Bu tarz bir işgal Balkan Harbi esnasında da olduysa da bu işgalin eğitime zararı bu kadar olmamıştı¹¹⁶. Mülkiye Baytar Mektebi mezunu olup öğrenciliğinde Halkalı’daki baytarlık uygulamalarına katılarak ziraatçilerle yakın arkadaş olan Şefik Kolaylı mektebin Balkan Savaşlarındaki durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Balkan harbinde Halkalı Ziraat Mektebi’nde açılan bin küsürlük hayvan hastanesinin operatörlüğüne mülazımisanı olarak tayin edilmişim. Bu esnada mektep tamamiyle işgal edilmiş, talebeye okumak imkanı verilmemişti. Onlar için müthiş üzülyordum. Gençliğin verdiği bir cesaretle birgün sınıf kapılarını bâlâdan bir emir gelmiş gibi ardına kadar açmak cür’etini gösterdim. Bundan dolayı da bir hayli sorguya tâbi tutuldum. Bu talebe arasında Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu, Şevket Arı, Selim Herkmen gibi çok sevdiğim arkadaşlarımin sene kaybetmemelerine, bu emrivakii ihdas etmek suretiyle muvaffak oldum. Edirne’nin

¹¹² Sevtap Kadioğlu, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi”, *Kutadgubilig*, S 8, Ekim 2005, s. 254.

¹¹³ Donald Quataert, *Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, İstanbul 2008, s. 99.

¹¹⁴ BOA. BEO. Nr:789-59169.

¹¹⁵ Naki (Berkmen), Ahmet Tevfik (Göymen), “Ziraat Tedisatı”, *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Ankara 1931, s. 2141.

¹¹⁶ *Halkalı Ziraat Mektebi-i Alisi 1339 senesi Ziraî Nümayiş Rehberi*, ty, s. 3, 4 (bundan sonra *Zirai Nümayiş* olarak verilecektir).

istilasına kadar Halkalı’da ameliyat hocalığı yaptım. Şevket Arı ve Selim Herkmen bana bir muavin gibi yardım ederlerdi”¹¹⁷.

I. Dünya Savaşı başladığında mektepte öğrenci olan Rıfat Say anılarında o günleri şöyle anlatmaktadır: “(...) Seferberlik ilanıyla birlikte Halkalı Ziraat Mektebi son sınıf öğrencilerinden önce gönüllü olanlar, arkasından bütün sınıf askere alındı. Tıbbiye öğrencilerinin de askere alındığını gazetelerden okumuş, sıranın bize gelmesini beklemekteydik. Bir-bir buçuk ay süren kısa bir eğitimden sonra –yedek zabıt namzedi- olarak Seddülbahir cephesine sevk edildik”¹¹⁸. Savaşta bazı öğrenciler de kendi alanlarıyla, ziraatle ilgili istihdam olunmuş çekirge mücadelesi zabitliğinde bulunmuşlardır¹¹⁹. Askerliği esnasında kendi ziraat bilgisinden yararlanan, orduya ve halka hizmet eden mezunlara bir örnek: Askerliğini Medine’de Fahreddin Paşa’nın komutasında yapan Ali Rıza Uluçam, Paşa’nın “Para, asker... ne istersen al, fakat bizi aç bırakma” emrini alınca yerli halkla işbirliği yaparak o yıl Medine’deki hurma bahçelerinden 50-60 bin ton hurma alınmasını sağlamıştır¹²⁰.

1916’nın sonlarında mektebin tekrar açılması kararlaştırılmış ve mektepte tamire muhtaç yerlerin yaptırılan keşif mucibince tamiri ve alınması gereken eşyanın özel bir komisyon marfetiyle alınması için 250.000 kuruş avans verilmişti¹²¹.

Savaşın sonra harp mağduru olup tahsillerini bitiremeyen öğrenciler için mektepte özel bir sınıf açılmış ve eğitim süresi sonunda bunlar imtihan edilerek hak kazananlara diplomaları verilmişti. Harp mağduru olup mazeretli olduğu halde bu sınıfta devamsızlıktan bırakılan Cemal isimli bir öğrencinin Şûrâ-yı Devlet’e yazdığı dilekçeyi o dönemin öğrenci psikolojisini anlatması bakımından burada veriyorum:

¹¹⁷ Hadiye Tunçer, *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Ankara 1958, s. 45.

¹¹⁸ Necati İnceoğlu, *Siper Mektupları*, İstanbul 2001, s. 224. Mektepten bazı arkadaşlarıyla aynı tümene, 11. Tümen’e düşmüşler ve akşamları kendi aralarında toplanıp mektepteki günlerini anlatıyorlardı. Askerlere haftada iki gece okumayazma öğretiyor, bazen de çoğu kır çocuğu olan askerlerine savaşın çok tarımla ilgili bilgi veriyorlardı (İnceoğlu, *age*, s. 53, 145). Rıfat önce henüz 17 yaşındayken Çanakkale cephesine, bu cephenin kapanmasının ardından da Bağdat cephesine gönderilmiş, burada İngilizlerle çarpışırken komutanı olduğu bölükle birlikte esir düşmüş ve Hindistan’daki esir kampına gönderilmişti. Esareti iki yıl sürdükten sonra Mondros’taki zorunlu terhis maddesi gereğince mütarekenin ardından serbest kalıp uzun bir deniz yolculuğunun ardından İstanbul’a gelmiş, Haydarpaşa’da rıhtıma iner inmez yeni bir savaş için Anadolu’ya, Kocaeli sırtlarından yürüyerek Adapazarı üzerinden Ankara’ya geçmişti. Milli mücadeleye katıldığında mektebi terkedeli 6 yıl olmuş artık 23 yaşına basmıştı (İnceoğlu, *age*, s. 223-225). Mezunlardan Nadir Uysal: “Piyade olarak 1 nci Cihan Harbine iştirak ettim. 1331’de [1915] Rusya’ya esir götürüldüm. Gerçi esaret hayatıda çok sıkıntı çekmemle beraber onların ziraat bilgilerinden bir hayli istifadem oldu ve bu arada lisanlarını da öğrendim. Sonradan kaçarak Türkiye’ye geldim” şeklinde kendisinin bu dönemdeki macerasını anlatmaktadır. Hadiye Tunçer, *age*, s. 78.

¹¹⁹ BOA.DH.MB.HPS.M.Nr:44-54.

¹²⁰ Hadiye Tunçer, *age*, s 84-85.

¹²¹ BOA.MV.Nr: 203-109; BOA.MV.Nr: 204-3. 1917’de bu tamiri yapan mimar ünlü mimar Vedat Tör’dü (BOA.T.Nr: 553-24).

“Bendeleri Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi 3.sınıf talebesinden iken seferberliği müteakip ihtiyat zabıtları talimgahına sevk ve bilahare ihtiyat zabıti olarak vazife-i askeriyemi muhtelif cephelerde bilfiil yararlık göstererek ifa ettikten sonra Harbiye Nezaret-i celilesince Ordu-yı Osmani iâşesine medar olmak üzere merkezde teşkil olunan ziraat teşkilatında 1-2 sene mesleğim olan umûr-ı ziraiyyede bilfiil çalışmak suretiyle müktesebat-ı ilmiye-i ziraiyemi ordudaki tatbikat ile tezyid ettim. Mütarekenin akdini müteakip arkadaşlarım misillu terhis olunarak harp dolayısıyla noksan kalan tahsilimi ikmal etmek üzere mektebe müracaatım esnasında zuhur eden rahatsızlığım mebnî terhis olunan arkadaşlarımla beraber mektebimizde teşkil olunana sınıf-ı mahsus imtihanlarına girememiştim. Ahiren nezaret-i müşarunileyhaya müracaat-ı mütevaliyem üzerine arkadaşlarıma bahşolunan bu müsaade-i mahsusadan istifade etmekteyim tensip buyurulmuş ise de arkadaşlarım 3-4 ay zarfında 22 muhtelif dersten ancak gösterilen bahislerden imtihanları icra edilmişken heneden ise bendeniz bu müsaheleden mahrum bırakıldım. Umum program üzerinden icra edilen imtihanlarda derslere çalışmak için arada hiçbir fasıla da bırakılmadığı halde yalnız 3. sınıfta 2 ve 4. sınıfta da keza 2 ders müstesna olarak diğer derslerden oldukça iyi numero aldığım halde mektep müdüriyeti mektep nizamnamesi mucibince bendenizin 4 dersten muvaffak olamadığımdan dolayı 3. sınıfta ibka edildiğimi ve iki sene daha mektepte kalmaklığım icap ettiğini tebliğ etti.

Harb-i Umumi'nin cihanşümül tahribatı bütün alem-i medeniyetin esasını zir u zir ettiği içindir ki dünyanın her köşesinde zimamdarın-ı umur kendi memleketine çıkan yarayı sarmakla tedavi çaresini düşünmekle daha kar bir vazife ifa etmekte iken vazife-i vataniyeden avdet eden ruhen ve cismen duçar-ı harab olmuş gençleri basit bir şekil meselesinden dolayı iki sene daha mektepte bırakarak meyus etmek istikballerine ait emellerini mahvetmek âti-yi memleket için pek de muvafık bir tedbir addolunamaz. İşte bu ümniyeyi istihdafen Darulfünûn şubatıyla sair mekatipte pek makul ve mantiki görülen bu fikir kabul edilerek sınıflar küşadiyla dersler kemal germi ile takip olunmuştur. Mektep nizamnameleri ahval-i adiyeye göre tanzim edilmiş bulunduğundan bittabi bu gibi fevkalade ahval ve şeraite mabihi't-tatbik görülememekte ve mekâtib-i sâire-i âliyyede bu ahval ve şeraitin icabatı nazara alınarak muvaffak olunamayan derslerden tekrar imtihana girmek hakkı tanınmaktadır. İşte mekâtib-i âliye-i sâirede tatbik olunagelmekte olan bu usulden Halkalı Ziraat Mektebi'nin istisnaiyyetidir ki acizlerinin bihak mağduriyyetini istilzam etmektedir. Derece-i saniyyede olarak mektebin nizamname-i esasisinde 1-2 dersden dun numero almakla ibka olunmak mevcut olduğu müdüriyetçe bildirilmekte halbuki sınıf-ı mahsus teşkilatı keza mektebin nizamnamesinde mevcut değilken teşkil olunduğundan, fena giden derslerden tekrar imtihan icrası da işbu sınıf-ı mahsus teşkilatının bir mütemmimi olmak iktiza eder. Nitekim diğer mekâtib-i âliyece de aynen bu yolda muamele yapılmaktadır. Binaenaleyh sınıf-ı mahsus hakkında bazı hususatta mektep nizamnamesinin ve bazı

hususatta ise sınıf-1 mahsus esasatının tatbiki doğru değildir. Binaenaleyh muvaffak olmadığım derslerden tekrar imtihanımın icrasını sınıf-1 mahsus teşkilatı pek makul göstermektedir.

Sâlisen bendenizden evvel imtihanları icra kılınan arkadaşlarımız ancak 6 ay zarfında okumuş oldukları derslerden imtihan verdikleri ve onların imtihanlarında bütün mektep programı nazarı itibara alınarak ancak görmüş oldukları derslerden imtihanları icra edildiği gibi elyevm diplomalarını da almışlardır. Halbuki bendenizin imtihanlarında okunmuş dersler nazara alınmayarak umum program üzerinden bir “bekalora”(?) imtihanına kalkışmak kaide-i nısfet ve adaletle kabil-i telif olamaz. Madem ki diploma imtihanlarında umum dersler nazarı itibara alınacaktı o efendilerin imtihanında neden bu kaideden inhiraf edildi. Halbuki Darulfünûn ve sair mekâtib-i âliyede de okunan dersler nazarı itibara alınarak onlardan imtihanları icra olunmuştur. Elyevm de icra edilmektedir.

Birçok milletler kanun-i esasilerini bile bu Harb-i Umumi'nin neticesi olarak asrın icabatına tevfikân yeni esaslar dairesinde tadil ve tanzim ettiği bir zamanda sair mekâtib-i âliye ve hatta Halkalı Ziraat Mektebi'nde emsalime karşı bir müsahele fevkalade ibraz ve irâe olduğu halde sırf hastalık gibi bir mazeret-i meşruamın nazarı dikkate alınmaksızın çakerlerinden bu müsaadenin, nizamnameye muhaliftir diye diriğ buyurulması şime-i nısfet ve adaletle kabil-i telif olmadığı gibi esasen derslerin tam numerosu 20 olduğu halde amelîyat-ı ziraiyede 17,5 numero almaklığım da ordudaki tatbikatım muktesebat-ı ziraiyem üzerindeki tesiratını iraeğe kafi bir delil teşkil eder. Binaenaleyh hilaf-ı tul(?) Ve sırf istisnaen acizlerine karşı tatbik olunan muamele-i mağduriyet-i çakeranemi mucep olmakta bulunduğundan emsalim hakkında tatbiki taht-ı karara alınan usulün acizleri hakkında da nazarı itibara alınarak muvaffak olmadığım 4 dersten tekrar imtihanımın icrası hususunun taht-ı karara alınmak üzere Şura-yı Devlet riyaset-i celilesine tevdiine müsaade-i samiye-i cenab-ı sadaretpenahilerinin izran buyurulmasını arz ve istirham eylerim. Olbabta emru ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Halkalı Ziraat Mektebi sınıf-1 mahsus talebesinden İhtiyat Mülâzım-ı Sânisî Cemal¹²².

---

¹²² BOA.ŞD.Nr:3161-50.

Tablo 1.4. Halkalı Ziraat Mektebi mezunu şehitler.

İsim	Memleketi	Mezuniyet Tarihi	Harp-Cephe
Nuri	Kırşehir	326	Umumi harp Çanakkale
Sabit	Afyon	324	Umumi harp Kafkas
Halim	İzmir	328	Umumi harp Çanakkale
Hüseyin	Adana	327	Balkan harbi
Süreyya Sadık	Simni	340	Askerlik vazifesinde
Şükrü	Ünye	329	Umumi harpte
Osman	Rumeli	327	Umumi harp Arabistan
M. Sabri	Antalya	son sınıf	Kafkas
Hasib	İzmir	325	Umumi harp Kafkas
Sadık	Denizli	335	Milli mücadele
İsmail	Manastır	330	Milli mücadele Afyon

Kaynak: (haz.)Hasan Soydan, 120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi¹²³.

Savaşın sonra Şûrâ-yı Devlet savaşın katılan öğrencilerin eğitim ve sosyal güvenlik durumları hakkında aşağıdaki kararı almıştır:

Savaş başlayınca öğrenciler ihtiyat zabıt vekilliğine tayin edilmişti. Bu zabıt vekilliği geçici bir hizmet olup savaşın akabinde herkes tekrar asıl vazifesine dönecek ve tahsiline devam edeceklerdi. Bunlardan savaşta şehit olanların ailelerine, malû olanların kendilerine tekaüd kanununa tevfikana maaş tahsis edilecekti. Babalarından aile maaşı kalanlar bu aile maaşını talep edebileceklerdi. Bu gibilerden aile maaşları zabıt vekaleti maaşından düşük olanların maaşlarının zabıt vekili tayin olundukları tarihten itibaren kesilerek diğer fertlerin aile maaşına nakledilmesi ve bunlar savaşın döndüklerinde tahsillerine devam ettikleri takdirde bu naklin feshiyle eski maaşlarının tahsilleri tamamlanıncaya kadar verilmesi veya askeriyedeki maaşları aile maaşlarından az olanlar maaşlarının eksik olan kısmının tamamlanarak ödenmesi mi yoksa zabıt vekili buldukları müddetçe aile maaşları mevkuftutularak terhislerinden sonra iadesi mi lazım geleceğinin tayini merkezinde bulunmuştur.

¹²³ (haz.)Hasan Soydan, 120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi , Ankara 2012, s. 470.

Yaşları kanuni sınırı geçip mekâtib-i âliye talebesinden olmaları hasebiyle aile maaşlarının ödenmesine devam edilen erkek çocukların askeriye tarafından savaş gereği olarak zabıt vekaletine atananların bu sıfatları tekaüd kanunuyla belirlenen maaşlarının yarısının hazinemanda edilmesi müstelzem esbab-ı katiye ve münakaleden olmayıp bir emr-i muvakkatten ibaret bulunmasına mebni esas itibariyle aile maaşlarına etkisi olamaz. Ancak iki taraftan maaş verilmesi bütçe kanunuyla yasaklandığından bu çocukların fiilen zabıtlık sıfatını muhafaza ettikleri müddetçe bu cihetten kendilerine tahsis edilen maaşlardan enaz mikdarının mevkuf tutularak fazlasının itası ve terhislerinden itibaren engeller kalkıp eski tahsillerine devam etmeleri durumunda aile maaşlarının ödenmesi gerekir¹²⁴.

1.9 Halkalı Ziraat Mektebi'ni İslah Çabaları

Mektebi ıslah çabaları daha mektep açıldıktan açıldıktan iki yıl sonra başlamıştı. 1894'te İstanbul'da meydana gelen büyük deprem mektebe çok zarar vermişti. Orman Meadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame'nin, mektebin numune çiftliğinin ıslahı için bir rapor istemesi üzerine mektebin idare heyeti bir rapor hazırlamış ve bu raporda bir hangar ve şose, hayvanlar için bir hastane ve bir gübrelik yapılması gerektiğini yazmıştır. Bu rapor doğrultusunda çiftlikte bulunup bir işe yaramayan dört beygir ile bazı demirbaş hayvanlar satılmış ve bedelleriyle çiftlikteki eşsiz iki beygire eş alınmış ayrıca geçen sene sığır vebasından dolayı alınamayan iki çift öküz ile eşi ölmüş bir mandaya eş alınmıştır. Ayrıca çiftlikte ekilmiş olan bakla ve nohut mahsulünden üçer yüz kilogramın gelecek seneye ekilmek için bırakılması ve bu sene alınacak neticeye göre mercimek ve bezelye ziraatına başlanılması kararlaştırılmıştı¹²⁵.

1910'da öğrenciler ders programının verimli olmadığını belirtip yeniden düzenlenmesi için müracaatlarda bulunmuşlar bunun üzerine bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon sadece iki muallimi değiştirmiş fakat bu öğrencileri tatmin etmemiş ve bir dilekçe yazarak ders programının esaslı bir şekilde ıslahını ve mektepte bazı düzenlemeler istemişlerdir¹²⁶. Öğrencilerin bu tutumu dönemin ziraat basınında şöyle yer almıştır:

Halkalı Ziraat Mektebi Talebesi Cemiyeti mührüyle sadarete sunulan arzuhalde Halkalı Ziraat Mektebi'nin hal-i hazırı tesisinden beklenen faydayı sağlamaya

¹²⁴BOA.ŞD.Nr:481-20.

¹²⁵BOA.T.Nr:2187/ 1029.

¹²⁶BOA.İ.OM.Nr:1326 Z 1, BOA.BEO.Nr:3442-258126, BOA.BEO.Nr:3449-258674.

yetmeyeceğinden ve programda bulunan derslerin talebelerin hakkıyla öğrenmelerini sağlayacak durumda olmadığından bahsederek programın ıslahını, bazı muallimlerin değiştirilmesini ve şu tedbirleri istemişlerdir: “vatanımızın ruhu” demek olan ziraatten hakkıyla istifade edebilmemiz ancak ziraat mekteplerinin yetiştireceği talebelerin ciddi tahsil görmüş ve teori ve pratiği kendinde toplamış erbab-ı fen olmasına bağlıdır. Bu da bu mektep programlarının Avrupa ziraat mektepleri programlarına ve yerel ihtiyaçlara uygun şekilde düzenlenmesine ve ıslahına ve derslerin uzman muallimlere verilmesine bağlı olduğundan talebe efendilerin gerekli teşebbüste bulunmaları şayan-ı takdirdir¹²⁷.

Bunun üzerine bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon sadece iki muallimi değiştirmiş fakat bu öğrencileri tatmin etmemiş ve bir dilekçe yazarak ders programının esaslı bir şekilde ıslahını ve mektepte bazı düzenlemeler istemişlerdir¹²⁸. Öğrencilerin bu istekleri basında şu şekilde ifade edilmişti:

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi programının yeniden düzenlenip ıslah edilmesine dair mektep öğrenci ve mezunlarından yirmiyi aşkın kişi tarafından yapılan mütalaa neticesinde lüzumsuz görülen ve öğrencileri boş yere meşgul eden fazla derslerin lağviyle yerlerine ilave edilen tavukçuluk, konservecilik gibi faydalı derslerin ve diğer derslerin ne şekilde ve hangi muallimler tarafından işleneceği aşağıda verilmiştir:

1. Öncelikle ziraat-ı umumiye dersleri mektebin esaslı derslerinden olduğu için her dört sınıfta muntazaman okutulmak ve gereken uygulamayı da muallimi tarafından gösterilmek şartıyla Selanik Ziraat Müdürü Nesib Bey tarafından verilmesi

2. Önemine ve dallarının genişliğine binaen bahçıvanlık derslerinin iki sene de mükemmel olarak öğretilmesi mümkün olmadığından dört sınıfın programına da bahçıvanlık dersleri eklenerek ilk yıl sebze, ikinci ve üçüncü yıllarda meyve, dördüncü yılda da çiçek ve tezyinat (süsleme) bahçıvanlığı yöntem ve biliminin öğretilmesi gerekli olup sebze-meyve bahçıvanlığı muallimliğinin müdürü sani Rıfkı Bey'in uhdesinde bırakılıp tezyinat bahçesi dersinin Belçika Bahçıvanlık Mektebi mezunlarından Hüdaverdi Efendi tarafından verilmesi

3. İlm-i maden ve tabakatül arz dersleri ziraatçe önemli olup teoriden ziyade uygulamalı öğretilmesi gerektiğinden ilmi maden birinci, tabakatül arz ikinci sınıfta okutulmak üzere bunların ziraat nezareti maden mühendislerinden Hasan Tahsin Efendi tarafından okutulması

---

¹²⁷Ziraat ve Ticaret Gazetesi, S 723.

¹²⁸BOA.İ.OM.Nr:1326 Z 1.

4. Kimya derslerinin mektebin dört sınıfında da okuması gerektiğinden birinci sınıfta okutulacak kimya-yı gayrı uzvînin Arif Bey tarafından, ikinci sene okutulacak kimya-yı uzvînin Askeri Tıbbiye Mektebi muallimlerinden doktor Mustafa Bey tarafından, kimya-yı sanayinin ziraate ilişkin kısımlarıyla kimya-yı ziraiyenin önemine binaen üçüncü ve dördüncü sınıflarda yani iki sene okutulmak üzere Ziraat Heyet-i Fennesi azasından Hasib Bey tarafından verilmesi

5. İlm-i nebatatın tanımları ilk yıl, bitkilerin kısımları ikinci yıl, nebatat kuturiye kısmı üçüncü yıl, fenn-i hayat-ı nebat dördüncü yıl okutulmak üzere muallim Bekyan efendi tarafından verilmesi

6. Osmanlı ülkesinde hayvanları çoğaltma biliminde beklenen hizmet çok büyük olduğu için mektepte teori ve pratiğinin mükemmel bir şekilde öğretilmesi için bütün tahsil süresince devam ettirilip birinci senede anatomi, ikinci ve üçüncü senede hayvanların çoğaltılması bilimi okutmak üzere mektep müdürü İstirati efendinin ve dördüncü senesi hayvan sağlığı okutulmak üzere mülkiye baytar mektebi müdürü Mehmed Ali Bey'in tayin olunması

7. Bitki hastalıkları bilgisi derslerinin teorik ve uygulamalı olarak, mektebin üçüncü ve dördüncü senelerinde okutulmak üzere Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi muallimlerinden Teodor Efendi tarafından verilmesi

8. Mektebin üçüncü ve dördüncü senelerinde, uygulamalı olarak öğretilmesi gereken bahçıvanlık dersleri muallimliğinin ziraat heyet-i fennesi azasından Vâhân Efendi tarafından verilmesi

9. Yeni ziraat aletlerinin kullanımında başarıya ulaşılabilmesi için ziraat mekanik adıyla okutulması gereken önemli dersin teorik kısmının birinci yıl ve riyaziye muallimi Edhem Bey tarafından; pratik kısmının üçüncü ve dördüncü senelerde ve Nesib Bey tarafından okutulması

10. İlk yıl okutulacak meteorolojinin Edhem Bey, ikinci ve üçüncü senelerde okutulacak inşaat-ı ziraiye ve arazi ölçümü derslerinin Hendese-i Mülkiye Mektebi muallimlerinden uzman birine verilmesi

11. Sanayi-i ziraiyenin ipekçilik kısmı Bursa Ziraat Mektebi eski müdürü Kalfayan Efendi tarafından okutulmak üzere birinci senede, arıcılık ve balık yetiştirme dersleri doktor Fuat Bey tarafından okutulmak üzere ikinci senede, teori ve uygulaması

mükemmel bir şekilde okutturulmak üzere sütçülük derslerinin Selanik Ziraat Mektebi muallimlerinden İhsan Efendi aracılığıyla üçüncü ve dördüncü senelerde okutulması

12. Yine sanayi-i ziraiyeden birinci senede okunacak tavukçuluk dersi muallimliğinin Doktor Fuat Beye verilmesi ve ikinci, üçüncü senelerde teorik ve pratik olarak okutulacak ıtriyatçılık ve yağ üretimi ve konservecilik derslerinin uygulamasını göstermek üzere Avrupadan birer uzman getirilmesi ve beraberlerinde bu konudaki kitapları tercüme edip teorilerini anlatmaya muktedir bir muallim muavini tayini, dördüncü senede tedris olunacak ispiroculuk, şekercilik, değirmencilik, nişastacılık derslerinin muallimliğine de sanayi-i ziraiye muallimi Aziz Bey'in tayini.

13. Mektebin birinci sınıfında okunması gereken ziraî ve ticari coğrafya dersiyle dördüncü senede bulundurulması gereken ticaret usulü derslerinin muallimliğine Ticaret Mekteb-i Âlisi muallimlerinden bir zatın ve üçüncü dördüncü senelerde okutulması gereken ziraî ekonomi dersinin muallimliğine de meşhur Cavid Bey'in tayin olunması

14. İkinci, üçüncü senelerde okutulan kavanin ve hukuk u ziraiye dersinin eskiden olduğu gibi muallim Arifi Bey tarafından okutulması

15. İkinci, üçüncü ve dördüncü senelerde daha ayrıntılı ve uygulamalı olarak okutulması gereken baytarlık derslerinin yine eski baytar genel müfettişi doktor Abdullah efendi tarafından okutulması

16. Bir çiftlikte bulunabilecek ormanların korunması ve ekonomik idaresi zımında üçüncü dördüncü senelerde okutulacak orman bilimi derslerinin muallimliğine orman müfettişlerinden Talat Bey'in tayini

17. Her muallim okutmakta olduğu derslerin uygulamasını bizzat gösterecek ve bu uygulamayı yapmaya muktedir olacak ise de çiftlik işlerinin hepsi bir irade ve daha uygulamalı bir şekilde işlenilmesi ayrıca gerekli olduğundan bu hususun muallimliğine de Bursa Ziraat Mektebi muallimlerinden Hasan Efendi'ye verilmesi uygun bulunmuş ve bu kararlar ziraat mensuplarının görüşlerine sunulmuştur. Tabiki hatasız oluşu iddia edilemeyeceğinden tenkid edilecek noktaların erbabınca bildirilmesi temenni edilir¹²⁹.

---

¹²⁹Osmanlı Ziraat ve Ticareti, 2 Teşrinisani 1324.

Bunun üzerine idare de okutulan derslerin kitaplarını basmak için bir baskı makinesi almayı, okula bir teneffüshane yapmayı ve aylık yüz beş kuruş olan bir öğrencinin yemek masrafına 20 kuruş zam yaparak öğrencilerin daha güzel yemek yemelerini sağlamayı amaçlamış ayrıca 1910 eğitim yılı itibariyle mektebin bir ziraat darülfünuna dönüştürülmesi kesin olarak kararlaştırılmış olduğundan ders programlarının ona göre düzenlenip hazırlanması için Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından Cemil Bey'in mektebe gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bunlardan başka olarak eğitimin kalitesini artırmak için uhdelerinde birçok ders bulunan hocalardan bazı dersler alınarak uzmanlara verilmiştir. Bu amaçla; ilm-i hikmet-i tabiiyye dersi aylık 500 kuruş ücretle ulum-ı riyaziye muallimi Edhem Bey'e, madeniyat dersi aylık 300 kuruş ücretle tabakatü'l-arz muallim muavinliğini de uhdesinde bulunduran kimya muallim muavini Nureddin Efendi'ye, ipekçilik ve tavukçuluk dersleri aylık 500 kuruş ücretle Kalfayan Efendi'ye, sütçülük ve arıcılık dersleri aylık 800 kuruş ücretle Cemil Bey'e, bağcılık ve emraz-ı nebatiye dersleri aylık 800 kuruş ücretle Ziraat Heyet-i Fenniyesi ikinci şube müfettişi Vâhan Efendi'ye, coğrafya-yı ziraî, istatistik ve muhasebe-i ziraiye derslerinin aylık 500 kuruş ücretle mektebin mezunlarından Salih Keramet Efendi'ye, fenn-i baytari dersinin mektep hayvanlarına da bakmak üzere ücretine 400 kuruş zamlı Abdullah Efendi'ye, 600 kuruş ücretle alât-ı ziraiye, 400 kuruş ücretle resm hattı, 400 kuruş ücretle hendese-i ziraiye, 800 kuruş ücretle üçüncü ve dördüncü seneler ziraat hususiyesi, 1000 kuruş ücretle dört sınıfın ameliyatı ziraiye derslerinin liyakat imtihanını kazanacak kişilere verilmesi kararlaştırılmıştır. Bütün bunların 142.500 kuruşa mal olacağı ayrıca gerektiğinde harcanmak üzere 15.000 kuruş, toplam 157.500 kuruşun mektebin 1310 senesinden beri çeşitli tahsisatının ve çiftlik hasılatının biriktirildiği, ziraatin gelişmesi için harcanması planlanan 257.500 kuruşu bulunan mektep sandığından karşılanması kararlaştırılmıştır¹³⁰.

Bu dönemde mektepte öğrenci olup isyan edenlerden Yaşar Özey bu konu hakkında “Talebeliğimde en güzel hatıram sınıfımızın Mektep İdaresine karşı haklı hareketi ve hakkını tanıtmasıdır” demektedir¹³¹. Nihat İyriboz da “Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi'nin son sınıfında iken Ermeni hocalarımıza ve Ermeni idarecilerimize çok kızdığımız için isyan çıkartmıştık. O zamanlar Ziraat Umum Müdürü olan zat da Ermeni idi. Bize müthiş içerlerdi. Mezun olduğumuz zaman “asi talebeler” diye bize iş

---

¹³⁰ BOA.İ.OM.Nr: 1326 Z 1.

¹³¹ Hadiye Tunçer, *age*, s. 75.

vermedi. Ben de Maarif Nezaretine müracaat ederek Edirne’de açılan ilk Nümune Mektebi Ziraat ve Eşya Dersleri Hocalığını aldım” demektedir¹³². Reşat Atala ise:

“Henüz pek genç yaşta, Bursa Ziraat Mektebinde muallimken öyle bir haksızlığa uğradım ki unutamam. Bazı iyi arkadaşlarla arasına mektuplaşır, mesleki derterimizden bahsederdik. Halkalı idarecileri meğer mektupları sansür ederlermiş! O zaman Halkalının hemen hemen bütün idarecileri Ermeni ve Rumlardı. Timolyonlar, Vahanlar, Kalfayanlar, Teodorlar gibi şahsiyetler, mektebi idare ederlerdi.

Bir gün Nezarete de Şube Müdürlüğü yapan cahil, biricik marifeti kodamanlara maşalık yapmak olan Lebib Bey, yanında sivil memur ve resmi komiserlerle beraber ansızın mektebe gelip odalarımızı ve çekmecelerimizi aradılar. Komiser vaziyeti kısaca anlattı. Meğer Halkalı talebesini isyana teşvik suçu ile Nezarete şikayet vaki olmuş. Vesikaları ele geçirmeğe gelmişler. Münderecatı meslekî hasbihalden ibaret olan masa üzerindeki bir mektubu Lebib Bey mal bulmuş Mağribî edasıyla aldı. “Lüzumlu vesaik elimizde” diyerek böbürlene böbürlene gitti” diyerek işin farklı bir boyutunu anlatmaktadır¹³³.

Daha önce de söylediğimiz gibi sürekli mektebin yerinin uzaklığından şikayet edildiğinden I.Dünya Savaşı’nın arefesinde mektebin yerinin değiştirilmesi gündeme gelmişti. Bu amaçla Mektep Müdürü Muhtar Bey ve Müdür Muavini Allahverdi (Hüdaverdi) Efendi Şişli ile Maslak arasına mektep için uygun bir yer bakmaya gitmiş ve gözlemlerinin sonucunda Allahverdi Efendi, Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne aşağıdaki raporu yazmıştır¹³⁴:

“Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nin Şişli ile Maslak arasında bir yere nakli münasip olup olmadığının tahkiki zımında Muhtar Bey’le beraber mahall-i mezkure bil-azime tahkikat-ı acizanemin neticesini arz ederim:

Halkalı Ziraat Mektebi gibi bir müessesenin müstemilatıyla beraber bir mahalle nakli sıhhat ve suhulet noktayı nazarından münasip ve müstahdimin ve hayvanat ve bahçeler için miktar-ı kâfi suyu havi ve mektep ile müstemilatından bulunan çiftlik, tahlilhane, dersaneler, ahırlar, fidan bahçeleri, bağ, sebze bahçeleri, park, tarla, orman ve saire için muktezi mahal ve mebâniyi istiab edebilecek bir yerin tedarikine ve bu yerin az bir müddette vücuda gelmesine mütevakıf olduğundan şerait-i mezkureyi havi olmak üzere ancak Ayazağa Çiftliği ve müstemilatını münasip gördüm. Mezkur çiftlik Hazine-i Hassa malı olup Süvari Küçük Zabit Mektebi’ne muvakkaten terkolunduğunu zannedirim.

¹³² Hadiye Tunçer, *age*, s. 138.

¹³³ Hadiye Tunçer, *age*, s. 95, 96.

¹³⁴ Raporun aslı Fransızca olup Türkçe tercümesi de mevcut olmakla birlikte tercüme anlatım bozukluklarıyla doludur.

İstihbaratıma nazaran bu çiftliğin mesaha-yı sathiyyesi 6.000 dönüm raddesindedir. Mera, tarla, orman, park ve ebniye yerleri vesaireyi havidir. (?) gezdiğim ebniyeleri, odaları olan iki büyük mesken, büyük bir tavukluk, iki küçük birer kattan ibaret hane, bir havuz kenarında bir köşkten ibarettir. Bu ebniyeler hazırsız bir halde olup kapı pencere tamiratı ve badanaların teceddüdüyle işe yararılacaktır. Bunların yanında da kullanılmak ve az masrafla ıslah edilebilir büyükçe bir de park vardır. Bend-i menba' ve kuyu suları kesr ve (?) oranın ihtiyacatına kafidir. Ayazağa Çiftliği'nin tramvay yoluna kadar olan 7 kmlik yolu ise elyevm tamir olmakla beraber her zaman araba işlemesine müsaittir.

Fikr-i acizaneme göre Ziraat Mektebi'nin oraya nakli münasip ve yakın vakitte kabil olduğu gibi tamirat-ı mukteziyesi işbu 1330 senesinin bütçesinde mektebin tamiratına ayrılan 1800 lira ile icra edilebilir. Ziraat Mektebi'nin Ayazağa'ya nakli takdirinde Halkalı Mektebi'ne de Süvari Küçük Zabıt Mektebi nakledilebilir ki esasen Halkalı Mektebi süvari talimine ve mandıraya daha elverişlidir. Ziraat Mektebi'nin payitahta daha karib bir yerde bulunması dahi ziraatin terakkisine ve çiftlik sahiplerinin ziraat makineleri ruyetülâyın müşahede etmelerine müsaittir.

Ziraat Mektebi'nin Ayazağa'ya ve Süvari Küçük Zabıt Mektebi'nin Halkalı'ya nakli mümkün olmadığı halde Ziraat Mektebi'nin Büyükdere Çayırı'nın intihasında bulunan ve Bahçeköy ve Eskadriköy? cihetlerine imtidar eden İbrahim Paşa Çiftliği'ne nakli de münasıptir. Mezkur çiftlikte ziraat mektebine elverişli vasi' tarla, orman, park, bahçe, yollar ve fen dairesinde inşa kılınan ebniyeler mevcuttur. Bu çiftliğin ahırlarının bulunduğu yerde numune inek ahırları, çayırlar, fidanlıklar, sebze bahçeleri, tecrübe tarlaları vs. yapılabilir ve seddin alt cihetindeki tarlalarda suni ve kabil-i iska çayırlar vücuda getirilerek saky ve irva ameliyatı talebeye gösterilebilir. Diğer tarlalarda ise cesim mikyasta ziraat icra ve hayvanat ra'y edilebilir ve bu tarlaların adem-i kifayeti takidinde eski Belgrad köyünün henüz zer' edilmeyen tarlaları kullanılabilir.

Bundan başka çiftlikte mevcut ormanın daha ziyade fen dairesinde aşılandırıldığı takdirde hasılatı yüzlerce liraya balığ olur. Mütalaa-yı acizaneme göre bu çiftliğin iştirasına karar verilirse Ziraat Mektebi'nin Bahçeköy Orman Mektebi'yle tevhid-i lazım gelir. Bu suretle iki mektepte okutulan esas fenler aynı olduğundan talebeler birinci sınıfı birlikte okurlar ve ba'de ziraat ve orman sınıflarına ayrılırlar. Bu vechle idare ve muallimin muhassasınca tasarruf husule gelir. Çiftlikteki ormanların ıslah ve aşılansında talebe usûl-i cedid dairesinde tatbikat icra ederek ormancılıkta meleke kesbederler.

Mesarifata gelince çiftliğin iştirasına muktezi meblağdan başka yeni ebniyelerin (?) art tarzında inşasıçun mutezi birkaç bin lira ilave etmek icap eder. Çiftliğin bedeli hayli mühim bir meblağ olacak ise de memleket için ziraat nokta-i

nazarından hasıl olacak menafî ve iki mektebin birleştirilmesinden husule gelecek tasarruftan maada sene besene arazinin terakki edeceğ,i dolayısıyla ileride kıymet-i asliyesinin iki ve üç misliyle satılabileceğinden eminim. Memâlik-i Osmaniye'nin hayrına ait hususatta himem-i aliyye-i cenab-ı nezaretpenahileri derkar bulunduğundan mektebin elyevm ba'id ve bereketsiz mahallinden balada maruz yerlerden birisine nakli hususuna himmet buyurulmak babında... 3 Temmuz 1914"¹³⁵.

Mektebin yerinin değiştirilmesinin gündeme gelmesi sadece bununla kalmamış 1917 yılında mektep yeniden açılacağı zaman da benzer bir teşebbüs olmuş, bu kez de mektebin yeri için Mecidiye Çiftliği'nin adı geçmişti. Mecidiye Çiftliği'ni öneren Ticaret ve Ziraat Nezareti ile bu çiftliğin ait olduğu Hazine-i Hassa Nezareti'nin konu ile ilgili yazıları şöyledir:

“Ticaret ve Ziraat Nezareti

Huzur-ı sami'-i cenab-ı sadaretpenahiye

308 [1892] tarihinde tesis ve küşad edilmiş olan Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi mevkiinin bir ziraat mekteb-i âlisinin haiz olması icap eden önemli şartların büyük bir kısmını içermemesi hasebiyle talebenin tatbikatını ve ameliyyat-ı ziraiyeyi tamamen kesbetmesine uygun olmamasına ve bir ziraat mekteb-i âlisi tatbikatında ve özellikle memâlik-i Osmaniyenin ziraat-ı hususiyesinde aranılacak şartlardan;

1. sulama tatbikatı: mektepte su olmamasından dolayı hiç yapılamayacağı gibi

2. doğal ve yapay çayırklar: bunların da ihdas ve tesis edilemediği ve edilemeyeceği

3. ahali az ve arazisi çok olan memleketimizde bilhassa bu umumi harp neticesinde daha fazla alât-ı ziraiyeye ve bu meyanda traktörlere ve otomobil sabanlara daha fazla önem verilmesi gerektiği halde mektepte alât ve edevat-ı mezkurenin tatbikatı temin edilemediği ve bunlara uygun arazi bulunmamasından dolayı edilemeyeceği

4. ve ahaliye yeni usul ziraati kabul ettirmek halkın ziraata, fenne karşı güvenini celbetmekle kabil olduğu halde Halkalı mevkiinin müsait olmamasından dolayı her hususta numune ve emsal olacak şekilde tesisat ve saire irae edilemediği ve eşcar-ı müsmire yetiştirilemediği ve mağrusat ve ahaliye verilmek üzere verilen fidanlar pek çok hastalıklara maruz olduğu ve neticede ahaliye fenn-i ziraata karşı bir güvensizliğe sebebiyet verildiği

5. (?) mahsus ziraat tatbikatı da ifa edilemediği

---

¹³⁵ BOA. T.3057/48

6. hirsaset için lazım olan toprağın kalınlığının da büyük kısmının arazisinde yok denecek derecede bulunduğu ve kömürcüyolu tarlaları denilen ve mektepten gayet uzak olan yerden başka yerde derin toprak bulunmadığı

7. her türlü ulaşım merkezinden uzak olup nehari talebe ve samiinin ve ziraî terakkileri görmek ve hususat-ı ziraiye için mektebe müracaat etmek isteyenlerin azimet ve avdeti için pek uzak ve memurlar ve muallimler ile talebenin gelip gitmesi zor, bu yüzden kıymetli vakitlerinin boşa harcanmasına sebep olan ve nakliyat için de pek çok masrafı gerektiren ve mektep ziraî uygulaması terk edilerek çiftlerin haftalarca nakliyat için istihdamını zorunlu kılmaktadır.

Arz edilen bu sebep ve mahzurlar bu mekteb-i âlinin başka münasip bir yere naklini hayli zamandır mecburen düşündürmektedir. Çünkü ziraat demek toprak demek olup toprak olmayan yerde de ziraat kabil olamayacağından talebenin gerekli şartları haiz bir mektep ve çiftlikte yetiştirilmesi lüzumu bu meselenin biran evvel hallini icap ettirmektedir. Bu sebeple bu mekteb-i âlinin nakil durumunu temin için İstanbul civarından bulunan bütün çiftliklerin araştırılarak neticede bunlardan Mecidiye Çiftliği, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde müteşekkil "Tetkikat-ı Jeolojiye Komisyonu" tarafından mektebin tesisi için gerekli şartların büyük çoğunluğunu taşıdığından, 2.500 dönüm çayırılık, 2.000 dönüm ekilebilir arazi, 2.500 dönüme yakın orman ve bağ yapılabilecek arazi ve 500 dönüm kadar da meyve ağaçları dikilebilecek ve bahçe yapılabilecek yeri ve talebenin görebileceği kadar sulama uygulamasına yetecek bir akarsu değirmeni havi olduğu ve yalnız civarında baruthane ile Mecidiye Çiftliği arasında bulunan bataklıkın talebeye sıtma hastalığı bulaştırma tehlikesi olmasına binaen kesinlikle yapılması gereken temizlikten sonra burası fevkalade bostan yapılmaya elverişli olması hasebiyle sebze bahçesine veya çayıra dönüştürülmesi hususları da kabil olacağı anlaşılmalı ve Ayastefanos istasyonuna 10 dakika mesafede ve mevken de mutena bir mahalde bulunması ayrıca önem taşıdığı gibi esas olarak oluşumunun büyük kısmı 3. derece araziden meyveş? Tabakasına ve bir kısmının da 4. derece arazilerden alüvyon oluşumuna ait olması ve Anadolu'nun büyük kısmının da bu oluşumlardan olması bunun gibi (?) icra edilecek ziraat ve ticaret usulünü görmüş olan mezunların Anadolu'ya uygulamada daha fazla kolaylık göreceği durumu başkaca tercih sebebi olduğundan bu mekteb-i âlinin zaruri olan nakli zımında her vechle genel menfaatler için gereken bu çiftliğin emlak-ı kadime-i hakaniyeden olan mahalleri hakkındaki 29 mart 328 tarihli nizamname mucibince hükümet namına teferruğu sebeplerinin istikmali için durumun arz-ı atebe-i ulya kılınması hususuna müsaade-i celile-i fehmetpenahileri buyurulmak babında... 16 Temmuz 333 Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref".

Malum olduğu üzere devr-i sabıkta emlak-ı hümayun adı altında Hazine-i Hassa'ca idare edilmekte olan ve yıllık 600.000 lirayı aşan geliri olan arazi, çiftlik vs. meşrutiyeti müteakip maliye hazinesine devredilerek hazine-i hassa uhdesinde emlak-ı kadime-i hakaniye adı verilen bir iki parça çiftlik ile arazi ile vs. kalmış ve bu çiftlikler meyanında bulunan mecidiye çiftliğinin ise Dersaadet'e pek yakın olması hasebiyle metabih-i hümayun için acilen tedariki gereken kuzularla süt ve diğer levazımat oradan getirildiği gibi bu çiftliğin çayırından hasıl olan yemler de istabl-ı amiredeki hayvanların ihtiyaçlarına verildiğinden bu çiftliğin hazinece firağı muvafık görülememektedir. Bununla birlikte bu çiftlikle sınırdış olup Barutçubaşı Ohannes ve Agop Beylerin tasarrufunda bulunan Yeni ve Florya çiftliklerinin Mecidiye Çiftliği'nden daha geniş yani 10.000 dönümü aşkın arazi, orman, su ve gerekli müştemilatı ihtiva etmekle beraber nezaret-i müşarunilyhanın tezkeresinde mevzubahisolan şartları da Mecidiye Çiftliği'nden daha fazla taşıdığından Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin Ayastefanos taraflarına nakli arzu edildiği takdirde bu çiftliklerin sahiplerinden alınarak orada tesisat-ı lazımenin ifası daha doğru olacaktır. 30 Temmuz 333 Hazine-i Hassa Müdür-i Umumisi Feyzi"¹³⁶.

Savaştan sonra mektep ziraat idaresiyle anlaşmazlıklar yaşamış, yozlaşmış, perişan olmuştur. Yolsuzluklar ve usülsüzlükler almış başını yürümüş bu durum basında da yer alarak ziraat idaresi sürekli eleştirilmiştir. 1335 (1919)'te Ticaret ve Ziraat Nazır Vekili Mehmed Ziya imzalı şu belgede bu duruma dikkat çekilmiştir:

Halkalı Ziraat Mektebi ile Çiftlik Alât-ı Ziraiye Makinist Mektebi ülkenin ziraat ve iktisadını geliştirecek kurumlar olduğu için geçmişte bunlara masraf yapılmaktan kaçınılmamış, takdire şayan bir atölye yapılmış olmasına rağmen sonraları diğer idari işlerde olduğu gibi ihmale uğramıştır. Hele uygulama kısmı hem öğrencilerin teorik kazanımlarını tamamlaması hem de pratik itibarıyla mekteplerin zorunluluklarından olduğu halde geçen Cuma günü bizzat mektebe giderek yaptığım teftişte edindiğim gözlemlere göre bu mektepler hakkında ciddi ve acil olarak ıslahat yapılmazsa telafisi mümkün olmayan zayıat verilecektir. Mesela yıllık 27 bin lira ödenek ayrıldığı halde hayvan bakmak ve yetiştirmek, sütçülük ve sütçülüğe bağlı sanayinin pratik yaparak uygulanması ve yine bu gün ziraat işlerinde makine kullanılması ve bu makinelerin ufak tefek tamiratının yapılması gibi ziraatin varlığıyla yokluğu konusunda hüküm verdirecek önemi olan dersler tamamen ihmal edilmiş ve özellikle mektepte bakımsızlık yüzünden telef olan büyükbaş hayvanlardan bir tane bile kalmamış ve makine

---

¹³⁶ BOA. DÜİT. Nr:13-80.

atölyesinde her türlü alet ve edevat bulunduğu halde motor ve kayış bulunmadığından pratik yapılamamaktadır. Nezaret eksiklikleri gidmeden önce mekteplerin idaresinin gayretli ve çalışkan ellere teslimi zorunludur. Makine Mektebi müdürlüğü de vekaleten kendisine verilmiş olan Muhtar Bey hayli zaman hastalığından dolayı mektebe devam edemediğinden Ziraat Mekteb-i Âlisi vekaleten ve Makine Mektebi vekilin vekili tarafından idare edilmektedir. Halbuki bu mektepler birbirine bağlı ve aynı bina içerisinde olduklarından ayrı ayrı bir müdüre ihtiyaç olmayıp tek kişiye verilme suretiyle yönetilmelidir. Bunun için Ziraat Mektebi Müdürlüğü'ne mahsus 3500 kuruşa 500 kuruş daha ilavesiyle bu iki mektep müdürlüğüne Darüleytam müdürlerinden Mecdi Bey'in tayini ve müdür Muhtar Bey'in ileride kendisine münasip bir hizmette istihdam edilmek üzere azledilmesini uygun görüyorum¹³⁷.

Bu yazı neticesinde Muhtar Bey azledilmiş yerine uhdesine Makine Mektebi müdüriyeti de eklenerek Darüleytem müdürlerinden Mecdi Bey 4.000 kuruş maaşla tayin olmuştur¹³⁸.

1919'da Halkalı'nın ıslahını ele alan bir makalede ise şöyle denilmekteydi:

Ziraat mekteplerimizin müstakbel vaziyetini düşünürken hal-i hazırının da unutulmaması lazım geleceği pek tabiidir. Binaenaleyh evvela mekatib-i âliyemizin mutlak surette ıslahı ve saniyen mekâtib-i taliye ve çiftlik mektepleri gibi lüzumsuz ve ihtiyacı tatmin edemeyen müesseselerin lağvını yenilik fikrinin bir miyarı olarak kabul etmek şarttır. Çünkü: bu zavallı memleket ve bu biçare vatan ve binlerce fedakarlıklara mukabil açtığı dört beş ziraat mektebinin şuaatından feyz ve bereket umarken bugüne kadar açlıktan, ilim ve marifet ederken hala o kara sabandan kurtulamadı. Bunların en hakiki sebepleri meydanda duruyor. Mektep nasıl ve nerede tesis edilir? Ne tarzda ve kimlerle idare olunur? Ne gibi bir program takip edilerek ve ne maksatla talebe kabul ve talim olunabilir? İşte bu kazıyyeler idrak olunmadan müessese yapılırsa bunlardan bittabi mülk ve milletin nef'ine hadim asar ve icraat baklemek pek beyhude olur. Hepimiz Halkalı'nın ve bir çoğumuz sabık Selanik veya Bursa vebadehu yine Halkalı'nın rahle-i tedrisinde senelerce dirsek aşındırdık. Pek çok [belge yırtık], fakat pek az malumat edinebildik. Bize öğretilmek istenilen şeylere (...?) ve hikayat karıştırılarak derslerimiz hayali olmaktan kurtulmamış ve bu malumat-ı umumiye mezunlara parlak bir gelecek hazırlamaktan daima uzak kalmıştı. Maişet mücadelelerine

---

¹³⁷ BOA. DÜİT. Nr:54-56.

¹³⁸ Aynı belge.

göğüs germek gücüne ve kişisel meşgale ile uğraşabilme cesaret ve terbiyesine ve kısaca kişisel teşebbüslerde bulunabilme duygusuna sahip olmayan gençler tahsillerinin ilmi ve sosyal eksiklikleri karşısında şaşırınca memuriyet silkinde girmeye mecbur kalmışlardır. Yirmi beş senelik hayatında iki yüze yakın efendi yetiştiren, ziraat mekteplerimizden çıkanlardan kaç kişi ortaya çıkıp “ben şahsi teşebbüs ile şu işleri yapmaya muvafık oldum ve kendime parlak bir gelecek temin edebildim” diyebilir. Fakat bu meziyet müteşebbis ve medeni cesaret ruhuna sahip olmayanlar için mesleğin bu tarz faaliyetini kabul etmek bu memlekette ıztıradır. Ziraat mektepleri programlarında en büyük noksan işte buradadır. Âli olarak yalnız bir Halkalı kaldı. Bu müessesenin gayesi de öteden beri memlekete ziraat memuru yetiştirmektir. Hakikaten Halkalı'nın programı ile ancak bizdeki gibi memur yetişebilir. Halbuki bize memurdan ziyade zirai faaliyetleri bizzat başarabilecek, çiftlik ve arazi işletebilecek, muhtelif ziraat şirketleri, bağ, bahçe, gülistanlar kurabilecek bilimadamları lazımdır. Ziraat memurlarının aracılara yaptırabilecekleri şeylerle aracısız yapılacaklar arasında elbette çok büyük farklar vardır. Düşük seviyeli ve kürekten vazgeçemeyen köylüleri ziraat memurlarının tavsiyeleri yola getiremez. Fakat bilimadamlarının vücuda getirecekleri müesseselerin ekonomik rekabeti karşısında çalışmaya ve bilimin hakikatine inanmaya köylü ve herkes mecbur olur. Mezun arkadaşlarımız darılmasınlar. Hepimiz itiraf ederiz ki Halkalı'dan aldığımız malumat ile toprak üstünde büyük bir iş görülemez. Bu hallerin pek acı misallerine şahit olduk. Biz öyle arkadaşlar tanırız ki sıradan bir köylü ruhu gibi bilime karşı isyan etmişler ve tohumların göz (güz?) taşı ile ilaçlanmasını bilemedikleri gibi bu yöntemlerin faydasızlığını bile inat edercesine ileri sürmüşlerdir. Halkalı'nın mazisini kurcalayacak değiliz. Fakat bu müessesenin halihazırdaki durumunu ve ezcümle istikbalini düşünmek yalnız mezunlar için değil memleketini seven bütün zirai vatandaşlar için elzemdir. Halkalı'nın programları lüzumsuz ders ve malumatlarla dolmuş vaziyettedir. Vaktiyle Fransa'nın Grigniyon mektebinin tedrisatını esas alarak yapılan bir program bundan sonra bu memlekette zirai tedrisat ihtiyacını temin edemez. Dört senelik yüksek tahsili yirmi beş dersin konularıyla tamamlamaya mecbur olanların yalnız bir gayesi vardır ki o da bir an önce diploma almaktır. Bu yirmi beş dersin önemli kısmı mezunların gelecekteki faaliyetinde hiç bir rol oynayamaz. Genel malumat kabilinden fazla tafsilat her ders için öğrenmeye engeldir. Bir talebenin bu kadar geniş ayrıntı arasında bunalmaya hakkı vardır. Ayrıntılı bilgi isteyenler ziraat kitaplarına müracaat edebilirler. Esaslar layıkıyla hazırlanırsa konuların çalışılması da o nispette kolay olur. Halkalı'da kimya, bağcılık, haşerat ve hastalıklar gibi birkaç ders

istisna edilirse diğerkleri teorikliğini muhafaza etmektedirler. Derslerin pek çoğu mahsulat-ı dahiliyemiz hakkında önemli açıklamaları içermemektedir. Çeşitli iklimlerin etkisinde bulunan topraklarımızın yetiştirdiği mahsüller pek çeşitlidir. Bu mahsüllerin öncelikle yerli usullerle nasıl yetiştirildiğini bilmeliyiz ki onların ıslahının çareler için etkili bir yol bulalım. Yoksa Avrupa’da uygulanan bir çok latince, fransızca isimleri ve bunlara ilişkin malumatı ezberlemekle ne talebe bir şey kazanır ne de memleket bir menfaat bulur.

Halkalı Mektebi gerek idare gerekse eğitim açısından ıslaha muhtaçtır. Bu müessesenin çağdaş ve ilerleme esaslarına göre işlettirilmesi ve eski siyasi idarenin kaldırılması lazımdır ki topraklarımızın ilerleme ve medeniyet tohumlarını saçabilmeyi büyük bir kapasite ile düşünebilecek, yetişmiş kafalara ve kuvvetli ellere sahip olalım. Mektebin yeri meselesine gelince; kesinlikle görülmüştür ki bu müessesenin Halkalı’da yapılması için harcanan bunca emek amacına ulaşamamış ve mektebin nakli meselesi adeta tarihi bir şekil kazanmıştır. Öyle zannederiz ki ne hükümet ne millet Halkalı Mektebi için icap eden bir mahallin bu uğurda aydınlanmasına zorluk çıkarmayacaklardır. Fakat mesele layığıyla ele alınmaz ve zorluklar konusunda yeterli gayret gösterilmeyip amaca ulaşmak konusunda gerekli çaba harcanmazsa bu teşebbüs başarısızlıkla neticelenecektir. Mademki Halkalı’nın nakli bir bilimsel meseleye dayanıyordu, bu amaç için hiç bir şekilde geri adım atılamazdı. “Memleketin ziraat sayesinde kurtulacağına iman edenler”, ziraati terakkiye vasıta olacak dimağların tahsil yollarıyla irfan kazanmalarını temin edecek araçların sağlanması şiddetle gerektiğine kanidirler. İkinci olarak Halkalı’da çiftlik ve mektep iş, idare ve muhasebenin birbirinden ayrılması elzemdir. Çünkü mektep idaresinin işlerin işleyişindeki başarısı çiftlik işlerinin eklenmesiyle düşer. Üçüncü olarak Makinist Mektebi mevcut durumuna nazaran basit bir tamirhane zannettiğimiz bu müessesenin vilayetlere gönderilen aletlerin tamiri için yetiştireceği ustabaşılara daha pek çok şeyler öğretmesi lazımdır. Fakat müessese muallimlerinin ziraat makineleriyle ne dereceye kadar bütünleşmiş oldukları sorusu kaçınılmazdır. Bizi bu şekilde düşündüre durum Halkalılılar arasında yaşanan bir bilimsel tartışmanın sonucudur. Şimdi Halkalı’nın nakli meselesinde Makinist Mektebi ile çiftlik kısmı ve bağ fidanlıkları ile birlikte ve ayrıca bir müessese halinde idaresi daha başarılı olur. Ders programlarının yeniden düzenlenmesi meselesi gerçekten önemlidir. Yukarıda söylediğimiz gibi birinci sınıfın lağvi ve diğerk derslerin

ihtiyaç nispetinde kısaltılıp amelîleştirilmesiyle beraber bazı derslerin ilavesi gibi maddelerle düzenlenecek bir programın genel hatlarını çizmek herkesin borcudur¹³⁹.

Yine 1919'da mektebi ziyaret eden Ziraat Nazır eski Vekili Ziya Paşa şunları anlatmaktadır:

Geçen gün mektebi ziyaret ettiğimde gördümki evvela çok masraf yapılmış ama sonra özensizlikler ve ihmaller olmuş. Talebeleri mesleklerine karşı çok heveskar gördüm. Fakat bunlara ameli olarak hiçbir şey gösterilmemiş. Ne mevaşi ne hayvan kalmış. Hatta vaktiyle bütün gıda levazımatı kendi tarlalarında üretilip dışarıya da satılırken bugün yağın yumurtasını bile dışarıdan almak zorunda kalıyor. Sebzenin bile Halkalı köylülerinden tedarik edildiğini işittim. Mektepte bir çok makine ve alet var. Talebeler varsın günde iki saat de ameliyatla meşgul olsunlar. Mektep yalnız nezarete müfettiş ve memur yetiştirmemeli, bir çiftliği bizzat mükemmel idare edecek ameli mütehasıslar yetiştirmeli.

Mektep idaresinin birkaç ay evvel davet ettikleri ama henüz tedrisat başlamayan ihtiyat zabitlerinden her fırsatta istifade etmeliyiz. Bu konu hakkında Harbiye Nazırıyla görüştüm.

Makinist mektebinde her şey var en lüzumlu bir jeneratör hatta ufak bir kayış yok. Velhasıl mektebin her şubesinde böyle büyük ihmaller gördüm. müzelerini laboratuvarlarını beğendim. Zaten gıdası azalan talebeye aç brakılma cezası veriliyormuş. Tahkikat yaptıracağım. Mektebin eksiklikleri ve yolsuzluklarıyla ilgili olarak ziraat müdür-i umumisiyle görüştüm. İhtiyat zabitlerinin özel bir sınıfta ders görmelerini takip edeceğim. Geçen sene tavizen çiftçilere verilip de geri alınan ve ambarlarda çürütülen tohumlar hakkında ziraat umum müdürüyle görüşüp bir neticeye varacağız¹⁴⁰.

1920'de Halkalı mezunları tarafından mektebin ıslahı için Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne aşağıdaki layiha takdim olunmuştur:

Ekonomik hayatı ve serveti yalnız ziraat olan memleketimizin yegane müessesesi-i âlisi Halkalı Ziraat Mektebi'dir. Bu mektep sanat-ı ziraatı memleket evladına öğretmek için 27 sene önce kurularak bugüne kadar dokuz yüze yakın erbâb-ı fen yetiştirmiştir. Hükümetin ve milletin göz bebeği olması gereken bu müessesesi-i irfanda bir kaç seneden

¹³⁹ Lütfi Arif [Kenber], "Halkalı Mektebi", *Bağçevan*, Nr: 10, sene 1335.

¹⁴⁰ Cevad Rüştü, "Ziraat Nazır Vekil-i Sabıkı Ziya Paşa Hazretleriyle Mülakatım", *Bağçevan*, Nr: 10, sene 1335.

beri özellikle bu sonuncu sene zarfında idaresizlik ve yöneticilerin kendi aralarındaki ihtilaf yüzünden mektepte hiç düzen kalmamış ve bir çok üzücü durum ortaya çıkmıştır.

Menşe-i feyz ve irfanımız olan ve tekamülünü memleket hayatı için elzem addettiğimiz bu müessese-i fenniye'nin geleceğinden cidden endişe eden bizler, İstanbul'daki ziraat mezunları bir toplantı yaptık. Mektebin bu durumunu müzakere edip en hızlı ve faydalı şekilde ıslah edilmesinin çarelerini tespit etmeye çalıştık. Mektebin ıslahı hakkındaki mütalaalarımızı sunma cüretkarlığını gösterdik. Şöyle ki:

Halkalı'da ortaya çıkan ve nezaret-i celilelerince de malum olan durum bu müessesenin Avrupa'da en fazla rağbet gören ve azami fayda sağlayan usullerle idaresini gerektirmektedir. Bu usul tıp ve diğer fakültelerde uygulanmakta olan "rektör" yani seçimle belirlenen müdürlük usulüdür. Halkalı Ziraat Mektebi'nde problemlere neden olan şimdiki müdüriyet usulü ilga olunarak seçilmiş müdür ile idare usulü getirilmelidir. Seçilmiş müdür her iki senede bir değiştirilmek üzere öğretim heyeti tarafından oylanarak seçilip taraf-ı sâmilere tasdik edilecek bir muallimdir. Bu zat muallim arkadaşlarının teveccühüne mahzar olmuş ve müdürlük vazifelerini yapabilecek kabiliyette bir kimse olacaktır. Müdür öğretim heyetinden olacağından hocalar ile idare arasında uyum sağlanacaktır. Bu sayede mektepte gerekli olan aile hayatı temin edilmiş olunacaktır. Müdür mektebin bütün işlerinden sorumlu olup öğretime ilişkin meselelerde öğretim heyetine danışır. Geçmişte müdür ile müdür-i saninin arasında sürekli ihtilaf çıktığından ve bu durum idarede kargaşa çıkardığından müdür-i sanilik makamı lağvedilmelidir. Seçilmiş müdür ile idare usulü kabul edilirse müdür-i saniliğe gerek kalmaz. Mektebin idare ve kayıtlarına ilişkin muameleatını ifa edecek ve müdüre karşı sorumlu olacak ve müdürden sonra ikinci derecede mesul olacak bir genel sekreterlik ihdas edilmelidir. Bu zat çiftlik işleriyle hiçbir alakadar olmayıp sadece idarî işlerle meşgul olacağından müdürün yükü hayli kolaylaşacaktır. Mektebin leyli olması hasebiyle genel sekretere yardımcı olarak iki veya üç dahiliye memuru tayin edilirse mektebin idaresi daha muntazam olur. Mektebe bağlı olan çiftlik nezaret tarafından tayin olunacak ve mektep müdürüne karşı sorumlu olacak bir müdür ve muavini tarafından idare olunmalıdır. Çiftliğin fenni işleri ise çiftlik müdürü, iktisat, mevâşi ve ziraat muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından yürütülür. Çiftlik müdürü heyet-i feniye ile birlikte verdiği kararı mektebin ekonomisiyle uyuşacak şekilde tatbik eder. Böylelikle mektep ve çiftlik arasındaki mesai taksim edilmiş olur. Mektep muallimleri, yüksek tahsillerini tamamladıktan sonra Avrupa'da bilgilerini genişletmiş

ve diğ er ziraat mekteplerinde muallimlik yaparak uzun süre eğitim hayatında bulunmuş kişiler olmalıdır.

Dersler kürsülere ayrılarak her grubun ücreti muallimin kıdem ve mesaisine göre belirlenip her muallim belirli bir emeklilik yaşına kadar iki senede bir maaşına zam alır. Herhangi bir kürsünün muallimi ne sebeple olursa olsun vazifesini terk ettiğ i zaman yeni tayin olunacak muallim o grubun asıl maaşının başlangıç seviyesine nail olmalıdır. Her muallimin görevini daha iyi yapabilmesi için bir muavine ihtiyacı vardır. Muavinlerin maaşı muayyen olup iki senede bir artar. Muallimlik sıfatını kesbettiğ i zaman muavini bulunduğu grubun muallimliğine terfi edilmelidir. Muallimler ve muavinler Darülfünun'da olduğu gibi eğitim heyeti tarafından seçilip, nezaretçe tasdik olunursa bugün olduğu gibi mektepçilik ruhuyla yaşamamış, eğitim hayatına vakıf olmamış kimseler muallim olmazlar. Muavinlerin tayin edilecekleri gruba istidatlarının olması ve en az bir yabancı dil bilmesi şarttır¹⁴¹.

Görüldüğü gibi mezunların talepleri daha çok idari alandadır ve müdürlük makamı yerine rektörlük müessesesini, seçilmiş idareci yöntemini, adeta modern bir üniversite sistemini içermektedir.

Bu dönemde mektepteki sıkıntıların basına yansımalarına dair diğ er bir örnek de Avrupa'da ziraat tahsilinde bulunmuş ve ileride mektepte muallimlik yapacak olan Cevad Rüştü'nün kendi gazetesi olan Yeni Ziraat Gazetesi'nde Ticaret ve Ziraat Nazırı Hâdi Paşa'ya seslendiğ i yazısıdır. Bu yazıya göre:

Mektebin ıslahı için bir komisyon kurulmuş, ayrıca mektebin öğretim heyeti toplanarak mektebin öğretim süresini 3 yıla indirmek ve giriş imtihanına dair yeni kararlar almak için bir encümen seçilmişti. Mektep müdürünün bilimsel olmayan yeni projesinde bazı önemli dersler lağvedilmiş, ayrıca mektebin çiftliğ i verimliliğ ini yitirmiştir. Heyetin bazı kararları nezarete bildirilmemiş karar defterinde gizli kalmıştır.

Mekteb-i Hukuk mezunu Kavânin-i Ziraiye muallimi açığ a alınıp yerine ziraat mezunu bir kişi tayin edilmiştir. Çünkü böyle olmasa mektep müdürü yaptığ i projenin başında kendi maaşının artırılması talebinde bulunamayacaktır. Müessesât-ı Ziraiye Müdürü bile o kadar maaş almıyordu. Ayrıca mektebin dahiliye memuru sebepsiz olarak azledilip yerine bir genç getiriliyor ve fazladan olarak bu kişinin maiyetine mubassır olarak Halkalı gibi bir yüksek okul mezunu getiriliyor. Bu, öğrenciler

---

¹⁴¹ Cevad Rüştü, "Ziraat Mekteb-i Âlisi", *Yeni Ziraat Gazetesi*, 01.04.1921.

nazarında mektebin şeref ve itibarına zarar veren bir harekettir. Öğrenciler devam ettikleri bu yüksek okuldan mezun olanların buraya mubassır ve daha aşağı tahsil görmüş olanların bunların amiri olduklarını mı görecekdilerdi? Zaten Ziraat Müdürü Hasib Efendi sabık nazır Cemal Bey nezaretinde mektep müdürünün azli için teşebbüste bulunmuştu. Fakat teşebbüsleri boşa çıkmış ve kendisi görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı.

Mektep müdürlüğü ile Ziraat müdürlüğü arasındaki ihtilaf halledilmeli ve mektebin derslerinden önce idaresi ıslah edilmelidir¹⁴².

Mektepteki yolsuzluklar 1922’de somut olarak karşımıza çıkmaktadır. 29 Ekim 1922 tarihli bir belgeye göre mektep müdür-i sabıkı Teodor Efendi, muhasebeci Aziz, mübayaa komisyonu reisi Süleyman, mutemed Ali, heyet-i idareden Hasan ve ayniyat memuru Hakkı Efendi nohut mübayaasında usulsüzlük yaptıkları gerekçesiyle soruşturma yemişler ama haklarında men-i muhakeme kararı verilmişti. Durum Şûrâ-yı Devlet’e aksetmiş orası da Memurîn Muhakeme Kanun-ı Muvakkatın 15. maddesinde boşluk olduğu için bunların yargılanmasına gerek olmadığına karar vermişti¹⁴³.

1922’de tasarruf amacıyla Ormancılık Mekteb-i Âlisi’nin Halkalı’ya taşınması gündeme gelmiş ama aşağıdaki belgeden de anlaşılacağı üzere bunun faydadan çok zarar vereceği anlaşıldığından bundan vaz geçilmiştir.

Orman Mektebi’nin Halkalı Ziraat Mektebi’ne nakli ve her iki mektebin idarelerinin ve eğitimlerinin birleştirilerek bütçede orman mektebine ayrılan tahsisattan tasarruf edilmesi Bâb-ı Âli Maliye Komisyonunca teklif edilmiş durum Meclis-i Vükela’da değerlendirilmeye alınmıştır.

1-Ziraat Mektebi ile Ormancılık Mektebi’nin dersleri çok farklı olduğundan ve Ziraat Mektebi küçük bitkilerin yıllık mahsülleri ile ilgilenirken ormancılık ise yetişmesi uzun seneler alan odunlaşmış bitkilerle uğraştıkları için bunlar ayrı ayrı ihtisas mektepleridir. Zaten daha önce bu mektepler müştereken idare ediliyorken orman memurları yetiştirmenin önemine binaen ve yukarı zikredilen nedenlerden dolayı nazırın teklifiyle ayrılmış ve 13 seneden beri de bu şekilde ayrı ayrı idare olunmaktadırlar.

---

¹⁴² Cevad Rüştü, “Halkalı’nın Islahı Meselesi”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, 01.10.1920.

¹⁴³ BOA.ŞD.Nr:1276-9.

2-Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ile Ormancılık Mekteb-i Âlisi'nin birleştirilmesi halinde ancak idare heyetinden müdür ve muhasebe memurları gibi bazı memurların birleştirilmesi mümkündür. Bu durumda 60 lira maaşlardan ve bunun tahsisatı olan 78lira ile toplam 138 lira tasarruf olunacaktır.

3-Mektebin Halkalı'ya nakil masrafı 600 liradır.

4-Ormancılık Mektebi talebesi her sene en az üçer ay orman tatbikatı için Belgrad Ormanı'na götürüldüğü için bu durumda yıllık 500 lira masraf yapılacaktır.

5-Mektep nereye götürülürse götürülsün talebenin mesarifatından şimdi yapıldığından daha fazla tasarruf yapmaya imkan yoktur.

6-Bunca emek ve masrafla yetiştirilen vasıflı memurların zorunlu izne sevk ederek bunlardan tasarruf edilmeye çalışılırken; diğer taraftan Darülfünun'da her meslek ve bilhassa kukuk şubesi var olduğu ve bu şubenin yetiştireceği talebe mülkiye hizmetlerini de göreceği halde yıllık maaş ve masrafları 60 bin lira olan Mekteb-i Mülkiye'nin tekrar ihya edilmesi:ayrıca darulfünunda müdavimi üç dört talebeden ibaret olan ve hiç gereği olmayan bir çok dersler örneğin Çağatayca gibi dersler ihdas edilerek binlerce lira boşa harcanarak yıllık masrafları ve maaşlarının toplamı 11.300 liradan ibaret ve bir ihtisas kurumu olan Orman Mekteb-i Âlisi'nin Halkalı Mektebi'yle birleştirilmesinin hiçbir anlam ve mantığı yoktur.

7- İki mektebin birleştirilmesinden maksat tasarruf iken aslında ilmi ve mali zarardan başka bir şey amaçlanmış değildir.

8-Her memlekette ziraî duruma göre muhtelif ziraî bölümlere ait ayrı ayrı ihtisas mekteplerinin açıldığı şu zamanda Orman Mektebi'yle birleştirilmek hiçbir yönden doğru değildir.

9-Memâlik-i Osmaniye ormanları geniş olmakla beraber kayıt altına alınmadığından bu işleri yapacak orman memurlarına ihtiyaç varken Orman Mektebi'nin lağvedilerek Halkalı ile birleştirilmesi fenni ve iktisadi hatadır.

10- Bu babta orman ve ziraat uzmanlarından oluşan bir komisyon kurularak mekteplerin birleştirilmesindeki ilmi ve iktisadi zararlar araştırılmalı bir ufak tasarruf uğruna bir bilim ve ihtisas müessesesi feda edilmemelidir¹⁴⁴.

---

¹⁴⁴ BOA. MV.Nr:224-137.1341 s 19.

1924'te Halkalı Ziraat Mektebi-âlisi'ndeki emekli olacak müderris ve müdürler toplanarak bütün eksikliklerin mükemmel bir şekilde giderilip mektebin ıslah edilmesi için 1925 bütçesinde ona göre ödenek ayrılmasını istemişlerdir¹⁴⁵.

1.10 Halkalı Ziraat Mektebi'nin Kapatılması

Halkalı'nın kapatılıp Anadolu'ya nakli daha İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) kararlaştırılmıştı. Bu kongrede alınan kararlardan birine göre âli tahsil için bir ziraat mektebi kafiydi ve bu mektep Anadolu'da tesis edilecekti. Halkalı'nın bütün ders araç gereçleri, demirbaş eşya vesaire ile birlikte Halkalı Ziraat Mektebi'nin kendisi de yeni mektebe nakledilecekti. Bu yeni mektebin yerinin belirlenmesi de hükümete bırakılmıştı¹⁴⁶.

Bu dönemdeki ziraî teşkilat ve eğitim sisteminin yöneticilerce yeterli görülmeişinin diğer bir işareti de Mustafa Kemal'in 1 Kasım 1926 tarihinde yaptığı TBMM'nin açılış konuşmasında şöyle ortaya konuyordu:

“Memleketimizin bir ziraat memleketi olduğu göz önüne alınırsa bizim başlıca kuvvet ve servet mesnedimizin toprak olduğu tezahür eder. Cesaretle söylemeliyiz ki: Memleketimizin, zirai sahada müsait olduğu inkişafı temin edecek ilmî ve amelî iktidarda sahibi selâhiyet mütehasşslarımız azdır... Binaenaleyh, zirai teşkilatımızı, ziraat mekteplerimizi, zirai faaliyetlerimizi, fennî usuller dahilinde, *esasından tanzim edecek tedbirleri hakiki erbabı, delâletiyle ittihazda tereddüde mahal olmadığı kanaatındayım*”¹⁴⁷.

“Cumhuriyetin ardından her ne kadar sanayileşme temel hedef alındıysa da neticede Türkiye bir tarım ülkesiydi. Dolayısıyla uzun süren savaşlar döneminin sonucu olarak gerileyip çökmüş olan tarımsal üretimin canlandırılması ve kalkındırılması da cumhuriyetin hedefleri arasındaydı. Bunun gerçekleştirilmesinin iyi yetişmiş bir teknik kadroya ve bu alanda bilimsel araştırmalara dayandığı görülerek bu konuda çalışmalara başlanmıştır. Cumhuriyetin hemen ardından Halkalı Ziraat Mektebi mezunu çok sayıda genç ileri öğrenim görmek ve modern araştırma yöntemlerini öğrenmek üzere özellikle Almanya'ya gönderilmiştir”¹⁴⁸.

Mektebin 1927 mezunlarından Arif Akman bu konuda şunları söylemektedir:

¹⁴⁵ *Ziraat Vekaleti Mecmuası*, numero 1, Ankara 1340, s. 145.

¹⁴⁶ Prof.Dr.A.Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-04 Mart 1923*, Ankara 1982, s. 21-22.

¹⁴⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları)”, der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 43.

¹⁴⁸ Emre Dölen, *Cumhuriyetin Onuncu Yılında Kurulmuş Olan İstanbul Üniversitesi ile Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluş Alanlarının ve Akademik Yapılarının Karşılaştırılması*, İstanbul, 1998.

“Daha 1923 yılından başlayarak Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından bir çok genç ziraatçi, gruplar halinde, özellikle Almanya’ya gönderilmiş ve bu gençlere orada ileri bir öğretim görmek ve modern araştırma yöntemlerini tanımak olanağı sağlanmıştır. Bu satırları yazan da 1928 yılında Almanya’ya gönderilen beş genç ziraat mühendisi arasında bulunmakta idi... Ayrıca 1927 yılında, memleket ziraatını inceleyip bir rapor vermek üzere Almanya’dan bir heyet getirilmiştir ki, bu heyetin başında bulunan bilim adamının adı verilerek Oldenburg Heyeti denilmiştir. Bu heyet, incelemeleri sonunda verdikleri rapordaki tavsiyeler arasında özellikle modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumunun açılmasını da teklif etmişlerdir”¹⁴⁹.

Oldenburg raporunda Halkalı’ya gitmediğini ancak dershanelerin noksanlığından şikayet edildiğini bildirmektedir¹⁵⁰.

“Mehmet Sabri Bey’in Tarım Bakanlığı döneminde tarım eğitiminde önemli yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde Mehmet Sabri Bey’in sadece Rusya’yı değil, birçok Avrupa memleketini de gezerek ziraat konusunda gözlemlerde bulunduğu bilinmektedir. Avrupa seyahati içerisinde özellikle Almanya önemli bir yer tutmuş, burada ziraî eğitimin yapısı ve amaçları üzerinde durulmuştur. Mehmet Sabri Bey buradaki temaslarında Almanya Ziraat Bakanlığı Ziraî Kurumlar Genel Müdürü Dr. Oldenburg’la temasa geçmiş ve onu Türkiye ziraatını inceleyerek gözlemlerini bir rapor hâline getirmesi, tarım okullarının ıslahı ve geliştirmesi için Türkiye’ye davet etmiştir. Oldenburg geniş bir heyetle 1927 yılında Türkiye’ye gelmiş ve çalışmaları sonunda bir rapor hazırlayarak hükümete vermiştir.

Bu rapor üzerine 19. 6. 1927 tarihinde “Ziraat Enstitüleri Tesis ve Ziraat Tedrisatının Islahı Hakkında (1/1119) Kanun lâyihası Meclis gündemine getirilmiştir”¹⁵¹.

“Bu kanunun gerekçesinde, “Memleketin yegane âli ziraat müessesesi Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’dir. Avrupanın en büyük âli ziraat mektebi bulunan «Berlin Ziraat Mektebi» Rektörü, Alman ziraat uleması meyanında bülend bir mevki sahibi olan Prof. Şuht diyor ki: «Enstitüsüz âli bir ziraat mektebi olamaz, böyle bir müessesede ilim adamı yetiştirilemez». Âli ziraat mekteplerinde tedrisat, yalnız dershanelerde ders takriri ile olmuyor, müderrisler yaptıkları tatbikat, tecarüp ve taharriyat-ı fennînin enstitü laboratuvar ve tecrübe mahallerinde vesait-i mahsusa ile enzar-ı istifadesine vaz’ı suretiyle temin kılınmaktadır ... Halkalı Mektebi’nde ise enstitüler bulunmadığı gibi bu tarzda ziraî ve tecrübevi tedrisler ve tetkikler yapılmamakta ve yaptırılmamaktadır. Mektepte tedris kılınan ilimlerin bir kısmına ait eserler tab olunamamış olduğu gibi, bir ilme ait muhtelif kitaplar hemen hemen

¹⁴⁹ Arif Akman, *age.*, Ankara 1978, s.12.

¹⁵⁰ *Ziraat Vekaleti Mecmuası*, sene 4, numero 8, Kanunusani 1927, s. 54.

¹⁵¹ Seyfi Yıldırım, *agm*, s. 513-542.

yok gibidir. Mektepte bir ecnebi lisan mükemmelen tahsil edilmediğinden talebeler ecnebi lisandan da tetkikata muktedir değildir.

Şu tahlilata göre Halkalı Ziraat Mektebi'nde Avrupa'daki âli mekteplerde olduğu gibi âli bir ziraat mektebi tedrisatı icra kılınamıyarak ancak vasat derecede tedrisat yapılmaktadır. Baytar Mekteb-i Âlisi de aynı haldedir.

Halkalı ve Baytar Mekteb-i Âlilerinden çıktuktan sonra, Avrupa'nın enstitülerle mücehhez darü't-tedrislerinde uzun sayılar icrası ile kıymet-ihazıralarını iktisab etmiş olan pek küçük bir zümre istisna edilince memleketimizde ziraat ilimlerinde tıbb-ı baytariyede âli ve muktedir, balada teşrih kılınan taharrileri, tetkikleri tamamen icraya kadir zatların meskut olduğu tebeyyün eder.

Halkalı Mektebi'nin şehirden uzak ve تنها bir yerde bulunması en büyük bir mahzurdur. Âli ziraat mektepleri şehir haricinde olamaz, bunun birçok mahzurları vardır, şöyle ki:

1- Şehir haricindeki bir mektebin mutlaka leyli olması icab eder. Leyli mektepler bir de meccani olursa hükümetin uhdelere müdi, muazzam ve kesir ihtiyaçların karşısında bu mesarifi iktisap müşküldür. Nitekim ne Almanya'da ne diğer büyük ziraat memleketlerinde böyle şehir haricinde âli mektepler yoktur.

2 - Bu leyli mekteplere kabul olunacak talebe adedinin mahdut olması icab eder. Binnetice azim masrafa mukabil az semere, yani az mektep mezunu elde edilir. Bu hal gayri iktisadi olduğu gibi memleketin muhtaç olduğu miktarda ziraat mensuplarını süratle yetiştirmediğinden de tasdi ve uzun zamana vabeste kılar. Şehir harici mektepler muallim nokta-i nazarından da müşkilatı muciptir. Şehirden tecerrüt etmiş müesseselerde çalışmak, ömürlerinin büyük bir kısmını sarfederek, istihsal-i ilim ve kemaletmiş olan bu zatlar için de ağırdır. Tedrisat nokta-i nazarına gelince şehir dahilinde yapılacak mekteplerin dahil ve civarındaki enstitüler, hariçte büyük bir saha üzerindeki tatbikattan beklenen faydalardan daha yüksek bir surette talebeyi tenvir ve irşad eder. Bu dersler için icab eden tatbikat senenin muayyen zamanlarında muallimlerin tahtı riyasetinde mektebin bulunduğu mahaller civarındaki tatbikat çiftliklerinde gösterilerek temin kılınır. Mektep şehir dahilinde olduğu hale gelince: Evvela mekteplere leyliyelerden ma'da nehari de çok talebe alınabilir. Nitekim Almanya'nın sırf nehari olan Berlin, Hale âli ziraat mekteplerinde 700 talebe vardır. Bundan başka senenin muayyen mevsimlerinde ziraatin muhtelif şubelerine ait halk kursları da açılır. Binaenaleyh mukaddimedeki maruz tetkikatın icrası memleketin ilmi vaziyet-i ziraiyesinin ve bu vaziyete göre ziraat ve hayvanatın inkişafı için takibi lazım gelen yolların tesbiti, siyaset-iziraiye programlarının tanzimi, ziraat ilminin mütakamil surette tesisi vesait-i hazıra ile müstahildir”

denilmektedir”¹⁵². “Ayrıca yine Alman uzmanların raporlarına istinaden Türk tarımının ilmî esaslar çerçevesinde gelişmesi için tarımın çeşitli alanlarında çok sayıda enstitüler kurulmasını önermişlerdir. Bu enstitüleri işletecek ve araştırmayı yapacak ilim adamlarını yine dışarıdan getirmek zorunluluktur. Bunlar kendi alanına ait araştırma için düzenli bir program çerçevesinde yanında Türk asistanları bulunarak araştırma yapacaklar, yapacakları bu araştırmalara göre enstitülerde eğitimi düzenleyecekler ve araştırmalarını yazacaklardır. Ayrıca yüksek okulların inşaatının bitiminde öğretimle meşgul olacaklardır. Böylece 3 ile 5 sene zarfında memleketin toprakları, hayvanları, hastalıkları, zararlı böcekleri oldukça iyi bir şekilde ortaya konulacaktır. Bu sayede çalışma ve tarım programları düzenlenebilecek ve yeni bir ziraat âlimleri nesli vücuda getirilmeye başlanacaktır. Bu dönemde tarım eğitiminin tarımın modernleşmesinde temel bir etken olarak görüldüğü ve özellikle tarım meselelerinin ilmî bir yaklaşımla çözülmesi anlayışından hareketle bu işi yürütebilecek sayı ve kapasitede ziraatçı yetiştirme amacının ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Yeni yapılacak bu enstitüler için toplam olarak bütçeye 1.500.000 lira tahsisat konulmuştur. Bu enstitü ve okullarla ilgili kanunun gerekçesine göre; millî iktisadın tek dayanağının ziraat ve servet ve memleketin geleceğinin de topraklarımızın üstünde veya içinde olduğuna şüphe” yoktur.¹⁵³.

Oldenburg’un raporu üzerine 5 Temmuz 1927’de “Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Ait Kanun” adlı 1109 sayılı çıkarılan yasayla mevcut ziraat mekteplerinden ıslah edilebilenler ıslah edilecek diğerleri kapatılacak, Ankara’da bir ziraat yüksek öğrenim kurumu kurulacaktır¹⁵⁴. Bu kanunun uygulanmasına dair çıkan kararnameye göre ise *1927 sene-i tedrisiyesinden itibaren* mektebe talebe alınmayacaktı¹⁵⁵. Bu kanun mucibince 1928’de Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi kapatılarak öğrencileri Orman Mekteb-i Âlisi’ne, mezunlardan ve öğretmenlerinden başarılı olanlar da döndüklerinde Ankara’da açılacak Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde görevlendirilmek üzere Avrupa’ya ziraat tahsiline gönderildiler.

Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün ilk mezunlarından biri olan Prof. Turgut Yazıcıoğlu’nun 1958’de yaptığı bir kutlama konuşmasına göre o yıllarda Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde “öğretim görevleri ilk başta sadece Alman profesörler tarafından yürütüldü. Dersler Almanca görülüp Türk asistanlar tarafından dilimize çevriliyordu. Bu asistanlar Halkalı Yüksek Ziraat Okulu’nun son devrinde öğrenimlerini bitirip özel

¹⁵²Nihal Erk, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Veteriner Hekimlik Öğretiminin Bu Kurumdaki On Beş Yıllık Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi.*, c. 8, sayı 1, Ankara 1961, s. 78,79.

¹⁵³Seyfi Yıldırım, agm, s.513-542.

¹⁵⁴*Düstur*, III. Tertip, C. 8, s. 859, 1074.

¹⁵⁵*Düstur*, III. Tertip, C. 8, s. 1077.

eğitim görmek üzere Avrupa'ya gitmiş bulunan genç kimselerdi. Bu kişiler bu arada Almanya'daki özel eğitimlerini bitirip yurtlarına geri dönmüşler ve Alman profesörlere asistan olarak görevlendirilmişlerdi”¹⁵⁶.

Böylece 1892’de açılıp 1928’e kadar 36 yıl boyunca ülkeye yüzlerce ziraat mütehasısı kazandırmış olan ülkenin en güzide, en âli ziraat mektebi tarihe karışmış oldu. Bu mektep mezunları hem Devr-i Hamidî’de hem Meşrutiyet ve Mütareke’de hem de Cumhuriyet döneminde ziraî bürokrasinin, ziraî eğitimin ve ziraî tesislerin çekirdeğini oluşturmuşlar, memleketin ziraî yapılanmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.

Tablo1.5: Y.Z.E. fakültelerinde görev alan ve yurt dışında eğitim görmüş Halkalı Ziraat Mektebi Mezunu öğretim üyeleri

Adı soyadı	Eğitim gördüğü ülke	Fakültesi	Yurda dönüş yılı
Esat Ahmet Bozkaya	Almanya	Ziraat Alet ve Makineleri Ens.(Ziraat Sanatları)	
Ekrem Rüştü İzmen	Almanya	Sütçülük Ens.(Ziraat)	1929
Kerim Ömer Çağlar	Almanya	Zirai Kimya ve Toprak Mikrobiyolojisi (Ziraat)	1929
İsfendiyar Kadester	Almanya	Zirai Kimya ve Kontrol Analizleri (Ziraat)	1931
Nail Oraman	Almanya	Bağ-Bahçe (Ziraat)	1935
Halit Evliya	Almanya	Bitki Besleme (Ziraat)	1932
Sadri Aran	Almanya	Bahçe Mimarisi ve Süs Bitkileri (Ziraat)	
Lütfü Ülkümen	Almanya	Genetik ve Bitki Islahı (Ziraat)	1932
Sedat Kansu	Almanya	Zirai Kimya (Ziraat)	1935
Arif Akman	Almanya	Fermantasyon Teknolojisi ve Mikrobiyoloji (Ziraat Sanatları)	1932
Esat Muhlis Oksal	Almanya	Temel Bilimler ve Ormanlık (Orman)	1919

Kaynak: Cemalettin Yaşar Çiftçi, Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Prof.Dr. Horst Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul 1981, s. 29.

¹⁵⁷ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)*, Ankara 2008, s. 341-342.

2 . BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

2.1 Öğrenciler

2.1.1 Öğrencilerin kabulü

1884 nizamnamesinde mektebe başvuracakların öğrenim durumlarına ilişkin bir ibare yoktu. Mektebe kayıt için başvuran öğrencilerin;

- Tebaa-i Osmaniye'den olması,
- Çiftçi evladından ve güzel ahlak sahibi olması,
- Hastalıklardan esen bulunması,
- 16 yaşından büyük ve 22 yaşından küçük olması,
- Güzel ahlaklı olduğuna dair tasdiknamesi olması gerekiyordu.

Talebe alımı hakkında nezaret tarafından gönderilecek yazının yerine ulaşmasıyla vilayet merkezlerinde beş azadan oluşan bir *heyet-i adûl* (jüri) teşkil olunacaktı. Mektebe girmek isteyenler yukarıda yazılı şartları haiz bulduklarına dair mensup oldukları kasaba veya karyenin belediye veya ihtiyar meclisi tarafından mühürlenmiş ve tasdiklenmiş doğum kağıdı ile memleket tabibi tarafından mühürlenmiş sıhhat şهادetnamesini alarak heyete müracaat edeceklerdi. *Heyet-i adûl* imtihanında en fazla liyakat gösterenleri belirleyip durumu valiye bildirecekti. Müracaat edenler kıraattan, kitabetten, muhtasar coğrafya ile a'şar usulü ve nispet kaidelerine kadar ilm-i hesaptan imtihan olunacaklardı. *Heyet-i adûl* tarafından seçilen öğrenciler Teşrinievvel başında mektepte bulunacak şekilde zamanında vilayetlerden Ziraat Nezaretine gönderileceklerdi. Öğrencilerin yol masrafları mensup oldukları vilayetin belediye dairelerinin hasılatından karşılanacaktı. İstanbul'a gelen öğrenci seçilmiş öğrenci özel defterine kaydedildikten sonra bir tezkireyle mektebe gönderilecekti¹⁵⁸.

1903 nizamnamesinde ise yukarıdaki şartların yanısıra başvuracakların ameliyat-ı ziraiye mektepleri, idadi, rüşdiye veya dereceleri bunlara muadil bir mektepten mezun olma şartı aranıyordu. 1903 nizamnamesinde imtihan dersleri şunlardı: coğrafya, hesap, hendese, cebir, hikmet (fizik), kimya, Fransızca ve Türkçe. Ameliyat-ı ziraiye

---

¹⁵⁸ *Düstur*, I. Tertip Zeyl 4, s. 108-118.

mekteplerinden iyi derece ile mezun olanlar imtihansız ve öncelikli olarak, idadi, rüşdiye ve eğitimi bunlara muadil mektep mezunları imtihanla alınıyorlardı¹⁵⁹.

1911'e kadar mektebe müracaat eden talebelerin imtihan için dilekçeleri Mekatib ve Müessesat-ı Ziraiye şubesinde tetkik ediliyorken bundan sonra bu müessesenin yoğunluğundan dolayı bu işin mektep müdüriyetince ve Müdür Arif Bey'in başkanlığında riyaziye, kitabet ve Fransızca muallimlerinden mürekkep bir imtihan komisyonu teşkil edilerek alelusül Eylül başlarında müsabaka imtihanının yapılması ve durumun gazetelere ilanı kararlaştırıldı¹⁶⁰.

1914'te ise başvuru şartları 7 senelik idadi, sultani ya da o derecedeki bir hususi mektep mezunu olmak ve yapılacak giriş imtihanında ortalamayı tutturmak. Talebenin yaşı 17 ila 20 arasında olacak, tezkere-i Osmaniye, hüsn-i hal, aşî şehadetnameleri eklenerek bir dilekçe ile Ziraat Nezareti'ne başvurulacaktı. İmtihan dersleri hesap, yüzey geometrisi, cebir (bir bilinmeyenli denklemlerin sonuna kadar), fizik (yerçekimi ve ısı bahisleri), inorganik kimya (şebih meadin/mineraller? bahsi), coğrafya, Osmanlı tarihi, kitabet-i resmiye, Fransızca (imla ve tercüme) idi¹⁶¹.

1924'te kabul şartlarına Türkiye Cumhuriyeti tebasından olmak eklenerek bazı maddeler değiştirildi¹⁶².

1884 nizamnamesinde öğrenciler üç kısımdı: ücretsiz, ücretli yatılı, ücretli gündüzcü. Ücretli öğrenciler ücretsiz öğrenciler gibi giriş imtihanını geçmek zorundaydılar. Ayrıca ücretli öğrenciler ücretsiz öğrencilerin nail olacakları füyuzata iştirak edemeyeceklerdi.

1903'te öğrenciler yine üç kısımdı: ücretsiz gündüzcü, ücretsiz yatılı ve ücretli yatılı. Ücretli öğrencilerden yıllık 25 Osmanlı altını alınacaktı. Bununla birlikte ücretli sınıfında okuyan öğrenciler daha sonra, eğer mektebin meccani kontenjanı müsaitse iktisadi durumlarının yetersiz olduğunu resmi mazbata ile ispat edip müsabaka

¹⁵⁹ BOA.İ.KAN.Nr:3-1321 Ş 2.

¹⁶⁰ T.439/25 Haziran 327. Mektebin öğrenci alınma dair basında bir haber: "Halkalı Ziraat Mektebi'ne Kayıt: Halkalı Ziraat Mektebi Alisi'nin ikinci duhül imtihanı Eylül'ün birinci Pazar günü icra edileceğinden yedi senelik idadiden mezun veya mekatib-i sultanienin üçüncü sınıfına terfi etmiş olan talebelerin üçer kıta fotoğraflarıyla tezkere-i Osmaniye ve mekteb şehadetname veya tasdiknamelerini ve bir de ilel ve emrazdan salim ve ameliat-ı ziraiyeye mütehammil olduklarına dair tabip raporuyla bu sene zarfında aşılандıklarına dair olan aşî şehadetnamesini hamil oldukları halde Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne veya mekteb-i mezkur müdüriyetine müracaat eylemeleri. Kabul imtihanı ber-vech-i ati dūrūstan icra edilecektir: hesap, cebir-i adi, hendese-i musattaha ve mücesseme, hikmet, kimya-yı şibh-i madeni, hayvanat, Türkçe, coğrafya-yı Osmani, lisan-ı ecnebi, mekatib-i sultaniyeden mezun bulunanlar bilaimtihan kabul edilirler"(Çiftçiler Derneği Mecmuası, yıl: 2, sayı: 10, 20 Şevval 1336). Kasım 1920'de yapılan giriş imtihanında Maadin müdür-i umūmisi Kenan Bey'in başkanlığında muallimlerden Cevad Rüşti, Ali Rıza, Süreyya ve Nureddin Beylerden mürekkep bir temyiz heyeti oluşturulmuştu (Dersaadet, 12 Teşrinisâni 1336).

¹⁶¹ Nevsal-i Ziraat ve Ticaret, Dersaadet 1330, s. 319.

¹⁶² Yeni Çiftçilik, 1 Ağustos 1340.

imtihanına girerek meccani sınıfına kaydolabiliyorlardı¹⁶³. Yatılı talebelerin adedi 90'ı geçmeyecekti¹⁶⁴.

1914'ta öğrenciler dörde ayrılıyordu: ücretsiz gündüzcü, ücretsiz yatılı, ücretli yatılı ve samifn (dinleyici). Ücretsiz girmek için müsabaka imtihanında ilk 20'ye girmek gerekiyordu. Ücretli girmek isteyenler de aynı derslerden müsabakadan sonra ikinci kez imtihan olunuyorlardı. Ücret hala 25 liraydı. Dinleyicilerden para alınmıyordu. Ziraat ameliyet mektepleri birinci ve ikincileri imtihansız ve ücretsiz olarak alınıyordu¹⁶⁵.

Halkın temel geçim kaynağının tarım olduğu ülkede “mütefennin çiftçi yetiştirmek” için kurulan mektebe ülkenin her tarafından müracaatlar yapılıyordu. Bunlardan farklı nitelikte olanlara örnek verecek olursak:

Yanya ahalisinden ve çiftlik sahiplerinden birinin oğlu olan Necati babasının arzusu ile ziraat okuyup ileride çiftliklerin idaresiyle meşgul olmak istediğini, Yanya İdadi-yi Mülkiyesi'nin son sınıfına geçmeyi hak ettiğini ama sıhhat şartlarından ötürü idadiyi bitiremediğini ve ücretli olarak Halkalı'da okumak istediğini bildiren bir dilekçe yazmış Nezaret de idadiden bir tasdikname ile, tahsilini bitirene kadar öğrenim ücretini vereceğine dair bir kefaletname vermek, sınırlı bir zaman içerisinde bu belgeleri ibraz edemediği halde okuldan atılmak ve öğrenim ücretinin ilk taksidinin yarısını peşin ödemek şartlarıyla mektebe kabulünü münasip görmüştür¹⁶⁶.

Özel okul mezunu olanların alınmasına Numune-i Terakki mektebi idadi sınıfı mezunu Hulusi'nin başvurusunun kabul edilmesini¹⁶⁷ ve Adana, Van, Muş, Bitlis'te özel Ermeni idadilerinde okumuş 7 Ermeni'nin Ermeni patriğinin ricasıyla imtihansız olarak mektebe alınmasını gösterebiliriz¹⁶⁸. Tabii bu ikincide ülkedeki azınlıkların entegrasyonunun amaçlandığı düşünülebilir. Bu amaca daha net bir örnek verecek olursak: Girit'te Yunan ahlakının yayılmasını ve hristiyan gençlerin Yunanistan'da okuyup zararlı düşüncelerle dönmesini önlemek için her yıl gençlerden 24 kişinin seçilip (bunların yarısı hristiyan olacaktı) Dersaadet'teki mekâtib-i âliyelerde meccanen okutulmasına (bunların yıllık maliyeti 3.000 kuruş olacaktı) dair Girit valisi Mahmud Celaledin sadarete bir ariza göndermiş sadrazam Cevad Paşa da Maarif Nezareti'ne

¹⁶³ Mektebin öğrencilerinden Mehmed Afifüddin memleketi Kudüs Sancak Meclisi'nden aldığı mazbatayı sunarak bu şekilde bir geçiş için başvurdu ve kazandı (BOA.T.439/8 Teşrinisani 1327).

¹⁶⁴ BOA.İ.KAN.Nr:3-1321 Ş 2.

¹⁶⁵ *Nevsal-i Ziraat ve Ticaret*, Dersaadet 1330, s. 319.

¹⁶⁶ BOA.T.Nr:3052-66.

¹⁶⁷ BOA.TFR.I.MKM.Nr:6-512.

¹⁶⁸ BOA.BEO.Nr:3645-273375; BOA.BEO.Nr:3638-272838.

gönderdiği yazıda diğer mekteplerle birlikte Halkalı Ziraat Mektebi'ne de 4 kişi alınmasına karar vermiştir. Giritli öğrenciler okula kaydedildikten sonra mahalli idarelerince onanmış bir özürleri olmadıkça mezun olana kadar memleketlerine dönemeyeceklerdi¹⁶⁹. Ülke bütünlüğünün korunmasına yönelik eğitim hamlelerinden birine örnek de “Yunan fikriyyatının” Rumeli’de yayılmasını engellemek için bu vilayetlerdeki idadilerin ziraat şubelerinden mezun olanların Halkalı’ya imtihansız alınmasına dair Maarif Nezareti’nin isteğidir. Ancak bu istek mektep binalarının kapasitesinin ve bütçesinin bunu kaldıramayacağı gerekçesiyle reddedildi¹⁷⁰.

Anadolu’nun muhtelif yerlerinden gelen 5 Ermeni öğrencinin mektebe kabulünü ve Osmanlıca bilmediği için müsabakada kolaylık sağlanmasını isteyen Patrikhane’nin bu talebini Sadaretin olumlu karşılaması da bu konuya başka bir örnektir¹⁷¹.

Bu entegre politikasında mektebin kullanılması sadece gayrimüslim unsurlarla sınırlı değildi. Mekteb-i Harbiye’den başarısızlıklarından ve disiplinsizliklerinden dolayı çıkarılıp ziraat mektebine kaydedilen Yemenli öğrencilerin durumunda da bunu görüyoruz. Burada ilgili belgeyi sadeleştirerek veriyoruz:

Mektebe kaydolunan Yemenli 12 efendinin karyola ve yatak takımları mektepçe tedarik olunacak ise de mekulat, dahili ve harici elbise ve çamaşırları masrafları ve her hafta dersaadete gelip gitmeleri için araba ve şimendüfer ücreti ve diğer masrafları olarak kişi başı yıllık 2.800 kuruşun verilmesi gerektiğinden bunun için 33.600 ve emr-i hümayun mucibince herbirine aylık 200 kuruştan hepsine toplam yıllık 28.800 kuruş gerekmektedir. Ayrıca bunlar Osmanlıca bilmediklerinden 1. sınıf derslerini bile anlayamayacaklarından ve seviyeleri idadi seviyesinin altında olduğundan bunlara özel sınıf açılıp 5-6 sene burada tahsil etmeleri gerekir. Bunlar burada Kuran-ı Kerim, akaid-i diniye, arapça, osmanlıca, hesap, farsça ve fransızca okutturmak için gereken üç muallim tayini ve mektep uzak olduğu için gidip gelişte fazla masraf olacağından aylık en az 500 kuruştan 1500 kuruşun yıllık miktarı olan 18.000 kuruş ki toplam 80.400 kuruşun Ziraat Bankası’nın sülusat temettuundan başkaca tahsis ve itası veyahut bunların maaşlarıyla, yiyecek, giyecek ve diğer masraflarının yıllık bedeli olan 57.600 kuruş bu bankanın sülusat temettuundan verilmek üzere tedrisatı Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’ne nazaran derece-i taliyede bulunan Hüdavendigâr ve Selanik Hamidi Ziraat Ameliyat Mekteplerine yerleştirilerek buralarda tahsillerini ilerletip uygun seviyeye

¹⁶⁹ BOA.MF.MKT.Nr:143-69.

¹⁷⁰ BOA.BEO.Nr:2412-180827.

¹⁷¹ BOA.MF.MKT.Nr:1175-51.

geldiklerinde Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne alınmaları şıklarından hangisi uygunsa kabul edilmesi” Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'nce istenmiş, sadaret de bunun emr-i hümayun gereği olduğunu bildirerek Halkalı şikkında karar kılmıştır¹⁷².

Mektep açılıp kısa sürede namı yayılınca Maarif Nezareti vilayetlerdeki idadilerin ziraat şubelerine rağbeti artırmak için bu şubelerin mezunlarının mektebe imtihansız alınmalarını istediye de mektebin yatılı 90 kişi kapasitesinde inşa edildiği, tahsisatının da ona göre olduğu eğer bu kabul edilirse rağbetin fazla olacağı ve mektebin bina ve bütçesinin bunu kaldıramayacağı gerekçesiyle bu istek Orman Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından reddedildi¹⁷³.

Yukarıda öğrencileri ayırırken ücretli veya ücretsiz olarak okuduklarını söylemiştik. Bununla birlikte öğrenci mektebe ücretli başlayıp daha sonra iktisadi ve başarı durumuna göre ücretsiz devam edebiliyordu. Örneğin:

Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi'nden mezun olarak Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne giren İbrahim Edhem bir senelik tahsilini ücretli olarak yaptıktan sonra babası vefat edip geride 4 yetim bıraktığından, maddi durumu elvermediği için mektebe meccanen devam etmek istemiş ve onun bu istidası kabul olunmuştu¹⁷⁴. Ayrıca mektebe ücretsiz kayıt zamanı geçtiği için yarı ücretle kayıt yaptıran ve sezon sonunda umumi imtihanda sınıfı geçmeye hak kazanan Mehmed Hüsnü iktisadi durumunu gerekçe göstererek meccanen okumak istediğini bir dilekçe ile arzetmiş ve onun bu istidası kabul olunmuştu¹⁷⁵. Yine Mektebin ücretli talebesinden Mehmed Afifüddin babasının ekomomik gücü yetmediğini belirtip ve bu durumu gösteren Kudüs sancak meclisinden alınan mazbatayı da ekleyerek mektebin meccani kısmına geçmek için bir dilekçe yazmıştır. Müdürlük de mektebin meccani kontenjanının müsait olmasından dolayı müsabaka heyeti hazırlayarak onu imtihan etmiş ve o da bu imtihanda baraj olan 10 puanı tutturarak mektebin meccani sınıfına kaydolmaya hak kazanmıştır¹⁷⁶.

Tabi bu esneklik sorun olmuyor değildi. Örneğin; Mektebin 1. sınıfına ücretli olarak kabul edilip imtihan-ı umumide 2. sınıfa terfi etmeye hak kazanan ve mektebe meccani kayıt müsabaka imtihanına girip bunda da muvaffak olan 479 numaralı Şevket Efendi'nin birinci senede ibkası veya ücretle 2. sınıfa devam etmesi istendiği halde aynı

¹⁷² BOA.BEO.Nr:2166-162377.

¹⁷³ BOA.BEO.Nr:1979-148394; BOA.BEO.Nr:1988-149030; BOA.BEO.Nr:2044-153286.

¹⁷⁴ BOA.T.Nr:3053-61.

¹⁷⁵ BOA.T.Nr:3052-60.

¹⁷⁶ BOA.T.439/8 Teşrinisani 327.

durumda yani birinci sınıfa ücretli devam ve imtihan-ı umumide 2. sınıfa terfi etmiş olan Karakin Efendi'nin ise ikinci seneye meccanen devamına müsaade edildiğine ve bunun adil olmadığına dair Şevket dilekçe vermiş ve Ziraat Heyet-i Fenniyesi mektep müdüriyetinden Şevket'in de ikinci sınıfa meccanen devam etmesine müsaade buyurulmasını istemiştir¹⁷⁷. Limni'li Yorgi kendi isteğiyle Türkçeyi iyice öğrenmeden mektebe devam etmiş (muhtemelen dinleyici olarak) burada bir sene içerisinde Türkçeyi gayet iyi öğrenmiş ama yapılan müsabaka imtihanında geçer not olan 10 puandan bir düşük olan 9 puan almış dolayısıyla mektebe girememesi durumu hasıl olmuştu. Ama mektep müdürlüğü nezarete yazı yazarak onun durumundan, bir sene zarfında hiçbir kötü hal ve hareketinin görülmemesinden bahsetmiş ve mektebin kadro durumunun müsait olduğunu belirterek onun leyli ve meccani sınıfına kaydedilmesi için izin istemiş nezarete ortalamanın altında bir not alması dolayısıyla ortalamayı tutturmuş birinin alınmayıp Yorgi'nin alınmasının haksızlık olacağını ayrıca ortalamanın altında kalanlardan da sadece Yorgi'nin alınmasının doğru olmayacağını belirterek iki kişinin daha kaydedilmesine karar vermiştir¹⁷⁸.

2.1.2 Öğrencilerin sayısı ve menşei

Mektep binası yapılırken 90 kişilik öğrenci kapasitesi hesap edilip ona göre yapılmıştı. Bundan dolayı ilk yıllarda her yıl 30 talebe alınması kararlaştırılmıştı. Böylece mektep 3 sene sonra asıl kapasitesine ulaşacaktı ve her yıl mezun olan yaklaşık 30 kişi yerine aynı sayıda yeni öğrenci alınacaktı. Mektep 4 yıllık olunca okulun kapasitesinden dolayı yine mezun olanlardan fazla öğrenci alınmayıp mevcut öğrenciler seviyelerine göre 4 sınıfa bölündüler. Mektep de öğrenci alırken 20 kişi almaya başladı. Böylece sınıf mevcutlarının ve dolayısıyla her yıl mezun edilen öğrencilerin sayısı azalmış ve 25-30'dan 15-20'ye düşmüştür¹⁷⁹. 1897'de birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 19, üçüncü sınıfta 13, dördüncü sınıfta 21 kişi vardı¹⁸⁰.

Mektep ziraatçi olarak ilk mezunlarını verdiği 1895'ten kapatıldığı yıl olan 1928'e kadar 537 civarında mezun vermiştir*. 1892'den 1923'e kadar mektebe 812 kişi girmiş ve bunlardan ancak 465 kişi diploma alabilmiştir. Diploma alabilenlerin mektebe

¹⁷⁷ BOA.T.Nr:439.21; Ayrıca mektebe öğrenci kabulüyle ilgili diğer bir örnek için bak. BOA.T.Nr:3051-65.

¹⁷⁸ BOA.T.439/23 Teşrinievvel 327.

¹⁷⁹ *Ziraat Nümayiş*, s. 4.

¹⁸⁰ Tevfik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897(Tarihi İstatistikler Dizisi)*, c. 5, Ankara 1997, s. 103.

* Bu sayı kesin bir sayı değildir. Ekte verdiğimiz mezunlar listesi baz alınarak hesaplanmıştır. Yukarıda bir sonraki cümlede de yazdığı üzere 1923 tarihli mektebin zirai nümayiş rehberinde bu yıla kadar 465 kişinin mezun olduğu yazmaktadır. Bizim hazırladığımız listede ise bu 458 olarak görülmektedir. Yani mektebin kesintilerle beraber 34 yıl eden mezun verme sürecinin 28 yılı için +7 hata payı vardır. Son 6 yıl için de bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

kaydolanların neredeyse yarısı kadar olması mektebin ziraî eğitimdeki ciddiyetini göstermektedir. Mezun oranının bu şekilde olmasının bir nedeni de mektebin yatılı ve meccani oluşu nedeniyle halk tarafından fazla rağbet görüp öğrencilerin ders seviyesi ve bedeni kabiliyetlerinin yetersizliğinden dolayı bunların önemli bir kısmının mektebi bırakmasıdır. Mektebe en fazla 1913 senesinde 80 öğrenci girmiştir¹⁸¹. Bu muhtemelen mektebin öğrencilerinin askerlikten muaf olması dolayısıyla savaş zamanına rastlayan bu dönemde askerlikten kurtulma amaçlı bir rağbeti. 1923-1924 sezonunda birinci sınıf 31, ikinci sınıf, 10 üçüncü sınıf 9 kişiydi¹⁸².

1894-1895 sezonunda mektepte öğrenciler dinleri açısından üç sınıftı: müslümanlar 68, Ermeniler 15, Rumlar 6 kişiydi ve toplamda 89 öğrenci vardı¹⁸³. 1897’de 59 müslüman, 14 gayrimüslim olmak üzere toplam 73 öğrenci vardı. Bu yıl müslümanlardan 15, gayrimüslimlerden de 4 kişi olmak üzere toplam 19 kişi diploma almıştı. 5 kişi de diğer nedenlerden okuldan ayrılmıştı¹⁸⁴. 1913-1914’te ise 120 müslüman, 2 Rum, 12 Ermeni ve 1 Musevi olmak üzere toplam 135 öğrenci vardı¹⁸⁵.

1923’e kadar mektebe 683 müslüman, 119 hristiyan ve 10 musevi öğrenci kaydolmuştur¹⁸⁶. Bu tarihe kadar mektebe en fazla öğrenci İstanbul’dan kaydolunup onu İzmir ve Selanik takip etmiştir. Bulgaristan ve Romanya gibi yabancı ülkelerden gelen öğrenci sayısı 22’dir. Sultan II.Abdülhamid zamanında Hicaz’dan aşiret çocuklarından mektebe kaydolunanlar olduysa da bunlar dersleri takip edemediklerinden bir müddet sonra askeriye ve diğer mekteplere gönderilmişlerdir¹⁸⁷.

1908-1909 sezonuna ait bir maarif istatistiğine göre öğrencilerin 47’si köylü, 72’si şehirliydi. Yine aynı istatistiğe göre öğrencilerin 3’ü ulema, 39’u zabıt veya memur, 2’si tabip, 2’si avukat, 3’ü muallim, 18’i tüccar, 31’i sanatkar, 21’i çiftçi, 1’i de hizmetkar çocuğuydu¹⁸⁸. 1913-1914’te ise 135 öğrencininin 14’ü ulema, 3’ü “sınıf-ı ruhanîden”, 68’i memur, 4’ü fennî meslek, 14’ü tüccar, 16’sı sanatkar, 17’si de çiftçi çocuğuydu¹⁸⁹. Yani çiftçi çocuklarının diğerlerine oranı neredeyse sekizde birdi. Halbuki mektebin nizamnamelerinde çiftçi çocuklarına ziraat bilimini öğretip

¹⁸¹ *Ziraî Nümayiş*, aynı yer.

¹⁸² *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, İstanbul 1341, s. 78.

¹⁸³ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:3-90.

¹⁸⁴ Tevfik Güran, *age.*, s. 99.

¹⁸⁵ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara 2000, s. 275.

¹⁸⁶ *Ziraî Nümayiş*, aynı yer.

¹⁸⁷ *Age*, s 5.

¹⁸⁸ BOA.MF.İST.Nr:10-83.

¹⁸⁹ *Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî 1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuasıdır*, Darü’l-Hilafeti’l-Âliyye 1336, s. 88.

“mütefennin çiftçi yetiştirmek” mektebin gayesi olarak belirtilmişti. Ailesi hep asker olan Halkalı mezunu Zihni Zeren: “(...) mektebe gelenlerin çoğu benim gibi idiler. Aslından çiftçi çocukları olup bu işe bihakkın hevesli kimseler çok azdı. Daha çok mektep yatılı parasız ve yemekleri de nefis olduğu için herkes hevesle Halkalı’ya koşardı” diyerek bu durumu doğrulamaktadır¹⁹⁰. 1923-1924 sezonunda 50 öğrencinin 44’ü ücretsiz yatılı, 6’sı ücretli yatılıydı¹⁹¹.

2.1.3 Öğrencilerin sınavları

1912 tarihli tedrisat-ı ziraiye nizamnamesine göre sınavlar üç çeşitti. Birincisi genel olup eğitim yılının sonunda mümeyyiz ve muallimlerden oluşan bir heyet huzurunda sözlü olarak, ikincisi özel olup her dersin muallimi tarafından her üç ayda bir yazılı olarak, üçüncüsü de muallim muavinleri tarafından her iki ayda bir defa sözlü olarak yapılırdı¹⁹². Bir de son sınıf öğrencilerinin belli bir konuda hazırladıkları tez imtihanları (bitirme tezleri) vardı. Mektebin öğrencilerinin hazırladıkları bu tez imtihanlarından bazıları bugün İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde bulunmaktadır¹⁹³.

Mektebin 1904 mezunlarından Zihni Zeren bir imtihan anısını şöyle anlatmaktadır:

“Son sınıf imtihanlarına giriyorduk. İkinci müdür Rıfki Beyin vermiş olduğu Eşcarı Müsmire ve Bahçivanlık dersinin imtihanı sabahleyin başlamıştı. Hocamız çok otoriter, fakat o nispette mükemmel bir adam. Bir de çok sevdiğimiz bilgili bir Bağcılık hocamız vardı. Vahan Efendi ile Rıfki Bey’in araları açıktı. Daima onun imtihanlarına mümeyyiz olarak Vahan Efendi’yi koyarlardı. O gün de imtihana Vahan Efendi, Nezarette İdare Müdürü Lebib Bey ve Hayvanat Hocamız Timolyon Efendi mümeyyiz olarak gelmişlerdi.

İmtihan saat 10 da başladı. Yemeğe kadar ancak dört kişi girebildi. Dördü de çok çalışkan oldukları halde sıfır alarak çıktılar. Yemekten sonra da girecek ilk talebe bendim. Nasıl korkuyor, nasıl heyecanlayordum, tasavvur edilemez. Sapsarı bir yüz ve müthiş bir heyecanla imtihana girdim. Ellerim titriyerek sualleri çektim. Talihime Daldırma, Espalya, ve Kontr-Espalya sualleri çıktı. En çok bildiğim bahis bu idi. Öyle sevinmişim ki az daha mümeyyizlerin boynuna sarılacaktım. Tahtaya

¹⁹⁰Hadiye Tunçer, *age*, s. 34.

¹⁹¹*Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, aynı yer.

¹⁹²*Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi*, m. 106.

¹⁹³Bkz. Bölüm 3. Öğrencilerin eserleri.

resimlerini çizerek sualleri mükemmel anlattım. Okadar beğendiler ki sırtımı okşiyarak kapıya kadar geçirdiler. Kapıdan çıkınca sevinçten fesimi tavana attım”¹⁹⁴.

Öğrencilerin sınıf geçme yüzdeleri hakkında bilgi vermesi açısından Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki bir belgenin sadeleştirilmiş halini burada veriyorum:

1906-1907 eğitim yılının sonunda yapılan imtihan-ı umumi neticesinde 28 talebeden oluşan birinci sınıftan 22 kişi ve ikinci ve üçüncü sınıflarda bulunan 24’er kişinin tamamı ortalamayı tutturarak sınıf geçmişler ise de birinci sınıftan 5 öğrenci (384 Bahtiyar, 389 İbrahim Edhem, 367 Hasan derslerinin yarısından 10’dan aşağı not aldıklarından sınıflarında kalmış yalnız hastalığından dolayı hikmet ve hendese derslerinin imtihanına giremeyen birinci sınıftan 390 Mehmed Efendi ile üçüncü sınıf talebesinden olup sanayi-i ziraiye dersinden 0’a yakın not alan 320 numaralı Daniş ve 329 numaralı Karabet Efendilerin yeni eğitim yılının başında tekrar bir imtihan edilip başarılı olurlarsa sınıf geçmelerine ve 13 efendiden ibaret olan dördüncü sınıf talebesinden Andon Efendi’den başka hepsi diploma ahzı için gereken genel ortalamayı tutturmuş olduklarından bunlara diploma verilmesi, Andon Efendi’ye gereken ve ortalamadan eksiği olan 13 santimin bir daha tekrar ve emsal teşkil etmemek şartıyla eklenmesiyle ona da diploma verilmesi nezaretçe kararlaştırılmıştır¹⁹⁵.

1923-1924 sezonunun kış sömestirinde toplam sayıları 50 olan öğrencilerden 42’si başarılı olmuş, 5’i ikmale kalmış, 3’ü de okuldan ihraç edilmişlerdir. İkmale kalan 5 kişi ikmal imtihanlarını geçmiştir. Aynı sezonun yaz sömestirinde ise 9 kişi mezun olmuş, 37 kişi sınıfı geçmiş, 1 kişi de ihraç olunmuştur¹⁹⁶.

II.Meşrutiyet döneminde mektebin öğrencileri Ticaret Mektebi öğrencileri gibi mektebi 1. ve 2. bitiren öğrencilere maarif madalyası verilmesi için dilekçe vermişler Maarif Nezareti bunun üzerine mektebin ders programını incelemiş ve mektebin âli mektep olmadığına ancak mevcut ziraat mekteplerinin en iyisi olduğuna karar vermiş mektep müdüriyetinin ticaret mektebi gibi mektebin açılışından beri yani 13 senedir buradan da 1. ve 2. çıkan öğrencilere ki toplam 26 kişi maarif madalyası verilebileceğini belirtmiş ancak sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa bu durumun diğer aynı dereceli mekteplere de emsal olabileceğinden ve madalyanın nizamden hangi mekteplere verileceğinin belli olduğundan bahsederek bu talebi reddetmiştir¹⁹⁷.

¹⁹⁴Hadiye Tunçer, *age*, s. 36.

¹⁹⁵BOA.T.Nr:3051-61.

¹⁹⁶*Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, s. 78.

¹⁹⁷BOA.MF.MKT.Nr:1108-17; BOA.BEO.Nr:3575-268056.

2.1.4 Öğrencilerin cezalandırılmaları

Daha önce söylediğimiz gibi aslında çok ayrıntılı olan 1301 nizamnamesinde öğrencilerin cezalandırılma usullerine dair bir hüküm yoktu. Bunun nedeni muhtemelen cezaların nizamnamede belirtilmesinin lüzumsuz ayrıntı olarak telakki edilip müdüriyetin takdir ve insafına bırakılması düşüncesidir. 1321 nizamnamesinin 18. ve 19. maddeleriyle bir ceza usulü konulmuştu.

18. maddeye göre talebe mektep yönetmeliği gereğince verilen hizmeti yapmaya mecbur olup yapmayanlar cezalandırılacaktı.

19. maddeye göre cezalar beş çeşitti:

1. Haftalık izinden mahrumiyet
2. Müdür tarafından uyarı
3. İdare heyeti huzurunda uyarı
4. Aleni tekdir
5. Uzaklaştırma.

Kötü ahlaki gösteren hareketlerde bulunan ve mektepte kalması uygun görülmeyen veya dört defa alenen tekdir olunan talebe ile meccanen mektebe kabul edilmiş talebeden öğrenim süresi zarfında iki defa sınıfta kalan talebe nezaretten izin alınarak mektepten uzaklaştırılırdı. Öğretim yılı başında verilen izin süresinin sonunda mektepte bulunmayan talebeye müstafi nazarıyla bakılırdı. Fakat meşru mazeret gösterenlere tatil süresi ve izin sonunda en az iki gün evvel mektep müdürlüğüne mazeretlerini delillendirmeleri durumunda bu mazeretleri kabul olunurdu.

Her ne kadar 1884 (1301) nizamnamesinde cezalara dair bir hüküm bulunmasa da öğrenciler sadece mektep içindeki davranışlarından değil aynı zamanda mektebin dışarısında çarşı pazardaki tutum ve davranışlarından da sorumlu idiler. Nitekim Maarif Nezareti'nden mektep müdüriyetine gelen bir tezkerede Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye için yapılan öğrenci teftişlerinin bu mektep için de yapılabilmesi ve bu öğrencilerin dışarıdaki tavırlarının belirlenebilmesi için bu öğrencilerin üniformaları hakkında bir pusula hazırlanıp mekâtib-i umumiye ve hususiye müfettişliğine

gönderilmesi istenmiştir¹⁹⁸. Öğrencilerin dışarıdaki ahlaki tutum ve davranışlarından ötürü cezalandırılmalarına örnek verecek olursak: 1895 yılında öğrencilerden 33, 47, 50 numaralı ve numaraları bilinmeyen bazı öğrenciler padişahın doğduğu geceye denk gelen gece Beyoğlu'nda Kristal Gazinosu'na girerken maarif tahkik müfettişi Şevket Efendi tarafından görülmüşler ve müdüriyete şikayet edilmişlerdir. Şevket Bey aynı gece mektebin 13 numaralı öğrencisini de yanındaki asker kaputlu biriyle saat 2 sularında Beyoğlu'nda sarhoş gezip Berkfek(?) umumhanesi pencerelerine tutunarak hane kapısını çalarken görmüş fakat haneye kabul edilmediklerinden bahisle Bizans Birahanesine girdiklerini ve saat 4'e kadar işret ettikten sonra çıkıp gittiklerini Mekteb-i Sultani tahkik memurlarından Ahmet Efendi ve Ali Efendi ile görmüşler ve durumu maarife bildirmişler, nezaret de bu raporu mektep müdüriyetine yollayarak bunların cezalandırılmalarını istemiştir¹⁹⁹.

Üçüncü sınıf öğrencilerinden Papadopulos izinsiz olarak mektebi terk edip Kalfaköyü'ne gitmiş orada içki içerek mektebe sarhoş olarak geri dönmüş ve kendisine sebebi sorulduğunda biraderinin vefatının üzüntüsünü azaltmak için yaptığını söylemiş ve pişmanlığını dile getirmiş ve kendisinin daha önce kötü bir hali görülmediğinden ceza olarak tekdîr-i aleni yapılması ve üç ay süreyle izinsiz bırakılması idare heyeti tarafından kararlaştırılmıştır²⁰⁰.

Ayrıca ahlaksız bir suç soruşturmasını örnek verecek olursak:

Mektep üçüncü sınıf talebesinden Rıza Efendi, arkadaşı Fazlullah Efendi'yi darp edip başından yaralamakla beraber ırz ve namusuna tecavüz maksadıyla sıkıştırıp her türlü teşebbüste bulunmasından dolayı mektepten ihraç edilmiştir. Tahkikat evrakları ve Rıza Efendi'nin Fazlullah Efendi'ye yazmış olduğu namussuzca mektuplar Mekâtib-i Ziraiye müdürü Hasip Bey'e tevdi edilmiştir. Nezaretten gelen Hasib ve Lebib Beyler tarafından yapılan takikatta da anlaşıldığı üzere Rıza Efendi'nin kötü ahlaki ve arkadaşı Fazlullah Efendi'yi ırz ve namusuna tecavüz maksadıyla sıkıştırdığı kati olarak ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh bu halinden dolayı artık kendisinin mektepte kalması caiz olmadığından gerekenin yapılması hakkında mektep müdüriyetinin 7 haziran 327 tarihli tahriratıyla Rıza Efendi'nin bu meselede ona eşlik arkadaşlarıyla yüzleştirilmesi ve mektepte özel memur huzurunda sorguya çekilerek gerçeğin ortaya çıkması durumunda ihracı istidasına dair 2 haziran 327 tarihli arzuhal ve bu efendi hakkında telakki edilen

¹⁹⁸ BOA.MF.MKT.Nr:155-93.

¹⁹⁹ BOA.MF.MKT.Nr:259-37.

²⁰⁰ BOA.T.2182/369.

nezaret emrine emsalen mektepte arkadaşlarıyla yüzleştirilerek yapılan sorgulamaları içeren Mekâtib ve Müessesât-ı Ziraiye ve Teşvikat şubeleri müdürleri Hasib ve Lebib Beyler tarafından takdim olunan 8 haziran 327 tarihli rapor tarafımızdan mütalaa olundu. Zikrolunan raporda Ali Rıza Efendi'nin ahlaksızlığı gerek sözlü gerekse yazılı olarak itiraf etmekle beraber arkadaşlarıyla olan derece-i münasebatı anlaşılacak ve bu bapta hasıl olacak vicdani kanaate göre hareket edilmek üzere kendisinin sunmuş olduğu muharreratta isimleri zikrolunan 3. sınıf talebeleri Vasfi, Zihni, Fazlullah, Muğlalı Mehmet Nuri, Mekkili Nuri ve Zühdü Efendi'ler sorgulanıp yine Rıza Efendi tarafından gösterilen şahitler de dinlenerek sorgulamaların neticesine nazaran Rıza Efendi'nin Fazlullah Efendi hakkında ispat ve ikrar mertebesinde iktiran ettireceğini beyan eylediği iddiaları neticesiz kalmış olduğu gibi diğer arkadaşları hakkında da vuku bulan isnat ve ithamların gerçeğe pek yakın olmadığı ortaya çıktığından Rıza Efendi'nin kendi ikrarı vechle ahlaksız olduğu bir kat daha tezahür ettiğiinden kaydının silinmesi zaruri görülmüştür. Fazlullah Efendi'ye gelince başlıca kabahati Rıza Efendi tarafından defalarca taarruza maruz kaldığı ve onun tarafından kendisine tekrar tekrar ilan-ı aşk edilmiş olduğu halde bu durumu zamanında mektep idaresine bildirmemek olup bundan dolayı kendisinin şiddetle tecziyesi lazım geldiği ve diğerlerinin kabahati hakkında elde yeterli delil olmayıp ancak kuşkulu hallerinden dolayı (?) icrası icap eylediği gibi önceleri mubassırlar dersanelerde bulunduğu halde hernasılsa terk edilmiş olan bu usûle riayet ile bundan sonra mütalaa zamanlarında dersanelerde birer mubassır bulundurulması ve üç seneden beri mektepte kavga ve dövüş gibi bazı yolsuzluklar olduğu halde mektep idaresinin bu durumdan zamanında haberdar olamaması mubassırların yaptıkları görevlerindeki ihmallerinden kaynaklandığı cihetle mubassırların vazifelerini ciddiyetle yapması ve vazifelerini güzel yapmayan mubassırların değiştirilmesi ve bir de hafta içerisinde izinsiz olarak mektebi terk edip köye giderek Rıza Efendi ile görüştüğü tahkikatta ortaya çıkan 3. talebesinden Cevad Efendi'nin şiddetle tecziyesiyle bundan sonra talebelerin mektebin haricine çıkmalarına müsaade edilmemesi ve buna cüret edenlerin cezalandırılması ve talebenin dersane ve yatakhanelerde şiddetli ve daimi olarak gözlenmesi ve mektebin düzenini temin edecek sebeplerin (?) için biraz daha dikkat ve gayret edilmesine dair mektep müdüriyetine kesin emirler verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Arz olunan duruma, yapılan tahkikat ve sorgulama neticesine ve aşk belgelerine nazaran Rıza Efendi'nin kötü ahlak ve tavırları ispat edilmiş olduğundan mektepte kalması caiz olmayacağından kaydının silinmesinin ve kendisine yapılan taarruzları zamanında bildirmeyen Fazlullah

Efendi'nin şiddetle cezalandırılmasının ve mektebin düzenine dair yazılı maddelerin tamamen mektep müdürlüğüne gönderilmesi münasip görülmüş olmağla icra-yı icabına müsaade-i nezaretpenahileri buyurulmak babında...²⁰¹.

2.1.5 Öğrencilerin istihdamı

Yeni yeni oluşturulan ziraî bürokrasinin çeşitli katmanları için yoğun bir nitelikli eleman ihtiyacı vardı. Taşra ziraat müfettiş ve muallimleri hakkındaki nizamnameye göre ziraat ameliyat mekteplerinden ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nden mezun olanlar ziraat muallim ve müfettişliklerinde istihdam olunacaklardı²⁰². Ziraat ameliyat mektepleri mezunları 500'er kuruş maaşla önce 3. sınıf ziraat muallimliklerine tayin edilip tedricen 1. sınıfa kadar terfi edebileceklerdi. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ve Avrupa ziraat mekteplerinden mezun olanlar ise 800 kuruş maaşla 2. sınıf muallimliklere tayin edilip hüsn hizmetlerine göre genel müfettişliğe kadar terfi edebileceklerdi²⁰³. Ayrıca ziraî memurların tayin ve terfileri hakkındaki talimata göre ziraî memur alımında öncelik bu mektep mezunlarına aitti²⁰⁴. Ancak mektepten mezun olanların çoğu nezaretçe teklif olunan memuriyeti kabul etmediklerinden istenilen vasıfları haiz memur tedarikinde zorlanıldığı için mektep mezunlarının belli bir süre zorunlu istihdamlarını sağlamak maksadıyla 28 Kanunusani 1327 tarihli Tedrisât-ı Ziraiye Nizamnamesi'ne zeylen tanzim olunan mevadd-ı nizamiye layihası Ticaret ve Ziraat Nezareti'nce Şûrâ-yı Devlet'e takdim edilmiştir. Şûrâ-yı Devlet de önerilen layihadaki birinci maddede memurların kaç kuruş maaşla ve ne zaman istihdam edilecekleri açıklanmadığı, yine aynı madde de zorunlu hizmet süresi olarak belirtilen 10 senenin mektebin sınıfına oranla fazla görüldüğü bunun 8 seneye indirilmesine ve mezunların ne zaman memuriyete tayin edilecekleri ve edilmedikleri takdirde haklarının ne suretle korunacağı hakkında bir açıklık bulunmadığı gerekçesiyle bu maddeye bir fıkra ilavesine karara vermiştir. Yine bu layihanın ikinci maddesindeki; bu maddelerin hükmünün şimdiye kadar mezun olanları kapsamaması ifadesi hukuka tamamen aykırı görülerek bunun bu günden sonrasını kapsamaması şeklinde değiştirilmesine karara vermiştir²⁰⁵.

²⁰¹ BOA.T.439./14 Haziran 327.

²⁰² BOA.İ.OM.Nr:6-1317 Zilhicce 3.

²⁰³ Aynı belge; ŞD.Nr:517-17.

²⁰⁴ BOA.T.Nr:439/18 Teşrinievvel 1327.

²⁰⁵ BOA.ŞD.Nr:1254-14.

Mektep mezunları kendi mekteplerinde ya da diğerk mekteplerde muallim de olabiliyorlardı. Ziraî bürokrasinin çok önemli bir kısmını mektep mezunları oluşturmaktaydı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bazı belgelere göre ziraat okullarından çıkanların devlet hizmetinde bulunanların adedini artırmaktan başka bir işe yaramadığına dair halkta bir fikir ve zan doğmuştu. Halkalı'dan ve diğerk ameliyat mekteplerinden mezun olanlar bir çiftliğin idaresinde tecrübeli olmadıkları için çiftlik ve arazi sahipleri bunları istihdam etmekte pek hevesli davranmıyorlardı. Bu mezunların çoğu fakir olduğundan bunlar kendi başlarına arazi tedarik edip buraları yönetme imkanından yoksundular. Bu yüzden ziraat ameliyat mekteplerinde teoriye giriş ve pratiğı öğrenip Halkalı mektebine nakl ile teorik bilgisini geliştirip icazetname ile çıkacak olanlar tercih edilmek üzere bu mektepten yetişecek telebeden 10 kişinin devlet tarafından verilecek 500 kuruş maaşla ve dört sene müddetle ziraî gelişmelere müsait olan büyük çiftlik ve arazi sahiplerinin hizmetlerine verilmesi önerilmişti. Bu öneriye göre bu dört sene süre sonucunda çiftlik ve arazi sahipleri istifade ederler ise bu istifadelerinin devamı için bu belirlenen süre son bulduğunda da maaşları taraflarından verilmek üzere kendilerini alıkoyacakları doğaldı. Bu takdirde ise bu mekteplerden yetişenlerin özel çiftlik ve arazide istihdamlarındaki maksadın hasıl olacağı açıktı. Çiftlik sahipleri tarafından maaşlarının ödenmesi istenilmediğı takdirde ise bu müddet içerisinde tecrübe görmüş olacaklarından bunların devlet hizmetinde daha fazla yararı görüleceğinden diğerklerine nazaran tercihen münasip memuriyetlere tayin edilmeliydiler. Faraza ne buldukları çiftliklerde ne de devlet hizmetinde istihdam edilmezler ise bu müddette buldukları çiftliklerde yiyip içecekleri, ikamet ve geceleme için yer tahsis olunacağı cihetle cüzi masrafları olacağından bu süre sonucunda biriktirmiş olacakları maaşları sermaye edinip kendilerine mahsus arazi edinip yahut kiralayıp onun imarıyla uğraşacaklar ve ziraatin gelişmesine katkıda bulunacaklardı. Halkalı talebesi tahsilde buldukları ve tahsillerinden sonre devlet memurluğunda istihdam olunduklarında askerlik hizmetinden muaf ise de özel hizmetlerde kullanılacaklar doğal olarak askere alınacaklarından, bu ise özel çiftliklerdeki yahut kendi arazilerindeki hizmetlerinin kesilmiş olmasına sebep olacağından, zaten bunların toplamı dikkate alınacak kadar çok olmadığından askerlik hizmetinden muafiyetleri bir eksiklik teşkil etmeyeceğinden bahisle bunların askerlik hizmetinden muafiyetleri de istizan olunmuştu. Netice olarak her ne kadar mektep

mezunlarının özel çiftliklerde değil de miri çiftliklerde daha yararlı olacaklarını söyleyen bir oy çıksa da mütalaalar kabul edildi²⁰⁶.

Daha önce de değindimiz gibi ziraat mektepleri özellikle de Halkalı, halk nezdinde devlete memur yetiştiren bir okuldan başka bir şey olmamakla eleştirilmiştir. Aslında bu eleştiriler yerindedir. 1910 yılında vilayetlerdeki ziraî bürokratları gösteren istatistiklere baktığımızda 53 bürokratın yarısına yakınının 23'ünün Halkalı, 13'ünün Selanik, 9'unun yabancı, 7'sinin Bursa ziraat mektepleri mezunu, 1 tanesinin de idadi mezunu olduğunu görmekteyiz²⁰⁷.

---

²⁰⁶BOA.BEO.Nr:1362-102104, BEO.Nr:1954-146489.

²⁰⁷BOA.T.Nr:3056-24, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 63, 66.

Tablo 2.1: 1910 yılında Osmanlı vilayetlerindeki ziraî memurların mezun oldukları mektepler

Ziraî memuriyet	Memurun adı	Mezun olduğu okul ve yıl
SIVAS VİLAYETİ		
Ziraat müdürü	Abro Efendi	1309 Grinyon-Fransa
Sivas ziraat muallimi	Tevfik Bey	1325 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Numune çiftliği müdürü	Agop Efendi	1314 ekoli? Ziraat ameliyat- Fransa
Numune çiftliği m. Vekili	Refi Efendi	Sivas İdadisi
Numune çiftliği m. muavini	Mehmed Tevfik	Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi
Amasya ziraat muallimi	Ömer Hilmi	1326 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
VAN VİLAYETİ		
Ziraat memuru	Yivanaki Efendi	1323 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Ziraat muallimi	Kirkor Efendi	Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi
Alât-ı ziraiye deposu memuru	Yani Efendi	“
TRABZON VİLAYETİ		
Trabzon, Erzurum, Bitlis z. Müfettişi	Nişan Efendi	Marşin Ziraat Mektebi terk, Mönpeye Ziraat Mektebi 1.si- Fransa
Trabzon ziraat memuru	Gonkinoy? (Ermeni)	1316 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Sütçülük Ameliyat Mektebi müdürü	Rumi Yorgi Naki	1313 Fransa'da Kamyé? Tavukçuluk Mektebi
Gümüşhane darülharir müdürü	Ömer Hilmi	1324 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
HALEP VİLAYETİ		
Halep ziraat müdürü	Emin Zihni Efendi	1309 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Ziraat memuru	Agop Oskan? Efendi	1312 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Ziraat muallimi	Mehmed Asım	1325 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Maraş ziraat muallimi	Salim Efendi	Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Antep darülharir müdürü	Akif Efendi	1326 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Halep numune tarlası müdürü	Mustafa Şevki	1325 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
numune tarlası müdür muavini	Kemal Efendi	Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
MAMURATÜL AZİZ		
Ziraat memuru	Bünyamin	1317 Halkalı 1.si
SELANİK VİLAYETİ		
Vilayet ziraat müdürü	Ahmed Muhtar	1904 miladide Belçika Jamblo Enstitüsü
Ziraat memuru	Abdülbari Halil Hikmet	1323 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Merkez ziraat muallimi	Ahmed Hamdi	1324 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Siroz ziraat memuru	Salih Efendi	1320 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Siroz ziraat deposu muallimi	Feraci Efendi	1323 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Siroz tecrübe ve amele mektebi müd.	Abdullah Efendi	Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Vodünye? Ziraat muallimi	Abdülmecid	1321 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Vodünye? Ziraat deposu memuru	Hüseyin Hüsnu	1323 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
İsterviçe ziraat deposu memuru	Yoda Sami	1325 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
DİYARBAKIR VİLAYETİ		
Diyarbakır ziraat müdürü	Agop Oskan	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Mardin ziraat memuru	Yusuf Kamil	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
KOSOVA VİLAYETİ		
Kosova vilayeti ziraat müdürü	Emin Zihni	1319 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Kosova vilayeti ziraat muallimi	Ensti? Efendi (Rum)	1325 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Üsküp tecrübe ve irae tarlası müdürü	Mustafa Sabit	1324 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi

Kosova merkez deposu memuru	Betrosyan Efendi	1314 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Priştine ziraat muallimi	Mehmed Tevfik	1319 Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi
Priştine alât-ı ziraiye deposu memuru	Şerafeddin Efendi	1325 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Prizren ziraat muallimi	Mustafa Efendi	1317 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
Prizren alât-ı ziraiye deposu memuru	Hüseyin Hüsnü	1325 Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
ADANA VİLAYETİ		
Ziraat müdürü	Acemiyan Efendi	Amerika Boston Ziraat Darülfünunu
Ziraat memuru	İbrahim Halil	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Ziraat muallimi	Ohannes Efendi	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
BİTLİS VİLAYETİ		
Bitlis ziraat müdürü	Nusret Efendi	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
Bitlis ziraat muallimi	Arşak Efendi	Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi
CEZAYİR-İ BAHR-I SEFİD VİL.		
Ziraat memuru	Nikolaki Aravanopolo	1895 miladi Fransa'nın Gran Juan Ziraat Mektebi
KALA-İ SULTANİYE SANCAĞI		
Ziraat muallimi	Sinekrim?	1325 Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
KUDÜS SANCAĞI		
Ziraat memuru	Pavlo Tologos	1321 Monpelliere (Mönpelye) Ziraat Mektebi
BOLU SANCAĞI		
Ziraat memuru	Remzi	Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi
CANİK SANCAĞI		
Ziraat memuru	Pavl	1313 Belçikanın Lovn? şehri ziraat mektebi
YOZGAT SANCAĞI		
Ziraat memuru	Said Hilmi	Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi
ANKARA		
Ziraat muallimi	Hüseyin Hüsnü	1316 Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi
DERA		
Ziraat muallimi	Mehmed Nesib	1319 Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi

Mektebe yönelik eleştirilerin birinde “Mezunların ekseriyeti orman memurluklarında istihdam edilmiş ve bir kısmı himayesizlikten dolayı mesleği terk etmiş, meşrutiyetten sonra ancak bir kısmından ziraatte istifade edilmiştir” denilerek mezunları istihdam politikası eleştirilmiştir²⁰⁸.

Esasında Mektepten üç şey beklenmişti 1- ziraî bürokrasiye kadro sağlamak, 2- ziraat mekteplerine kadro sağlamak (öğretim heyeti kadrosu), 3- halka numune olacak faaliyetler yapmak ve bu faaliyetleri kendi özel çiftliklerinde yapabilecek bilinçli çiftçi yetiştirmek²⁰⁹. Ama bu, bir kaç yıl içinde olabilecek bir şey değildi. Aslında bütün sorun tabii (tabiate ait) bilginin kitabileştirilmesinin, sınıflandırılıp sistemleştirilmesinin, en nihayet bütün alanlarda okullaşmanın gecikmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bütün Tanzimat hatta 19. Yy reformları gibi ziraî

²⁰⁸ Salih Zeki, “Ziraat Tedrisatı”, *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Ankara 1931, s. 2196.

²⁰⁹ *Zirai Nümayiş*, s. 6.

reformlar da aceleciliğin kurbanı olmuş her gelen bir öncekini eleştirip yeni reformlar yapmış ancak değişen sadece görüntü ya da ad olmuş vakıa değişmemiştir. Gerçi adların değişmesi bir anlamda misyonun değişmesi olarak algılanabilir ancak açılan her yeni alanın/kurumun içerisine girildikçe bu isimler değişmiş daha da spesifikleşmiştir. bu bize olanı değil olmak isteneni anlamamıza yardım etmektedir. Ancak yeni kurumlar açılması ya da bazılarının sadece isimlerinin değişmesi (ziraat idaresinin ziraat heyet-i fenniyesi olması gibi) vakıayı değiştirmeye yetmemiştir. Bu tür faaliyetler bürokratik yükü dağıtmayı, hafifletmeyi amaçlarken bir anlamda daha da karmaşıklaştırmış, bir evrakın bir çok yeri dolaşmasına neden olmuştur.

2.2 Dersler

Kurulduğu yıllarda mektebin öğrenim süresi 3 yıldır, dersler de teorik ve pratik olmak üzere iki kısımdır.

Teorik kısmı: 1.Türkçe, 2.Arazi ve ziraat kanunları, 3.Fenni hesap ve usuli aşarı, 4.Fenni mesaha, 5.Fizik, 6.Kimya, 7.Meteoroloji, 8.Ziraat bilgisi idi.

Pratik kısmı: *Bahçıvanlık:* Sebze bahçesi, meyve bahçesi, ağaç budamak, ağaç aşılama. *Bağcılık:* Bağ yetiştirmek, budamak, aşılama. Dut bahçesi ve ipek böceği yetiştirmek, orman ihdas etmek, hayvan koşmak, çift hayvanına bakmak, çift sürmek, tohum ekmek, çeşitli ürünleri toplamak, keten ve kenevirden tel ve üstüğü yapmak, koyun kırkma, çiftlik arabası, yer ziraat aletleri kullanımı, hayvanların yaşlarını belirleme, hasta hayvanları tedavi etmek, tereyağı ve peynir imal etmek, ziraat aletleri tamir etmek ve ziraat muhasebe yöntemleriydi²¹⁰. Tedrisat-ı ziraiye nizamnamesine göre dersler önemleri itibarıyla üç sınıfa ayrılarak muallimlerin maaşları bu sınıflandırmaya göre nezaret tarafından belirlenirdi. Birinci sınıf dersler: ziraat, nebatat, morfoloji, emraz-ı nebatiye, bağcılık, fizyoloji, fenn-i mevaşi, kimya, tabakat, alât-ı ziraiye, sanayi-i ziraiye, servet-i milel, servet-i ziraiye, fenn-i mikrop. İkinci sınıf dersler bahçıvanlık, eşcar-ı müsmire, ormancılık, hayvanat, böcekçilik, haşerat, fenn-i baytari, mekanik, mesaha-i arazi, fizik, kanun, ziraat hendese, ziraat muhasebe, coğrafya, istatistik. Üçüncü sınıf dersler dini ilimler, tavukçuluk, arıcılık, hıfzıssıhha, hesap, hendese, cebir, alaim-i cevviye, kitabet, fransızca²¹¹.

²¹⁰Düstur, aynı yer.

²¹¹Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi, m. 115.

Bu dönemde Tükçede ziraî kitaplar olmadığından öğrenciler derslerde vakitlerinin çoğunu muallimlerin anlattıklarını yazmakla geçiriyorlardı. Bunun için muallimlerden okuttukları derslerin kitap haline getirilerek bastırılması mektep mezunu ziraî basın yazarları tarafından istenmekteydi²¹². Halkalı mezunu olan ve Cumhuriyet döneminde bakanlık yapan Şevket Raşit Hatipoğlu ziraî kitapların kıtlığından yakınırken şunları söylemektedir:

“Tıbkı dün olduğu gibi bugün de ziraat mekteplerinde okutulan derslere ait talebenin eline vereceğimiz kitaplar yoktur; tetkik ve tettebbü için, bilgi artırmak için değil, sadece talebenin günlük derslerini takip etmesine yarayacak kitaplar bile eksiktir. Onun için ziraat mekteplerinde not tutmak, notları temiz olarak yazmak eski bir ananedir, bu anane bugün de devam edip gitmektedir. Bu mekteplerde taze ziraat nesilleri tahsil yıllarının bir kısmını not tutmak ve temiz not yazmakla geçirirler, bu yüzden çalışmaya da pek az vakit bulurlar. Bu hal katiblik melekesi için iyi bir şeydir, yazık ki o melekenin de bugün kıymeti yoktur.

Ziraat mekteplerinde talebenin kitapsızlık yüzünden not yazmakla vakit geçirmesi çok kötüdür... Bir defa not yazmakla geçen zamanlargayb olmuş zamanlardır. Bu zamanlar içinde talebe bilgi bakımından bir şey kazanamaz. Öte taraftan kitapsızlık talebeyi sadece hocasının notlarına bağlar. Yalnız hocasının notlarını okumakla kalan ve başka kaynaklardan beslenemeyen gençler bir taraflı yetişirler ve cılız birer meslek enmuzeci olurlar. Böyle yetişenler, sonradan da bütün meslek bilgisini, bu notların ihtiva ettiği bilgiden ibaret sanırlar”²¹³.

Yine bu dönemde mektebin programının çok yüklü olmasından şikayet edilerek öğrencilerin üçüncü ve dördüncü sınıflarda branş seçmesi istenmiş ve bu programa geçilmişti. Bu amaçla 1- ziraat, alât-ı ziraiye, tecrübe tarlaları; 2- orman fidanlığı; 3- meyve bahçesi; 4- nebatat bahçesi, limonluk, çiçek ziraati; 5- bağcılık ve Amerika asma fidanlığı; 6- süthane ve inekhane; 7- arıcılık; 8- tavukçuluk, kümeshane; 9- kimyagerlik; 10- ağıl; 11- ipekböceği ve dutluk; 12- sebze bahçesi; 13- madeniyat şubeleri oluşturulmuştur²¹⁴. 1923-1924 sezonunda mektepteki bütün sınıfların toplam haftalık teorik ders saatleri 99, uygulama saatleri de 81’di. Yani bir haftada bütün sınıfların gördüğü toplam ders saati 180’di. Her sınıfın haftalık ders saatinin aynı olmaması durumunda bile bir sınıfa neredeyse 45-50 saat düşebilmekteydi. Bu ders programının ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir²¹⁵.

²¹² “Makale-i Mahsusa: Ziraat Müttehassısları ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi”, *Osmanlı Ziraat ve Ticareti*, C. 2, Nr. 5, 25 Mayıs 1324, s. 67.

²¹³ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ziraat Âleminden Vâkıalar ve Düşünceler*, Ankara 1939, s. 77.

²¹⁴ Agm, s. 66.

²¹⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, İstanbul 1341, s. 79.

1923 yılında mektebe girip 1927’de buradan mezun olan, daha sonra yutdışında ihtisas yapıp Yüksek Ziraat Ensititüsü’nde profesör olacak olan Arif Akman’ın anlattığına göre:

“Okul geniş bir arazi içinde ve öğrencilere sulu, susuz ziraat yapacak arazisi, bağ-bahçe ve sebzelikleriyle, sütçülük hayvancılık, tavukçuluk vb. İşletmeleriyle öğrencilere geniş ve iyi tatbikat olanakları sağlayacak biçimde kurulmuş bulunuyordu. Hocaların hepsi de batı memleketlerinde yetişmiş ve o zamanki memleket ölçülerine göre her biri kendi alanlarında birer otorite idiler. Ancak bir noksanı vardı ki, bu da, o zamanki bütün yüksek öğretim kurumlarında olduğu gibi araştırma yapılmaması idi. Ama kuruluş itibariyle de buna olanak yoktu. Zira o dönemlerdeki yüksek okullarımız araştırma yapacak biçimde donatılmış değillerdi”²¹⁶.

1312’de (1894/1896) 112 sayfa ve ayrıntılı olarak basılmış olan ders programına göre mektepte okutulmakta olan dersler ve konuları aşağıda verilmiştir (bu dönemde mektep üç yıllıktı)²¹⁷.

2.2.1 Fenn-i Ziraat (Ziraat Bilimi)

Birinci yıl ve 48 saat olarak okutulan kısımda:

Fenn-i ziraatin tarifi: Amacı, önemi, ziraatın sanayiden farkı, ziraat biliminin ihtiyaç duyduğu ilim ve bilimler, ziraatın ortaya çıkması ve yayılması, ziraatin çağları, iklim, güneş ışığı, ısı, rüzgar ve yağmurların bitkilere etkisi.

Toprakların özellikleri:

a-Fiziksel özellikler: geçirgenlik, sebep ve faydaları; geçirgensizlik, sebep ve sakıncaları; çökme; nemi muhafaza edebilme; akan suyu çekme kabiliyeti; damarlar; yapışma; ısınma; soğuma.

b-Kimyasal özellikler: Emme kuvveti, havada bulunan gazların emilmesi.

Arazi bilgisi: Toprak; toprakların oluşma şekilleri: asıl topraklar, taşıma topraklar; toprakların oluşumları: silis (kum, çakıltaşı): oluşum şekli ve çeşitleri; kil: oluşum şekli ve çeşitleri; kireç: oluşum şekli ve çeşitleri; humus: oluşum şekli ve bitkilere etkisi; torf (metinde torp olarak geçiyö); organik maddeler; azot; mösyö libeyk? ve mösyö Bosengo? nun teorisi.

Şiddetli asitler: fosfor, potas, sud, magnezyum, manganez.

²¹⁶ Arif Akman, *Türkiye’de Yüksek Ziraat Öğretiminin Anatomisi*, Ankara 1978, s. 14.

²¹⁷ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Ders Programı*, İstanbul 1312.

Toprağın sınıflandırılması: Kumlu, killi, kireçli, humuslu, granitli, volkanik ve milli toprakların faydaları, sakıncaları ve ıslahı. Toprağın doğasını oluşturan bitkiler:

Toprak bitkileri –toprak üstü ve altı– bunların çeşitleri, faydaları ve zararları.

Toprağın çoraklaşması –şiddetli sülfat ve klor sud– ve çorak toprakların ıslah edilme yolları.

Toprağın eksikliklerinin giderilmesi: Marnaj, kireçleme, alçaltma uygulaması ve uygulama araçları, bunların bitkilere etkileri teorisi, hayvanat-ı naime kabuklarının ziraatte kullanım şekilleri.

Gübreler: Gübrelerin ziraatteki önemi,

a-Bitkisel gübreler: Deniz ve kara bitkilerinden hasıl olan gübreler, sanayide üretilen küspelerin kullanım şekilleri, üzüm, zeytin küspesi, çürük ve bozuk tohumların kullanımı,

b-Hayvani gübreler: Balık gübresi, hayvan leşlerinden hasıl olan gübreler, kan - taze ve kurumuş kan– kıl, tüy, tırnak, boynuz, yağhane kırıntıları, paçavra, güvercin, tavuk, ipekböceği gübreleri, bunların hangi mevsim ve dönüm başına ne kadar kullanıldığı, çiftlik hayvanlarından hasıl olan gübreler, kara sığır, beygir ve koyunlardan hasıl olan yıllık katı ve sıvı gübrenin nitelik ve niceliği, soğuk ve sıcak gübrelerin kullanımı, yataklık, yataklığın önemi, gübrelikler, toprağın türüne göre kaç senede ve ne kadar gübre kullanılacağı, karışık gübreler, insan gübresi, Hollanda gübresi,

c-Madeni (kimyasal) gübreler: Önemi, fosfatlar, süper fosfatlar, kemik tozu, kül, potaslı ve amonyaklı gübreler, hangi mevsimde ve ne kadar kullanılacağı anlatılmaktaydı

Bu dersin ikinci yıl ve yine 48 saat olarak okutulan kısmında:

Açma uygulaması: Açma uygulamasında dikkate alınacak hususlar, açmaların faydaları, toprağı güneşlendirme, faydalarının sebepleri.

Toprağın hazırlanması: Toprağı sürme; el, hayvan ve buharlı makinelerle yapılan nadaslar; hafif, orta ve derin nadaslar; bozma; nadaslarda dikkat edilecek hususlar; toprağın ve ekinin türüne göre nadasların derinliği; olukların istikameti hangi cins topraklarda fazla hangilerinde az ve hangi mevsimlerde sürülmesi gerektiği; dinlendirme usulü, faydaları ve zararları.

Tırmıklama uygulaması: Kullanılan aletler, faydaları, ekili tarlaları tırmıklamak ve faydaları, loğlamak ve faydaları, çapalama, boğaz doldurma uygulaması ve faydaları, kullanılacak aletler ve uygulama mevsimi.

Tahıllar: Buğday: yaz ve kış buğdayı, sert ve yumuşak buğday; arpa; çavdar; yulaf; pirinç; mısır; darı; sürgü; süpürge; şeker kamışı, çeşitleri ve ekim usulü.

Bakla, burçak, fiğ, nohut.

Bu hububatların ekimine elverişli iklim, toprak çeşitleri ve faydaları; kullanım şekli; toprağın hazırlanması; ekim mevsimi; tohumluk.

Dönüm başına atılan tohumun miktarı, ekim şekli, bakım, hastalıklar, bitkisel hastalıklar: baş sürme ve rastık, bunların önlenmesi, kireçleme uygulaması, çekirge, fare ve diğer zararlı haşeratin itlaf şekilleri.

Patates, yer elması, tatlı patates, pancar, havuç ve benzer bitkilerin ekim şekilleri; iklim; toprak; toprağın hazırlanması; ekim mevsimi; ekim şekli; tohumluk; dönüm başına atılan tohumun miktarı; bakım, hastalıklar ve önlemler; hasat zamanı; topraktan çıkarılma usulü; mahsulü koruma şekli.

Üçüncü yıl ve 32 saat okutulan kısımda:

*Çayırlar:*Doğal çayırların tarifi, daimi ve geçici çayırlar, çeşitleri, iklimin çayırlara olan etkisi, çayır yapılacak arazinin seçilmesi ve hazırlanması, ekim mevsimi, tohumların seçilmesi, dönüm başına atılan tohumun miktarı, çayırlarda ortaya çıkan zararlı bitkiler ve bunların imha şekilleri, çayırlarda bulunan zararlı haşeratin itlaf şekilleri, çayırların gübrenmesi ve sulanması

Otun el ve makine ile biçilmesi, korunması, balya yapma usulü, mera, daimi ve geçici meralar, otlaklar, yoncalık, kaba yoncalık ihdas ve tesisi, iklim, toprak, toprağın hazırlanması, tohumun miktarı, ekim mevsimi, ekim şekli, gübre, bakım, biçme ve koruma usulleri, hayvanlara olan etkileri.

Bitkiler: Susam, afyon, kolza, keten.

a-Lifli bitkiler: Kenevir, pamuk, keten.

b-Boya bitkileri: Kökboya, zağferan, çivit.

c-Koku bitkileri: Tütün, şerbetçiotu, anason.

Bu bitkilerin iklimi, toprağı, toprağın hazırlanması, ekim mevsimi, tohum miktarı, tohum seçimi, bakım, ürünleri toplama ve koruma usulleri, hastalıklar, zararlı haşerat, bunların önlenmesi ve itlafı

*Nöbetleşe ekim: Tarifi, önemi*²¹⁸.

2.2.2 Fenn-i Mevaşi (Besicilik)

Bu ders üç kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısım daha çok besi hayvanlarının anatomisi üzerinedir ve on iki konudan oluşmaktadır. İlk iki konu besicilikle ilgili genel bilgi veriyorken sonraki konular bu hayvanların metabolizmik sistemlerine ilişkindir.

İlk konu besiciliğın amacıdır. Bu konuda besiciliğın tanımı, tarihi, muhasebesi, bu muhasebenin analizi ve besiciliğın kısımları anlatılır.

İkinci konu hayvan makinelerinin ekonomik işleridir. Bu konuda hayvan makinelerinin tanımı tarihi ekonomik işlerin sayısı ve besiciliğın ıslahı işlenir.

Üçüncü konu hayvan dokularına ilişkindir. Bu konuda hücre, iptilyum?, üst doku, yağ dokusu, sinir dokusu, kıkırdak doku ve iskelet işlenir.

Dördünü konuda omurga ve kafatası işlenir.

Beşinci konu artık metabolizmik sistemlere geçilir ve hareket sistemi beş maddede işlenir. 1. ön ayaklar ve eklemler. 2. arka ayaklar ve eklemler. 3. dört ayaklıların duruş şekilleri ve hareketleri. 4. yürüyüş, bedenın ileriye atılması, merkez ağırlığının değışme noktaları, şaha kalkma, tepme, sıçrama, atlama, gerilme, şaha kalkma, adi yürüyüş, tırıs, rahvan, eşkin yürüyüş, doğal dört nal, manj dört nalı, dört nal yürüyüşlerin etkileri, dört nalda ayak değıştirme, dört nal yürüyüşünün hızı. 5. Hareket sistemi sağılığının korunması, rabt ve sevk koşum takımları, iş koşum takımları, sığırların koşum takımları.

Altıncı konuda 11 maddeyle sindirim sistemi anlatılır. 1. Ağız, dudaklar, damak, yutak, dil, dişlerle çeşitleri ve bu dişlerin tek tırnaklılarda, sığırlarda ve davarlardaki karşılıkları ve ölçümleri 2. Tükürük bezi, yanak bezi, dilaltı bezi, azı dişibezi ve salya 3. Gırtlakın yeri ve tanımı 4. Yemek borusunun tanımı, yapısı, yeri ve yönü 5. Midenin tanımı, yeri ve yapısı 6. Bağırsakların tanımı yeri ve yapısı 7. Karın zarının tanımı ve görevi 8. Pankreasın yeri, yapısı, şekli ve sıvısı 9. Karaciğerin yeri,

²¹⁸ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Ders Programı, İstanbul 1312, s. 3-7.*

yapısı, görevi ve safra 10. Sindirim işleri, gıdalar ve oranları, gıdaların kimyasal bileşenleri, eşdeğer besinler, çiğneme, yutma, mide ve bağırsak sindirimleri, gıdaların sindirim özellikleri, çeşnilerin ve içecekler 11. Gıdalanma, gıdaların hazırlanış şekilleri.

Yedinci konu solunum sistemidir ve 9 maddede işlenir. 1. Burun delikleri, burun atıkları, balgam zarı 2. Haçerenin yeri ve tanımı, kıkırdak, sümük zarı 3. Soluk borusunun tanımı, yeri ve kıkırdağı 4. Akciğer boruları (bronş?) yeri ve kıkırdağı 5. Akciğerlerin tanımı, yeri ve yapısı 6. Plora'nın yeri ve yapısı 7. Göğüs boşluğu ve diyafram 8. Solunum görevi ve solunum hareketlerinin sayısı 9. Nefes almanın sağlığı, solunum için gerekli havanın miktarı

Sekizinci konuda 10 maddede dolaşım sistemi işlenmiştir. 1. Kalbin yapısı, yeri ve şekli, kalp boşluğu, iç yürek zarı, dış yürek zarı ve kalbin görevi 2. Damarların tanımı, akciğer damarları, atardamarlar 3. Toplardamarların genişliği, yapısı, kısımları, boşlukları, kapakçıkları 4. Dalağın tanımı, yeri, yapısı, şekli ve görevi 5. Kılcal damarlar 6. Lenfler 7. Gırtlak 8. Kan dolaşımı, süresi ve mekaniği 9. Beslenme, ısının oluşumu, beden ısısı, kanın bileşimi ve ifrazat 10. Beslenme sağlığı, sağlık koruma meselesi, madde ve hareket

Dokuzuncu konuda 5 maddeyle boşaltım sistemi işlenir. 1. Böbreklerin yeri, şekli ve yapısı 2. Halban? Yeri, yönü ve yapısı 3. Mesanenin yeri ve yapısı 4. (metinde silik) yönü 5. İşeme, idrar, mesane ve böbreklerin görevleri (önce sistemin organlarını sonra sistemin işleyişini ele alıyor)

Onuncu konuda sinir sistemi 3 maddede işlenir. 1. Hayvan sinirlerinin dağılımı, omurga, beyin, ilik, omurilik, omurilik soğanı, kafatası sinirleri ve omurga sinirleri 2. Organların hayati sinirleri 3. Sinirlerin görevleri, merkezi sinirlerin özellikleri, diğer sinirlerin özellikleri, merkezi sinirlerin tepkimeleri

On birinci konuda 8 madde halinde duyu organları anlatılır. 1. Dokunma duyusu organları, deri ve tabakaları, cilt bezleri, kıllar, sıgırların renkleri vs. 2. Derinin görevi, dış etkilerden koruma, dokunma, cildin hava alması, hayvan ısısının düzeni 3. Cilt sağlığı, tımar, kırkma, banyolar 4. Toynak sağlığı, önemi, nallamanın gerekliliği, iyi bir nallamanın şartları 5. Tatma ve koklama duyularının organları ve görevleri 6. Görme duyusu, organları vs. 7. Görme organlarının görevleri, ışığın görme araçlarındaki seyri 8. İşitme duyusu organları ve görevleri

On ikinci konuda 3 madde halinde üreme sistemi anlatılır. 1. Erkek üreme organları 2. Dişi üreme organları 3. Üremenin aşamaları

İkinci kısım kalıtım, ırklar ve besicilikteki bazı usüllere ilişkin olup sekiz konuda işlenmiştir.

Birinci konu kalıtım (veraset) prensibidir. Bu konuda kalıtımın tanımı, şahsi kalıtım, cins kalıtımı, cinslerin özel etkileri, kan bağı, kan yenilenmesi, benzerler prensibi, icmal vs. işlenir.

İkinci konu zoolojik tasnif prensibidir. Bu konuda şahsın tanımı, cinsi ve şahsi karakterlenme, yaşın ihtilafı, familyanın tanımı, ırkın tanımı, neslin tanımı, türün tanımı vs. konular işlenmektedir.

Üçüncü konu ırkların yayılması prensibidir. Bu konuda coğrafi alanlar, ırkın oluşumu, uyum prensibi, iklim, evcil ırkların yayılması vs. konular işlenmektedir.

Dördüncü konu üretme ve çoğaltma yöntemleridir. Bu konuda bu yöntemlerin sayısı ve ne üzerine oldukları, zoolojik ve zooteknik seçimler, farklı türlerin çiftleştirilmesi, melezler, mehtisaj? teorisi vs. işlenir.

Beşinci konu aç ve karanlıkta bırakma yöntemleridir. Bu konuda bunların tarifleri, bu yöntemlerin dayanakları ve uygulama biçimleri, fizyolojik teori, vaktinden önce olgunlaştırma vs. işlenir.

Altıncı konu faydalanma yöntemleridir. Bu konuda yararlanma yöntemlerinin ne üzerine oldukları, bu yöntemlerin sayısı ve genel şartları işlenir.

Yedinci konu teşvik yöntemleridir. Bu konuda bu yöntemlerin tanımı, sayısı, genel akıl ve ahırlar, yarışma ve teşhir işlenir.

Sekizinci konu sıralama yöntemleridir. Bu konuda yöntemlerin kontrolü, zoolojik ve zooteknik sıralama, terimler ve sıralama tablosu işlenir.

Üçüncü kısım özel besicilik fenni üzerinedir ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm atgiller bahsidir ve yedi konudan oluşur. Bu bölümün ilk konusu tek toynaklıların ekonomik görevleridir. Bu konuda bu görevlerin sayısı, beygirlerin çoğaltılması, ekonomik şartları, eşek ve katırların çoğaltılması, ekonomik şartları işlenir.

İkinci konu atgillerin kısa başlı ırklarınıdır. Bu konuda örnek neslin belirlenme yöntemi, Asya ırkı İrlanda ırkı, Britanya ırkı, Afrika ırkı ve kabileleri işlenir.

Üçüncü konu atgillerin uzun başlı ırklarınıdır. Bu konuda Cermenya ırkı, Frizon? ırkı, Belçika ırkı, Prişon? ırkı ve kabileleri işlenir.

Dördüncü konu eşek ırklarınıdır. Bu konuda at ve eşeklerin farkları, Mısır ırkı, Avrupa ırkı ve kabileleri ve katır işlenir.

Beşinci konu tek toynaklıların çoğaltılmasıdır. Bu konuda çoğaltma usulü, tek toynaklıların zooteknik seçimleri, bedenlerinin muayenesi, binek beygiri, araba beygiri, koşum beygiri, eşekler vs. işlenir.

Altıncı konu atgillerin ıslahına yönelik tesislerdir. Bu konuda bu tesislerin tanımları, faydaları, aygırlar, şehadetnameli aygırlar, mezun aygırlar, teşvik ödülleri, yarışma ve sergiler, koşular, engelli koşular, tırıs koşuları ve askeri remonetleri? incelenir.

Yedinci konu hareket enerjisinin üretimi ve yararlanımıdır. Bu konuda tek toynaklıların mekanik kabiliyeti, hayvanların genel ve yararlanılabilecek kuvvetleri, istihdam usulü, özel denge kabiliyetinden yararlanma, hareket enerjilerinden yararlanılan tek toynaklıların beslenmesi vs. konular işlenir.

İkinci bölüm sığırlardır ve sekiz konudan oluşmaktadır. İlk konu sığırların ekonomik görevleridir. Bu konuda bu görevlerin sayısı, et ve süt üretiminin ekonomik şartlar ve hareket enerjisi üretiminin araçları işlenmektedir.

İkinci konu uzun başlı sığır ırklarınıdır. Bu konuda örnek neslin belirlenmesi, hollanda ırkı, Cermanya ırkı, İrlanda ırkı, Britanya ırkı, Alp ırkı, Akiten? ırkı ve kabileleri işlenir.

Üçüncü konu kısa başlı sığır ırklarınıdır. Bu konuda Asya ırkı, İspanya ırkı, Vanda? ırkı, Ovranya? ırkı, Jora ırkı, İskoçya ırkı ve kabileleri.

Dördüncü konu sığırların oluşturduğu melez topluluklardır ve bu konu da zibo? ve mandalar işlenir.

Beşinci konu danaları çoğaltma yöntemidir. Bu konuda çoğaltma yöntemi, zooteknik seçim, çiftleşme, hamilelik, emzirme ve süten kesme, süttten kestikten sonraki 18 ay beslenme yöntemi ve bu 18 aydan sonraki beslenme yöntemi anlatılır.

Altıncı konu süt üretimidir. Bu konuda üretim yöntemi, sütlü ineklerin seçimi, barınması, beslenmesi ve sağımı işlenir.

Yedinci konu hareket enerjisinin üretimidir. Bu konuda üretim usulü, koşu öküzlülerinin seçimi, beslenmesi ve bu enerjinin üretim şartları işlenir.

Sekizinci konu et üretimidir. Bu konuda üretim usulü, semirtme teorisi, semirtilecek hayvanların seçimi, danaların semirtilmesi ve ürünlerin satışı işlenmektedir.

Üçüncü bölüm davarlardır ve yedi konudan oluşmaktadır. İlk konu davarların ekonomik görevleridir. Bu konuda bu görevlerin sayısı ile et, süt ve yün üretiminin ekonomik şartları işlenmektedir.

İkinci konu kısa başlı davar ırklarıdır. Bu konuda Danimarka ırkı, Britanya ırkı, Livar? ırkı, Pirene ırkı, merinos ırkı, Suriye ırkı, Sudan ırkı ve kabileleri işlenmektedir.

Üçüncü konu davarların oluşturduğu melez topluluklardır. Bu konuda keçi ırkları olan Avrupa ırkı, Asya ırkı, Afrika ırkı ve kabileleri işlenir.

Dördüncü konu kuzu ve oğlakları çoğaltma yöntemidir. Bu konuda çoğaltma yöntemi, zooteknik seçim, çifleşme usulü, hamilelik, kuzulama, emzirme, süttten kesme, kuzuların hastalıkları, kuyruk kesme ve burma ve süttten kesildikten sonra beslenme usulü işlenir.

Beşinci konu sürülerin idaresidir. Bu konuda çoban, köpekler, sürünün bölünmesi, marka, sürünün defteri, beslenme, olatma, yer değişimi, kışlatma, kırpma ve yapağının hazırlanması işlenir.

Altıncı konu süt üretimidir. Bu konuda üretim yöntemi, sütlü koyunun seçimi, barınma şartları, beslenme ile koyun ve keçilerin sağılması işlenir.

Yedinci konu özel şekilde et üretimidir. Bu konuda üretim usulü, semiz kuzu üretimi, zayıf koyunların semirtilmesi, semirtme için koyun seçimi ve ürünlerin satışı işlenir²¹⁹.

---

²¹⁹ Age, s. 8-19.

2.2.3 İlm-i Servet-i Ziraiye (Zirai Ekonomi)

Bu ders her yıl 32 saat olmak üzere toplam 96 saat okutuluyordu. İlk yıl okutulan kısım iktisada giriş adını taşıyordu ve dört bölümden oluşmaktaydı. İlk bölüm servetin oluşumu idi. Bu bölümde servetin ve manevi servetin tanımı; bahsettiği meseleler; emek, iş ve üretimin paylaşımı kuralı; bireyin hakları, devletin hakları; sanatın (işlemenin?) içeriği ve fizyokratların bu konudaki hatası; sanayinin kısımları ve bunların özellikleri; mülkiyet hakkı; sermaye ve makineler işlenmekteydi.

İkinci bölüm servetin dolaşımı idi. Bu konuda fiyat ve değer, para, para yerine geçen mübadele araçları, katma değer, bankalar, ulaşım, değiş-tokuş, yerli sanayinin korunması vs. işleniyordu.

Üçüncü bölümde ücret, kar, kiralama ve faiz işlenmekteydi.

Dördüncü bölümde tüketim ve vergi işlenmekteydi.

İkinci yıl okutulan kısım zirai ekonomi idi ve 32 saattti. Bu derste işlenen konuların ilk kısmı ülkenin zirai ekonomisine dair genel bilgilerdi. Bunlar zirai ekonominin tanımı, zirai değer bütçesi, ziraat bankalarının çeşitleri, idaresi, görevleri, bu bankaların zirai kalkınmadaki yeri ve önemi, mahsülleri yangın, hayvanları da telef ve zayiatı karşı sigorta kumpanyaları kurulması, kalkınma işleri, demiryolları, ziraat nezareti, ziraat mektepleri ve diğer zirai müesseseler, müsabakat sergileri, ziraat odaları idi. Diğer bir kısım nüfustu. Bu konuda dünyanın ve Osmanlı ülkesinin nüfusu Maltos? Teorisi ve ziraat işçileri işleniyordu.

Toprak mülkiyeti, arazi kullanım hakları, toprak gelirleri ve bunun üretime oranı, Rikardo teorisi, toprağın değeri ve kiralanması, arazi yazımı, yabancı ülkelerde arazinin kısımları ve arazinin bolluğu üzerine sermayenin etkisi bu kısımda okutulan diğer bir konu idi.

İkinci kısımda okutulan dördüncü konu arazi yönetimi hakkında uygulanmakta olan çeşitli yöntemlerdi. Bu konuda, doğrudan doğruya arazi sahipleri tarafından yapılmakta olan ziraat, çiftlik nazırları ve işçibaşılar, yarıcılık ve çiftliklerin kiralanma hususları işlenmekteydi.

Bu kısımda okutulan diğer bir konu işletme sermayesiydi. Bu konuda sabit sermaye, çiftlik alât ve edevatı, çiftlik hayvanlarının sayıları ve bunların değerleri, yıllık masraflar, vergiler ve sigorta kumpanyaları ödemeleri anlatılmaktaydı.

Bu kısmın altıncı konusu ekim usulüydü. Bu konuda toprağın ürünlere göre kısımlandırılması, ürünlerin ölçümü, ekim sırası ve bunların fiyatları yer alıyordu.

Yedinci konuda çeşitli yerlerde ekilen bitkiler işlenmekteydi. Tahıllar, sanayi bitkileri, doğal ve suni çayırlar, kökler ve ağaçlar bu konu da işlenen hususlardı.

Sekizinci konu çeşitli yerlerdeki hayvanlardı. Atgiller, sığırlar, küçükbaş hayvanlar, kümes hayvanları, arıcılar, ipekböcekleri ve bunların önemleri bu konuda anlatılan hususlardı.

Üçüncü kısım 32 saattir ve ilk konusu ziraî yönetim usulüydü. Bu konunun ilk teması servetin idaresiydi ve bu temada büyük servetin idare şekli, toprak ve taşınır mallara ayrılması gereken meblağın belirlenmesi ve bunların karşılaştırılması ile çiftlik değerlerinin tespit edilme yöntemi işlenmekteydi. Ayrıca çiftlik kadrosunun düzeni, sermayenin kısımları ve dağıtımı, toprağın ıslahı, hizmetçilerin yiyecekleri ve kadınların ziraî üretimdeki görevleri bu konuda işlenen diğer hususlardı.

Bu kısımda işlenen diğer konu ziraî coğrafya ve ziraî istatistikti. Bu konunun ilk teması istatistikti. Bu temada istatistiğe ilişkin temel bilgiler, bazı yabancı devletlerin ziraî istatistikleri, Osmanlı ülkesinin ayrıntılı ziraî istatistikleri ve düzenlenme usulü ele alınıyordu. Bu konunun diğer teması ziraî coğrafyaydı. Bu temada da ziraî coğrafyaya dair genel bilgiler ve ülkenin ziraat ve orman coğrafyası işleniyordu.

Bu kısımda işlenen üçüncü konu ziraî muhasebe yöntemi idi. Bu konunun ilk teması temel bilgilerdi. Bu temada ziraat hakkında kabul edilen yöntemlerin karşılaştırılması ve seçimi, demirbaş defterinin düzenlenmesi, kısımlandırılmasının sebepleri, bu kısımların isimleri ve bu defterde tutulan hesap için cetvel düzenlenmesi anlatılmaktaydı. İkinci tema aynî muhasebe idi. Bu temada yöntemin tarifi; hesapların kısımlandırılması; toprak, sanayi ve hayvan ürünlerinin cetvelleri; tohum için ayrılan hububat vs. cetveli; adi ve suni gübre cetveli işlenmekteydi. Bu konunun son teması nakdî muhasebe idi. Bu temada sandık ve muavene defterlerinin numuneleri anlatılmaktaydı.

Bu kısmın son konusu ziraî muhasebe hakkında görüşlerdi. Bu konuda çiftlik idaresi hakkındaki görüşlerin en verimlisi, genel mahsüller ve kısımları, bitki ve hayvan ürünleri ve bunların kısımları, kar, bir yönetimin kar-zararlarının ve bunların

kaynaklarının belirlenmesi, karın artırılması için yapılması gerekenler ve masraflar hakkında genel bilgilerle bunların kısımları ele alınmaktaydı²²⁰.

2.2.4 İlm-i Hendese-i Ziraiye

64 saat olarak görülen bu dersin ilk kısmında ziraî aletler ve parçaları anlatılmaktaydı. İlk bölümün ilk konusu çiftlik haricinde kullanılan alet ve edevattı. Bu konunun ilk temasında toprağın hazırlanmasına yönelik aletler; saban; sabanın tarihi; kısımları: demir, bıçak, kulak, taban, kol nazım, ok, direk, üzengi, kuşak? Ve çiviler ile bunların tarifleri ve şekilleri; gördükleri iş; yapıldıkları malzeme ve yapıma şekilleri anlatılmaktaydı.

İkinci tema pulluktu. Bu temada saban ile pulluğun farkı pişdar, bunun önemi ve parçaları, pullukların gördükleri işlere göre tasnifi ve çeşitleri, çifte pulluklar, biraban? Pulluğu, toprağın altına işleyen pulluk, çayır bozan pulluk, anız bozan pulluk, bağ pulluğu ve ormanlarda kullanılan pulluk anlatılmaktaydı.

Üçüncü tema yarım çift süren aletlerdi. Bu temada müzra, mukra, mühcem ve bunların çeşitleri, kısımları, gördükleri iş, neyden imal edildikleri ve yapıma şekilleri işlenmekteydi.

Dördüncü tema toprağı inceltip kıvama getiren alet yani sürgü'ydü. Dişleri diğeriyle birleşmiş sürgü, ayrı ve zincirli sürgüler, dişleri yatay ya da dikey dönen çeşidi, bu beş çeşit sürgünün gördükleri işler, parçaları, bu parçaların şekli ve neyden yapılmış olduğu bu temada anlatılan hususlardı.

Beşinci tema toprağı düzelten yahut tezeklerini kıran alet yani üstüvane idi. Sathı dönen üstüvane, tezek kıran üstüvane, kroskil? adlı üstüvane, bunların şekli neyden imal oldukları, parçaları ve yaptıkları işler bu temanın içeriğiydi.

Altıncı tema mibzerdi (tohum saçma makinesi). Mibzerin faydaları, elle tohum saçma ile makineyle saçma arasındaki farklar, sırayla ve seri tohum saçan mibzer, sırayla fakat fasılalı, sırasız ve her tarafa tohum saçan mibzer, bunların şekli, parçaları, bu parçaların tarifleri ve gördükleri işler bu temanın konusuydu.

Yedinci tema gübre makinesiydi. Bu temada sıvı gübre, toz gübre ve adi çiftlik gübresi saçan makineler, tarifleri, parçaları ve neyden imal edildikleri anlatılıyordu.

---

²²⁰ Age, s. 19-27.

Sekizinci tema çapaydı. El çapasının şekli ve gördüğü iş, beygir çapasının iki sırasının arsında işleyen çapalar, parçaları, tarifleri ve şekilleri bu temada işlenmekteydi.

Dokuzuncu tema çayır biçen aletti. Koşu hayvanıyla kullanılan çayır biçme makinesinin parçaları, tarifleri ve gördükleri işler bu temanın içeriğiydi.

Onuncu temada orak, çatal, tırmık ve ot kurutmaya yarayan makineler anlatılıyordu.

Onbirinci tema beygir tırmığı ve kullanımı idi.

İlk kısmın ikinci konusu çiftlik içerisinde kullanılan aletlerdi. Birinci temada tohum ayırıcı makinelerle el, hayvan ve buharla çalışan harman makinelerinin; ikinci temada mısır tanelerini ayırmaya yarayan aletin; üçüncü temada elek makinesi, josek? Kalburu, Alman kalburu, bobinik? kalburunun; Dördüncü temada da çeltik temizleyen aletin; beşinci temada keten ve kenevirin lifini ayıran aletin; altıncı temada tane ve küspeleri ezen aletin; yedinci temada mikserin; sekizinci temada ot ve saman denklelerini yapmaya yarayan aletin; dokuzuncu temada saman *muhazzisinin* (ot ve saman kesme makinesi); onuncu temada dikenli ot muhazzisinin; on birinci temada kök kesme makinesinin çeşitleri; parçaları; tarifleri; neyden üretildikleri ve gördükleri iş anlatılmaktaydı. Son olarak da ziraat demiryollarının tarifleri, faydaları, inşa usülleri ve demiryolları üzerinde kullanılan arabaların tarifi anlatılmaktaydı.

İlk kısmın üçüncü konusu inşaat-ı ziraiye idi. Bu konuda toprağın tesviyesi, duvarcılık, dülgercilik, doğramacılık, çilingircilik (demir doğramacılık), boyacılık, camcılık temaları işlenmekteydi. Bu konunun ikinci kısmında ise toplamda 32 saat olacak şekilde çiftlik binaları, ürün depoları ve arazi temizleme ayrıntılı olarak işlenmekteydi²²¹.

2.2.5 İlm-i Nebâtât (Botanik)

64 saat olarak görülen bu derste giriş olarak botaniğe dair temel bilgiler ile organik ve inorganik cisimler işlenmekteydi. İlk konu bitki organlarının tasnifiydi. Bu konunun ilk teması “kök”tü ve kökün çeşitleri ile yapısı ayrıntılı olarak işlenmekteydi. İkinci tema gövdelerdi ve bu temada gövde çeşitleri, yönleri, toprak altı gövdeleri ve bitki türlerine göre gövdeler ve kabukları anlatılmaktaydı. Üçüncü temanın başlığı yapraklardı ve bu temada basit yapraklar, yaprak sapı, sapsız yapraklar, yaprakların

---

²²¹ Age, s. 28-33.

yapısı, şekli, dokusu vs. anlatılmaktaydı. Dördüncü temada tomurcuklar, yapıları, çeşitleri ve kozalaklar ele alınmaktaydı. Beşinci temada bitki dalları anlatılmaktaydı. Altıncı temada çiçeklenmenin aşamaları, çiçek oluşumu, çiçeklerin şekli, çeşitleri, yapısı ve kısımları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktaydı. Yedinci temada meyvenin (semere) çeşitleri, kısımları ve yapısı ayrıntılı olarak ele alınmaktaydı. İkinci konu bitkilerin tasnifiydi. Bu konunun ilk teması botaniğe ilişkin temel bilgilerdi. İkinci tema ise bitki tasnifinin yasaları üzerineydi. Ve bu konuya ilişkin çeşitli bilimadamlarının görüşlerini içeriyordu²²².

2.2.6 Vezâif-i Hayat ve Teşrîh-i Nebât (Bitki Anatomisi)

48 saat olarak görülen bu dersin ilk konusu bitkisel iş ve görevlerin kısımlarıydı. Bu konuda emme fiilinin mevsimi, fiziksel özellikleri; gıda maddeleri, mineraller bunların emilme özellikleri ve önem dereceleri, fotosentez ve önemi; dolaşım ve çeşitleri; üreme sistemi ve bitki hastalıkları anlatılmaktaydı. İkinci konu orman botaniği (tavsif ve teşhis-i ahşap) idi. Bu konuda ülke ormanlarında bulunan ağaçların cinsleri ve hangi vilayette buldukları ile ağaçların kendi özellikleri işlenmekteydi. Üçüncü konu ahşabın fiziksel özellikleriydi. Bu konuda izafi ağırlık cetvelleri, ahşabın yoğunluğu ve dayanıklılığı ele alınmaktaydı. Dördüncü konu ahşabın kimyasal özellikleriydi. Bu konuda odunsu bitkilerin özleri ve unsurları, sakızlı ağaçlar, zamk, renk ve karbon işlemekteydi. Beşinci ve son konu ahşap kullanımıydı. Bu konuda genel inşaat kerestesi, basit binalar ve ahşap ürünleri anlatılmaktaydı²²³.

2.2.7 Orman Fenni (Ormancılık)

48 saat olarak okutulan bu dersin ilk konusu ormancılık biliminin doğuşu, ikinci konusu orman ikliminin tarifi ve genel kısımları ile orman ağaçlarının her birinin yetiştiği iklimler, üçüncü konusu tek çeşit koruların doğal sporlanma yoluyla masrafsız olarak kendini yenilemesi, dördüncü konusu baltalık ormanların tanım ve kısımları, beşinci konusu çok çeşitli baltalık orman usulü, altıncı konu yıllık yük miktarlarının belirlenmesi, yedinci konu kesim yerlerinin düzenlenmesi, sekizinci konu ormanların genel idareleri, sonraki konular sakız, reçine imali, sporlanma ve ağaçlardan yararlanmaya dair bir takım hususlar hakkındadır²²⁴.

---

²²² Age, s. 34-38.

²²³ Age, s. 39-41.

²²⁴ Age, s. 42-48.

2.2.8 Kimya-yı Umumi (Genel Kimya)

Kimya-yı Gayrı Uzvi (İnorganik Kimya)

İlk yıl ve 64 saat görülen bu dersin ilk konusunda maddeler ve özellikleri, saf ve bileşik maddeler, karışımlar, çözeltiler, asitler, metaller, ametaller ve semboller anlatılmaktaydı. İkinci konuda hidrojenin oluşumu ve özellikleri, oksijen, ozon, selenyum, tellor?, kükürt ve ziraatte kullanımı, kükürtlü hidrojen, sülfürik asit, kloridrik asit, klorlü karışımın ölçüsü, brom, iyot, azot, amonyak, fosfor, arsenik, antimun, karbon, bor ve silisyum gibi kimyasalların oluşum ve özellikleri.

Madenlerin genel özellikleri ve kısımları:

Birinci kısım; Alkali metaller: potasyum, sodyum ve amonyumun özellikleri, oluşum ve karışımları.

İkinci kısım; Toprak alkali metaller: kalsiyum, baryum, stronsiyum, magnezyum ve çinkonun doğal halleri ve karışımları.

Üçüncü kısım; Toprak metaller: bakır, gümüş, alüminyum, kalay, bizmut, mangan, demir, altın, platin bu dersin diğer konularıydı.

Kimya-yı uzvi (organik kimya)

İkinci yıl ve 64 saat olarak görülen bu derste organik tahliller ve organik kimyanın kısımları işlenmekteydi. Buna göre birinci kısım yağlardı (alifatik bileşikler) ve bu konuda parafin, olafin ve asetilin sınıfları, alkoller (dihidrik-glikol, trihidrik-gliserin, tetrahidrik-eritritol), yağ asitleri, sabun ve mumun kimyasal yapıları, üre, karbonhidratlar, glikoz (üzüm şekeri), levüloz (meyve şekeri-früktoz), sakkaroz (kamış şekeri), laktoz (süt şekeri), selüloz, nişasta ele alınmaktaydı. İkinci kısım kokulu maddelerdi (aromatik bileşikler) ve bunlar altı sınıfa ayrılarak incelenmekteydi. Üçüncü kısım alkaloitler (zehirli bileşikler) ve bu konuda heterosiklik bileşiklerdi (pridin ve türevleri, kinolin ve türevleri, akridin ve türevleri).

Kimya-yı ziraî

Üçüncü yıl ve 32 ders olarak okutulmaktaydı. Bu derste toprağın ıslahı ve gübreler işlenmekteydi. Ayrıntılı olarak ele alınan gübreler bitki gübresi, hayvan gübresi

ve madeni gübre olarak sınıflandırıldıktan sonra madeni gübrelerin çeşitleri anlatılmaktaydı²²⁵.

2.2.9 Sanayi-i Ziraiye (Ziraî Sanatlar)

İkinci yıl ve 64 saat olarak görülen bu derste ziraî sanayinin tanımı, kısımları, ziraat açısından önemi anlatılmaktaydı.

Bu dersin ilk konusu **ipekçilik sanatı**ydı. Bu konuda ipekçiliğe dair genel bilgiler, dünyada ve Osmanlı ülkesinde yetiştirilen ipek kozasına dair istatistiksel bilgiler, ipekböceği beslemenin ekonomik şartları, ipekböceğinin önemli çeşitleri, dut ağacı yetiştirme, ipekböceğine dair genel bilgiler, ipek böceği tohumu ve anatomisi, tohumların muhafazası, tohum uyandırmanın zamanı ve çeşitli yolları, ipekböceği kurdunun anatomisi, böceklerin gıdası, dut yaprağının kimyasal yapısı, böceklerle verilecek dut yaprağı miktarının belirlenmesi, böcekhane çeşitleri ile bunların bakım ve temizlikleri, havalandırılmalarının ve aydınlatmalarının sağlanması, sergiler, askılar, kozalar ve fideleri, ipek kelebeğinin kozadan çıkması, kelebeğin fizyolojisi, flator, ipek böceğinin evrelerinde kendisine arız olan hastalıklar, Pasteur usulü tohum üretme vs. işlenmekteydi.

Bu dersin ikinci konusu **arıcılıktı**. Bu derste arıcılık ve arıcılığın geçmişi hakkında genel bilgiler, arıların fizyolojileri, arı hastalıkları ve bunların tedavileri, kovanlar, oğullar ve suni oğullar, arıların ıslah cinsi, arıcılık aletleri, bal üretimi ve muhafazası anlatılmaktaydı.

Üçüncü yıl bu derste görülen ilk konu **sütçülük sanatı**ydı. Bu konuda sütün fiziksel ve kimyasal özellikleri, çeşitli yöntemlerle analizi, süte bulaşan hastalıklar ve tedavileri, sütün çeşitli şekillerde kullanımı anlatılmaktaydı. Ayrıca yoğurt, kaymak, tereyağı imali; bunun için ülkede uygulanmakta olan yöntemler ve eksiklikleri; tereyağının kimyasal yapısı; peynir üretimi; peynir mahzeni; peynir yapımında kullanılan alet ve edevat; peynir mayası ve çeşitleri; yağı alınmış sütten peynir imali, yağı alınmamış sütten peynir imali; yumuşak peynirlerin (Bri?, Jiroh?, Nöşatel?, Kamanbir? ve lor) imali; sert peynirlerin (Hollanda ve İsviçre) imali; yerli peynirlerden kaşar, salamura, Arnavut, tulum ve taze peynirlerin imali; yağ ve peynir imalinden sonra sütte kalan ayran ile peynir suyunun kimyasal yapısı ve kullanım yolları da bu dersin konuları arasındaydı.

---

²²⁵ Age, s. 49-58.

Bu dersin üçüncü yıl ikinci konusu **nişasta üretimi**di. Bu konuda nişastanın hangi maddelerden çıkarıldığı (buğday, patates ve mısır), çıkarılma aşamaları ve makineleri anlatılmaktaydı.

Dersin bu yılki üçüncü konusu **şeker üretimi**di. Bu konuda şekerin kimyasal yapısı ve çeşitleri; şeker pancarının kimyasal yapısı, şeker üretimi ve üretilen şekerin kimyasal yapısı; şeker kamışının kimyasal yapısı, şeker kamışından şeker üretimi ve üretilen bu şekerin çeşitleri; şeker üretiminden kalan artıkların değerlendirilmesi ele alınmaktaydı.

Bu dersin dördüncü konusu **zeytin yağı üretimi**, beşinci konusu **gül yağı ve gül suyu üretimi**, altıncı konusu **meyve ve sebze kurutma usulü**, yedinci konusu **un üretimi**, sekizinci konusu **ekmek üretimi**, dokuzuncu konusu **mayalanmış sıvıların üretimi**, onuncu konusu **pekmez, bulama ve pestil çeşitlerinin üretimi**, on birinci konusu **ispirto üretimi**, on ikinci konusu da **sirke üretimi**di²²⁶.

2.2.10 Kavânîn-i Ziraiye (Ziraat Kanunları)

60 saat okutulan bu derste ülkede bulunan arazilerin kısım ve tanımlarını yapan arazi kanunu 1. madde, öşri ve haraci arazilerin çeşitlerini açıklayan 2. madde ve şerhi, tapunun ve mülk sahibinin tanım ve kısımları, miri arazilerin ihalesi ve ücret çeşitleri, metruk arazilerin tanımı ve kısımları, ortak araziler, ormanların, yayla ve kışlakların kullanılması, miri araziye ölü gömülemeyeceği, tapu senetleri ve bazı nizamnameler (aşar, tapu, floksera, orman, taş ocakları ve av nizamnameleri) bu dersin konularından bazılarıydı²²⁷.

2.2.11 Bahçıvanlık

32 saat olarak görülen ilk yıl bu derste bahçıvanlığın gelişmesine hizmet eden sebepler, bahçıvanlığın kısımları (sebze, eşcar-ı müsmire/meyve ağacı ve çiçek yetiştiriciliği), bahçe çeşitleri, bahçıvanlık ile çiftçiliğin farkları, bahçe yapılacak yerlerin özellikleri, sebzelerin halleri, otsu bitkilerin yenen kısımları, toprak, su ve kullanımı, gübre, çit ve koruma duvarları, büyüklük, sakınılacak yerler, toprağın hazırlanması ve teviyesi, bahçıvanlık aletleri (bel, çapa, tarak, kazma, el arabası, küfe, sepet, su kovaları, saksılar, fanüsler, camekanlı yastıklar, kaba hasırlar), ağaçların sebzelerden farkları, ışığın etkisi, sebzelerin teksiri hakkında görüşler, tohumluk

---

²²⁶ Age, s. 59-64.

²²⁷ Age, s. 65-72.

ayırılması, toprağın yumuşatılması, bahçelerde otsu bitkilerin çeşitli ekim yolları, doğal ziraat (organik tarım), turfandacılık, otsu bitkilerden en çok kullanılanların isimleri ve bunların botanikte ait oldukları familyalar (metinde yanlışlıkla fasıllar olarak yazılmış). Enginar, ıspanak, bakla, bezelye, patlıcan, patates, pırasa, çilek, havuç, hıyar, şalgam, soğan, sarımsak, turp, fasülye, kuşkonmaz, karnıbahar, kavun, karpuz, kabak, kereviz, lahana, nohut ve yerelmasının her birinin çeşitleri; çoğaltma yöntemleri ve ekimleri; yetişme zamanlarında yapılması gereken uygulamalar; ürün; tohum üretimi için tohumluk ayırılması ve bunlara arız olan zararlı hayvanlarla hastalıklar ayrıntılı olarak anlatılmaktaydı.

İkinci yıl ve yine 32 saat olarak görülen bu derste temel konu meyve ağaçlarıydı. Bu konuda ağaçların dikim usülleri, süs ve meyve ağaçlarının yetiştirilmesi, toprak ve hazırlanması, küçük ve büyük ağaçların çoğaltılmasının çeşitli yöntemleri (tohumla çoğaltma, daldırma yönteminin farklı yolları ve mevsim uygulaması, çelikleme yönteminin çeşitli yolları). Ağaçları aşılama, aşılamanın amacı, aşıda başarının şartları, ağaç cinslerinin birbirine olan yakınlığı, aşılamanın farklı yolları. Aşılama kullanılan aletler: bıçak, testere, aşı makası, aşılamanın bağlanması, aşıda kullanılan bağlar, macun, aşılara gösterilmesi gereken özen. Ağaçları budama usulü, budama mevsimi, ağaçların yaşken budanması, kuruyken budanmaları. Yüksek ağaçlar yetiştirmek, ağaç dikme ve mevsimi. Meyve ağacı dikimi: armut, elma, ayva, erik, portakal, şeftali, kıızılcık, fıstık, kayısı, kiraz, nar ve vişne ağaçlarının çeşitleri; dikimi; budanmaları; her birerlerine verilmesi gereken şekil; aşı yöntemleri; bunlar arız olan zararlı hayvanlar, hastalıklar ve çareleri işlenmekteydi²²⁸.

2.2.12 İlm-i Maâdin (Mineraloji)

32 saat olarak okutulan bu derste ilk konu temel bilgiler ve madenlerin şekilleriydi. İkinci konu madenlerin fiziksel özellikleriydi ve bu konuda madenlerin sertlikleri, dayanıklılıkları, esneklikleri, görüntüleri, parlaklıkları, ışığı kırıp gökkuşağı renklerinde bir noktaya yansıtılmaları (kristalite?), madenlerin renkleri, duruma göre birden fazla renk alabilenleri, çizgileri, yoğunlukları, tatları, kokuları, elektriksel ve manyetik durumları işlenmekteydi. Üçüncü konu madenlerin kimyasal özellikleriydi ve bu konuda madenleri tahlil etme yolları tarik-i yabisle (ısı yoluyla madenleri tahlil etme) tahlil etme, matara (uzun boylu kimyager şişesi) ile tahlil, açık boru ile tahlil, kömür üzerinde tahlil, soda ile tahlil, boraks ve fosfor tuzu ile tahlil, ıslatarak tahlil etme

---

²²⁸ Age, s. 73-74.

anlatılmaktaydı. Dördüncü konu madenlerin tasnifi ve tavsifiydi. Bu konuda madenler altı sınıfa ayrılıyordu. Birinci sınıfta elmas, grafit, kükürt, tellur, antimon, arsenik, bizmut, demir, bakır, kurşun, civa, gümüş, altın, platin vs. bulunmaktaydı. İkinci sınıfta pirit, markazit, mispikel, kobelit, galen, arjantit, belend?, kalkopirit, sinyaber?, realgar, orpiment, stipnit?, bizmutin, pirarjirit (pyrargyrite); üçüncü sınıfta koperit, korundun?, olijist?, kuvars, opal, zirkon, rotit?, pirolazit, kromit vd.; dördüncü sınıfta kayatuzu, serargrit, bromit vd.; beşinci sınıfta nitratın, güherçile, borazit, boraks, kireç taşı, aragonit, stronsiyanit, baritin, jips, siyanür, firuze vd.; altıncı sınıfta kehribarın organik karışımları anlatılmaktaydı²²⁹.

2.2.13 İlm-i Tabakatü'l-Arz (Jeoloji)

İkinci sene 32 ders olarak okutuluyordu. Taş ve maden ocakları üzerine bazı açıklamalar, jeoloji üzerine temel bilgiler, genel jeoloji, yerküre bir gezegendir. Yerkürenin genel durumu: havaküre, su küre, taşküre.

Doğal kuvvetlerin jeolojik etkileri: havanın jeolojik etkisi, suyun jeolojik etkileri, suyun dimi dönüşümü, maden suları, doğal mağaralar, traverten, nehir ve göllerin mekanik etkileri, tuzlu suların kimyasal etkileri, denizlerin mekanik etkileri, buzullar, magma, volkanlar, memalik-i şahanede sönmüş volkanlar, deprem ve sebepleri, yerin yükselmesi ve çökmesi, dağların oluşumu bu dersin içeriğiydi.

Özel jeoloji:

Taşlar bahsi: kayaçların özellikleri, volkanik kayaçlar, kristal kayaçlar, tortul kayaçlar (kırıntılı, organik)

Yapılar bahsi: kayaçların durumu ve yaşı, dağların yapısı.

Dönemler bahsi:

Birinci devir: kadim dönem.

İkinci devir: eski hayvanlar dönemi.

Üçüncü devir: orta devir hayvanlar dönemi.

Dördüncü devir: yeni hayvanlar dönemi.

Beşinci devir: insanlar dönemi²³⁰.

---

²²⁹ Age, s. 75-76.

²³⁰ Age, s. 77-78.

2.2.14 Hikmet (Fizik)

64 ders olarak görülmekteydi.

Kuvvetler: Merkezkaç kuvveti, kütle, hareket, hareket miktarı, sabit kuvvetin belirlenmesi vs.

Yerçekimi: Yerçekiminin yönü, ağırlık merkezi, yoğunluk, denge, yerçekiminin şiddeti, maddenin halleri ve bunların özellikleri, sıvıların dengesi, sıvıların eşit sıkıştırılması kanunu, su cenderesi, Arşimed kanunu, galilenin gözlemleri, etüdo? Aleti, Genereal Moren aleti, havanın ağırlığı, barometre, Maryot kanunu, manometre. Tulumbalar, emme tulumbası, basma tulumbası, emme ve basma tulumbası, sifonlar, Toriçelli davası, Maryot şişesi, Arşimed kanununun gazlara uygulanması, baroskop, balonlar, muhtelif sıcaklıkta bulunan gazların dengesi, ocak bacaların çekişi, havanın tazelenmesi.

Isı: Isının mekanik teorisi, ısı kaynakları, termometrelerin yapımları ve çeşitleri, buharlaşma, kaynama.

Ses: Sesin oluşması; havada, karada ve denizde yayılması; yankı; sesin şiddeti; yükselmesi; fonograf (Edison'un bulduğu ses kayıt cihazı); mikrofon; müziğin fiziksel teorisi, ahenk...

Işık: Işığın yayılması, gölge, yarı gölge, ışığın hızı, yansıma kanunları, silindirik ayna, küre ve diğer aynalar. Işığın kırılması ve kanunları, ışığın oluşumu ve analizi. Fosforit, görme organları, basit mikroskop, bileşik mikroskop, dürbün, Galileo dürbünü, teleskop, fener, fotoğraf.

Elektrik: Sürtünme ve dokunma ile elektrik oluşması, iletken ve yalıtkan cisimler, elektriğin çekimine ve itimine dair kanunlar, elektrik yükü, elektrik aletleri ve kullanımları. Elektriğin yoğunlaştırılması, kondansatör, batarya, yıldırım ve paratöner. Mıknatıs ve demir arasındaki çekim, mıknatısın kutupları ve ibreleri, pusulalar ve mıknatısın imali. Galvanizma (kimyasal elektrik), elektromotor ve elektrik miktarlarının tanımları, galvanometrenin imali, elektromıknatıs, akımların mıknatıs üzerindeki etkisi, amper, elektromıknatıslı telgraf, ısınma ile elektrik, endoksiyon akımları, elektrik ile aydınlatma, telefon, mikrofon, fotofon²³¹.

---

²³¹ Age, s. 79-82.

2.2.15 İlm-i Alâim-i Cevviye (Meteoroloji)

14 derste işlenmekteydi. Hava durumunun oluşması, rüzgarlar ve bunları oluşturan sebepler, rüzgarların hız ve yönleri, düzenli ve düzensiz rüzgarlar, geçici rüzgarlar. Suyu ilişkin hava olayları: bulutlar ve oluşumları, yağmur, mikeyas-ı matar (bir yılda ne kadar yağmur yağdığını ölçen alet), sis, çığ, kırağı, kar, tipi, don, kasırğa, bora ve hortum. Işığa ilişkin hava olayları: havada bulunan elektrik ve sebepleri, bulutları elektriği, gök gürültüsü, yıldırım, yıldırımsavar (paratöner), gökkuşağı. İklim: yerküredeki ısı, göllerin ve kaynakların sıcaklık dereceleri, yüksekliğin ve denize yakınlığın bir yerin iklimine etkisi²³².

2.2.16 Fenn-i Mihaniki (Mekanik)

İkinci yıl ve 32 derste işlenmekteydi. Genel bilgiler: mekaniğin tanımı, mekanik cisim, durağanlık ve kuvvet. Kuvvetlerin etki alanları, eşit kuvvetler, denge, kuvvetin ölçümü, mekaniğin kısımları.

Birinci kısım, denge bahsi: temel yasalar, kuvvetleri bileşkesi ve denge, kesişen kuvvetlerin bileşkesi, paralel kuvvetlerin bileşkesi, merkez ağırlık, çizgilerin merkez ağırlıkları, alanların merkez ağırlıkları, hacimlerin merkez ağırlıkları, yer çekiminin etkisinde cisimlerin dengeleri. Basit makineler: manivela, terazi, makara ve çıkırık, eğim.

İkinci kısım, hareket: tanımlar, eşit zamanlarda eşit mesafe alan hareket, eşit zamanlarda farklı mesafe alan hareket, mermilerin hareketi, izafi hareket, temas çarkları ve dişli çarklar.

Üçüncü kısım kuvvet bahsi: temel yasalar, durağanlık, etki-tepki, değişen hareket, sabit kuvvetin oluşturduğu hareket, kütle, buhar makineleri²³³.

2.2.17 Fenn-i Mesâha-i Arazi-Harita Ahzi Usulü (Kartografya)

İkinci sene ve 32 derste işlenmekteydi.

Birinci kısım, arazi ölçümü: genel bilgiler, arazi ölçümünde kullanılan aletler, istikametlerin çizimi ve ölçümü, düz ve paralel çizgilerin çizimi, geçilmesi mümkün olmayan hatların çizimi, arazi gözlemi.

---

²³² Age, s. 83.

²³³ Age, s. 84-90.

İkinci kısım, harita çizimi: temel bilgiler, arazi ölçümünde kullanılan yöntemler (istikamet usulü, inşa'usulu, mesafe kesim usulü), grafometre (Planların yapımında, arazi üzerindeki açıları ölçmekte kullanılan araç), pantometre, mühendis dürbünü, pusula, plançte?, genel haritaların çizimi, bir şehrin haritasının çizimi, bir evin haritasının çizimi (plan?), ölçekler, ölçülen arazinin çizimi, açıların çizimi, grafometre ile alınmış bir haritanın çizimi, pusula ile alınmış bir haritanın çizimi, haritaların doğruluklarının kontrolü, haritaların çoğaltılması, haritaların büyütülmesi ve küçültülmesi, harita yazıları, çizilmiş bir arazi parçasının ölçümü, bir arazinin sınırlarının haritaya bakılarak belirlenmesi, teslis yöntemi, arazinin bölünmesi.

Üçüncü kısım, tesviye yöntemi: yüzey seviyesi, yüzey karşılaştırması, tesviye aletleri (agoldun?, lenovarek? aletleri), basit tesviye, bileşik tesviye, uzunlama tesviye, kesik tesviye, muhtelif tesviyeler, iskandil²³⁴.

2.2.18 İlm-i Cebir

Temel bilgiler; polinomlarda çıkarma, toplama, çarpma ve bölme işlemleri; oran-orantı, birinci dereceden denklemler; ikinci dereceden denlemler; ikinci dereceden bir bilinmeyenli denklemler; logaritmik zincir; logaritma; olasılık²³⁵.

2.2.19 İlm-i Hendese-i Nazariye (Uzay Geometri)

Birinci sene ve 32 derste işlenmekteydi.

Birinci kısım: Düzlemler: temel bilgiler, açı, üçgen, paralel kenar, yamuk, dairenin çevresi, segment, merkez açıların birbirlerine oranı, düzenli şekiller, geometrik şekillerin çiziminde pergel ve cetvelin kullanılması, benzer şekiller, üçgenlerde oran, eşkenar üçgen, altıgen.

İkinci kısım: uzay geometri: dik ve paralel düzlemler, çok yüzlü şekiller, piramit, silindir, koni, küre²³⁶.

2.2.20 Hıfz-ı Sıhhat (Sağlık Bilgisi)

Sağlığın tanımı, korunması, kısımları ve gerekliliği. İçme sularının özellikleri, saf, saf olmayan, kuyu ve menba suları, akarsular. İçilebilecek suların arıtımı: kaynatma, sızdırma.

---

²³⁴ Age, s. 91-97.

²³⁵ Age, s. 98-100.

²³⁶ Age, s. 101-104.

Belli bir zamanda insana gerekli olan hava, meskenlerde gerekli olan havanın miktarı, havanın temizlenmesi. Beslenme ve gıdaların çeşitleri, kullanılan gıdaların başlıca ayarları: ekmek, et, yumurta, süt, tereyağı, peynirler, sade ve zeytinyağı, çikolata, çay ve kahvenin ayarları ve sağlığa etkisi. Et yoluyla bulaşan hastalıklar: tenya ve trişin. Mikrobik hastalıklardan şarbon ve veremin et yoluyla bulaşması, gıda zehirlenmesi. Alkollü içecekler, alkolün fizyolojik görevi; şarabın ayarı, işlenmesi ve fizyolojik etkisi; bira, biranın ayarı ve hazırlanması. Alkol ve içkiler: ispirotaların menşei, genel özellikleri ve alkolizm.

Bulaşıcı hastalıkların genel özellikleri, mikropların kaynağı. Şarbon hastalığının genel özellikleri, bu hastalığa neden olan mikrop, bulaşma yolları ve şarbon aşısı. Başlıca mikrobik bulaşıcı hastalıklar: kolera, tifo, humma, verem, kuş palazı, kızamık, kızıl, çiçek hastalığının genel özellikleri, bulaşma yolları, koruyucu önlemler ve aşılar. Mikrobik olmayan bulaşıcı hastalıklar: uyuz ve sufe(?)nin genel özellikleri ve bulaşma yolları. Beden temizliği, meskenlerin havalandırılması ve ısıtılması. Hayvandan insana bulaşan hayvan hastalıkları: kuduzun genel özellikleri, kuduz ya da şüpheli köpekler tarafından ısırılanlar hakkında yapılması gereken tıbbi kayıtlar, kuduz aşısı. Şarbon ve verem hastalığı hakkındaki zabıta-yı sıhhiye kanunları.

Çocuk sağlığı: mekteplerin teftişi, temizliğe ve bakıma özen gösterme, çocukların uyku ve beslenmelerinin istenilen şekilde düzenlenmesi. Bazı rahatsızlıklarda yapılacak ilk müdahale: zehirlenme, yanık gibi durumlarda gereken ilk yardım²³⁷.

2.2.21 Fenn-i Baytarî-yi Umumi (Genel Veterinerlik)

32 dersti. Bazı hayvanları zabdetmede kullanılan araçlar. Cerrahide kullanılması önemli olan aletler; mikroplar hakkında genel bilgiler; tavuk kolerasının sebebi, zararları ve alınacak tedbirler; şarbon hastalığının genel özellikleri ve sığır şarbonu, sığır şarbonunun sebepleri, alınacak önlemler, bu hastalığı yakalanan hayvanların otopsileri, aşıları; sakağı hastalığı, sebepleri, teşhisi ve zararları; kuduza yakalanan köpek, kedi, öküz ve beygirlerin aşısı; hummanın sebepleri, tedbirleri, teşhis ve tedavisi; akciğer iltihabının sebepleri, teşhisi ve tedavisi²³⁸.

---

²³⁷ Age, s. 105-107.

²³⁸ Age, s. 108-109.

2.2.22 Bağcılık

Bağcılığın tanımı, ambelografya, bitkilerin şekil ve durumları, yetişmesi, kök-gövde-yaprak, çiçeklerin durumu, meyve, tohum, planşon yöntemiyle bağ asmalarının çeşitlerini gösteren cetvel, bu çeşitlerin familyaları, bağların iklimi, başlıca bağ çeşitlerinin teşhisi.

Bir yerin doğal durumunun asmalar ve ürünler üzerindeki etkisi (toprağın, yüksekliğin, durumun ve mevkinin etkisi). Asmaları çoğaltma şekilleri: 1) Tohum ile çoğaltma: tohumluk asmaların seçimi, çekirdeklerin seçimi, çekirdeklerin hazırlanması, çekirdeklerin ekimi, bakımı, fideleme. 2) Parçalama yöntemiyle çoğaltma: çubuklama, çubukların seçimi, bağcılıkta kullanılan asma çubuklarının çeşit ve şekilleri, çubukların boyu, kökleşmeyi sağlayan araçlar, çubuklama mevsiminin seçimi, çubukların kökleşmesine mahsus yerin seçimi. 3) Daldırma ile çoğaltma: daldırma usulünün başlıcaları, daldırmaların kökleşmesini kolaylaştıran araçlar, daldırma için en münasip mevsim. 4) Aşı ile çoğaltma: Aşının yapılma şekli, aşılanacak asma fidanının yaşı, kalemlerin seçimi, aşı mevsimi, asmalarda kullanılan aşı usulleri, aşıda kullanılan alet ve edevat, bağ ve macunlar, aşıların bakımı, aşı yapılmasının şartları, ağaçların aşı tutabilme değerleri.

Bağların kurulması: toprağın hazırlanması, gübre, dikim şekli ve genç fidanların bakımı.

Bağların ziraî uygulamaları: Budamanın temel kuralları, kış budaması: ürün veren dalların oluşması, asmalara verilecek şekil, kütüklerin yüksekliği, kış budamasının zamanı, çubukların kemerleştirilmesi. Yaz budaması: filiz kırma, uç alma, yaprak alma. Çardaklama (herekleme): çardaklı ve çardaksız bağlar, çardak çeşitleri (bağlama ve sarma). Her sene bağların dikildiği toprağa yapılacak uygulamalar: Boğaz alma, boğaz doldurma, gübreleme ve ıslah etme. Hafriyyat: çapalama, belleme, sulama. Bağ bozumu: mevsimi ve çeşitli bağlarda uygulanması.

Zararlı durumlar, parazitler, çeşitli hastalıklar: Hava olaylarından doğan zararlar: kırağı, don, dolu, şiddetli rüzgarlar, şiddetli sıcaklık, kuraklık, aşırı nem, çürüme. Hastalıklar: sarılık, sekte, kızarma. Bitki parazitleri: karalık yahut kömür illeti²³⁹.

---

²³⁹ Age, s. 110-112.

Tablo 2.2: Halkalı Ziraat Mektebi'nin Ders Programı

Dersin Adı	1.sene	2.sene	3.sene
Fenn-i ziraat	(48 ders) Fenn-i Ziraatın Tarifi Toprakların Özellikleri. Arazi Bilgisi. Toprakların Tasnifi. Toprakların eksikliklerini giderme Verimlilik maddeleri. Bitkisel gübreler Hayvani gübreler Suni gübre	(48 ders) Toprağın Sürülmesi. Toprağın Hazırlanması. Toprağın tırmıklanması. Tahıl Ürünleri. Haşerat- ı Muzırta	(32 ders) Çayırlar. Çayır Bitkileri. Yağlı Bitkiler. Lifli Bitkiler. Boyalı Bitkiler. Attarcılık
Fenn-i Mevâşi (Besicilik)	Fenn-i Mevâşinin Maksadı. Hayvan Makinelerinin Yapısı. Besiciliğin Islahı. Hayvanların Metabolizmik Sistem Cihazları.	Kalıtım Prensipleri. Irkların Çoğalması. Zoooloji Prensipleri	Atlar. Sığırlar. Koyunlar
Ziraî İktisat	(32 ders) İktisada Giriş. Servetin Elde Edilmesi. Servetin Tedavülü. Servetin Kısımları. Servetin Kullanılması.	(32 ders) Ziraî İktisat. Nüfus. Toprak Mülkiyeti. İşletme Sermayesi. Ekim Usulü. Muhtelif Yerlerde Ekilen Bitkiler.	(32 ders) Ziraî Yönetim. Servetin Yönetimi. Ziraî İstatistik. Ziraî Muhasebe usulü
Ziraî Geometri	(32 ders) Ziraî aletler (32 ders) Ziraî İnşaat	-	-
Botanik	(32 ders) Botaniğe Giriş (32 ders) Bitki Organları	-	-

Dersin Adı	1.sene	2.sene	3.sene
Bitki Anatomisi	(48 ders) Bitkilerin Görevleri. Ağaçların Tanımlanması. Ağaçların Özellikleri. Ağaçların Kullanımı.	-	-
Orman Bilgisi	(48 ders) Orman Bilgisine Giriş. Orman iklimi. Baltalık Ormanlar. Ormanların Yönetimi. Orman Ürünleri	-	-
Kimya	İnorganik Kimya (64 ders) Giriş. Suyun Yapısı, Özellikleri	Organik Kimya (64 ders) Giriş. Yağlar. Bazlar	Kimya-yı Ziraî (32 ders) Giriş. Arazi rehabilitasyonu. Filizlenme ve Şartları. Havanın Bitkilere Kimyevi Etkisi.
Sanayi-i Ziraie	-	(64 ders) İpekçilik. Arıcılık	Sütçülük. Nişasta İmali. Şeker üretimi. Gülyağı Üretimi. Un Üretimi. Ekmek Yapımı. Şarap İmali. Pekmez Yapımı. Sirke Yapımı. İspirto imali
Kavanini Ziraie	(60 ders)	-	-
Bahçivanlık	(32 ders) Giriş.	(32 ders) Meyve Ağaçları	-
Jeoloji	Maden Bilgisi (32 ders) Madenlerin Fiziksel Özellikleri. Madenlerin Kimyasal Özellikleri.	Jeoloji (32 ders) Taşlar ve Mineraller. Jeolojik Çağlar.	-

Dersin Adı	1.sene	2.sene	3.sene
	Madenlerin Tasnifi		
Fizik	(64 ders) Giriş. Kuvvet. Yerçekimi. Isı. Ses. Işık. Elektrik.	-	-
Klimatoloji	(14 ders) Hava Durumu. İklim.	-	-
Mekanik	-	(32 ders) Denge. Basit Makineler. Hareket. Güç	-
Topografya	-	(32 ders) Arazi Ölçümü. Ölçek. İzohipsler.	-
Cebir	(32 ders) Oran ve Orantı. Eşitlik. Olasılık.	-	-
Teorik Geometri	(32 ders) Şekiller ve Alan Ölçümleri. Cisimler	-	-
Sağlık Bilgisi	(32 ders)	-	-
Genel Veterinerlik.	(32 ders)	-	-
Bağcılık	Budama. Aşılama. Bağ Bozumu.	-	-
Kitabet	(32 ders)	-	-
Fransızca	(96 ders)	-	-

2.3 Muallimler

Muallimlerin hepsi yüksek okul mezunuydular. Ziraatla ilgili meslek derslerini veren hocalar Avrupa ziraat mekteplerinde okumuş kişilerdi. Bunun dışında diğer derslerin hocaları da kendi alanlarında uzmandılar. Örneğin ziraat kanunları dersinin hocası Mekteb-i Hukuk mezunuydu, hayvanlarla ilgili dersleri de Baytar Mektebi muallimleri veriyordu²⁴⁰. Kimya dersinin hocası Mehmed Arif Bey kimyagerdi ve Avrupa'da tahsil görmüştü²⁴¹. 1923-1924 sezonunda mektepte 16 muallim bulunuyordu ve bunların 13'ü Halkalı Ziraat Mektebi, 1'i Hukuk Mektebi, 1'i Askeri Baytar Mektebi, 1'i de yabancı ziraat mektebi mezunuydu²⁴². Ayrıca bazı muallimler hem mektepte hocalık yapıyor hem de ziraî bürokraside görev alıyorlardı. Örneğin ilm-i servet ve hendese-i ziraiye muallimi Âram Efendi aynı zamanda Ziraat Heyet-i Fenniyesi reisi idi. Bahçıvanlık muallimi Bekyan Efendi de aynı zamanda bu heyetin azalarındandı. Uzun yıllar mektepte müdürlük yapan İstirati Efendi de Ziraat Umum Müfettişi Almanya'lı Hermann ölünce onun yerine Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi ile Sanayi Mektebi'nin müfettişi olmuştu²⁴³. Rumeli Umum Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın heyetinde mektep muallimlerinden Nesib Bey'de vardı. Denizli tarafında bağlara floksera hastalığı bulaşınca tedavi için muallimlerden Ali Rıza Bey (Erten) gönderilmişti²⁴⁴. Riyaziye muallimi Edhem Bey Mekteb-i Sanayi'de reform yapmak için buraya müdür olarak atanmıştı²⁴⁵. Bu durum mektebin kadrosunun ne kadar nitelikli ve uzman olduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda kalkınmadaki aceleciliği de göstermektedir. Bu biraz da zorunluluktur. Çünkü ziraî anlamda kalifiye eleman sayısı az. Yetişmiş olanlar yurtdışında eğitim görmüş olanlardı ve bunlar da tabiri caizse kurumlarca paylaşılmıyordu her tarafa yardıma koşuyorlardı.

---

²⁴⁰ BOA.Y.A.HUS.Nr:265-153.

²⁴¹ Mehmed Arif Bey Mektep'te hocalık yapması için yurtdışına gönderilen öğrencilerdendi ve Berlin'de tahsil yaptıktan sonra yurda dönünce Mektep'te kimya muallimliğine tayin edilmiş ancak Mektep henüz açılmadığından o boş kalmaktan yakınıp yaptığı tahsilden faydalanmak için biran önce bir memuriyete başlamasını istemişti (BOA.BEO.Nr:57-4259).

²⁴² *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, s. 79.

²⁴³ BOA.BEO.Nr:3463-259699.

²⁴⁴ Mektep muallimlerinin bilimsel hizmetlerine örnekler çok fazla var ama biz burada onlardan bahsetmeyeceğiz. Muallimlerin bilimsel katkıları, kitap ve makaleleri 3. Bölümde ayrıca ele alınacaktır.

²⁴⁵ BOA.BEO.Nr:3380-253466.

Kuruluş nizamnamesine göre öğretim heyeti teorik ve pratik muallimlerinden oluşmaktaydı. Ayrıca öğrencilere gerekli uygulamaları öğretmekte muallimlere yardım etmek üzere ustalar da bulunacaktı²⁴⁶.

Teorik hocaları, mektep müdürü de dahil olmak üzere iki Türkçe, bir fenni hesap, hikmet ve ziraat bilgisi muallimlerinden ibaretti.

Pratik hocaları, ziraat uygulama muallimi, bahçıvanlık bilgisi, baytarlık bilgisi ve ziraî muhasebe muallimlerinden oluşmaktaydı.

Ustalar birer çiftçi, koşumcu, mirahur, peynirci, marangoz ve demirciden oluşacaktı.

Mektep müdürü de dahil olmak üzere bütün hocaların verdikleri dersi tahsil ettiklerine dair şehadetnameye sahip olmaları şarttı.

Mektep müdürü ile muallimler Ziraat Nezareti tarafından, ustalar ise mektep müdürü tarafından seçilip memuriyetleri Nezaret tarafından tasdik olunacaktı.

Teori Hocalarının Vazifeleri

Müdürün eğitim görevi ziraî yönetim bilgisiydi. Osmanlıca birinci muallimi arazi ziraatla ilgili kanunlar ile Osmanlı yazışmasını öğretirdi. Osmanlıca ikinci muallimi birinci ve ikinci sene öğrencilerine Osmanlıcanın kurallarını öğretirdi. Hesap bilgisi muallimi hesap bilgisi, kesirler, arazi ölçümü ve toprağı düzleştirilmesi derslerini; fizik muallimi fizik, meteoroloji ve kimya derslerini; ziraat muallimi de ziraat bilgisi ve besicilik derslerini verirdi. Bu durum bize mektebin kuruluş yıllarında, yetmiş eleman sayısının az olduğunu gösteren başka bir örnektir. Her branşın değil de yakın branşların bir hocası vardı. Ancak tabiri caizse yurtdışında okutma seferberliği sonuçlarını vermeye başlayıp yetmiş eleman sayısı artınca her branşa o ders alanında eğitim görmüş kişiler atanmaya başlandı.

Pratik Hocalarının Vazifeleri

Ziraat uygulama muallimi bütün ziraî aletlerin kullanılmasını ve tarlalara ilişkin bütün uygulamaları kısacası çiftliğin iç ve dış işlerini öğrencilere öğretirdi. Bahçıvanlık bilgisi muallimi sebze ve meyve bahçeleri yetiştirmekle beraber öğrencilere bu işleri ve ağaç aşılama ile budamayı kısacası bahçıvanlıkla ilgili teorik ve pratik bilgileri öğretirdi. Baytar muallimi çiftlikte bulunan hasta hayvanların tedavi yöntemlerini

---

²⁴⁶ *Büyük Halkalı Ameliyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnamesi*, s 7.

öğretirdi. Ziraî muhasebe muallimi çiftlik muhasebecisi olup öğrencilere çiftlik defterlerini düzenlemeyi öğretirdi. Bu hocalar yukarıda da söylendiği üzere Avrupa'da eğitim görmüş kimselerdi. Örneğin Bekyan Efendi Paris Ziraat Darülfünun'u, Hüdaverdi (Allahverdi) Efendi de Belçika Von Hot? Bahçıvanlık Mektebi mezunu idiler²⁴⁷.

Ustaların Vazifeleri

Çiftçi, tarlalarda her türlü bitkilerin ekimini hasat zamanında ürünleri toplatıp ambara koymayı ot biçip kurutmayı ve yığın yapmayı velhasıl çiftlik içerisinde ekip biçmekle ilgili bütün işleri öğrencilere gösterip yaptırırdı. Koşumcu, hayvanlara koşum ve semer vurmak, boyunduruk, saban, sürgü, tırmık ve diğer muhtelif ziraî aletleri kullanmayı öğretirdi. Mirahor, ahırlar ile ağıl ve kümeslere ilişkin işlere bakmak hayvanları tımar edip yemlerini vermek, ahırları temizlemek ve gübre yığını yapmak gibi çeşitli hizmetleri öğrencilere yaptırarak onlara hayvan besleme ve yetiştirme usulünü öğretirdi. Peynirci, meşhur peynirler ile tereyağı üretecek ve peynirhanede öğrencileri çalıştırarak bu işi onlara da öğretecekti. Marangoz, gerek çiftlikte kullanılmak ve gerekse dışarıda satılmak üzere sipariş olunan yük ve el arabalarını ve her türlü ahşap aletleri marangozhanede öğrencilerle birlikte imal edecekti. Demirci, gerek çiftlikte kullanılmak gerekse dışarıda satılmak üzere saban, sürgü gibi demir alet ve edevatı müdürün emriyle imal ve tamir edecek ayrıca nalbantlık görevini de ifa edecekti. Bu ustalar çiftlik aletlerinin korunmasından, hal ve hareketlerinden ziraat muallimine karşı, ziraat muallimi de mektep müdürüne karşı sorumluydu. Peynirhane, marangozhane ve demirhane ikinci müdür olan ziraat mualliminin idaresi altında olacaktı.

Mektebin kuruluş nizamnamesine göre muallimler arasında, verilen derslere göre bir kıdem söz konusuydu. Örneğin ziraat muallimi gerekirse müdüre vekalet edebilecekti²⁴⁸. Tedrisat-ı ziraiye nizamnamesine göre ziraat mualliminin mekâtib-i âliye-i ziraiyeden mezun olması şarttı²⁴⁹.

Tedrisat-ı ziraiye nizamnamesiyle ilk defa bu günkü asistanlığın karşılığı olarak muallimi muavinliği ihdas edilmişti. Buna göre her bir ders veya birbiriyle alakası olan birkaç ders muavinliğine talip olanların o derslerdeki liyakati dikkate alınarak tercihen

²⁴⁷ *Resimli Ziraat Gazetesi*, c. 1, arka kapak.

²⁴⁸ *Düstur*, aynı yer.

²⁴⁹ *Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi*, m. 96.

birinci derecede yetişenlerden birisi mektep müdürünün teklifi ve Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kabulü üzerine nezaretçe tayin olunurdu. Muallim muavinleri, muavini oldukları derslerde muallimlerle beraber hazır bulunmaya ve derste muallime gereken öğretim araç gereçlerini hazırlamaya mecburdu. Muavinler dışarıda başka bir memuriyet ya da özel bir görev kabul edemeyecekleri gibi tatil günleri hariç mektepte bulunmaya mecburdular. Muavinler muallimlerin gözetimi altında, programda verilen uygulamaları talebeye göstermekle mükellef oldukları gibi her iki ayda bir öğrencileri imtihan etmek de muavinlerin göreviydi. Muavinler kendilerine teslim olunan alet ve edevatı ilgili deftere kaydetmeye ve korumaya mecburdu²⁵⁰.

Mektep mezunlarından olup kendi mekteplerinde muallim olan kişiler de vardı. Örneğin; 1897 mezunu Nureddin, 1906 mezunu Mehmed Süreyya, 1909 mezunu Ali Rıza (Erten) mektepte muallimlik yapan; 1904 mezunu Zihni, 1908 mezunu Fehmi, 1909 mezunu Esat Berkmen mektepte muallim muavinliği yapan öğrencilerdendir. Bu konuyla ilgili ilginç hatta elîm bir örnek: 1909-1910 sezonunda mektebin münhal olan riyaziyat muallimliği için yapılan imtihana mektebin o yıl ki mezunlarından Hasib Efendi de katılmış ama o müracatının dikkate alınmadığından bahisle müdüriyetten şikayetçi olmuş müdüriyet de henüz mezun olduğundan bahisle mektepte muallimliğinin mümkün olmadığını belirtmiş ve neticede riyaziyat muallimliğine eski mezunlardan Nail Bey tayin olmuş Hasib Bey de bir muallim muavinliğine tayin olmuştur²⁵¹. Ancak Hasib Bey mezun olup muallim muavini olduktan bir kaç yıl sonra I. Dünya Savaşı'nda Kafkasya'da şehit düşmüştür²⁵².

Muallimlerin sayılarına baktığımızda 1912-1913'te 21, 1913-1914'te ise 20 olduklarını görmekteyiz. Bu dönemde muallimlerden yaşı 30'dan az 4 kişi, 30-40 arası 11 kişi, 40-50 arası 5 kişi vardı²⁵³.

Okulda gayri müslim hocalar da görev yapabilmekteydi. Öyle ki 1895'te gayri müslim hocaların sayısı müslim hocaların sayısından daha fazlaydı.

---

²⁵⁰ Aynı nizamname, m. 97-101.

²⁵¹ BOA.BEO.3655-274117.

²⁵² Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Vesikalar*, İstanbul 1948, s 117.

²⁵³ Mehmet Ö. Alkan, *age*, s. 275. Ayrıca Eklerdeki muallim listelerinden muallim sayıları öğrenilebilir.

Tablo 2.3: Cemaatlerine göre 1895'te Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki muallimler²⁵⁴

Müslim	Ermeni	Rum
Mazhar Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından)	Arâm Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi reisi)	İstirâti Efendi (Mektep Müdürü)
Edhem Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi katibi)	Agop Kemal Efendi (Arâm Efendi'nin hemşirezadesi)	-
Rıfki Efendi	Ağaton Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından)	-
Ali Efendi	Vâhân Efendi (Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından)	-
Arif Efendi	Hüdaverdi Efendi	-
Arif Efendi	Hekimyan Efendi	-
-	Begos Efendi	-
-	Zakaryan Efendi	-

Tabi bu durum sorun olmuyor değildi. Mektebin ilk müdürü Mehmed Ali Bey'in Nezarete yazdığı şu yazı müslümanların hoşnutsuzluğunu açıkça göstermektedir:

Sanat-ı ziraat ve filahatin fûnun-i hazıra ve usul-i cedide dairesinde ıslahıyla tamim ve tevsi'-i fevaidi vezaifi mühimmesiyle mükellef olmak üzere teşkil buyurulan ziraat idaresi ahiren saadetlu Aram Efendi'nin taht-ı riyasetinde Heyet-i Fenniye adını almıştı. Reis ve üç azası Ermeni milletinden olan Heyet-i Fenniye zamanında Halkalı, Selanik ve Hüdavendigar'daki ziraat mektepleri umur-ı idare ve vezaifi mühimme-i talimiyesi hristiyan ve bitahsis Ermeni memur ve muallimlere münhasır tutularak islamdan fenn-i ziraata vakıf 11 zat birer suretle taşraya atılmış ve ziraat mekatibine hristiyanların bir nisbet-i müteferrika dairesinde alınması lüzum ve hikmetinin bittabi nazar-ı dikkate alınmamasıyla beraber Avrupa'ya gönderilen talebe meyanında Ermeni talebe çoğalmış ve her hususta oranın ekseriyeti kazanılmak ve ekalliyetin rey-i ihtilafi hükümsüz kalarak efkar-ı mahsusanın tervici imkanı suhuletle elde edilmek gibi nefsi maslahata ve esas maksada muzırr bir emele mebni Heyet-i Fenniye meyanında islamdan yalnız bir aza bırakılmıştır.

Atufetli Cemal ve Nuri Beyefendiler haddizatında müddet-i memuriyetlerinden ve ziraat idaresi Ticaret ve Nafia Nezaret-i celilesinden (?) irtibat eyledikten sonra bu emr-i azimü'l-menafi'in tamim ve teşmili hususunda heyet-i mezbura esaslı teşebbüsât ve ikdamatta bulunarak ifa-yı vezaiife bihak sırf gayret eder gibi görülür ve böyle bir zann-ı âliyi kazanmış bulunuyor ise de hakikat-i hal tetkik ve tahkik olundukta heyet-i

²⁵⁴ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:3-90.

ma'rufenin şimdiye kadar ve senevi 32.000 lira tahsisatla vücuda getirerek gösterdiği hizmetin ketebe-i islamiyenin hemen kalemiyeleri eseri olarak patates, okalıptüs, kahve hakkında tercüme suretiyle tertip ve neşrolunan birkaç risaleden ve bir de Avrupa'dan epeyce mühim mebalîğ mukabilinde getirilmiş ve muktezi olan mevsimde celbi lüzumu düşünülmemiş ve suret-i irsal ve taksimi yoluyla icra edilmediğinden bir kısmı çürütülmüş ve bir kısmı ahalice yemekliğe hasredilerek telef edilip ziraatten husulü müntazar olan faide layıkıyla görülememiş olan hububat-ı mütenevyanın celbi hakkındaki hizmet ve muameleden ibaret bulunduğu tebeyyün ve tezahür eyler.

Reis-i mumaileyhin fikr ve arzusuna ve takdir ve tensibine tabi ve munhasır kalan ziraat idaresinde cereyan eden efkâr ve ahvali garibeden (?) olmak üzere geçenlerde tevsi'-i malumat için Amerika'ya azimet etmiş olan Reşid Bey'in mahall-i mezkura azimetini vesile-i töhmet addolunarak memuriyetinden infisaline ihrar edilmiş ve birinci şube müfettişliğinde istihdamı mümkün ve muktezi iken reisin düşürdüğü (?) ve istimal eylediği (?) mumaileyhin üzerine memuriyeti ve buradan tebaüdü maksadı husule gelmiştir. Reisi mumaileyh mestevfi maaşların deruhde edip vekaleten okutturduğu dersleri bizzat tedris etmesi ve Halkalı Mektebi'ne akrabasından tayin ettirdiği birkaç Ermeni'nin lisan-ı ve kavaid-i Osmaniyeye ve okutacakları uluma katıyyen vukufı olmaması cihetiyle bu gibilerin istihdamı gayrı caiz olduğu hakkında hasebül vazife taraf-ı kemteranemden vuku bulan bir ihtardan muğber ve münfeal olarak Halkalı Mektebi müdüriyetinden çagerkeminelerinin infisaliyle müdüriyete ve müdür-i saniliğe hristiyandan iki zatın tayini için müzekkere vermiş ve bu müzekkere üzerine tesis-i muameleyi makam-ı nezarete mütalaasına muvafık bulamayarak musirran istifa talep eylemiştir. Kulunuzun Halkalı müdüriyetinden infikakim [ayrılma] icap eylediği ve ziraat umur ve muamelat-ı azimesi ve mekatib-i ziraatin vezaif-i mühimme-i talimiyesi Ermenilerin inhisarından kurtarılmak ve bu inhisarın halen ve istikbalen tevlid edeceği sui netayicten vareste kalmak üzere bu işlerde de İslamdan da birkaç zatın bulundurulması rehin-i tasvib-i ali olduğu halde Hüdavendigâr Ziraat müşavirliğinde bulunan saadetlu Cemal Beyefendi hazretleri müntesibin-i fenn-i ziraatten Reşid, Nesib, Neşet, Rıfki beyler kullarının liyakatleri ve fenn-i ziraatçe malumatları riyaset ve müdüriyetin ve şubat müfettişliklerinin vezaifini bihak ifaya kafidir. Riyasetin şu sıra tebdili münasip görülmediği takdirde ekseriyet ara-yı İslamiyede kalarak bu suretle cereyan eden ahval ve âmâl-ı muzır ve arzu-yı bedhahanenin tervicine mümanaat edilmiş olmak üzere ikinci ve dördüncü şubeler

müfettişliğine taşrada bulunan zevat-ı maruzanın münasip olanlarından becayiş suretiyle getirilmesi selamet-i muamele ve maslahat için ittihazi muktezi bir tedbir-i muvakkat hükmünde görünür. Ahval-i maruzanın şu sırada nazargah-ı hakayik-i iktinah-ı cenab-ı fehmetpenahilerine arzını vezaif-i diniyye ve kanuniyye cümlesinden addederek takdim-i ariza-i memlûkaneme ihbar eylerim. Olbapta ve herhalde emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 19 Kanunuevvel 310²⁵⁵.

Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi müdürü Kaymakam Mehmed Ali Bey yanında bir arkadaşıyla beraber Beyoğlu'nda uygunsuz yerlere girerken maarif tahkik memuru Tefvik bey tarafından görülmüş, bu olayın ve mektebin memur ve muallimlerinin rastlanılacak benzer olaylarının bir rapor halinde sunulması istenmiştir²⁵⁶.

Tablo 2.4: Salnamelere göre muallimler²⁵⁷

Memurun Adı	Görevleri	Görev Yılları	Rütbesi	Madalyası
Mehmed Ali Bey	Müdür	1311-1312	Kaymakam	-
İstirati Efendi	Müdür-i sani, müdür,Fenn-i mevaşi m.	1311-1326	Ûla sanisi	Gümüş liyakat
Arif Efendi	Muhasebeci	1311-1325	-	-
Zafaryan Efendi	Ameliyat (uygulama) muallimi	1311-1313	Salise	-
Arif Bey	Kimya-yı umumi ve ziraî muallimi	1311-1326	Saniye	-
Edhem Bey	Riyazi, topoğrafya ve mekanik muallimi	1311-1326	Ûla sanisi	-
Ağaton Efendi	İlm-i ziraat, nebatat ve ormancılık m.	1311-1314	Mütamayız	-
Mazhar Bey	Müdür vekili,bahçıvanlık,ormancılık m.	1311-1313	Saniye	-
Hüdaverdi Efendi	Müdür mua,hikmet,nebatat,alâim-i cevviye m.	1311-1336	-	Gümüş liyakat
Şevki Efendi	Arazi kanunnamesi muallimi	1311-1312	-	Gümüş liyakat
Ârâm Efendi	Hendese-i ziraat ve ilm-i servet muallimi	1311-1326	Bâlâ	Altın ve gümüş liyakat
Hekimyan Efendi	Ormancılık muallimi	1312-1326	Ûla	Gümüş liyakat
Ali Rıza Efendi	Telif-i nebatat ve terbiye-i eşcar muallimi	1312-1326	Mütamayız	-
Arifi Bey	Arazi kanunnamesi muallimi	1312-1326	Saniye	-
Kemal Efendi	Riyaziyat,hikmet m. mua.,hikmet, fransızca m.	1311-1326	Salise	-
Reşad Bey	Kitabet-i resmiye muallimi	1313-1320	Ûla sanisi	-
Bekyan Efendi	Ameliyat ve bağcılık muallimi	1313-1326	Salise	Gümüş liyakat
Vâhân Efendi	Sanayi-i ziraiye muallimi	1313-1315	-	-
Abdullah Efendi	Fenn-i baytari-i umumi muallimi	1313-1326	Saniye	-

²⁵⁵ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:1-75.

²⁵⁶ BOA. MF.MKT.Nr:170-67.

²⁵⁷ SDAO:1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1324, 1325, 1326, 1328, 1334; SNMU: 1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

Memurun Adı	Görevleri	Görev Yılları	Rütbesi	Madalyası
İsmail Besim Bey	Hıfzı's-sıhha muallimi ve mektep tabibi	1313-1325	Kaymakam	-
Rıfki Bey	Müdür-i sani ve bahçıvanlık muallimi, müdür	1313-1326	Saniye	-
Kostaki Efendi	Ameliyat muallimi	1315-1316	-	-
Cemil Bey	Sanayi-i ziraiye muallimi	1315-1326	Üla	-
Nesib Efendi	Ameliyat muallimi	1316-1326	-	-
Mehmed Efendi	Muhasebeci	1325-1326	-	-
Akif Efendi (Ersoy)	Kitabet-i resmiye	1326-?	Salise	-

2.4 Mektebin İdari Yapısı

Kuruluş nizamnamesine göre Mektebin idaresi müdür, müdür-i sani, çiftlik nazırı, muhasebeci, dahiliye zabiti, vekilharç, imam, eczacı ve ambar memurundan oluşmaktaydı. Bunların görevleri şunlardı:

Müdür, memurların ve muallimlerin reisi olup mektebin bütün işlerini gözetecek ve maiyetinde bir katip ile bir muhasebeci gerekirse bir muhasebeci muavini ve bir de vekilharç bulunacaktı. Mektep müdürü doğrudan doğruya nezaretle yazışacak bütçe içerisindeki masrafların karşılanmasından sorumlu olup bütçenin dışında hiçbir masraf etmeyecekti.

Müdürün idari vazifeleri: Yeni usul üzere hesap defterleri tutturmak, kullanılmasını faydalı bulduğu defter ve diğer müsveddeleri incelenmek üzere Ziraat İdaresi tarafından gönderilecek memurlara arz etmek, her senenin birinci ve ikinci ayının hesaplarını ve bütçe defterinin özetini nezarete takdim etmek, her ayın ilk on gününde mekteple çiftliğin idari işlerine dair Nezareti bilgilendirecekti. Kısacası mekteple çiftliği yönetmeliğe uygun olarak idare etmekte.

İkinci müdürün vazifesi ilk olarak öğrencilerin mütalaahane, yemekhane ve yatakhanelerde edebe uygun hareket etmelerine; ikinci olarak derslerin ve çeşitli uygulamaların güzel geçmesine; üçüncü olarak öğrencilerin özel vakitlerinde ders ve uygulamalarla meşgul olmalarına nezaret etmek; son olarak da her akşam mektep müdürüne vukuatlara dair bilgi vermektir.

Encümen-i tedris bütün muallimlerden mürekkep olup vazifesi her 15 günde bir kere müdürün başkanlığında toplanıp talim ve tedris/eğitim ve öğretim yöntemlerinin ikmal ve ıslahına dair müzakere etmekte.

Ziraat muallimi mektebi “umur-u inzibatiyesine” dikkat ve nezaret edecek ve gerektiğinde müdüre vekalet dahi edebilecekti.

Katip gelen evrakı kaydetmekten ve mekteple çiftliğin yazışmalarından sorumluydu.

Muhasebecinin görevi mektep ve çiftliğin hesabını tutmak ve sandığı idare etmektir. Ancak muhasebecilik görevi ziraî muhasebe muallimine havale edilecek ve göreve tayin olunacak kişi 50.000 kuruşluk bir kefil gösterecekti. Muhasebeci muavini muhasebecinin maiyetinde olup görevi muhasebeci tarafından belirlenecekti.

Vekilharç ambarlarda bulunan eşyaların korunmasına ve bütün mahsullerin sarfına memur olduğu gibi çamaşırhane, yemekhane, mutfak ve diğer binaların temizlik ve düzenini ve erzakların israfına mani olmaya dikkat edecek ve günlük yiyecek ve içeceklerin hesabını tutacaktı.

Mektebin tabii haftada iki ve gerekirse birkaç defa mektepte bulunacaktı.

Eczacı bütün tıbbi ve baytari ilaçların temini ve tertibinden sorumluydu²⁵⁸.

1321 nizamnamesinin 9. ve 10. maddelerine göre yani mektep Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi olduktan sonra ise mektebin idare heyeti bir müdür-i evvel, bir müdür-i sani, bir ameliyat muallimi ile bir muhasebe memurundan oluşmaktaydı. Müdür-i evvel, Müdür-i sani ve ameliyat mualliminin ziraat yüksek okullarından birisinden mezun olmaları şarttı.

Müdür-i evvel mektep ve numune çiftliğinin bütün işlerinden, müdür-i sani tedrisattan ve mektebin iç işlerinden, ameliyat muallimi çiftliğin işlerinden ve muhasebeci mektep ve çiftliğin hesap işlerinden sorumluydu.

İdare heyetini oluşturan memurlar Ziraat Heyet-i Fenniyesi'nin kararı üzerine Nezaret'in tasdiki ve kabulü ile tayin olunuyorlardı. İkinci derecedeki memurlar ise idare heyeti tarafından seçilerek nezaretin izniyle tayin olunuyorlardı.

İdare heyeti mektep ve çiftliğin hesap işlerini kontrol ve tasdik edeceği gibi mektep ve çiftliğin geliştirilmesi için gereken hususları müzakere edip tahsisat haricinde masraf etmek zorunda kalınırsa miktar ile harcama şekli ve karşılığı hakkındaki müzakere neticelerini mazbatayla Ziraat Nezareti'ne bildirecekti²⁵⁹.

²⁵⁸*Düstur*, I. Tertip, zeyl 4, s.117-118.

²⁵⁹*Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi Layihasıdır*, Dersaadet 1324.

Tedrisat-ı ziraiye nizamnamesine göre ise idare heyeti müdür, müdür-i sani, ameliyat muallimi ve muhasebeciden oluşup müdür-i sani ve ameliyat mualliminin de ziraat mekatib-i aliyesinden mezun olmaları şarttı. Yine bu nizamnameye göre mektepziraat mekatib-i aliyesi mezunu bir müdür tarafından idare olunurdu. Mektep, çiftlik ve bütün müştemilatıyla beraber müdürün idaresi altında olduğundan müdür yönetmelik ve emirlerin icrasından, asayiş ve düzenin devamından sorumlu olup, muallimlerin, memurların ve hademelerin görevlerini hakkıyla yapmalarını gözetirdi. Her sene zamanı geldiğinde mektep ve çiftliğin bütçesini idareyle birlikte nezarete takdim etmek, hesapları denetleyip harcamalara izin vermek müdürün görevlerindendi. Müdür her eğitim yılı sonunda mektep ve çiftliklerin bütün iş ve özelliklerini, hesaplarıyla birlikte nezarete gönderirdi. İdare heyetinde müdür-i sani tedrisattan, mektebin iç işlerinden; ameliyat muallimi çiftliğin bütün işlerinden, muhasebeci mektep ve çiftliğin hesap işlerinden müdüre karşı sorumluydu. İdare heyeti mektep ve çiftliğin bütün harcamalarını denetleyip onaylardı. İdare heyetinin üyeleri zamanlarını tamamen mektebe adamaya mecburdular. Müdür-i sani müdürün yokluğunda onun görevlerini yapmakla mükellefti. Heyet-i idare ve tedrisiye müdürün teklifi ve Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kabulü ile nezaret tarafından atanıp memurlar, hademeler vs. müdür tarafından tayin olunurlardı. Nezaret tarafından atanmış memurlar ve muallimler görevlerini tam yapmadıkları zaman haklarında yapılması gereken muamele mektep müdürü tarafından nezarete bildirilirdi. Görevini yerine getirmeyen diğer memurları ve hademeleri müdür azledebilirdi. Muallim ve memurlar mektebe ait işlerde doğrudan nezarete başvuramazlardı, önce müdüriyete müracat etmeleri gerekirdi²⁶⁰.

Mektebin müdürü 2. sınıf Orman Maadin ve Ziraat Nezareti memuru sayılıyordu yani ziraiye şube müdürü ile aynı sınıftaydı²⁶¹. Ziraat mektepleriyle numune tarlalarının tahsisatı ve hasılatı müdürleri tarafından sarf edildiğinden bu müdürlerin diğer maliye memurları gibi kefalete bağlanması daha önce kararlaştırılıp bunlardan mülki memur olanların nizam çerçevesinde bir kefil tedarik ve irae eylemeleri teklif edilmiş ise de Halkalı Mektebi müdürü M. Ali Bey gibi zabitan-ı askeriyeden olanların da kefalete bağlanıp bağlanmamaları hakkında kefalet nizamnamesinde yeterli sarahat görülmediğinden bu konuda hazine-i maliyece benimsenen usûl Maliye Nezareti'nden sorulmuş, iş Şûrâ-yı Devlet'e intikal etmiş ve buranın Tanzimat Dairesi'nden gelen cevabi yazıda "hıdemât-ı maliye-i askeriyede müstahdem zabitân ve umerâyı

²⁶⁰ *Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi*, m. 83-90.

²⁶¹ BOA.ŞD.Nr:548-6.

askeriyeden kefil istenilmesine mahal görülmemiş ancak mülkî maliyede emval-i emiriyyenin sarfı hizmetinde istahdam edilen zabıtân-ı askeriyenin kefalete bağlanıp bağlanmadığına dair bir karar yoktur” denilerek bu konudaki hukuki boşluğa değinilmiştir²⁶².

İlk müdür Mehmed Ali Bey'den sonra yerine müdür-i sani İstirati Efendi geçmişti. Ancak İstirati Efendi gayrimüslim olduğundan ve bu göreve müslüman birinin getirilmesi düşünüldüğünden İstirati Efendi bu görevden alınıp yerine Mazhar Bey getirildi, İstirati Efendi de yine müdür-i saniliğe geçti. Bununla birlikte daha sonra Mazhar Bey müdürlükte yetersiz kalıp mektep işleri aksadığından İstirati Efendi tekrar müdürlüğe getirildi ve bu görevini II. Meşrutiyet dönemine kadar sürdürdü²⁶³.

Daimi hademeler: kapıcı, sera bahçıvanı, tamirci ve demirci ustaları, çiftçi başı, fırıncı, sebze bahçesi bahçıvanı ve yamağı, eşcarı müsmire fidanlık ve ormanlık bahçıvanları, ağnam kethüda ve çobanları, süthane hademeliği, bağcı ve Diğerleri: serhademe, kahveci ve berber, sofracı, hademeler, çamaşırıcı, hamamcı ve gazcı, aşçı başı ve kalfaları, sera bahçıvanı yamağı, arabacıbaşı, nalbant seyis ve dolapcı, demirci yamağı, çiftlik yanaşmaları, sığırtmaç ve yamağı, kümes hademesi, gece bekçisi, yanaşmalar odacısından oluşan mektep görevlileri mahkeme mübaşirleri, gümrük kolcu ve mubassırları gibi tekaüt kanunundan istifade etmek istemişler ise de tekaüd kanununun Şûrâ-yı Devletçe yapılan yorumunda bunların diğerleriyle kıyaslanamacağı bildirilerek mektep görevlilerinin tekaüd kanunundan istifade etme talebi reddedilmiştir²⁶⁴.

Halkalı, 1922-1923 öğretim yılında Ziraat Mekteb-i Âlisi adıyla açıldı. Okulun başına getirilen Ali Rıza (Erten) (1922-1924) ve daha sonra bu görevi yapan Muhlis (Erkmen) (1924-1927), Süreyya (Genca) (1927-1928) ve Faik (1928) Beyler rektör ünvanını aldılar²⁶⁵.

---

²⁶² BOA.ŞD.Nr:347-61.

²⁶³ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:1-78.

²⁶⁴ BOA.ŞD.Nr:550-32.

²⁶⁵ Necdet Sakaoğlu, “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c 3, İstanbul 1994, s. 528.

2.5 Mektebin Müştemilatı

2.5.1 Çiftlik

Mektebin çiftliğinin genişliği 5984,5 dönüm olup bunun 3121,5 dönümü ekilebilir tarla ve mera; 2508 dönümü ekilemeyen, taşlık ve kıraç mera; 164 dönümü yetişmiş orman; 128 dönümü bağ, bahçe, fidanlık; 63 dönümü taşocağıydı²⁶⁶. Nümayiş yani halka açık gösteri/sergi zamanlarında çiftliğin bir bölümünde çeşitli ziraî alet ve traktörlerle toprak sürülmekte ve bunların birbirleriyle mukayesesi gösterilmekteydi. Ayrıca muhtelif harman makineleriyle hasat uygulaması da gösterilmekteydi. Amerika asma fidanlığı çeşitleri, çam fidanlığı, kordon ve kase şeklinde yetiştirilmiş asmalardan oluşan büyük bir bağ, çardak bağ, deney bağı ve yol kenarında kireçli arazide bulunan numune bağı da çiftlikteki diğer kısımlardandı. Çiftliğin meyve ağaçları bahçesinde çeşitli şekillerdeki budamalar: kordon, spalye; bodur meyve ağaçları ve bunların hastalıklarına uygulanacak ilaçlar gösterilmekteydi. Ayrıca meyveli ve meyvesiz ağaç fidanlıkları, otsu bitki bahçeleri, köklü aşılı asma fidanlığı, 150 kadar yerli ve yabancı, şaraplık ve yemeklik üzüm çeşitlerini içeren kolleksiyon bağı bulunmaktaydı. 1892’de meyve ağacı alım ve dikimi için 18.550 kuruş masraf yapılmıştı²⁶⁷.

Tecrübe tarlasında (deney tarlası) bitkilerin yetiştirilmesinin farklı yolları üzerine deneyler yapılıyordu. Bu amaçla yurtdışından çeşitli kimyasal araç ve maddeler getirtiliyordu. Bunlar genellikle münakasa usulüyle alınıyordu ve gümrük resminden muaftılar. Örneğin 1907’de çiftlik için 600 kilo senefvan tohumu ile kimyevi gübrelerin münakasası yapılarak sünüfvan tohumunun beher kilosu 2 kuruş 95 santim ve kimyevi gübrelerden hamız fosforu miktarı %16 nispetinde bulunmak şartıyla madeni süper fosfatın beher 100 kilosu 50 kuruştan 3.000 kilo ve potas miktarı %50 bulunmak şartıyla klorürdüpotasyumun beher 100 kilosu 134 kuruştan 500 kilo, azot miktarı %21 nispetinde bulunmak şartıyla kibritiyet amonyakın beher 100 kilosu 187 kuruştan 500 kilo, kibritiyet nehasın beher 100 kilosu 420 kuruş bedel 400 kilo gümrük resmi mektebe ait olmak ve nakliye dahil diğer bütün masraflar müteahhide ait olmak şartıyla Telemek? Efendi’ye ihale edildi²⁶⁸.

²⁶⁶ Ziraî Nümayiş, s. 1.

²⁶⁷ BOA.İ.OM.Nr:1312 Ş 4.

²⁶⁸ BOA.T.Nr:3051-110.

29 Temmuz 1909 tarihli, Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi'nin bir yazısını içeren bir belgeye göre alınacak ihtiyaçlar basın aracılığıyla duyurulup ihalelere katılımda artış ve rekabet yaratılmak isteniyordu:

Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi

Mektebin numune çiftliğine gereken katalog fiyatına nazaran toplam bedeli 6-7 bin kuruş civarında bulunan madeni ve kimyevi gübrelerin içeriklerinde göre piyasa fiyatı üzerinden satın alınmasında, münakasa ile mübayaasında fayda görülmedikten başka müteahhidin vaktinde taahhüt veremeyerek ekimin istenilen şartlarla yapılamaması benzeri mahzurları da barındıracağından bunların katalog fiyatıyla doğrudan fabrikadan celbi mektep müdüriyetince talep edilmiş ve bu da ziraat heyet i fenniyesince kabul edilmiştir ve mektep için münakasa tedarikinde fayda ittihaz olunmayan bu gibi levazımın o suretle bila istizan tedarik olunmasına izin verilmiştir.

Devair hükmünce vuku bulacak mübayaaların münakasayla icrası usulü müttehize icabından olduğundan mukarrerat-ı müttehizeye tevfikan bu madeni gübrelerin evvel emirde münakasaya konularak ve evrak-ı havadisle ilan olunarak gereken şartları sağlayan müteahhid kimse çıkmazsa katalog fiyatıyla fabrikasından celbine bilistizan tevessül olunması ve müteahhitlere vaktinde ifa-yı taahhüt ettirmek için münakasanın da vaktinde yapılması gerekeceği nezarete tebliğ kılındı²⁶⁹.

Mektebin tecrübe tarlasının o yılki deneylerinden bazılarını içeren ve sonuçlarını değerlendiren 1898 tarihli bir belgeye göre:

Numune çiftliğinde geçen 314-315 sene-i ziraiyesinde -buğday üzerine 20 dönüm arazide kullanılan 800 kilo süper fosfat ile 400 kilo kibritiyet-i amonyak [amonyum sülfat] - ve 17 dönümlük arpa ziraati üzerine istimal edilen 800 kilo süper fosfat ve 50 dönümlük arpa ziraati üzerine kullanılan çiftlik gübresi- ve 20 dönümlük yulaf ziraati üzerine atılan 400 ve diğer 20 dönümlük yulaf ziraati üzerine atılan 800 kilo süper fosfatla bunlara kıyasen gübresiz olarak ekilen tarlaların beher dönümüne isabet eden üretim masraflarını, bu tarlalardan alınan hasılatın samanın beher kantarı 10 kuruş itibarıyla değeri üretim masraflarından düşürülerek alınan hububatın beher kilosu kaç mal olduğu ve hububatın piyasa fiyatı üzerine toplam kıymetini ve buna nazaran bir dönümden elde edilen kar ve zararın değerini gösteren cetvel ve üretim masraflarının

²⁶⁹ BOA.BEO.Nr:3607-270512 (Tasarruf adına işler yavaşlatılıyor. Mümkün mertebe tasarruf edilmeye çalışılıyor. Maslahatın görülmesi de önemli ama hiç bir zaman tasarruf gözardı edilmiyor hatta bazen maslahatın önüne geçebiliyor. Ödenek yetersizliğinden yapılamayan projeler gibi).

neye dayandığına dair izahatnamenin birer sureti mektep müdüriyetince hazırlanıp gönderildi.

Gübresiz buğdayın beher dönümünden 23 kuruş 40 santim kar kaldığı halde süper fosfat ile kibritiyet amonyak kullanılan tarlaların beher dönümüne ekilen buğdaydan 30 kuruş 40 santim yani 7 kuruş fazla kar edilmiştir.- gübresiz arpa ekilen beher dönümden 36 kuruş 91 santim kar kalmış iken çiftlik gübresiyle ekilen o nispette arpadan 113 kuruş 20 santim ve süper fosfat ile arpa ekilen beher dönümden 302 kuruş 87 santim hasılat elde edilmiş ki bundan süper fosfatın kullanımındaki faydanın ne derece tezahür ettiği görülmüştür.- 40 kilo süper fosfat ile yulaf ekilmiş olan beher dönümden 3 kuruş 50 santim kar alındığı halde gübresiz olan tarlanın beher dönümünden 11 kuruş 54 santim kar edilmiştir. 20 kilo süper fosfat ile yulaf ekilen bir dönümden 15 kuruş 82 santim kar alınmıştır. Halbuki tarlanın gübresiz kısmından dönüm başına 16 kuruş 12 santim kar olduğuna göre yulaf ziraatinde süper fosfatın kullanımı karı azalttığı gibi muhtelif tarlaların hasılatı dahi oldukça farklı bulunmuştur.

Me'llerinden anlaşıldığı üzere buğday ve arpa ziraatinde süper fosfatın kullanımındaki fayda tezahür etmiş ve yulaf ziraati üzerinde faydası görülememiştir. Bu senenin kuraklığından veyahut yulafın süper fosfatın tesirinden dolayı erken tanelenmesinden kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte süper fosfatın faydası aşikar olduğu müdüriyetçe belirtilmekle bundan sonra numune tarlasında kullanılacak kimyevi gübreler için benzer şekilde bir cetvel hazırlanması ziraat heyet-i fenniyesince ifade edildi²⁷⁰.

Mektebin muallimlerinden Mehmed Yaşar Bey'in Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde 1919-1920 senelerinde tecrübe alanlarında yaptığı deneylerden toprağın eksikliklerini anlamak babında kimyevi gübre deneylerine göre gübreli kısımlar gübresizlere nazaran asgari iki kat, azami üç kat fazla buğday vermekte ve burada bilhassa azotlu gübrenin tesiri görülmektedir. Daha evvel yapılan toprağın tahlil neticesinde %0,071'den ibaret bulunuyordu ki bu yetersiz bir miktardı. Nitekim kimyevi gübre deneyi de bunu teyit etmiş oldu. Halbuki toprağa potas açısından bir ihtiyaç olmadığı, potassız kısımlarla, potaslı kısımlar arasında hasılat açısından bir fark görülmemesiyle ispat olunmuştur. Kimyasal analizde potas miktarını %0,188 olarak belirlemişti ki bu oldukça yüksek bir değerdir. Aslında toprağın bir derece killi olması da Potasça zenginliği açısından bir fikir verebilir. Kimyasal analize göre %0,083

---

²⁷⁰ BOA.T.Nr:2185/3646.

fosforik asit ihtiva etmesi itibariyle fosfora muhtaç olması icap eden bu toprağın fosforlu gübre verilen kısımlarında önemli bir etki göstermemesi iki nedenden kaynaklanabilir: 1- Toprakta bitkilerin ihtiyacı derecesinde özüksenebilecek fosforun bulunması. 2- Vaktin gecikmesine binaen yazlık ekine uygulanan ve çözülme derecesinde olmadığı analiz sonucu anlaşılan fosforlu gübrenin etki edememesidir²⁷¹.

Nesip Karaçay:

“Halkalı’ya müdür olmadan evvel, tarlalardan daima bire iki, bire üç ve en fazla dört mahsül alırlarmış. Mektebe geldiğim sene Çiftçibaşu Hasan Ağa ile mutabık kalarak bütün talebenin lağım suyunu tarlalara çektik. Ve biraz da mektepte mevcut süperfosfattan atarak o sene tarladan bire onyedü mahsul kaldırdık ki bu benim için büyük bir bayram oldu. Nezaret de mükafaten maaşıma 250 kuruş zam yaptı”

diyerek çiftlikteki farklı bir verim uygulamasını anlatmaktadır²⁷².

1330’da tecrübe tarlasında kimyevi gübre, münavebe, geç-erken ekim ve bütün ziraî bitkilerin küçük ölçekli ekim alanlarında yetiştirilmiş numuneleri vardı²⁷³.

1330’da içinde erkek ve dişili, büyük-küçük 580 merinos koyunu olan Avrupai sistemli bir ağıl vardı²⁷⁴. Mektebin ahır ve ağılına değişik zamanlarda farklı cins ve sayıda hayvan alımları yapılıyordu. 1892’de çiftlikte halka ve talebeye usul-i cedide üzere her türlü tatbikatı göstermek için Kırım, Halep, Rumeli ve İsviçre’nin Bombardıya cinsinden birer boğa nakliye masrafiyla birlikte 54.500, (?) ve merinos cinslerinden 11 damızlık koyun ve koç bedeli olan 68.500 kuruşa alınmıştı²⁷⁵. 1906’da birkaç baş merinos koç ve koyunuyla sütlerinden istifade ettirilmek ve yerli ırkla tesalüp ettirilmek için 12 yerli inek ile bir yerli boğanın alımı için 11.000, 6 merinos koçu ile 6 koyun için 16.000; İsviçre ırkından 2 boğa ve 6 inek için 35.000 kuruş olmak üzere toplam 62.000 kuruş sarfedilmişti²⁷⁶. 1908’de İsviçre’den boğa getirilmesi için hava müsait olmadığından muallimlerden Hamdi Bey yerli cins boğa almak için Plevne’ye gitmişti²⁷⁷. Mektepten Selanik Ziraat Mektebi numune çiftliğine Halep cinsi boğa gönderilmiş, bunun nakliyesi 1000 kuruş tutmuş ancak bu boğa oradaki ineklere

²⁷¹ Mehmed Yaşar, *Ziraat Fenni*, İstanbul 1928, s. 390.

²⁷² Hadiye Tunçer, *age*, s. 14,15.

²⁷³ *Zirai Nümayiş*, s. 6.

²⁷⁴ *Age*, s. 6.

²⁷⁵ BOA.İ.OM.Nr:1312 Ş 4.

²⁷⁶ BOA.İ.OM.Nr:1325 R 2.

²⁷⁷ BOA.T.Nr:3054-20.

yaklaşmadığından bundan verim alınamamış ve bu boğa satılıp yerine başka bir boğa alınmıştır²⁷⁸.

Kümeşte, farklı cinslerde tavuk ve çeşitli küme hayvanları; kuluçka odasında civciv makinesi ve ana makinesi bulunmaktaydı. Bunlardan başka olarak arı kovanları (layans?, daden?, hususi, yerli) bulunmaktaydı ve bu kovanlardan iki tanesi camlı olup arıların nasıl gümeç yaptıklarını ve nasıl çalıştıklarını göstermekteydi.

Çiftlikteki hayvanlar çeşitli amaçlarla satılabiliyordu. 1905 yılındaki bir belgede çiftlik için 10 yıl önce Avrupa'dan getirilen merinos koçlarının yerli koyunlarla tesalübünden yıllık 250 lira kadar istifade edildiği, Fransa'dan o cins koçlar getirilip çiftleştirmeye devam edilerek damızlığa elverişli koçlar yetiştirilip ülkede koyun cinsinin ıslah edilip çoğaltılması ve peyderpey gereken yerlere gönderilebilmesi için ilk olarak ağılın genişletilmesi gerektiği anlatılmaktadır²⁷⁹. Başka bir belgede de çiftlik hayvanat-ı feresiyesinden iki aygır, bir katır ve üç tay “teşekkület-ı bedeniyeleri istihdama elverişli olmadıklarından” satılması istenmektedir²⁸⁰. 1898'de numune çiftliğine 6 baş sütlü iyi ineğin tanesi biner kuruştan pazarlık suretiyle alınabilmesi için çiftlikteki hayvanlardan “kabiliyetsiz” olanlar satılmıştır²⁸¹. Şu ayıntılı belge mektep müdüriyetinin çiftlikteki hayvanların kullanım ve satışlarına ilişkin zihniyeti hakkında bize fikir vermektedir:

Çiftliğin bu seneki hasılatından olan 150 baş erkek ve dişi kuzunun geçen senede olduğu gibi bu sene de satılmaları için müzayedesini yapılmakta ise de kasaplar 6 kıyyeden aşağı olanları alamayacaklarını söylemiş ve halbuki bir kuzunun bu ağırlığı bulduktan sonra satılması mektebin menfaatine muvafık olmadığından bu ağırlığı bulmuş olan kuzuların salhaneye sevkolunarak satılması ve her cihetçe kârlı olan süt satılıp sağılmaya başlanabilmek kalanların mektepçe boğazlanması daha münasip olacağı heyet-i idarece tezekkür edilmiştir. Şöyle ki:

Mektepte bulunan 240 baş koyundan hakkıyla yararlanmak için fenn-i mevaşi kaidelerine riayet olunması binaenaleyh sürünün 4 ya da 5te bir yenilenmesi zımında yıllık 60-70 baş dişi ve 8-10 baş erkek olmak üzere toplam 70-80 kadar kuzunun sürüde alıkonması ve buna mukabil de gençlere nispetle süt ve yünleri kalite ve nicelik

---

²⁷⁸ BOA.T.Nr:3044-5.

²⁷⁹ BOA.ŞD.Nr:535-10.

²⁸⁰ BOA.T.Nr:3050-68.

²⁸¹ BOA.İ.OM.Nr:1316 CA 1.

açısından aşağıda bulunması doğal olan yaşlı koyunların elden çıkarılması ve bundan başka muayyen miktarda hayvan besleyebilen mahdut bir merada hayvanların adedini çoğaltmak mümkün olsa bile doğru olmayacağından hasılatı azalmaya başlayan koyunların elde bırakılmaması lüzumu nezarete açıklanmış olup sürünün yenilenmesi için seçilecek kuzular ise en iyilerinden ve damızlığa en elverişlilerinden seçileceğine nazaran geride kalacaklar nispeten ikinci derecede kalacaklarından bunların 6 kıyye gelebilmeleri için bir müddet daha çiftlikte beslenmeleri iktiza edeceği ve şukadar varki halihazırda kıyyesi 9 kuruş etmekte olmak itibariyle 4 kıyyelik bir kuzu satılacak olursa 36 kuruş getirebilirken bir müddet beslenerek ileride 6 kıyyelik olduktan sonra satıldığı surette dahi etin fiyatı 6 kuruşa düşeceği hasebiyle yine ancak 36 kuruş getirebileceği fakat bu süre zarfında anasının sütünü emeyeceği ve bir miktar arpa ve mısır yiyeceği ve anasının günlük 120 dirhem süt verdiği farz olduğu takdirde her kıyyesi 70 paradan 10 kıyye sütün fiyatı 17.5 ve yem bedeli de 5-6 kuruş ki ceman 23.5 kuruş tutacağı cihetle bunun da satış fiyatından düşürülmesi yani 23.5 kuruşluk bir zarar olur. Şimdi henüz 6 kıyyelik olmadığı halde analarından ayrılmış kuzuların ortalama ağırlığı 5 kıyye geleceği cihetle bunların beher kilosu şuan ki et konratosu mucibince 5.5 kuruştan talebeye verilecek olursa etinden 35 ve derisinden de 7 kuruş olmak üzere her kuzudan 42 kuruş alınacağından ayrıca süt ve yemden başka şekilde istifade edileceği ve talebeye de Karaman eti yerine kuzu eti yedirileceği ve zaten şu sırada et münakasası henüz sonlanmayıp ertelenmesinde dahi et fiyatının düşmesi muhtemel olmasına mebni birkaç günlük et sarfiyatına karşılık olmak üzere sürüden çıkarılması gereken yaşlı ve kısır koyunların mektepçe boğazlanmasına ve ağırlıkları sınırı bulan kuzuların salhaneye gönderilip satılmasına heyet-i idare kararıyla başlanmış olduğu bildirilir. Müdür-i mektep İstirati²⁸².

Orman Madin ve Ziraat Nezareti bir seferinde mektebe yine hayvan alımı için Kırkkilise'deki Balçık panayırına gidilmesi gerektiğini bunun için de ödenek istendiğini Şûrâ-yı Devlet'e yazınca defaatle hayvan alınması buranın dikkatini çekmiş ve Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi de şimdiye kadar alınan hayvanlara ne olduğunu bu panayırdan hayvan getirecek memurların ekstra masraf olacağını sorunca Nezaret de şu sadeleştirilmiş cevabı vermiştir: Mektebin kuruluşu olan 306 senesinden bu güne kadar 7'si Kırım, 4'ü Halep, 4'ü yerli olmak üzere toplam 15 baş inek alınmış, bunlardan ve döllerinden şimdiye kadar çeşitli hastalıklardan kaynaklanan telefât ve çiftlik için uygun

---

²⁸² BOA.T.Nr:3048-6.

olmayıp satılanlardan başka bugün 90 başı aşkın sığır vardır. Bu kadar hayvanın mevcut olması çiftlikçe hayvaların çoğaltılmasına ne derece çalışıldığını göstermeye kafi ise de bunların varlığı dışarıdan tekrar hayvan alınmamasını gerektirmez. Çünkü çiftliğin süthanesi intizam ve mükemmeliyet kazandığı, birtakım Avrupa peynirleri imal edildiğinden daha fazla süte ihtiyaç olmakla beraber hayvan cinslerinin ıslahı da gerekli ve matlup olduğundan Kırım ve Halep cinslerinin çiftleştirilerek güzel hayvan yetiştirmek icap ettiği gibi yerli cinslerin de Kırım ve Halep ırklarıyla çiftleştirilip hayvan ıslahına çalışılmak bir de yerli cins hayvanların en iyilerinin seçilip aralarında çiftleştirilerek bilimsel kurallara uygun olarak kabiliyetlerinin çoğaltılması lazımdır. Bu ise öncelikle yerli hayvanların arasından iyi damızlık seçilerek işe başlanılmasını gerekli kılar. Bu bilimsel işler için panayırın mevsimi geçmeden ineklerin münakasadan istisna tutularak pazarlık suretiyle alınması istizan olunur²⁸³.

Çiftlikteki hayvanların yiyecekleri çiftlik otlarından, Seraskerlik'ten ya da piyasadan alınarak karşılanıyordu. Mesela 1907'de Seraskerlik'ten alınan 35.000 kilo kepek yetmediğinden 20.000 kilo kepek daha, 5.000'e ve peşin ödeme koşuluyla seraskerlikten alınmıştır²⁸⁴. Başka bir belgede de çiftliğin hayvanları için gereken 30-50 ton kuru ot beher kilosu mecdi 19 kuruş hesabıyla 28 santim bedel ile Hüseyin Ağa'dan alınacağı yazmaktadır²⁸⁵.

2.5.2 Kimyahane

Mektebin ikinci katında doğu cephesinde biri muallimlere biri de öğrencilere ait iki kimyahane ve tahlilhane (laboratuvar) bulunmaktaydı. II.Meşrutiyet döneminde yurtdışına gönderilen öğrenciler döndüklerinde mektepte kendi alanlarıyla ilgili "Darülmesai" (laboratuvar*) kurdular²⁸⁶. Durum böyle olunca burası Ali Rıza Bey'in kılavuzluğunda Emrâz-ı Nebatiye Laboratuvarı oldu. Kimya Darülmesai'si de avluda bağcılık ve ziraat odalarının bitişiğinde bulunmaktaydı. Enstitü, zengin kimyasal ecza aletlerini içermek ve merkez, muallim-öğrenci kimyahaneleri olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı²⁸⁷. Bunlardan başka olarak bir de haşerat laboratuvarı vardı.

²⁸³ BOA.ŞD.Nr:525-3.

²⁸⁴ BOA.T.Nr:3053-24.

²⁸⁵ BOA.T.Nr:3050-7.

* Mektebin 1927 mezunu Arif Akman bunlardan "laboratuvar" diye bahsetmektedir (Arif Akman; *age.*, s. 14).

²⁸⁶ Mehmed Akif (Ersoy), "Mektebin Mevkii, Ebniyesi, Tarihçesi", *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, sayı 1, s. 10.

²⁸⁷ *Ziraî Nümayiş*, s 11.

Kendisi mektepte hem öğrencilik hem de muallimlik yapmış olan Mehmet Akif Ersoy: “Müdür-i sabık Arif Bey tarafından tedarik edilmiş olan kimya diğer müesseselerin hiçbirinde o zamana kadar görülmemiş bir tarz-ı mükemmelde okutuluyor, mektebin oldukça mükemmel olan kimyahanesinde tatbikatın en mühim cihazları tamamıyla gösteriliyordu” demektedir²⁸⁸.

Mektebin kimyahanesine alınan malzemeler genellikle müteahhitler aracılığıyla yurt dışından getirtiliyordu.

Tablo 2.5: Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi’nde yeniden inşa olunan kimyahane için Avrupa’dan Doktor Robert..... fabrikasından alınıp 15 Ağustos 1897 de mektebe getirilen aletlerin listesi.

Adet	İsmi	Mark	Fenik
1	ateşe dayanıklı kilden yapılmış eritme fırını ve palangası	40	
2	yedek palangaları	2	50
3	uçları fildişinden yapılmış pirinç pense	5	25
1	deney borularına özel 24 gözlü mesnet	2	60
1	kapaklı saf platinden mamul eritme potası	36	12
1	.... Umumi mesnedi	20	55
38	muhtelif büyüklükte cam huniler	7	50
2	muhtelif kalınlıkta ayrışım hunileri	5	
4	çiniden yapılmış huni mesnetleri	2	
8	platinden yapılmış mahrot (külâh)	3	
1	iki katlı ve bakırdan yapılmış	30	
5	muhtelif büyüklükte ve renksiz camdan yapılmış sürat camları	5	65
900	muhtelif büyüklükte filtre kağıdı	23	40
10	.... Ve potasyum ölçüm kağıdı	3	
10	.....	1	20
10	Kırmızı Turnusol kağıdı	1	
10	Mavi turnusol kağıdı	1	
	Nişasta kağıdı	1	
	Ozon? Uzun miyarına mahsus kağıt	2	50
	Kapaklı gümüşten yapılmış eritme potası	24	30
	İzbah? Usulünde mikyas 1	2	50
	..... gösterecek alet	5	20
	(aysvert?) usulünde mikays 1 ahtamar sekri?	2	

²⁸⁸ M. Akif, aynı yer.

	Kuvvetli asit azot (toprak tahlili için kullanılacaktır)	3	50
	Kuvvetli saydam asit kibrit	3	25
250 gr	Saf azotiyet	18	
250 gr	Fünun ....?	1	50
500 gr	Asit		75
100 gr	Azotiyet	3	25
100 gr	Flor mayiin? ..... eder asit	3	50
1 lt	.... Kibritiyet i sud?	1	50
1 lt	Fevk azotiyet ziybak? (civa(II) nitrat)	3	
1 lt	Asit Arsenik	1	20
1 lt	Kibrit kıyanusit? Amonyak	1	80
500 gr	Asit/asbes amyant	1	75
9 adet	Muhtelif büyüklükte ve tabak şeklinde asbes levhaları	4	10
	İspirto lambası için fitil		40
	Bendiye mesarifi	9	80
	Toplam	284	57

Kaynak:BOA.T.Nr:2187-2309.

2.5.3 Süthane

Süthanede ziraî sanayiye, süt ve süt ürünlerine yönelik çalışmalar yapıldı. Mektep çiftliğindeki hayvanların sütleri işlenerek o zamanlar henüz ülkede tam olarak bilinmeyen, yaygınlaşmamış bir takım Avrupaî peynirler üretiliyordu²⁸⁹. Öğrenciler Sanayi-i ziraiye derslerinde teorik olarak işlediklerinin burada pratiğini görüyorlardı. Burada yapılan ürünler mektep dışında da satılarak mektebe katkıda bulunuluyordu. 1914 tarihli mektebin ziraî nümayiş rehberine göre burada yapılan ürünler: Tereyağı, kaşar peyniri, yerli salamura peyniri, imansız? peyniri, dil peyniri, lor peyniri, çayır peyniri ve yoğurttu²⁹⁰.

Süthanede kullanılan fenni aletler ve yardımcı tablolar: yoğunluk ölçer, yağ ve asitlerin derecesini belirleyen cihazlar; çeşitli dereceleri okumaya yarayan bir termometre; çeşitli kimyasal maddelerin yardımıyla sütün muhafazası, çeşitli hayvan sütlerinin karışım ortalamasını gösteren bir cetvel; sütün yoğunluk ve yağ derecesi belli olunca sulu-yağsız-şüpheli vs. olduğunu gösteren cetvel; süthanede yapılan deney sonuçlarını gösteren cetvel (verilen gıdaya göre yararlanma oranı); sütün iyi-kötü,

²⁸⁹ BOA.ŞD.Nr:525-3.

²⁹⁰ Ziraî Nümayiş, s 12.

asidinin fazla-noksan, taze-bayat vs. olduğunu gösteren lizarol? deneyine ait bir tablo; 100 cm³ sütteki asit derecesi ve bu asit derecesine göre o sütün peynir ya da tereyağı imaline uygun olup olmadığını gösteren bir tablo; Alman ekramoju?²⁹¹.

Süthanedeki faaliyet: sütün yoğunluğunu almak, sütteki yağ maddelerinin miktarını bularak sütün saflık derecesi hakkında bir fikir edinmek, asit derecesini belirlemek, küül ve alzarol deneyi, kaymak makinesiyle sütün kaymak üretme, tereyağı üretimi (yayıklama esnasında yağın oluşumu ve uygun zamanda yayıktan çıkarılması uygulamayla gösterilmektedir), peynir mayasının gücünün hesaplanıp belirlenmesi²⁹².

Tablo 2.6: Halkalı Ziraat Mektebi'ndeki Süthane Aletleri ve fiyatları

Kuruş	SÜTHANE ALET VE EDEVATI
1.000	Kaymak çıkarma makinesi
1.000	Danimarka yayığı
500	Amerika usulü adi yayık
2.000	Tereyağından ? sıkarak ayıran makine
2.000	Süt soğutucu ? makine
1.000	Tereyağını eritici makine
1.000	Süt kapları
1.000	Süt süzgeci
500	Kaymak leğeni
1.000	Kaymak ve peynir kalıpları
2.000	Gravyera ? vs. peynirleri imal etmek için kazan ve levazımat
2.000	Lavale? Fabrikasının pastör makinesi
800	Peynir ve yağ baskısı
1.000	Süt muayenesi ve tahlil için kullanılan aletler
15.900	Toplam

Kaynak: BOA.ŞD.Nr:1193-29²⁹³.

²⁹¹ Age., s 13.

²⁹² Age., s 14.

²⁹³ BOA.ŞD.Nr:1193-29.

2.5.4 Rasathane

Vilayetin iklimini tespit etmek üzere Avrupa'dan getirtilip Arpacı Çiftliği'nde metruk bir halde bırakılan rasat aletlerinden Bakırköy kazasına ait olan takım, vilayet encümeninin kararıyla bu kazada bulunan Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne verilmişti ve her ayın hava gözlemleri mektep müdüriyetinden Bakırköy Ziraat Muallimliğine verilmekteydi²⁹⁴. 1923 tarihli mektebin zirai nümayiş rehberinde mektebin rasathanesinin 1896'dan beri hava gözlemi yaptığı yazmaktadır²⁹⁵. Mektebin rasathanesine ait "1896-1901 Tarihleri Arasında Halkalı Ziraat Mektebi Bahçesinde Yapılan Rasatlara Ait Rasat Kayıt Defteri" halen Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'ndeki Meteoroloji Müzesi'nde sergilenmektedir²⁹⁶. Mektebin rasathanesinde rutin meteorolojik rasatlar dışında, zirai meteorolojiye giren toprak sıcaklık ölçümleri de yapılmıştır. Toprağın 15, 20, 25 ve 30 cm derinliklerinde sıcaklık ölçümleri yapıp kaydedilmiştir²⁹⁷. Ayrıca mektebin mecmuasında da derginin yayınlanma amaçları arasında rasat cetvellerini yayınlamak olduğu da zikredilmektedir²⁹⁸. Toplamda 7 sayı çıkan bu mecmuanın 2, 3, 4, 5 ve 7. sayılarında üç aylık hava gözlemleri raporları vardı. Ayrıca Resimli Ziraat Gazetesi'nin 3. Sayısında da "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Rasathanesi'nin Haftalık Cetveli" adlı bir tablo vardır. Bu rasat faaliyetlerinin amacı doğru hava koşullarında uygun zirai faaliyeti yapmaktır.

Türkiye'de meteoroloji dersi ilk olarak 1909'da Halkalı'da, "Alâim-i Cevviye" adıyla Allahverdi Efendi tarafından okutulmaya başlanmıştır²⁹⁹. Ayrıca mezunlardan Süreyya Sadık Bey I.Dünya Savaşı sırasında Almanlarla ortaklaşa kurulan Rasadât-ı Havaiye İdaresi'nde görev aldı. 12 Kasım 1925'te kurulan Rasadât-ı Cevviye Müessesesi'nde Antal Rethly'nin yardımcısı ve asistanı oldu. Bu enstitünün çıkardığı Rasadât-ı Cevviye Risalesi'ni Prof. Dr. Rethly hazırlamakta ve aynı zamanda tercümanı olan Süreyya Sadık Bey de Türkçe'ye çevirmektedir*. Süreyya Bey Rethly ile birlikte

²⁹⁴ BOA.DH.UMVM.Nr:52-65.

²⁹⁵ *Zirai Nümayiş*, s. 6.

²⁹⁶ Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meteorolojinin Kurumsallaşması ve Ahmet Tevfik Göymen*, İstanbul 2012, s. 38.

²⁹⁷ *Age.*, s. 39.

²⁹⁸ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 4, s 165.

²⁹⁹ Ferhat Özçep, Mustafa Kemal Tunçer, Naci Orbay, Mete Işıkkara; "Bilim ve Teknoloji Sürecinde Jeofizik ve Türkiye Örneği", *Türk Teknoloji Tarihi 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kısım 2001)* (Y. Haz.), Emre Dölen, Mustafa Kaçar, s. 176.

* Bu risale, 1933 yılında *Aylık Hava Bülteni* ismi altında iki cilt olarak yeni harflerle o zamanki Meteoroloji Enstitüsü Müdürü Profesör Ahmet Tevfik Göymen tarafından tekrar yayımlanmıştır (Mithat Atabay, "Atatürk'ün Ankara'ya Davet Ettiği Macar Profesör Antal Rethly'nin Türkiye'deki Çalışmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 4).

Türkiye'de bir çok meteoroloji istasyonunun kurulmasında da görev aldı³⁰⁰. 30.10.1927 tarihinde Mösyö Re'thly'nin istifası üzerine müessesenin müdürlüğü Halkalı mezunu ve bu mektebin meteoroloji muallimi olan Ahmet Tevfik (Göymen) Bey'e verilmiştir.

2.5.5 Çiftlik Makinist Mektebi

Ahmed Muhtar Bey'in mektep müdürlüğü esnasında mektep avlusunda bir Çiftlik Makinist Mektebi kuruldu. Bu mektep basit bir pulluktan büyük bir traktöre kadar yüzlerce çeşit yeni ziraat aletlerin güzelce kullanımlarını, bunların parçalarını, kırılan ya da tamire muhtaç hale gelen aksamın üretilmesine veya yenilenmesine vakıf, gerekli sanata ve bilimsel bilgiye sahip makinistler yetiştirmeyi amaçlıyordu³⁰¹. Halkalı Ziraat Mektebi'nde demir sanayii için gerekli demirhane ve tesviyehane inşa, alet ve edevat da getirtilene kadar Makinist talebesi ilk öğrenim dönemini Sultanahmet'teki İstanbul Sanayi Mektebi'nde yapmış, 4-5 ay bu mektebin fabrikasından yararlanmıştı. Sanayi Mektebi'nin bu aletlerle uygulama yapılacak arazi ve hayvanları olmamasına rağmen zorunlu ve geçici olarak bu karar alınmıştı³⁰².

Makinist Mektebi'nin öğrenim süresi üç yıl olup bu sürenin yarısı atölyelerde, geri kalan yarısı da tarla ve dersanelerde geçirilmek üzere düzenlenmişti³⁰³. Teori ve pratik eşit tutulmaya çalışılmıştı. “Şöyle ki her makinist efendi ocakta yaktığı bir kömür parçasının menşe ve mevridinden veya meşgul olduğu bir demir yahut çelik parçasının evsaf ve hasaisinden ibtidar ederek ziraat makinistliğinin tayin ve takdir edilmiş olan derecatına vasıl oluncaya kadar geçireceği her bir safha-i ameliyat ve devre-i tedrisatta iktisap edeceği rüşuh ve meleke, malumat-ı nazariyesiyle bir muvazenet-i tâmmе halinde bulunacaktır”. Böylece mektebi bitiren bir öğrenci hem ziraat aletleri kullanıp tamir edebilen sadece bir makinist olmakla kalmayıp yeni sanayiye ilişkin bilimsel bilgilere de vakıf olacaktı³⁰⁴.

Bunun faydası da henüz yedi aylık bir tahsilin ardından talebelerin, gönderildikleri çeşitli vilayetlerde biçer ve biçer bağlar orak makinelerinin tanzim ve

³⁰⁰ Mithat Atabay, agm, s. 4, 5.

³⁰¹ “Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi'ne Mülhak Çiftlik Makinisti Mektebi”, *HZMAM*, sayı. 2, s. 86.

³⁰² Agm, s. 87.

³⁰³ Aynı yer.

³⁰⁴ Agm, s. 87, 88.

kullanımlarındaki başarılarında görülmüştür³⁰⁵. 1914'te kurulan bu mektep 1918'de Sultanahmet'teki Sanayi Mektebi'ne naklolunmuştur³⁰⁶.

2.5.6 Tohum Islah İstasyonu (Islah-ı Büzûr Darülmesaii)

1926'da kurulan Tohum Islah İstasyonu'ndan önce benzer işlevde bulunan ancak tam olarak ne zaman kurulduğunu bilmediğimiz Islah-ı Büzûr Darülmesaii vardı ve Almanya'dan getirtilen ziraat uzmanı Kostlan I. Dünya Savaşı esnasında burada çalışmaktaydı³⁰⁷.

Tohum Islah İstasyonu'nu kuran ve otuz beş yıl müdürlüğünü yapmış olan Azerbaycanlı Mirza Gökgöl istasyonun kurulmasını ve faaliyetlerini şöyle anlatmaktadır:

“1926 yılının sonlarında Berlin Yüksek Ziraat Okulu Soyaçekim (Institut für Vererbungswissenschaft) müdürü tanınmış genetikçi Prof. Dr. Erwin Baur beni çağırarak Türkiye'nin o zamanki ziraat vekili merhum Sabri Toprak'ın Türkiye büyük elçiliğinde benimle görüşmek istediğini bildirdi.

Aynı yılın 3 martında doktora imtihanının sözlü (şifahi) kısmını da verdikten sonra aynı enstitüde açılmış olan doçent Elizabet Schiemann'ın yönettiği tohum ıslah müfettişliği (Saatzchtinspektor) kursuna iştirak etmiş ve başarıyla diploma almıştım. Bahar ve yaz aylarında sabahın erken saatından itibaren sebze, çiçek hayvan yemleri, yağ bitkileri, meyve ağaçları vs. arasında melezlemeler yapıyor, aynı zamanda Soyaçekim Bilgisi Enstitüsünün bitişiğinde bulunan “Institut für Acker und Pflanzenbau” enstitüsünün yürütmekte olduğu Alman Ziraat Cemiyeti'nin (DLG) keten çeşit denemelerini idare ediyor ve keten çeşitlerinin intaşdan sonra toprak üstü ve toprak altı kök kısımlarının gelişme oranlarını saptıyordum.

Merhum Sabri Toprak ile Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi meyvecilik profesörü merhum Hamdi Dikmen beylerin Berlin Yüksek Ziraat Okulunu ziyaret ettikleri gün ben Berlin civarında bulunan Berlin şehrinin çöplerini işleyen çiftliğe gitmiştim.

(...) Sefareti ziyaretimde kendileri büyük-elçi Kemalettin Sami paşanın yanındaydılar. Sabri Toprak, hocam Baur'u Türkiye'ye tohum ıslahçısı olarak davet ettiğini, adı geçenin bu teklifi kabul etmeyince itimad ettiği birisini tavsiye etmesi recasında bulunduğunu, bunun üzerine Baur böyle birisinin alman olmasının şart

³⁰⁵ Agm, s. 89.

³⁰⁶ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1938, s. 193.

³⁰⁷ BOA.DH.EUM.5.ŞB.Nr:43-41.

olup-olmadığını sormuş, olmadığını öğrenince beni salık vermiş. Sabri bey devamla bir yıldan beri Adana’da pamuk ıslahçısı olarak bir amerikalının, Adapazarında mısır ve patates ıslahçısı olarak bir almanın ve Eskişehir’de de hububat ıslahçısı olarak da bir İsviçrelinin çalıştıklarını söyleyerek, bu mutahassıslar gibi benimle de kontrato yapmayı teklif etti.

Şunu da kayd etmeliyim ki, 3 martta doktora imtihanımı verdikten sonra Azerbaycan’a dönüş vizesi için Berlin rus sefaretine baş vurmuş ve aradan aylar geçtiği halde hala bir cevap alamamıştım. Mukavele yapmayı kabul etmeyip bir türk ferdi olarak Türkiye’de çalışmayı kabul ettim.

Önce Ankara’ya oradan da 11 ağustos 1926 da Halkalı’ya gelerek işe başladım, yani böylelikle Halkalı Ziraat [Mekteb-i] Alisi’ne bağlı Halkalı Tohum İslah İstasyonu kurulmuş oldu... Ziraat Vekâleti Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi’nin asistanlarından birisini bana asistan olarak, ve okulun mutemedini de bana mutemed olarak verdi.

(...) Mevsim itibariyle bölgede ekilmekte olan mahsüllerin hasad ve harmanı kaldırılmış olduğundan, yalnız Halkalı okulunun üretme çiftliği ile bir-iki civar köyün ambarlarındaki hububat tohumlarını görebildim. Bir müddet sonra da İstanbul ve Edirne zahire borsalarına gelen tohumları görmek kabil oldu. Hele Edirne zahire borsasına gelen buğday örneklerinde üçde birine yakın kısmını taş-toprak, yabancı ot tohumları, kaplıca, arpa, yulaf, çavdar vs. teşkil ediyordu.

(...) İlk sırada buğday, arpa ve yulaf ıslahı ele alındı. Bu amaçla Trakya ve Anadolu ziraat müdürlükleri ile Eskişehir tohum ıslah istasyonundan hububat örnekleri istendi. Daha ilk yıllarda seçtiğimiz elitlerin arasından bugün bile bazı bölgede ekilmekte olan “Karakılçık” adlı sert buğday ile 160 numaralı 4 sıralı “Zaferarпасı”nın üretimine başladık. Bunlardan “Karakılçık buğdayı” hem “dönme”ye, hem de “sürme”ye (tilletia) çok dayanıklı olup orta kuvvetdeki topraklarda, gübre vermeden, dekara 100-150 kuvvetli topraklarda ise 200 kg, hatta daha fazla ürün vermektedir.

(...) 160 numaralı “Zafer arpasına” gelince, bu çeşit ürün verimliliği, çeşitli iklim ve toprak koşullarında başarıyla yetişebilmesi sayesinde, memleketin bir çok bölgelerinde hala geniş ölçüde ekilmektedir.

1926 sonbaharında Halkalı Ziraat Mektebi Alisi’nde işe başlayan Tohum İslah İstasyonu, okul 1927/28 de Ankara’ya nakledildikten sonra, 1931 sonlarında Yeşilköy tren istasyonu civarında Balkan savaşıdan “Şimendüfer müfrezesi arazisi” olarak kullanılan yere nakledilmiştir.

Müesseseyi tren istasyonundan 9 kilometre uzaklıkta bulunan Halkalı’dan Yeşilköy’e nakl etmekden amacımız evvela yalnız ileride yetiştireceğimiz ve üreteceğimiz tohumları şuraya-buraya sevk ederken güçlükleri ortadan kaldırmak

olmayıp, müesseedede çalışmakta olan memur ve müstahdemlerin de istedikleri semtde oturabilmelerini ve çocuklarının da İstanbul'un çeşitli semtlerindeki okullara gidebilmelerini kolaylaştırmak olmuştur³⁰⁸.

Halkalı Ziraat Mektebi'nin 1927 mezunlarından ve sinema yıldızı Belgin Doruk'un babası olan Hasan Doruk bu istasyonda makine teknik öğretmeni olarak görev yapmıştır³⁰⁹.

2.6 Mektebin Bütçesi

Mektebin tahsisatı iki kısımdı: Birincisi Ziraat Bankası'ndan alınan tahsisat, ikincisi çiftlik hasılatından elde edilen tahsisat³¹⁰. 1910'da mektebe ücretle devam eden talebelerden alınmakta olan meblağ ile bundan yapılan masrafın gelecek yıldan itibaren bütçede gösterilmesine dair kanun layihası hazırlandı³¹¹. Ayrıca çiftliğin hasılatı da müzayede yoluyla satılarak elde edilen gelir mektep sandığında toplanmaktaydı. Örneğin 1905'te numune çiftliği mahsulatından olup satılması gereken 11.000 kilo buğday, ziraat idaresindeki müzayede ve münakasa komisyonunca müzayede yerine konularak talibin vereceği çuvallarla mektebin arabasına yüklenip numune yerine uygun bir şekilde teslim edilmek ve bedeli peşin olmak üzere mecdi 19 kuruş hesabıyla tesviye olunmak, buğdayın içinden çıkacak taş, toprak ve arpa gibi yabancı tohum için talibin fiyatı indirmeye hakkı olmamak şartlarıyla kilosu 73 santim bedel ile Unkapanı'nda mukim kepekçi esnafından Mikail Ağa'ya satılmıştır (803000 santim=8030 kuruş)³¹². Mektep sandığındaki artı para Osmanlı Bankası'nda faize yatırılıyordu. Örneğin 1907 tarihli bir belgede bir önceki yıl yatırılan 500 Osmanlı Lirası'nın faizinin 15 Osmanlı Lirası olduğu, ana paranın yine bir yıl faize bağlanarak önceki yılın faiz bedeli olan 15 Osmanlı Lirası'nın çek olarak mektebin kasasına gönderildiği yazmaktadır³¹³.

Mektep girdi çıktılarını gösteren aylık cetveller hazırlanıp Ziraat Heyet-i Fenniyesi muhasebesine gönderilirdi³¹⁴. Hatta Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne gönderilen 1905 yılının mart ayının başında kasa mevcudunu gösteren mektep sandık

³⁰⁸ Mirza Gökgöl, Recai Taşan, *Yeşilköy Zirai Araştırma Enstitüsünün (Marmara-Trakya Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü) 50 Yılı 1926-1976*, İstanbul 1978, s. 5-7.

³⁰⁹ Turgay Tuna, *Deniz Fenerinin Işığında Yeşilköy Ayastefanos*, İstanbul 2006, s. 312.

³¹⁰ BOA.T.Nr:2187-1080.

³¹¹ BOA.MV.Nr:137-14.

³¹² BOA.T.Nr:3044-19.

³¹³ BOA.T.Nr:3047-82.

³¹⁴ BOA.T.Nr:3047-28.

yoklama mazbatası ziraat idaresince incelenmiş ve burada 1035 buçuk kuruşun ikinci sınıf talebesinden Ahmed Efendi'nin yol masrafı ve eşcarı müsmire fidanlığına memur Nuri Efendi'nin mübayaa ettiği fidan bedeli olmak üzere senet ve mazbata olarak gösterildiği anlaşılmıştır. Halbuki sandık mevcutlarının gözardı edilerek böyle geçici sarfi icap eden meblağların bir hesaba mal edilmesi ve aksi takdirde faillerinin şiddetli olarak sorumlu tutulması nizam hükmü gereği olduğundan ve böyle sandık mevcutlarının karşılanması için ziraat mektepleri ve numune tarlalarında vaktiyle "sarfiyat-ı muvakkate" isimli bir sandık kurulduğundan bundan sonra böyle yolsuz muamele yapılmaması bildirilmiştir³¹⁵.

Mektep ihtiyaçlarını münakasa yoluyla karşılıyordu ve 1.000 kuruşa kadar olan alışverişler bu münakasanın dışında tutuluyordu³¹⁶. Mektep müdüriyeti 1909'da mektep ve çiftliğin çeşitli ihtiyaçlarının bulunduğunu, bunların ayrı ayrı münakasalarının mahzurlu olduğunu belirterek bu muafiyetin sınırının 2.000 kuruşa yükseltilmesini istemişse de bu istek Şûrâ-yı Devlet tarafından reddedilmiştir³¹⁷. Mektepte ilm-i nebatat dersinin teorisiyle beraber uygulamasının da öğretilmesi için dışarıdan getirtilen ve çiftlikte yetiştirilen çeşitli bitkilerin kışın bir camekan altında korunması için mektepte son sistem bir sera inşasına karar verilmiş. Bu iş için şehremanetinden getirtilen mühendis tarafından düzenlenen keşif defterinde bedeli 33.786 kuruş 50 santim olarak belirlendiyse de münakasa sonucu 33.330 kuruşa mösyö Koltı'ye ihale olunmuştur. Bunun çiftliğin hasılatından ödenmesi doğal olduğu halde ihale bedeli 5.000 kuruştan fazla olduğundan Orman Maadin ve Ziraat Nezareti, Sadaret'ten izin istemiştir³¹⁸.

1906'da Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ile Bursa ve Selanik Ziraat Mektepleri yiyecek ödeneğinin yetersizliğinden şikayet etmiştir. Bunu üzerine Orman Maadin ve Ziraat Nezareti, Ziraat Bankası'nın sülûsat temettuatından geçen 1905 senesi sonunda tahakkuk eden fazla ile bu seneden sonraki senelerde tahakkuk edecek olan fazla ile her sene olmak üzere ziraat idaresinin bu seneki bütçesine Halkalı Ziraat Mektebi için 28.800, Bursa ve Selanik Ziraat Ameliyat Mektepleri için de 24.000 kuruşun eklenmesini istemiş ve zaten Ziraat Bankası nizamnamesinin 39. maddesi mucibince

---

³¹⁵ BOA.T.Nr:3044-11.

³¹⁶ BOA.BEO.Nr:3592-269396.

³¹⁷ BOA.ŞD.Nr:543-44.

³¹⁸ BOA.ŞD.Nr:533-45. Bununla birlikte şu sorular aklımıza gelmiyor değil; ihale bedeli 1.000 kuruştan fazla ise mektep müdüriyeti izinsiz münakasa yapamıyordu, 5.000 kuruştan fazla olduğunda da nezaret mi izinsiz münakasa yapamıyordu? Bir de keşifler önceden nezaretin gönderdiği kişiler tarafından yapılıyordu. Bunu mektebin inşaa sürecinde görmüştük. Ancak burada keşif şehremaneti mühendisi tarafından yapılmıştır, bu ne zamandır böyle? Yoksa 1894 depreminin oluşturduğu bir bilinç mi?

bankanın sülûsat temettuatı fazlasının bunun gibi ziraata ait masraflar için tahsis edildiğini belirtmiştir. Sadaret bu isteği kabul etse de Ticaret ve Nafia Nezareti buna itiraz etmiş umûr-ı ziraat tahsisatı olarak Ziraat Bankası'nca yıllık verilmekte olan 2.283.100 kuruşun haricinde para sarfedilmemesi emredildiğinden ve zaten birkaç seneden beri hazine ile Hamidiye Hicaz Demiryolu'na ve başka yerlere külli meblağlar ita edildiğinden bankanın istitaat-ı maliyesi belirtilen tahsisat haricinde para verilmesine müsait olmadığından bahsederek Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'nce talep olunan meblağın tahsisat-ı daime dahilindeki bazı tertiplerden tasarruf edilerek karşılanmasını istemiştir. İşlem de bu doğrultuda yapılmıştır³¹⁹.

Bir öğrencinin yıllık maliyeti hakkında bir fikir vermesi için mektebe ücretli olarak başlayıp on ay olan eğitim süresinin yedi ayında burada kalıp sonra terkeden, öğrencilerden Refet'in masrafları hakkında nezaretin mektepten aldığı 1907 yılına ait ayrıntıları veriyorum: Bir talebenin aylık yiyecek masrafı 105 kuruş olduğuna göre Refet'in kaldığı 7 ay boyunca 735 harcanması gerektiği ama izinli olduğu kaydedildiği 30 gün düşürülürse kalan bedel 700 kuruşu geçmez. Elbise ve kundura bedeli 550 kuruş + yemek parası 700 kuruştur. Diğer talebeler gibi kendisine iç ve dış çamaşır ve kundura verilen Refet için mektepte bulunduğu 7 ay zarfında 1.250 kuruş masraf yapılmış, buna mukabil kendisinden 12.5 lira yani mecdi 19 kuruş hesabıyla 1.234 kuruş 15 para tahsil edilip yalnız 15 kuruş 25 para borcu kalmıştır. Bu da cüziyetine binaen heyet-i fenniye tarafından affedilmiştir³²⁰.

1899'da diploma harcı 54 kuruştur³²¹.

1907'de Halkalı Ziraat ve Mülkiye Baytar mekteplerinin Ziraat Bankası'ndan aldıkları toplam yıllık tahsisat 1.135.000 kuruştur³²². Balkan Savaşları sonucunda Selanik kaybedilince buradaki ziraat mektebinin tahsisatından 82.000 kuruş Halkalı'nın tahsisatına eklenmişti³²³.

1913-1914 sezonunda maaşlar 702.084 kuruş, masraflar 600.250 kuruş olmak üzere mektebin yıllık tahsisatı 1.302.334 kuruştur³²⁴.

³¹⁹ BOA.BEO.Nr:3307-248001, BEO.Nr:3353-251421.

³²⁰ BOA.T.Nr:3047-8. Aslında bir ay izinliyse altı aylık yiyecek masrafı alınmalıydı. Yani 6x105=630 kuruş alınmalıydı. Dolayısıyla müdür İstirati Efendi ya da muhasebeci, öğrencinin 70 kuruşunu gasbetmiş, üstelik onu borçlu çıkarmıştır.

³²¹ BOA.T.Nr:2187/553.

³²² BOA.BEO.Nr:3097-232258.

³²³ BOA.İ.DUİT.Nr:83-21.

³²⁴ *Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî 1329-1330 Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuasıdır*, Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye 1336, s. 89.

26 Ocak 1925'te bir kanun çıkarılarak Ziraat Vekaleti'ne bağlı ziraat mektepleri ve çiftliklerde gelir getiren, süthaneler, tamirhaneler vs. şubelerin daimi masraflarına karşılık bir malî yıl zarfında müessesenin müdürüyle muhasebecinin sorumlulukları altında döner sermaye olmak üzere on bin liradan otuz bin liraya kadar her müesseseye ziraat vekilinin izniyle Ziraat Vekaleti'nin ödeneğinden verilmesi kararlaştırıldı³²⁵.

1927'de mektebin yıllık tahsisatı 66.000 lira idi. Bunun 51.000 lirası masraf geriye kalan 15.000 lirası tasarruf idi. 1928'de tahsisat 66.000, masraf 36.000, tasarruf da 30.000 liraydı. 1929 senesi için öngörülen tahsisat 66.000, masraf 27.000, tasarruf da 39.000 liraydı³²⁶.

2.7 Halkalı Ziraat Mektebi'nde Yaşam

Okulda dersler öğleden önce yapılır, öğleden sonraları öğrenciler tamamıyla tatbikatla meşgul olurlardı³²⁷. Sultanahmet'teki Baytar mektebinde okuyan Şefik Kolaylı, “Bizi sık sık bulaşık hastalıkların tatbikatına Halkalı'ya götürürlerdi. Mekteplerimizin ayr olmasına rağmen en iyi arkadaşlarımız ziraatçilerdi. Zaten tatil günlerimizi Sirkeci'deki Selanik Kahvehanesinde, hep beraber geçirir, tatlı tatlı sohbetler ederdik” diyerek öğrencilerin tatil günlerinde şehre indiğini belirtmektedir³²⁸.

Mektep şehre uzak olduğu için muallimler ve memurlar okula mektebin tahsis etmiş olduğu faytonla gidip geliyorlardı³²⁹. Bir anekdot verecek olursak; kendisi de Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi mezunu olup ilerleyen yıllarda Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi'nde kompozisyon dersleri veren ve dersleri Perşembe günü olan milli şairimiz M. Akif Ersoy mektebe genelde Çarşamba akşamından gelip gecenin ilerleyen saatlerine kadar bahçede çay içip şiir yazmakla vakit geçirip ertesi günü dersine girerdi. Bir hafta Çarşamba gününden gelememiş, sabah arabasında da yer olmadığı için mektebe kadar dokuz buçuk kilometre yürümüştür³³⁰. Mektebin bu uzaklığı her zaman şikayet konusu olmuştur. Hatta M. Akif'in buradaki öğrencileri, milli şairimizin mektebin kitabesinin son beyti olan “Çakirî Muhtar tarihin dedi/ Pek bedi' [güzel] oldu Ziraat Mektebi” ifadesini zaman zaman “Yorgun düşün söyledim tarihini/ Pek ba'îd [uzak] oldu Ziraat

³²⁵ *Ziraat Vekaleti Mecmua'sı*, numero 4, İstanbul 1341, s. 132.

³²⁶ *Düstur*, III. Tertip, c. 8, s. 1079, 1080.

³²⁷ Fahrettin Tosun, “140. Yıldönümünde Türkiye'de Tarım Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Zirai Eğitim ve Öğretiminin Başlamasının 140. Yılı Kutlama Sempozyumu*, s. 6-15, Samsun 1986, s. 10.

³²⁸ Hadiye Tunçer, *age*, s. 45.

³²⁹ BOA.T.Nr:2182/1011.

³³⁰ Hadiye Tunçer, *age*, s.94

Mektebi” şeklinde söylediğini anlatmaktadırlar³³¹. Yine mektebin öğrencilerini dinlersek:

“Halkalı Ziraat Mektebi’nin öğrenim şartları çok zor ve ağırdı. Gelip gitmek meselesi anlatılmaz derecede zor ve çetindi. Yolları alırken, insanın emdiği süt hakikaten burnundan gelirdi. Şair Mehmet Akif ERSOY, “... Pek baid oldu Ziraat Mektebi!” demekte yerden göğe kadar haklı idi. Yolların kahrını çekmek gerçekten zor bir mesele idi. Üstelik havası da çok sertti. Bu sert havası yaramadığı zaman insanı, alıp götürürdü. Yine Mehmet Akif ERSOY’un, bundan mülhem olarak, Hasta, diye yazdığı bir şiir edebiyat dünyasına intikal etmiş vaziyettedir... Ve doğrusunu söylemek lazım gelirse, biz, eski Halkalı talebesinin hafıza ve hatırasında yaşayan olaylar şunlardır: (1) Okulun uzaklığı; (2) Havasının sertliği; (3) Mektepte daima bi kışla havasının esmiş bulunması (bu tabir, eski Ziraat Vekillerinden Nihat İYRİBOZ’a aittir.) (4) Sıtması ve hastalığı; (5) Talebesinin, durmadan dinlenmeden ve çok değerli zamanlarını kaybederek mütemadiyen not yazmak mecburiyetinde kalmalı ve bu notları tamamlamağa çalışmaları. Bütün bunlar; Halkalı’nın en göze batan özellikleri arasında idi”³³².

Mekteple ilgili tek sorun uzak olması değildi. Ayrıca soğuk ve rüzgarlı bir yerde, tepede kurulması da sürekli yakınılan diğer bir husustu. Dönemin terbiye-i bedeniye müfettişi Selim Sırrı (Tarcan) mektebi ziyaretindeki gözlemlerini “ziraat işinde bedeni kuvvet önemli olduğu halde öğrencilere beden eğitimi yaptırılmaması sonucu bir çok öğrenci bu ağırlığa dayanamıyıp hasta olduğundan haftada en az 4 saat beden terbiyesi dersi verilmesi (...) münasiptir” şeklinde yazmaktadır³³³.

Öğrencilerin ağır şekilde hastalanmasına ve bazılarının da mektepten kayıt sildirmelerine örnek bir çok belge vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Mektebin birinci sınıf talebelerinden 389 numaralı Servet efendi mübtela olduğu humma dolayısıyla 1 ay boyunca mektepte tedavi edildiği halde sonuç alınamadığından mektebin doktorunun tavsiyesi ve nezaretin de izniyle 1 ay süreyle ab ve hava değişimi için raporlu olarak memleketine gönderilmiştir³³⁴.

Birinci sınıf talebesinden Ömer Efendi romatizmadan hiç hareket edemeyecek kadar muzdarip olduğu için tedavi amacıyla mektep tabibinden 1 aylık raporla Bursa’ya gitmiştir³³⁵.

³³¹ Ragıp Ziya Mağden, *Ziraî Öğretimde 110 Yıl*, Ankara 1959, s. 23-24.

³³² Ragıp Ziya Mağden, *age*, s. 25.

³³³ BOA.MF.MKT.Nr:1187-25.

³³⁴ BOA.T.Nr:3047-9.

³³⁵ BOA.T.Nr:3047-21.

İkinci sınıf talebesinden Cemal Efendi (?) hastalığına mübtela olmuş 5 ay memleket izni almış ve geçen sene de bir hayli devamsızlığı olduğu için bu hasta halinde okulda kalması kendisi ve diğer öğrenciler için doğru olmadığından kaydı silinip tahsil masrafları aranılmayacaktır³³⁶.

İkinci sınıf talebesinden Sezai Efendi'nin hastalığından dolayı tahsiline devam edemeyeceği mektep tabibi tarafından söylenmiş müdüriyet kaydının silinmesi için nezaretten izin istemiş nezaret 1 ay hava değişimine yollanmasını eğer yine de iyileşmezse o zaman kaydının silinmesini istemiş dönüşte Sezai'nin hastalığının geçmediği hatta bu rumi ayın 17. cumartesi günü hastalığının neticesi olarak kendisinde bazı sinirsel haller zuhur etmiş, kendisinin mektepçe sürekli gözetim altında tutulması mümkün olmadığından dahiliye zabitanın refakatinde Dersaadet'teki velisine gönderilmiş ve bu durumda tahsiline devam edemeyeceği aşikar olduğundan mesarif-i tahsiliyesinin kefiline tazmin ettirilmeksizin kaydı silinmiştir³³⁷.

Bu sene mektebin birinci sınıfına ücretli olarak kaydedilen Mustafa Kemaleddin Efendi vücudunun zaafiyetinden dolayı kendisinin arzusu ve velisinin muvafakıyla mektebi terk etmiş daha sonra mektebe gelerek ücret-i tahsiliyesi olan 25 liradan 12.5 lirasını mektep sandığına vermiş ve şimdiye kadar yalnız 4 ay mektepte bulunduğundan bu kadarının yettiği başka bir masraf tahsil etmeye gerek olmadığı bildirilmiştir³³⁸.

Ziraat bankası idare i merkeziyesi memurin kalemi mukayyed refiki Serficeli Refet bin Vasıf 361 numarayla mektebe kaydolunup bedeni arızasından dolayı 322 senesinde mektebi terk etmiştir³³⁹. Refet 1 Teşrinevvel 321'de kaydolup 19 Mayıs 322'de arızayı bedeniyeden mektebi terk etmiştir³⁴⁰.

322 sene-i tedrisiyesi ibtidasında Bulgaristan Komiserliği tarafından gönderilip mektebe kaydolunan birinci sınıf talebesinden 366 numaralı Cevdet Efendi bedeni zaafiyetinden dolayı mektebe devam edemeyeceğine pederinin müracaatı üzerine mektebi terk etmesi tavsiye olunmuş mumaileyh geçen sene 5-6 dersten sıfıra muadil not alarak sınıfta kalmış ve bu sene de sınıfı geçmesi müşkül bulunup mektepte bulunduğu müddetçe de sıhhati mükemmel olmadığından terkin-i kaydı yapılmıştır³⁴¹.

---

³³⁶ BOA.T.Nr:3047-87.

³³⁷ BOA.T.Nr:3047-96.

³³⁸ BOA.T.Nr:3049-87.

³³⁹ BOA.T.Nr:3050-89.

³⁴⁰ BOA.T.Nr:3050-46.

³⁴¹ BOA.T.Nr:3053.58.

1923-1924 sezonunda doktora 67 kişi müracaat etmiş ve bunların tamamı tedavi olmuştur³⁴².

Mektepte yaşanan bir hastalık vakasının M. Akif'in kalemine yansımaları Mithat Cemal Kuntay şöyle anlatmaktadır:

“Bir akşam yine birlikte giderken Hasta'nın aslını merak ettim, Akif'e sordum.

-Halkalı Ziraat Mektebi'nde, dedi, cenup vilayetlerinden gelmiş bir çocuk vardı: Ahmet... “Hasta” bu Ahmet'ti. Ve Akif Halkalı Ziraat Mektebi'nde Edebiyat hocası iken bu Ahmet, Akif'in talebesindendi; İstanbul'un rutubetli ikliminde verem olmuştu.

Fakat manzumede vaka bu kadar basit değil. Akif Hasta'yı yazarken, hekime:

Bence doktor onu siz bir soyarak dinleyiniz!

Diyor ve ilave ediyor:

Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.

Sâd bir nezle-i sadriye mi illet? Nerde!

Çocuğun hali fenalaştı şu son günlerde.

Bu, tarizdi. “Hasta” şiirini daha ilk dinlediğim zaman ilk mısra'ın bu zehrine dikkat etmiştim. Demek ki hekim “Hasta”yı o zamana kadar soymadan dinlemişti, mesela ceketini ile; kim bilir, belki de mesela kaputiyle!... Yatı mekteplerindeki umumi ve resmi merhametlerin yüzüne karşı bu mısra ne acı sayhaydı. Üçüncü mısra da şu acı hakikat duruyordu: Hekim Verem'i göğüs nezlesi sanmıştı!

Fakat Taşkasap'a giderken Akif bunları bana hiç anlatmıyordu. İçimden: “Galiba bu mısralara bu zehirleri sanat diye sokmuş” dedim. Ve şiirin vakasına merak etmeyi esere hörmetsizlik bilerek kendisine mevzu'u fazla sormadım. Sonra Şefik'den (Kolaylı) öğreniyorum: Sanat sandığım bu zehirler hiç de öyle değilmiş:

Ahmet'in verem olduğuna mektepte inanmıyorlar: “Bir defa verem olduğunu kendisi söylüyor; sonra da çocuk değil mi, üzeniyor!” Ve mektebin hekimleri Ahmet'in vehmini tedavi ediyorlar. Doktorların inanmadığı verem hastalığı Ahmet'i her gün öldürmekte devam ediyor; fakat hekimler musır: Ahmet vehminden zayıflıyor. Vehmin de ilacı olmadığı için “evham getiren” çocuğu “telkin”le iyi etmiye karar veriyorlar. Leblebi unundan haplar yaptırarak Ahmet'e tenbih ediyorlar, her gün bunlardan 4 tane alacak, 15 gün sonra kendisine bir fenalık gelecek, o gün ya kurtulacak, ya ölecek. Hakikaten on beşinci gece fenalaşılıyor; fakat

³⁴² Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, İstanbul 1341, s. 79.

zavallı Ahmet seviniyor, çünkü ölmüyor!Yalnız verem o kadar geç teşhis ediliyor ki Ahmet nihayet ölüyor.

- **Otur oğlum, seni dikkatlice bir dinleyelim.**

Soyun evvelce fakat.

- Siz soyunuz yok halim!

Soydu biçareyi on beş kişi birden, o zaman.

Aldı bir heykel-i üryan-ı sefalet meydan!

Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti

Yoktu, zannımca tabibin coşarak merhameti,

“Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki” diye ;

Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye

Hastanın ancak kemik haline geldikten sonra soyularak bakılması, bu kemik yığınının dinlenecek bir ciheti olmaması –“cihet” kelimesinin buradaki acı güzelliği!- sonra hekimin merhametinin coşması... bütün bu acı istihzalar yukarıda dinlediğim vakanın doğruluğundan alınmış zehirlerdir.

Akif bana iki defa ağladığını söyledi: bir bu çocuğu yazarken; bir de “Süleymaniye Kürsüsünde” inkıraz tasvir ederken³⁴³.

“Hasta”³⁴⁴

“Vaka Halkalı Ziraat Mektebi’nde geçmiştir”

- Bence Doktor, onu siz soyarak dinleyiniz;
Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.
Sade bir nezle-i sadriyyemi illet? Nerde?
Çocuğun hali fenalaştı şu son günlerde,
Ameliyata çıkarken sınıf on gün evvel,
Bu da gelmez mi? Dedim 'Kim dedi, oğlum sana gel?
Nöbet üstünde adam kaçmalı yorgunluktan;
Hadi yavrum, hadi söz dinle de bir parça uzan.'
O zamandan beridir za'fi terakki ediyor;
Görünen: bir daha kalkınması artık pek zor;
Uyku yokmuş; gece hep öksürüyormuş; ateşin
Oluyormuş biraz dindiği

³⁴³ Mithat Cemal (Kuntay), *Mehmed Akif (Hayatı-Seciyesi-Sanatı- Eserleri)*, İstanbul 1939, s.77-79.

³⁴⁴ M. Akif, Ersoy, *Safahat*, İstanbul 1987, s 58-61.

- Ben zaten işin,

Bir ay evvel biliyordum ne vahim olduğunu
Bana ihtara ne hacet, a beyim. Şimdi bunu?
Maamafih yeniden bakalım dikkatle:
Hükmü kat' i verelim, etmeye gelmez acele.
- Çağırın hastayı gelsin.

Kapının perdesini,

Açarak girdi o esnada düzeltip fesini,
Bir uzun boylu çocuk... Lakin o bir levha idi..!
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedi,
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri.
Elmacıklar ki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlarla beraber çıkmış,
Bet-beniz kül gibi olmuş uçarak nur-i şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa yük gibi kesilip boynuna, çökmüş bağı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.
- Otur oğlum seni dikkatlice bir dinleyelim ...
Soyun evvelce, fakat ...

- Siz soyunuz yok halim!

Soydu bîçâreyi üç-beş kişi birden, o zaman
Aldı bir heykeli uryân-i sefalet meydan
Yok bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti:
' Bakmasak hastayı nevmid ederiz belki ' diye;
Çocuğun göğsüne yaklaştım biraz dinlemeye:
-Öksür Oğlum ... Nefes al...Alma nefes...Oldu, giyin;
Bakayım nabzına... A' la... Sana yavrum, kodein
Yazayım, öksürüyorsun, o keser, pek iyidir...
Arsenik hapları al, söylerim eczacı verir.
Hadi git, kendine iyi bak...

- Nasıl ettin doktor?

- Edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor!
Sol taraftan rienin zirvesi tek mil çürümüş;
Hastalık seyr-i tabiisini almış yürümüş.

Devr-i salisteki asarı o mel'un marazın

Var tamamıyla, değil hiçbir eksik arazın.
Bütün a'raz, şehikiyle, zefiriyle...

- Yeter!

Hastanın çehresi meydan ya! İnsanda meğer
Olmasın his denilen şey.. O değil, lakin biz
Bunu 'Tebdil-i hava' der de nasıl göndeririz?
Şurda üç-beş günü var.. Gönderelim yolda ölür....
' Git! ' demek, hem, düşünürsek ne büyük bir züldür!
Hadi göndermeyelim.. Var mı fakat imkanı?
Kime dert anlatırız? Bulsana derdi anlayanı!
- Sözüünüz doğru, Müdür Bey; ne yapıp yapmalı; tek
Bu çocuk gitmelidir. Çünkü eminim, pek pek,
Daha bir hafta yaşar, sonra sirayet de olur;
Böyle bir hastayı gönderse de mektep ma'zur.

- Bir mübassır çağırın.

- Buyrun efendim.

- Bana bak:

Hastanın gitmesi herhalde muvafık olacak.
' Sana tebdil-i hava tavsiye etmiş doktor.
Gezmiş olsan açılırsın..' diye bir fikrini sor.
' İstemem! ' de o fakat dinleme, iknaa çalış;
Kim bilir, belki de biçare çocuk anlamamış?
- Şimdi tebdil-i hava var mı benim istediğim?
Bırakın halime artık beni, rahat öleyim!
Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün
Daha katlansa kıyamet mi kopar? Hem ne için
Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden.
' Öleceksin! ' diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben,
Kimsesiz bir çocuğum nerde gider yer bulurum?
Etmeyin, sonra sokaklarda perişan olurum!
Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;
Kardeşim var, o da lakin bana dikmiş gözünü
Sanki atideki mevhum refahım giderek,
Onu çalkandığı hüsranslar, içinden çekecek!
Kardeşim! kurduğun amali devirmekte ölüm;
Beni göm hurfe-i nisyana, ben artık öldüm!
Hangi bir derdim için ağlıyayım, bilmiyorum.
Döktüğüm yaşları çok görmeyiniz; mağdurum!

O kadar sa'y-i beliğın bu sefalet mi sonu?
Biri evvelce eğer söylemiş olsaydı bunu,
Çalışıp ömrümü çılgınca heba etmezdim,
Ben bu müstakbele mazimi feda etmezdim!
Merhamet bilmeyen insanlara bak, ya Rabbi,
Koğuyorlar beni bir sail-i avere gibi!
- Seni bir kerre koğan yok, bu sözün pek haksız.
' İstemem yollamayın ' dersen eğer, kal, yalnız..
Hastasın..

- Hem Verem'im! Söyle, ne var saklayacak!

- Yok canım, öyle değıl...

- Öyle ya herkes ahmak,

Bırakırlar mı, eğer gitmemiş olsam acaba?
Doğrudur gitmeliyim.. Koşturunuz bir araba.

Son sınıftan iki vicdanlı refikin koluna
Dayanıp çıktı o biçare, sefalet yoluna.
Atarak arkaya bir lembe-i lebriz-i elem,
Onu teb'id edecek paytona yaklaştı ' Verem'!
Tuttu bindirdi çocuklar sararak her yerini,
Öptüler girye-i matem dökerek gözlerini;
- Çekiver doğruca istasyona...

- Yok, yok, beni ta,

Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki; guraba,
- Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada -
Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!"

M. Akif ERSOY

3 . BÖLÜM: HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ'NİN ve MENSUPLARININ FAALİYETLERİ

3.1 Bilimsel Faaliyetler

3.1.1 Konferans ve Kongreler

1. *Uluslar arası Fitopatoloji ve Entomoloji Kongresi (Tetkik-i emrâz-ı nebâtât ve bahsü'l-haşerât) (Hollanda 1923):*

24-27 Haziran 1923 tarihleri arasında Hollanda'da düzenlenecek olan kongreye Halkalı Ziraat Mektebi Fitopatoloji ve Entomoloji mütehasısları Ali Rıza ve Süreyya Beyler katılmışlardır. Bu heyet Hollanda'nın değişik eyaletlerinde bulunan ziraat ve bahçeciliğe ait kurumlarla tecrübe tarlalarını da ziyaret etmekle görevlendirilmiştir³⁴⁵.

2. Mektep muallimi ve Ziraat Müsteşarı Süreyya Bey Roma'da düzenlenecek haşerat kongresine gitmiştir³⁴⁶. *Uluslar arası Emraz-ı Nebatiye ve Haşerât Kongresi (Roma 1924)* adını taşıyan bu kongre 20 Ekim 1924 tarihinde Uluslararası Ziraat Müessesesi Başkanlığı tarafından Roma'da düzenlenmiştir. Süreyya Bey bu toplantının ardından İspanya'da düzenlenen Zeytin ve Zeytinyağcılık kongresine katılmış, ayrıca Avrupa'dan getirilecek olan zirai alet ve edevatın yerinde incelemesini yapıp teslim almıştır³⁴⁷.

3. *Uluslararası Çekirge Konferansı (Şam 1925)*

1925 yılı Güz'ünde Şam'da düzenlenen konferansa Halkalı Ziraat Mektebi profesörlerinden Aziz Bey ile Urfa yöresi çekirge mücadele müfettişi Talat Bey katılmıştır³⁴⁸.

4. *Uluslar arası Çekirge Konferansı (Şam 1926)*

1926 yılı Mayıs'ında Mısır, Filistin, Ürdün, Irak, Suriye ve Türkiye'nin katılımıyla Şam'da düzenlenen konferansta *uluslar arası çekirge istihbarat müessesesi* kurulması kararlaştırılmış, bu kurumla ilgili uzlaşma metni ve

---

³⁴⁵ Mehmet Temel, Hayrunnisa Baş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzlenen Bitki ve Orman Sağlığını Koruma Politikası", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2008, Sayı 20, s. 168.

³⁴⁶ Tarla ve Bağçe, Sayı 8, 1 Teşrinievvel 1340.

³⁴⁷ Mehmet Temel, Hayrunnisa Baş, aynı yer.

³⁴⁸ Mehmet Temel, Hayrunnisa Baş, agm, s. 169.

nizamnamenin onaylanması kabul edilmiştir. Konferansa Türkiye’den Halkalı Ziraat Mektebi profesörlerinden Aziz Bey ile Ziraat Bakanlığı Zirai Müesseseler Müdürü İbrahim Tevfik Bey katılmışlardır³⁴⁹.

5. Haşerat muallimi Süreyya Bey tarafından 9 Mart 1916’da Şehzadebaşı’nda Darülfünun konferans salonunda ülkenin bazı yerlerinde görülen istilacı çekirgeler hakkında bir konferans verilmesi istenmiştir³⁵⁰.
6. Ülkedeki tâlî ziraat mekteplerinin ihtiyacı karşılayıp kendilerinden beklenen faydaları sağlaması için ziraat vekaletinin kararıyla bunlar hakkında 9-25 Temmuz 1340 tarihleri arasında Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’inde bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongreye Ziraat Vekaleti müsteşarı Süreyya, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Rektörü Esad Muhlis, Edirne Ziraat Mektebi müdürü Reşad, İzmir Ziraat Mektebi müdürü Abidin, Adana Ziraat Mektebi müdürü Rıza, Ankara Ziraat Mektebi müdürü Hasan Muhsin, Beykoz Ziraat Mektebi müdürü Refet, Bursa Ziraat Mektebi müdürü Muhiddin, Kastamonu Ziraat Mektebi müdürü Ali Kemal, Keşut Ziraat Mektebi müdürü Hüseyin Avni Bey, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi müderrislerinden kimyager Nureddin (Münşi), Tevfik Âli, Ali Rıza, Ahmed Hamdi, Cevad Rüştü, Necati, Ahmed Tevfik, Şükrü Beyler, Orman Mekteb-i Âlisi müderrislerinden kimyager Nakiddin (Berkmen), ziraat mühendisi Abdurrahman, Beykoz Mektebi muallimlerinden Kadri, makine mütehasıslarından Şoför Mektebi müdürü Mehmed Ali, Ziraat Bankası alât-ı ziraiye mütehasısı Sükuti Beyler katılmıştır. Bu kongrede her ziraat mektebinin coğrafi koşullarına göre o mektepte hangi zirai derslere ağırlık verileceği, derslerin içerikleri, ders kitaplarının hazırlanması, gereken mekteplerde gerekli derslere ait kurslar düzenlenmesi, ziraat makinist mektepleriyle harir darüttalimlerinin teşkilatları, dersleri, nerelere açılacağı kararlaştırılıp bir mazbata halinde Ziraat Vekaletine sunulmuştur³⁵¹.

---

³⁴⁹ Mehmet Temel, Hayrunnisa Baş, aynı yer.

³⁵⁰ BOA.MF.MKT.Nr:1214-67.

³⁵¹ *Yeni Çiftçilik*, 1 Temmuz 1340.

3.1.2 Zirai Mücadeleler ve Hizmetler

Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olan Adalar'daki ormalarda 1899'dan itibaren mektebin öğrencileri ve muallimler iki ay kalarak böceklerle mücadele etmişler ve bu sayede bu çam ormanları korunabilmişlerdir. Ancak bu ormanların idaresi vakıflara geçtikten sonra gereği gibi korunamamıştır³⁵².

Orman Fenni muallimi Ali Rıza Bey Mentеше sancağı dahilindeki Eskire Çiftliği ormanlarının haritasını düzenlemek ve diğer bilimsel uygulamaları yapmak için buraya gönderilmişti³⁵³. Ayrıca Ali Rıza Bey "Vilayât-ı Selâse'deki ormanların muhafaza-i ma'muriyeti ile menâfi-i hazineye muvafık bir surette idare ve imali için" alınacak tedbirleri Maliye Komisyonu'na beyan etmek amacıyla buralara gitmiştir³⁵⁴.

Müdür-i sani İsmail Rıfki Efendi Rumeli'den gelen muhacirler için Anadolu'yu gezip buradaki boş arazileri tespit eden Anadolu Arazi-yi Hâliye Taharrî Komisyonu'nda çalıştı³⁵⁵.

Mektep mallimlerinden Ali Rıza ve Mehmed Süreyya Beyler Bursa eşcâr-ı müsmire bahçelerinde görülen haşerat ve emraza dair rapor hazırlamış ve bu rapor *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*'nda yayınlanmıştır³⁵⁶.

Edirne vilayetindeki harmanların bir an önce kaldırılıp telef olmaması için Müdafa-yı Milliye Cemiyeti ve Edirne valisi Dahiliye Nezareti'nden acil harman makinesi istemiş İstanbul'da harman makinesi olmadığından ve mektebin harman makinesinin işi bitmiş olduğundan mektebin ameliyat muallimi Rahmi Bey bu makinenin kullanıcısı olarak Uzunköprü'ye gitmiştir³⁵⁷.

Avrupa'dan getirtilen zirai aletler önce Halkalı'da denenip buradan alınan raporlara göre kullanışlı oldukları görüldüklerinde diğer kurumlara da alınıyordu. Örenğin, 1894 tarihli bir belgeye göre Avrupa'dan getirtilen meyve kurutma makinesi burada tecrübe edilip başarı sağlandığından diğer mektep ve numune tarlalarına da bu aletten getirtilmek istenmiştir³⁵⁸.

³⁵² Mehmet Temel, Hayrunnisa Baş, agm, s. 173.

³⁵³ BOA.İ.OM.Nr:9-1321 M 1.

³⁵⁴ BOA.BEO.Nr:3099-232394.

³⁵⁵ BOA.DH.MKT.Nr:2081-10.

³⁵⁶ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, 7. sene, aded 70-75, s. 20-23.

³⁵⁷ BOA.DH.İD.Nr:99-31; BOA.DH.İD.Nr:168-7; BOA.DH.UMVM.Nr:76-41.

³⁵⁸ BOA.Y.PRK.OMZ.Nr:1-86.

Bakteriyolojihane müdürü Dr. Nikola tarafından evvelce mikrobu keşfolunan veba-i bakteri illetinden dolayı hayvanların telef olmasını önlemek için serum ile telkih usulu geliştirilmiş ve bu usulden olumlu netice alınmıştır. Bu usulun ülkenin her tarafında yaygınlaştırılması için gereken serumun Halkalı Ziraat Mektebi'nde ve Dr. Nikola'nın gözetimi altında hazırlanması ve gerekli paranın zabıta-i sıhhiye-i hayvaniye varidatından karşılanması kararlaştırılmıştır³⁵⁹.

İzmit civarından Maltepe'ye gönderilen kasaplık kara sığırlardan buradaki ve Halkalı Ziraat Mektebi çiftliğindeki hayvanlara şap hastalığı bulaşmış, gerekli fennî tedbirler mektepçe ve Maltepe'deki *heyet-i sıhhiye-i baytariyece* alınmıştır³⁶⁰.

Mülkiye Baytar Mektebi son sınıf öğrencileri şarbon aşısının nasıl hazırlandığını görmek için yılda bir gün Halkalı Ziraat Mektebi'ne geliyorlardı³⁶¹.

Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi elindeki hastalıklı bitki ve haşereleri tetkik ve teşhis edilmesi için Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Emrâz-ı Nebatât ve Haşerât Laboratuarlarına gönderiyordu. Bu nakliye esnasında numuneler zarar görmesin diye muallimler ilgili görevlilere taşımının nasıl yapılması gerektiğini anlatan pusulalar yolluyorlardı³⁶².

Bursa'da Keşiş Dağı (Uludağ) eteklerinde yetişen bir bitki Bursa çayı, yerli çay adıyla piyasaya yayılmış bu durum üzerine Maarif Nezareti Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bir yazı yollayarak bu bitkinin araştırılmasını ve incelenmesini istemiştir. Bu bitkinin Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi laboratuarlarında incelenmesi sonucu aşağıdaki "kimyevi tahlil raporu" yazılmıştır:

"Karışım ortalaması Yüzde

Rutubet 10,40

Yağ 0,60

Öz maddeler 27,82

Tanen (?) 9,32

Remad 9,00

"tein" kafein bulunmadığı

---

³⁵⁹ BOA.BEO.Nr:1176-88157.

³⁶⁰ BOA.DH.MKT.Nr:929-22.

³⁶¹ BOA.T.Nr:3044-54, BOA.T.Nr:3047-110.

³⁶² BOA.T.Nr:535-78.

Reçine, mum, klorofil 1,16

Tahlil sonucu:

Yapılan tahliller neticesinde “ayı üzümü” (*vaccinum arctostaphylos*) bitkisi olduğu nebatat laboratuvarınca da belirlenen ve yukarıda karışımı verilen ve *Bursa Çayı* adıyla piyasada satılan bitkinin katıyken çay olmadığı ve terkiğinde “tein”, genel adıyla “kafein” uyarıcı maddesinin bulunmadığı arzedilmiştir. Binaenaleyh *Anadolu otu* namıyla piyasada satışı yapılabilir ve hatta bu takdirde ormanlardan dahi münasip bir hasılat vergisi alınabilir. Ancak “çay” kelimesini kullanmak suretiyle satışına müsaade etmek ticaret kanunlarına uymaz. Çay tahlillerimizde bunun gibi bitki yapraklarının hakiki çaylarda bulunmasına laboratuvar tahlilleri sonucunda rastlanılırsa müsadere etmek lazım gelir ve bunu yapanların da sahtekarlık ceza kanunnamesi mucibince cezalandırılmaları gerekir. Sağlığın korunması açısından ise bitkinin karışımında zararlı bir maddeye rastlanılmamışsa da faydalı bir maddeye de rastlanılmamıştır. Bunun yerine ıhlamur, adaçayı vb. bitkilerin kullanımının teşvik edilmesi gerekir”³⁶³.

Mezunlardan Mecit Mağmumi'nin ziraat mühendisi ünvanıyla Galata'da zirai makine mağazası görmekteyiz³⁶⁴.

Ayrıca mektebin, Almanya'da kimya alanında doktora yapmış kimya muallimi M. Arif Bey'in *Resimli Ziraat Gazetesi*'ne vermiş olduğu şu ilan da dönemin memur bilimadamlarının herkese açık, halka da hizmet veren özel laboratuvar açabildiğine güzel bir örnektir.

“İlan: Memâlik-i şahanenin her noktasından idarehanemize her nevi toprak, maden, maden suyu, her nevi tabî ve sun'î meşrubat ve saire numuneleri gönderildiği halde kemal dikkat ve sıhhatle tahlil edilir. Bu hizmet-i mühimme Almanya darülfünûnlarından ikmâl-i tahsil ve ihrâz-ı şehadetname etmiş olan ve eylevm Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ile Mekteb-i Sanayi-i Şahane'de kimya muallimi bulunan kimyager-i meşhur Arif Bey tarafından deruhte edilmiş olduğundan ashâb-ı müraca'atın tahlilat-ı vâkıadan tamamıyla emin ve memnun olacakları şüphesizdir”³⁶⁵.

³⁶³ BOA.MF.MKT.Nr:1229-58. Bu konuda mektebin botanik muallimi Ali Rıza Bey ile kimya muallimi Nureddin Bey'in *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*'nın 2. sayısında makalesi vardır (bkz. *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, sayı 2, İstanbul 1333, s. 113-118).

³⁶⁴ Yeni Çiftçilik, 1 Temmuz 1340.

³⁶⁵ *Resimli Ziraat Gazetesi*, 20 Teşrinievvel 1321.

Mektebin mezunlarından olup daha sonra mektepte hocalık yapacak olan M. Süreyya Bey yüksek ziraat tahsili için mezuniyetten sonra II.Meşrutiyet döneminde Fransa'ya gönderilmiştir. Süreyya Bey 6 Mart 1912'de Paris'ten *Yeni Fikir* mecmuasına yolladığı yazısında Fransa'daki adresini vererek ülkedeki çiftçilerden isimlendirilmeleri için böcekleri tahta kutuya koyup Fransa'daki "M. Syreya, Station entomologique, 16 Rue Claude Bernard, Paris" adresine yollamalarını istemiştir³⁶⁶.

Ziraat bilgini ve bilgisi kıtlığı yaşandığı bu dönemde yazdıkları eserlerle modern ziraat bilimini ülkeye sokup yaymaya çalışan muallimler taltif ediliyorlardı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bir çok örneği bulunan, muallimlerin yazdıkları eserlerden dolayı ödüllendirilmesine bir örnek mektebin ameliyat muallimi Agop Zakaryan Efendi'nin *Çiftlik İdaresi* adıyla telif ettiği kitaptan dolayı dördüncü rütbeden Mecidî Nişanı almasıdır³⁶⁷.

1922'nin Kasım'ının başlarında mektepte yapılmasına başlanan traktörler müsabakası esnasında son sınıf öğrencisi Asım Efendi'nin kullanmakta olduğu traktör devrilmiş Asım Efendi de traktörün altında ezilerek ölmüştür. Bu elîm kaza neticesinde müsabaka neticelendirilememiştir³⁶⁸.

3.1.3 Bilimsel Geziler

Öğrenciler araştırma amaçlı Trakya'ya gezmişlerdir³⁶⁹.

Müderislerden Nureddin ve Hamdi Beyler üzümün kurutulmasını araştırmak için İzmir'e gitmişlerdir³⁷⁰.

Sütçülük muallimi Mehmed Ali Bey, ülkede imal edilen en yaygın peynir çeşitlerinin üretimini yerinde görüp eksik yönlerini ıslah ederek nefasetlerini artıracak esbab-ı fenniyeyi yazıp araştırmak için peynircilik konusunda önemi olan Çorlu, Bergama, İzmit ve Yanya'ya gitmiştir³⁷¹.

---

³⁶⁶ *Yeni Fikir*, 15 Mart 1329.

³⁶⁷ BOA.İ.TAL.Nr:17-1310 N 001.

³⁶⁸ *Yeni Ziraat Gazetesi*, 1 Kanunuevvel 1338.

³⁶⁹ *Tarla ve Bağçe*, 1 Mayıs 1341.

³⁷⁰ Aynı yer.

³⁷¹ BOA.T.439/7 Temmuz 327.

Mektebin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ormancılık tatbikatı için Beykoz ve Alemdağı'na, dönüşlerinde de bağcılık tatbikatı için Erenköy'e gitmişlerdir. Bu geziler mektebe 1905'te 14.500 kuruşa, 1907'de de 10.000 kuruşa mal olmuştur³⁷².

Mektebin Islah-ı Büzûr ve Tecârib-i Ziraiye Darülmesâisi memurlarından Alman Kostlan Anadolu'da Ankara, Konya, Hüdavendigâr, Denizli, Aydın ve Eskişehir'de zirâî incelemelerde bulunmuştur³⁷³.

Ameliyat muallimi Nesib Bey Rumeli Umum Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın teftiş heyetindeydi ve Selanik, Manastır ve Kosova'nın zirai durumunu raporluyordu.

Ulûm-ı iktisadiye muallimi Mehmed Ali Bey Osmanlı yurdundaki zirai ürünleri ve sinai mamülleri tanıtmak için kurulacak ziraat müzesini oluşturmakla görevliydi ve bunun için Peşte ve Sofya ziraat müzelerini ziyaret etmişti³⁷⁴.

Mezunlardan Tahsin Coşkan 1932'de Sovyetlere bilimsel tarım gezisi yapmış ve rapor tutmuştur³⁷⁵.

3.2 “Basın Faaliyetleri”

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası: 1917, 1918 yıllarında üç aylık, toplam yedi sayı çıkan ve 5 kuruşa satılan mecmua, genellikle Halkalı Ziraat Mektebi'nde görevli muallimlerin yazdığı dili ağır bilimsel makalelerden oluşmaktaydı. Bu yönüyle piyasadaki zirâî gazete ve mecmualardan ayrılıyordu. Bu makalelerde muallimler bazen kendi uzmanlık alanlarında teorik bilgiler bazen de saha araştırmaları hakkında karşılaştıkları durumlar ve yaptıkları zirâî mücadeleler hakkında pratik bilgiler vermiştir. Derginin ilk sayısında verilenlere göre bu derginin yayınlanma amaçları şunlardı:

³⁷² BOA.T.Nr:3044-56; BOA.T.Nr:3047-23.

³⁷³ BOA.DH.EUM.5.ŞB.Nr:43-41. Kostlan'a bu gezi için izin verildikten sonra Enver Paşa tarafından buraların mülki amirlerine şifreli bir telgraf yollanarak Kostlan'ın hareketlerinin takip edilmesi ve şüpheli bir durumu olup olmadığının bildirilmesi istenmiş (BOA.DH.ŞFR.Nr:79-173.) Ankara Vilayeti'nden gelen cevabî yazıda da durumunun takip edildiği ve şüpheli bir hareketinin olmadığı bildirilmiştir (BOA.DH.ŞFR.NR:564-22).

³⁷⁴ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, 31 Mayıs 1332.

³⁷⁵ Seyfi Yıldırım, “Atatürk Döneminde Sovyet Tarımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İşbirliği (1925-1932)”, *Bilgi*, sayı 57, Bahar 2011, s. 228.

* Basın faaliyetleri kısmında mektebin kendi çıkardığı ve muallimlerinin makalelerinin yayınlandığı dergi ile mensuplarının görev aldığı gazete ve dergiler kısaca ele alınacaktır. Muallim veya öğrencilerin makalelerinin bulunduğu gazete ve dergileri incelemek tezin zamanını aşacaktır. Mektebin mensuplarının kitap ve makaleleri 3. Bölümde verilmiştir.

- 1- Mektebe bağı numune çiftliğindeki tecrübe (deney) tarlalarında yapılan deneyler ile bunlardan alınacak sonuçlar hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermek.
- 2- Mektepte bulunan emraz-ı nebatîye, haşerat ve kimya laboratuvarlarına ülkenin her tarafından gönderilen ve mevcut tohum muayenehanesine gönderilecek olan numunelerle hastalıklı parçalara ait araştırma ve incelemenin ve bunların sonuçlarınınve tohum ıslahı usüllerinin açıklanması.
- 3- Son model zirai alet ve edevatın ülkede ne kadar yaygınlaşabildiğinden ve bu yenilikten nasıl fayda sağlandığının araştırılması.
- 4- Evcil hayvanların özellikleri ve bunların hayvancılık açısından ıslahı için yapılması gereken deneylere ait bilgi ve gözlemlerin belirtilmesi.
- 5- Ziraatın muhtelif şubeleriyle sanayi-i ziraiye dair yapılan çeşitli uygulama ve deneylerin sonuçlarının açıklanması.
- 6- Hava gözlemlerinin aylık ortalaması cetvelleriyle yıllık meteorolojik durumlarının yayınlanması.
- 7- Yukarıda zikrolunan çeşitli deney ve uygulamaların sonuçlarını ülkenin ilgili sorunlarıyla aktarılması³⁷⁶.

Ayrıca bu mecmuanın 2, 3, 4, 5 ve 7. sayılarında hava gözlemleri raporları vardır.

Osmanlı eğitim ve bilgi üretim sisteminin öğelerinden biri olan bilim ve meslek dernekleri II.Meşrutîyet döneminde sayıca artış göstermişlerdir. II. Meşrutîyetin getirdiği siyasi hava içinde hızla çok sayıda meslek derneği kurulmuştur. 1908'de kurulan "Osmanlı Ziraat Cemiyeti" (yayın organı, *Çiftçi-Dış kapakta Resimli Çiftçi*), 1909'da kurulan "Osmanlı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mezunîn Cemiyeti" (yayın organı *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*) bu derneklerdendir³⁷⁷.

Osmanlı Ziraat Cemiyeti ve Çiftçi: Bu cemiyetin üyelerine baktığımızda mekteple bağlantısını rahatlıkla görürüz. Bu listede İstirati Efendi ve Vahan Efendi gibi

---

³⁷⁶ HZMAM, S. 1, Nisan 1333, s. 1.

³⁷⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 100.

bazı kişilerin bürokratik makamları bu kişilerin uzun yıllar mektepte görev yaptığı gerçeğini unutturmamalıdır*.

“Cemiyet-i Ziraiye Heyet-i İdare Azaları

İstirati Efendi: Ziraat Heyet-i Fenniyesi reisi

Bekyan Efendi: Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden

Cemil Bey: Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından

Hüseyin Kazım Bey: Cemiyet-i Ziraiyye reis-i sanisi

Hasib Bey: Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından

Hilmi Bey: Ziraat müfettişlerinden

Reşid Bey: Cemiyet-i Ziraiye reis-i sanisi

Rıfkı Bey: Halkalı Ziraat Mektebi müdürü

Faik Bey: Ziraat Heyet-i Fenniyesi memuru

Lebib Bey: Ziraat Nezareti heyet-i idare azasından

Mecid Bey: mütehassısın-i ziraiyeden

Vahan Efendi: Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından”³⁷⁸.

Çiftçi gazetesine gelince; bu gazetenin sahibi olup mektebin muallimlerinden, mektepte müdürlük de yapmış olan Ahmed Muhtar Efendi bu gazeteyi çıkarmak için Zabtiye Nezareti’ne yazdığı dilekçede *Çiftçi*’nin adında haftada iki defa olmak üzere siyasî, iktisadî ve ziraî resimli ve Türkçe olacağını belirtmiştir³⁷⁹. Gazete ilk sayısında “İlk Söz” başlığı altında verdiği ifadelerde içeriğinin bazı kısımlarının bilimsel olmakla beraber herkesin, köylülerin bile alayabileceği tarzda olacağını belirtmektedir. Yine burada “Osmanlı Ziraat Cemiyeti’nin vasıta-i neşr-i efkârı olması gazetenin mesleğindeki ciddiyete kati bir delildir” diyerek de bir anlamda işin erbabını referans göstermektedir. Ayrıca II.Meşrutiyetin havasının etkisiyle, çok önceleri ziraat tahsili için Avrupa’ya gönderilen meşhur İttihatçı Ahmed Rıza’yı mesleğin piri ve gazetenin gerçek sahibi saymaktadır. Yine aynı yerde verdiği “muavin-i tahririye”si bu mecmuanın mekteple ilişkisini ortaya koymaktadır:

İsmail Müştak Bey: Meclis-i Âyân baş katibi

Cavid Bey: Selanik mebus-ı muhteremi

* İstirati Efendi Baytar Mektebi Halkalı’dan ayrıldıktan sonra(1893) mektebin müdürlüğünü bırakan Mehmed Ali Bey’den kısa bir süre sonra bu göreve gelmiş ve bu görevini Devr-i Hamidî’nin sonlarına kadar sürdürmüştür.

³⁷⁸ *Çiftçi*, 30 Mart 1325.

³⁷⁹ BOA.ZB.Nr:24-46.

Hamdi Efendi: Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden
Allahverdi Efendi: Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden
Hüdaverdi Efendi: Vanhot Bahçıvan Mektebi mezunlarından, Halkalı'da muallim
Salih Ramet Bey: mütehasısîn-i ziraiyeden
Refik Bey: Bakteriyolojihane-i Baytari müdürü
Arif Bey: Maden Nezareti kimyageri, Halkalı muallimlerinden
Kalfayan Efendi: Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden
Muhtar Kadri Efendi: Mekteb-i Mülkiye mezunlarından
Hrant Efendi: Halkalı Ziraat Mektebi muallimlerinden³⁸⁰.

Çiftçi gazetesi 1909-1928 yılları arasında 54 sayı olarak yayımlanmıştır³⁸¹.

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi: Her hafta Pazar günleri neşrolunurdu. “Fenni ve ikisadi musavver mecmuadır”. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Halkalı'nın 1902 mezunlarından Salih Zeki Ekinci'dir. 1909 dan itibaren Ziraat Nezareti tarafından yıllık tahsisat bağlanmış ve yayın hayatı “hükümetçe tahd altına aldırılmıştır”. Yayın hayatına İzmir'de başladı. Üçüncü yılından itibaren İstanbul'a taşındı. Bundan sonra “Osmanlı Ziraat Mekteb-i Alisi Mezunîn Cemiyeti” tarafından yayınlandı. Salih Zeki I. Dünya Savaşı çıkınca İzmir'e döndüyse de Cumhuriyet'ten sonra tekrar İstanbul'a döndü. Cumhuriyet'ten sonra adı *Ziraat ve Ticaret Gazetesi* olarak değiştirilmiştir³⁸².

“Dönemin Maliye Nazırı “Cavid Bey'in liberal dış ticaret politikasına karşı muhalefet *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* saflarından yükselmişti... Gazete çökmeye yüz tutmuş Osmanlı sanayisinin hükümetin himayesine muhtaç olduğunu ve tarımın da gelişmesi için bazı ürünlerin gümrük duvarlarıyla korunması gerektiğini savunuyordu”³⁸³.

Mülkiye Baytar Mektebi mezunu olup Halkalı'daki baytar derslerine katılan ve ziraat öğrencilerinin yakın arkadaşı olan Şefi Kolaylı “O yıllarda memlekette yapacağımız her yenilikte bizi, o zamanlar intişar eden *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* sahibi Salih Zeki Bey desteklerdi” demektedir³⁸⁴. Gazetenin yazarlarına baktığımızda büyük çoğunluğunun Halkalı mezunları ve Halkalı muallimleri olduğunu görmekteyiz. Bu da Halkalı Ziraat Mektebi'nden yetişen geç bilimadamlarının ne kadar yenilikçi ve bilim ve hizmet aşkına sahip olduklarını göstermektedir. Mektep ziraî bilinçlenme adına halka karşı üzerine düşeni basın aracılığıyla da yapmaktaydı.

³⁸⁰ *Çiftçi*, 30 Mart 1325.

³⁸¹ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, c. 1, Ankara 2000, s. 225.

³⁸² Hasan Duman, *age*, c. 2, s. 665.

³⁸³ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara 1982, s. 110.

³⁸⁴ Hadiye Tunçer, *age*, s. 46.

Resimli Ziraat Gazetesi: 1905'te mektebin muallimlerinden Kalfayan Efendi ile Kitapçı Karabet Efendi tarafından kurulmuştur. Her hafta Perşembe günleri yayınlanmaktaydı. “Bu gazete o zamana kadar hiç görülmemiş renkli planşları, levhaları ihtiva eden süslü nüshaları ile ziraat neşriyatında denilebilir ki ilk yeniliği gösteriyordu. Fakat ki bu yenilik te çok sürmemiş ancak bir sene kadar devam etmiştir”³⁸⁵.

Tarla ve Bağçe: Aylık ziraat gazetesi. İmtiyaz sahibi Halkalı mezunlarından Mehmet Rafet (Dikerman), Müdür-i mesûl mektebin muallimlerinden Cevad Rüştü'dür. Aşağıda gelecek olan ve Cevat Rüştü'nün içinde bulunduğu bütün gazeteler gibi bu gazetede de mekteple ilgili yoğun haber ve makaleler vardır. Günümüzde 1924, 1925 arası sayıları mevcuttur³⁸⁶. Bu gazete cumhuriyet idaresinin ilk gazetesi olduğunu yazmaktadır³⁸⁷.

Yeni Ziraat Gazetesi: Ziraat cemiyeti tarafından aylık olarak yayımlanan zirai mecmuadır. İmtiyaz sahibi Cevad Rüştü, sorumlu müdür Ahmet Tevfik'tir (Göymen). 1336-1340 arasında ve 50 sayı olarak yayımlanmıştır. 51. Sayıdan itibaren *Yeni Çiftçilik* adını almıştır³⁸⁸.

Yeni Çiftçilik: Ziraat Cemiyeti tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve Sorumlu müdür Ahmet Tevfik'ti. 1336-1926 Arasında yayımlanmıştır. İlk 50 sayısı *Yeni Ziraat Gazetesi* adıyla çıkmıştır. 51. Sayıdan itibaren yeni ve eskinin devamı olan numaralar birlikte verilmiştir³⁸⁹.

Bağçevan: İstanbul'da ve ayda bir çıkan resimli ziraat gazetesidir. İmtiyaz sahibi ve başyazarı mektebin 1910 mezunlarından Lütfi Arif (Kenber), sorumlu müdür Cevad Rüştü'dür. 1918, 1919 yıllarında çıkmıştır³⁹⁰.

Ziraat Hayatı: Cevad Rüşdi ve Lütfi Arif tarafından resimli ve onbeş günlük olarak 1919'da İstanbul'da yayımlandı. Sorumlu müdür Aşki Naili idi³⁹¹.

³⁸⁵ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. Ekler XII; Hasan Duman, *age*, s. 702.

³⁸⁶ Hasan Duman, *age*, s. 814.

³⁸⁷ *Tarla ve Bağçe*, nr: 1, 1 Mart 1340.

³⁸⁸ Hasan Duman, *age*, s. 953.

³⁸⁹ Hasan Duman, *age*, s. 929.

³⁹⁰ Hasan Duman, *age*, c. 1, s 169.

³⁹¹ Hasan Duman, *age*, c. 2, s. 969.

Son Telgraf: İstanbulda öğleden sonra çıkan resimli günlük gazete. Sorumlu müdür mektebin 1924 mezunlarından ileride Yüksek Zirat Enstitüsü'nde profesör olacak olan Kerim Ömer (Çağlar) ve Lütfi dir³⁹².

Şebâb: Edebi, içtimai, felsefi haftalık mecmua. Kurucuları Ali Nejad ve mektebin İsmail Fâik'tir (1894'te son sınıf öğrencisi olan İsmail Faik olma ihtimali vardır³⁹³). Sorumlu müdür Selahaddin Enis Atabeyoğludur. 1336-1337 arasında 24 sayısı mevcuttur³⁹⁴.

İnsaniyet: Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayımıdır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdür İsmail Faik'tir (Şebâb mecmuasını çıkararak İsmail Faik)³⁹⁵.

Dönüm: Cumhuriyet döneminde sonradan bakanlık da yapacak olan mezunlardan Şevket Raşit Hatipoğlu ile yine mezunlardan ileride Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde profesör olacak olan Sait Tahsin Tekeli tarafından çıkarılmıştır. Daha çok ziraatin fikir hareketlerini içermekteydi³⁹⁶. “1932 yılında nasıl *Kadro* dergisi Cumhuriyetin siyasal ideolojisini formüle etmek amacıyla yayınlandıysa, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun öncülüğünde bir başka kadro da tarımsal politikayı yönlendirmek amacıyla *Dönüm* dergisini yayınlıyordu”³⁹⁷.

Hetav-ı Kürd: Müdür-i mesul: Baban Abdülaziz. Aylık resimli. 11 Teşrinievvel 1329- 20 Haziran 1330 arasında 10 sayı olarak çıkmıştır³⁹⁸.

Ruj-i (Roj) Kürd: İmtiyaz sahibi ve mesul müdür Abdülkerim'dir. İlk sayısı 6 Haziran 1329 tarihlidir. Türkçe ve Kürtçedir³⁹⁹.

Aşağıda Halkalı Ziraat Mektebi'nde Siyasi Faaliyetler başlığı altında görülecek olan Kürt Talebe Hevi Cemiyeti'ni kuran öğrenciler sadece cemiyet kurmakla kalmadılar; neredeyse cemiyetin resmi yayın organı olan Roji Kürd, Hetawi Kürd (Roji Kürd hükümetçe kapatıldıktan sonra onun yerine çıkarıldı) gibi dergiler çıkararak Kürt

³⁹² Hasan Duman, *age*, s. 760.

³⁹³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İstanbul 2006, c. 1, s. 628.

³⁹⁴ Hasan Duman, *age*, c. 2, s. 776.

³⁹⁵ Hasan Duman, *age*, c. 1, s. 422.

³⁹⁶ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. Ekler XIV.

³⁹⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları)”, (der.) Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 39.

³⁹⁸ Hasan Duman, *age*, s. 375.

³⁹⁹ Hasan Duman, *age*, c. 2, s. 707.

diline resmi bir yapı kazandırıp bir Kürt aydınlanmasını gerçekleştirmek için çabaladılar⁴⁰⁰.

3.3 Halkalı Ziraat Mektebi'nde Siyasi Faaliyetler

Kürtçülük:

Mektepte Kürtçülük yapan öğrenciler hem yasadışı olaylara karışmış hem dernek kurmuş hem de gazete, dergi çıkararak aktif bir şekilde çalışmış ve yoğun bir kamuoyu oluşturma faaliyetlerine girişmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki araştırmalarımın sonucunda mektepteki kürtçülük faaliyetlerine ilişkin iki belgeye ulaştım. Bunlardan ilki 1328 tarihli, 1318'de mektepte son sınıf olan bir öğrencinin firar ederek siyasi kaçağa dönüşmesini ve faaliyetlerini anlatmaktadır. Bu belgeye göre; 318 senesinde Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi son sınıf talebesi iken zamanın şartlarıncı Mısır'a firar eden Mehmed Tevfik Cına 4 sene burada kalmış ve daha sonra Akka'ya avdetinde yerel idare tarafından ilk önce müebbet kalebendliğe mahkum olunmuş ama bu hüküm temyiz mahkemesince bozulmuş ve yapılan yeni yargılamada ceza kanununun 58. maddesi uyarınca bir buçuk yıl mahkumiyetine karar verilmiştir. Daha sonra Beyrut'ta İktisat Matbaasında "Cerâbü'l-Kürdi" gazetesini çıkarmış ve bir yandan da Hicaz Şimendüferi'nde çalışmıştır. Daha sonra bazı siyasi mağdurların maarif müfettişliklerine tayin edildiklerini duyunca kendisi de böyle bir müfettişliğe veya münasip başka bir memuriyete talip olmuş ve neticede Der'a [Suriye'de bir kent] deposu muhasebe katipliğine tayin olmuştur⁴⁰¹.

İkinci belge ise bu dönemde kurulan Kürt Talebe Hevi Cemiyeti'nden, bu cemiyetin kuruluş amacı ve çalışmalarından, bu cemiyete üye olan bir öğrencinin faaliyetlerinden bahseden Erzurum valisinin mektubu ve Dahiliye Nezreti'nin yanıtıdır. Bu mektup şöyledir:

Dahiliye Nezreti'ne

Erzurum Mekteb-i İdadiye-i Mülkiyesi son sınıf talebesinden olup geçende talebeyi mektebin idari ve öğretim heyetine karşı kışkırttığı tahkikat sonucu ortaya çıkan ve bundan dolayı okuldan atılan Beyazıtlı Abdülvahid Efendi'ye Van eski mebusu Tevfik Bey'in oğlu Halkalı Ziraat Mektebi talebesinden Fuad Efendi tarafından mensup

⁴⁰⁰ Malmısanij, *Kürt Talebe Hevi Cemiyeti (İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği)*, İstanbul 2002, s.100, 178.

⁴⁰¹ BOA.MF.MKT.Nr:1159-77.

oldukları Kürt unsuru lisanını bir resmi şekle kavuşturmak ve Kürt edebiyatını ilerletmek üzere bir elifba telif etmek ve bütün Kürt çocuklarını tahsil ve terbiyeyle mükellef tutmak ve maddi ve manevi sorunlarını gidermek gibi bazı fikirlere dayalı olarak Dersaadet'te müteşekkil kürt ıstılahı gereğince diğer bir tabirle üç noktalı “f” harfi hafif ve “he” telaffuz olunmak üzere imdad ve ümid manalarına gelen “kürt hefi” (kürt hevi) namındaki cemiyetin Erzurum'da da bir şubesinin açılması için çalışması gerektiğine dair bir mektep ele geçirilmiş ve bu cemiyetin programı da kendisine gönderilmişken kaybettiğini Vahid Efendi ifade etmiştir. Ayrıca cemiyetin genel merkezinin Dersaadet'te Erzurum Hanı'nda 10, 11 ya da 12 numaralı odaların birinde olduğunu da söylemiştir. Bu Abdülvahid Efendi'nin mektepteki şüpheli halleri bu mektubun içeriğinin tahkikini zorunlu kıldığından Dersaadet'te resmi olarak gerçekten öyle bir cemiyetin olup olmadığının, mevcut ise meslek ve hatt-ı hareketi hakkında malumat ita buyurulması maruzdur.

Dahiliye Nezareti de cevabi yazısında Erzurumda da şube açılması için cemiyetler kanununa göre gereğinin yapılmasını bildirmiştir⁴⁰².

Mektebin bu dönemdeki öğrencilerinden olan ve Kürt Talebe Hevi Cemiyeti'nin kurucularından olan Kadri Cemilpaşazade şunları anlatmaktadır:

“1911 senesinde Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli'sine girmiştım. Mektepte bulunan Kürt talebe arkadaşlar ile milli mesele derinden alaka göstererek hasbihal etmekte idik. Bu sırada mektep muhasebe memuru muhterem Halil Hayali Bey'in bizleri irşad ve teşviki, milli duygularımızı kuvvetlendiriyordu. Arkadaşlarla müttefik bir Kürt talebe cemiyeti tesisini kararlaştırdık. Ben, Ömer Cemilpaşa, Van milletvekili Tevfik Bey'in oğlu Fuat Temo, Diyarbakırlı Cerrahzade Zeki ile beraber Hevi namıyla bir talebe cemiyeti nizamnamesini mektep camiinde günlerce toplanarak tanzim ettikten sonra 1912 senesinde resmen hükümetten lazım gelen ruhsatı alarak Hevi'nin teşekkülünü ilan ettik. İstanbul'da diğer mekteplerde bulunan Kürt talebe arkadaşlar da aynı ruh ve fikirli, duygulu olduklarından Hevi'nin teşekkülünü büyük bir sevinçle karşıladılar. Biz Kürt gençleri ile daima ihtilatta bulunan Madenli Doktor Şükrü Memet Bey Sekban, milli duygularımızı canlandıran ateşli fikirlerle bizi dolduruyordu. Mumaileyhin maddi yardımı ile Sirkeci'de Yeni Postahane karşısında Erzurum apartumanında bir mahal kiralarak Hevi Cemiyeti merkezi olduğunu gazetelere ilan ettik. Hevi'yi tesis eden bizler cemiyet kongresi akdedinceye kadar muvakkat olarak Ömer Cemilpaşa'yı cemiyete mesul katip intihap ettik idi”⁴⁰³.

⁴⁰² BOA.DH.İD.Nr:126-43.

⁴⁰³ Malmısanij, *age*, s. 51-52.

Burada Halkalı Ziraat Mektebi'nin muhasebecisi olan Halil Hayali Bey üzerinde biraz durmak gerekir.

“Bunlardan özellikle Halil Hayali için Hevi'nin kuruluş aşamasındaki fikir babası denilmektedir. Bunun nedeni dönemin Kürt gençleri arasında saygın bir konuma sahip olan Halil Hayali'nin, birçok cemiyetin kuruluşunda olduğu gibi Hevi'nin kuruluşunda da önemli rol oynamış olmasıdır. Kendisiyle birçok cemiyette beraber bulunmuş olan Said-i Nursi tarafından da takdir edilen Halil Hayali, kaleme aldığı yazılarıyla gündemdeki meselelere çözüm yolu bulma çabasındaydı. Halil Hayali'ye aşırı ölçüde hayranlık besleyen Kadri Cemilpaşazade, kitabının bir yerinde Halil Hayali için özel olarak bir başlık da açmış ve onu metheden sözler sarf etmiştir. (...) Kadri Cemilpaşazade, Halil Hayali Bey hakkında bilgi verirken, kendisine olan hayranlığını açıkça şu şekilde dile getirmiştir: —Halil Hayali, Bitlis'in Mutki kazasının Modan Aşiretindedir. Çocukluğunda Nur Talebelerinin üstadı meşhur Molla Said'in yakışıklı babayiğit tavrından etkilenerek ondan iyi bir tahsil almış ve bir zaman sonra ilim ve irfan merkezi olan İstanbul'a giderek bir süre eğitim yaptıktan sonra memuriyet hayatına atılmıştı. Fransızca ve Arapça dillerini çok iyi bilen Halil Hayali, milletinin her türlü yoksunluğunu göreyerek, milletinin derdine çare aramak ihtiyacını duymuş; Kürt dilinin gramerini kaleme alarak bir de sözlüğünü hazırlamıştı. Kürt gençleriyle tanışmış ve onlarla milli meseleler etrafında dertleşmek suretiyle milli duygularının gelişmesine çalışmıştır. O tarihlerde Mektebi Tıbbiye'de okumakta olan Ziya Efendi (Gökalp) ile tanışmıştı. Halil Hayali, Ziya Efendi ile birlikte Kürtçe'nin gramerini kaleme almışlar, bir de sözlüğünü yazmağa başlamışlardı ki, Ziya Efendi okuldan çıkarılınca Diyarbakır'a dönmeye mecbur olduğundan bu yazılmakta olan eserleri de beraberinde Diyarbakır'a götürmüştü. O tarihten sonra ilişkileri kesildiğinden Meşrutiyet'in ilanına kadar Halil Hayali bir daha Ziya Efendi ile görüşmemişti. Meşrutiyet'ten sonra Selanik'te toplanan İttihad ve Terakki Cemiyeti kongresine Ziya Efendi'nin Diyarbakır delegesi olarak katılması dolayısıyla bulunduğu sırada Halil Hayali kendisinden beraberce hazırlamış oldukları Kürtçe gramerini istemişse de, Ziya Efendi bunları yaktığını söylediğinden Halil Hayali bu eserleri yeniden yazmaya başlamıştı”.

“Ekrem Cemilpaşazade de benzer şekilde Halil Hayali Bey'in kendileri üzerindeki tesiri konusunda ayrıntılı bilgi vererek şöyle der: —Biz Kürt gençleri bu muhterem zatı İstanbul'da 1909'da tanıdık. O vakitler yaşı elliyi aşkındı. İstanbul Halkalı Ziraat Okulu'nun muhasibiydi. Cuma günleri Divanyolu'ndaki Diyarbakır Kıraathanesi'ne gelir, bizi başında toplardı. Kürt tarihinden pek çok şeyler anlatırdı. Tarihi, milli, edebi konuşmasının sonu gelmezdi. Biz gençler büyük bir ilgiyle bu konuşmaları dinler ve pek çok şeyler öğrenirdik”⁴⁰⁴.

⁴⁰⁴ Uğur Işık, *Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ailesinden Kadri Cemilpaşazade'nin Hayatı, Faaliyetleri (1891-1973)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 23, 24, 27.

“Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti’nin de kurucularından olan Halil Hayali, hem Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi’nde hem de Hevi’nin yayımladığı periyodik yayınlarda birçok Kürtçe ve Türkçe yazılar yazmıştır”⁴⁰⁵.

İlk Kürt alfabesi de Halil Hayali tarafından 1909’da İstanbul’da yayımlanmıştır⁴⁰⁶.

Ermenicilik:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki araştırmalarım esnasında bir öğrencinin zararlı ve şüpheli faaliyetlerinden dolayı memleketine zorunlu gönderilmesini anlatan evraka rastladım. Bu evraka göre; mektep talebelerinden Harputlu Ohannes Sıvacıyan Efendi’ye Amerika’dan bir mektup gelmiş, gelen bu mektupta zararlı bir şey bulunmadıysa da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’ye devam eden Artin Efendi namında birine rapor verip onun yaralanmasına sebep olduğu için bunların Dersaadet’te durması sakıncalı görülüp Canik mutasarrıflığı marifetiyle bir memur refakatinde memleketine gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁰⁷. Ayrıca Kürtçülük kısmında da geçen bir hadiseye benzer bir şekilde öğrenciliği esnasında olaylara karışıp yıllar sonra bundan pişmanlık duyarak mektebe devam etmek isteyen bir eski öğrenciyle ilgili bir belge vardır. Bu belgeye göre; mektebin 1., 2. ve 3. sınıflarını geçip son sınıfa geçtiği halde 1896 senesinde zuhur eden Ermeni vukuatı sebebiyle tahsilini terk edip Avrupa’ya gitmek zorunda kaldığından bahisle 4. sınıfa devam etmek istediğine dair istida yazan Hallacıyan Artin Efendi’nin dinleyici sıfatıyla 4. sınıf derslerini takib ederek ehliyetini ibraz ettiği zaman şehadetname almasına izin verilmiştir⁴⁰⁸. Bunun dışında bir de Ermeni patriğinin mektebi ziyaret ettiğine dair bir belge vardır⁴⁰⁹. Ancak bu, mektepteki Ermeni öğrencilerin sıkıntıları hakkında masum bir ziyaret olabilir.

Siyasi Fırkalar:

Bu kısımda mektep muallim veya öğrencilerinin kurdukları siyasi partileri dönemin terminolojisi ile fırkaları ele alacağız. Yukarıda verilen bilgiler etnik faaliyetlere ilişkin bilgilerdi. Burada siyasi faaliyetlere ilişkin bilgileri vereceğiz ki bunlar zaten isimlerinden de anlaşılacağı üzere özelde tarım mesleği ile genelde de ekonomi ile ilgili siyasi fırkalardı.

⁴⁰⁵ Uğur Işık, *agt*, s. 24.

⁴⁰⁶ Malmîsanij, *age.*, s. 101.

⁴⁰⁷ BOA.ZB.Nr:446-7; BOA.ZB.Nr:446-17; BOA.ZB.Nr:449-69.

⁴⁰⁸ BOA.T.Nr:439/40.

⁴⁰⁹ BOA.Y.PRK.ZB.Nr:34-70.

Bunlardan ilki Ahali İktisad Frkası'dır⁴¹⁰. Kasım 1918'de mektep mezunlarından Lütfi Arif (Kenber) ve başka meslekten arkadaşları tarafından kurulmuştur. Programında ilk kez sosyo-ekonomik sorunları ele almış olması, Mütareke döneminin siyaset sahnesine ekonomik bir bakış getirmiş olması bu fırkanın özelliğidir. Fırka sosyal-ekonomiye yöneleceğini açıklayıp bu görüşünü halkın egemenliğine bağlamıştır. Fırka İstanbul'da ve taşrada örgütlenmeyi sağlayamamıştır. Meclissiz bir dönemde kurulduğu için parlamento dışında doğmuştur. Fırka 1919 seçimiyle başlayacak olan 4. yasama dönemine katılmayı ve seçimde Anadolu hareketiyle ilişki kurmayı hedeflemiştir. Bu amaçla da Milli Kongre ile işbirliği yapmıştır ve yalnız İstanbul'dan Milli Ahrar Fırkası'yla ortak bir liste hazırlamıştır. Bu listede Rauf, Bekir Sami, Celal Muhtar Beylerle Mustafa Kemal ve Dr.Besim Ömer Paşalar vardı. Fırka Mütareke döneminde hareketsiz, ülkenin işgaline karşı duyarsız kalmamıştır. İzmir'in işgalini protesto etmek için yapılan Sultanahmet mitingine "İzmir Türk Kalacaktır" yazılı rozetler dağıtarak katılmıştır. Bu fırka programının 69. Maddesinde alî ziraat mekteplerini Darulfünun'a bağlamayı amaçlamıştır. Bir alî ziraat mektebi mezununun bu şekilde düşünmesi dikkat çekicidir. Mebusan Meclisi'nin basılması sonucu zamanla siyasi hayattan silinmiştir.

Mekteple ilişkisi olanların kurduğu siyasi fırkalara diğer bir örnek mektepte muallimlik ve müdür-i sanilik yapmış olan Cevad Rüşdi Bey'in kurucusu olduğu ve genel sekreterliğini yapmış olduğu Türkiye Zürra Fırkası'dır. Bu fırka Kasım 1920'de İstanbul'da kurulmuştur ve ayrıntılı bir programa sahiptir. İyi örgütlenemeyen bu fırkanın yayın organı *Yeni Ziraat Gazetesi*'dir. "Fırka'nın kayda değer çalışması, Katib-i Umumi Cevat Rüştü Bey'in 1921 yılında Sofya'da toplanan Ziraatçiler Kongresi'ne katılmış olmasıdır"⁴¹¹.

Ayrıca mektebin 1894'teki son sınıf talebelerinden olması muhtemel İsmail Faik Ahmed Samim ve Hüseyin Hilmi gibi sosyalistlerle "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nı kurdu. Aynı zamanda bu fırkanın yayın organlarından olan *İnsaniyet Gazetesi*'nin sahibi idi. 1911'de İttihat ve Terakki tarafından Ankara'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. Yine aynı yıl Dr. Refik Nevzat ile birlikte *Sosyalizm ve Rehber-i Amele* adlı bir kitabı Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın birinci yayını olarak neşretti. 1920'de İstanbul'da Ali

⁴¹⁰Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1986, c. 2, s.161-182.

⁴¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *age*, s. 594-600.

Nejat ve Selahaddin Enis ile beraber edebi, içtimai, felsefi haftalık mecmua *Şebâb*'ı neşrettiler⁴¹².

Tablo 3.1: Halkalı Ziraat Mektebi mezunu bakanlar⁴¹³

Adı Soyadı	Bakanlık Adı	Görev Aldığı Hükümet ve Başbakan
Muhlis Erkmen	Tarım Bakanı	8. (İsmet İnönü)
Şevket Raşit Hatipoğlu	Tarım Bakanı “ “ “ Devlet Bakanı Milli Eğitim Bakanı	11. (Refik Saydam) 12. (Ahmet Fikri Tüzer) 13. (Şükrü Saraçoğlu) 14. (Şükrü Saraçoğlu) 27. (İsmet İnönü) 27. (İsmet İnönü)
Tahsin Coşkan	Gümrük ve Tekel Bakanı “ Tarım Bakanı	14. (Şükrü Saraçoğlu) 15. (Recep Peker) 16. (Hasan Saka)
Ali Rıza Erten	Devlet Bakanı	17. (Hasan Saka)
Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu	Devlet Bakanı “ İçişleri Bakanı	19. (Adnan Menderes) 20. (Adnan Menderes) 20. (Adnan Menderes)
Nihat İyriboz	Tarım Bakanı	19. (Adnan Menderes)

⁴¹² (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 628.

⁴¹³ Cemalettin Çiftçi, *age*, s. 501.

Tablo 3.2: Halkalı Ziraat Mektebi mezunu milletvekilleri⁴¹⁴

Adı – Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi	Milletvekili Olduğu İl ve Dönem
Hamdi Aksoy	İzmir 1883	Ertuğrul I; İzmir III, IV, V.
Ali Rıza Erten	Mersin 1884	Mardin II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.
Yaşar Özey	Zistuva 1889	Saruhan II; Manisa III, V, VI, VII, VIII; Aksaray IV.
Muhlis Erkmen	Bursa 1891	Bursa III, VIII; Kütahya IV, V, VI, VII.
Ahmet Hamdi Dikmen	Ünye 1893	Konya III, IV, V, VI, VII.
Süreyya Tefvik Genca	Tokat 1892	Tokat III, IV, V.
Tahsin Coşkan	Çemişkezek 1890	Yozgat III; Kastamonu IV, V, VI, VII, VIII, IX.
Fuad Şahin Erlaçin	Aydın 1883	Aydın IV.
İsmail Hakkı Uzmay	Şumnu 1881	Bolu IV; V.
Mithat Dağdemir	Girit 1884	İstanbul IV; Bolu V.
Ali Haydar Çinoğulları	Konya 1876	Osm. M.M. Konya III, IV.
Ahmet Tefvik Manisalı	Simav 1893	Kütahya IV.
Tefvik Tarman	İstanbul 1894	Seyhan V, IV.
Naki Bekmen	Yanya 1891	Siirt V, VI.
Şevket Ratip Hatipoğlu	Menemen 1898	Afyonkarahisar V,VI; Manisa I, II, VII, VIII; Kurucu Meclis Manisa İl Temsilcisi 6.1.1961-18.10.1961.
Ahmet Kutu Tecer	Kudüs 1901	Seyhan VI; Urfa VII.
Ömer Lütfi Ülkümen	Maraş 1905	Mardin VII; Aydın IX.
Rauf Bayındır	Erzincan 1899	Erzincan VIII, IX; Kurucu Meclis Erzincan İl Temsilcisi 6.1.1961-25.10.1961
Akif Sarıoğlu	Antalya 1887	Antalya IX; Muğla X.
Selim Herkmen	Gümüşhane 1892	Bursa IX.
Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu	Manisa 1900	Manisa IX, X; Kurucu Meclis CHP. Temsilcisi 06.011961-15.10.1961.
Nihat İyriboz	Selanik 1893	Çanakkale IX; Aydın X, XI.
Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu	Trabzon 1892	Trabzon IX, X.
Nurullah İhsan Tolon	İstanbul 1905	Seyhan X; Bursa XI.
Vamık Tayşi	İstanbul 1906	İzmir XI.

⁴¹⁴ Cemalettin Çiftçi, age, s. 495-496. Buraya I. Dönem Burdur Milletvekili olan M. Akif Ersoy' u da eklemek gerekir (http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/CiltI/index.html Erişim tarihi: 17 Temmuz 2013).

Tablo 3.3: Halkalı Ziraat Mektebi mezunu rektörler⁴¹⁵

Adı – Soyadı	Mezuniyet Tarihi	Üniversite	Rektörlük Süresi
Süreyya Genca	-	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1939-1945
Esat Muhlis Oksal	1908	Yüksek Ziraat Enstitüsü	1948- 1 aylık (son rektör)
Hikmet Birand	-	Ankara Üniversitesi	1949-1951
Ekrem Rüştü İzmen	1922	Ankara Üniversitesi	1951-1953
İsfendiyar Esat Kadester	1921	Atatürk Üniversitesi	1958-1959 (vekaleten)

3.4 Sergi Faaliyetleri

1923'te Halkalı Ziraat Mektebi'nde yapılan zirai sergi (nümayiş) çiftlikte ve mektebin içerisinde olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Mektebin içerisindeki serginin bölümleri şu şekildeydi⁴¹⁶:

1-Tedrisat Şubesi

Mektepte okutulmakta olan derslerin not defterleri,
Ziraata dair Türkçe yayınlanmış eserler,
Mektebe girip diploma alan öğrencilere ait diyagram,
Çeşitli vilayetlerden mektebe gelen öğrencilere ait diyagram,
1918 senesine kadar Türkiye'de açılan ziraat mektepleri ve yetiştirilen hayvan ve ürünlere dair bazı fotoğraflar,
Mektebin eski dönemine ait icazetname,
Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası koleksiyonu,
Mektebe ait albüm.

2-Nebatat ve emraz-ı nebatiye şubesi

Ders araç ve gereçleri
Muallimin kitapları ve bilimsel yayınlar
Türkçe yayınlardan bazıları
Avrupa'da yayınlanmış eserlerden bazıları.s
Mikroskop (basit mikroskop, son sistem mikroskop vs)

⁴¹⁵Cemalettin Çiftçi, *age*, s. 288, 509.

⁴¹⁶ *Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi 1339 senesi Zirai Nümayiş Rehberi*, yy, 1339, s. 5-20.

Nebatat resim albümleri

Duvar levhaları

Teşrih ve teşhis-i nebatatta kullanılan çeşitli aletler ve kimyasal maddeler

Mantar çeşitleri

Bitki koleksiyonlarından örnekler

Bitki kurutma yöntemleri ve kağıtları

Bitki Hastalıkları

Hububata, sebze-meyvelere ve ağaçlara arız olan hastalık örnekleri

Ağaçların tedavisi, tohumların ilaçlanması

Yollardaki ve ekinlerdeki zararlı otların temizlenmesi

Hastalıklarla mücadelede kullanılan ilaçlar ve çeşitli aletler (bir kısmı haşerat şubesinde bir kısmı da bağ ve meyve bahçesindeydi).

3-Haşerat Şubesi

Muallimin kitapları

Şimdiye kadar hayvanat ve haşerata dair yazılmış ve basılmış Türkçe eserler.

Avrupa dillerinde basılmış haşerat-ı ziraiye kitapları

Suriyede 1915 yılında görülen çekirge istilasını ve çekirgelerin verdiği zararları gösteren cam ve kağıt levhalar (50 adet)

İtlaf-ı Haşerat kısmı

haşerati öldürmekte kullanılan kimyasal maddeler: Arap sabunu, tütün, arsenikit resas(?), arsenikit sud, asit arsenik, Paris yeşili(?), sabulon(?); haşeratin ağaçlara tırmanmasını engelleyen çeşitli karışımlar; Avrupadan hazır gelen kasya(?), tütün menkuu ilaçları, kiyanus potasyum(?), kükürt vs.

Hastalık ve haşeratin def edilmesinde kullanılan aletler

adi polverizatör, sıkıştırılmış havalı polverizatör, ağaçlara ilaç püskürtmeye yarayan uzun borulu polverizatör, yolları kesmeye yaryan alet, çeşitli fırçalar, hamız-ı kiyanos mai çadırı, tohumları ilaçlamaya yarayan sandık, çekirge itlafında kullanılan çinko aleti.

Canlı hayvanat ve haşerat kısmı:

kör fare (*spalax hungaricus*), camlı bir kutuda yuvası, hayat tarzı; *spermophylus citius*, camlı bir kutuda yuvası, hayat tarzı; portakal dallarının üzerinde yaşayan çok zararlı *Icerya purchassie* böceğini yiyen *Novius cardinalis* böceğinin canlı olarak kurt ve kanatları.

Kolleksiyon kısmı:

floksera ve çeşitli bitlerin mikroskopla gözlemi, İstanbul civarında ürünlere zarar veren böcekler, Türkiye’de mevcut haşerattan ibaret bir mecmua, Türkiye’de harikülade böcekler ve çekirge afeti, dünyada harikülade böcekler.

Hayvanat kısmı:

Tohum kargası, adi karga, sığırcık, kara sığırcık ve çeşitli fareler.

İpekböcekçiliği kısmı:

Henüz koza olan ipek böceği tırtılları; bu sene beslenmiş olan sarı, yeşil, beyaz, Avrupa ve yerli böceklerin askıda kozaları örmüş halleri; böceklere yapılacakların cetveli, ipekböceği tırtılı (alçı) ve kelebekleri; Türk memleketlerinde yetişen çeşitli cins böceklerin kozaları ve kumaşları.

Arıcılık kısmı:

Yerli (boş kovan), Avrupa (boş kovan), arıcılık aletleri, suni balmumu, arıcılık kolleksiyonu, arıların hastalıkları.

4-Mevaşi Şubesi

Muallimlerin kitapları, muhtelif ırk modelleri, Türkiye’de yetişen koyunların yünleri, keçilerin kılları, yabancı at ırklarının çeşitli levhaları, hayvan ağırlıklarını ölçmeye yarayan şeritler ve kullanımları. Basılmamış eserler: büyükbaş, küçükbaş ve atgillerin yetiştirilme usulleri; hükümetin çeşitli aygır depolarında bulunan aygır ve boğalara ait fotoğraflar.

Bakteriyolojihanede hazırlanan çeşitli aşı ve serumlar, cerrahi aletler.

Damızlık hayvan numuneleri:

Arap atı 1 baş

Yarıkan anglo-arap 1 baş

Saf orlof(?) 1 baş

Halep inekleri 2 baş

Yerli inekler 2 baş

Merinos (yarıkan) 4 baş

Damızlık manda 2 baş

5-İlm-i Arz-ı Ziraî Şubesi

Eserler:

Jeolojiye dair basılan Türkçe ve yabancı eserler, Türkiye'nin jeolojik haritaları, jeolojiye dair levhalar.

Genel numuneler:

Çeşitli toprakların oluşum aşamalarının numuneleri, fosil yakıtların örnekleri, maden cevherlerinin numuneleri vs.

Özel numuneler:

Halkalı ve civarının taş yapısına dair örnekler, keşişdağı kayalarından numuneler (bu sene öğrencilerin Bursa'ya yaptığı bilimsel gezi sırasında toplanan numunelerden), ülkenin çeşitli yörelerine ait maden numuneleri.

6- Genel ziraat ve ziraî aletler şubesi

Çeşitli tohum numuneleri:

Buğday, çavdar, arpa, yulaf, mısır tohumları ve ayrıca zeytin gibi sanayi bitkileri tohumları.

Çiftliğin geçen seneki mahsüllerinden:

Buğday; kök taşıyla ilaçlanmış buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca, mısır, bakla, bezelye, keten vs.

Hayvan mahsüllerinden:

Koyun ve sığır derileri, bu senenin yün mahsülü, doğal ve kirli yün, yıkanmış yün.

Çeşitli kimyasal ve organik gübreler:

Azotlu gübreler, fosforlu gübreler, potaslı gübreler, kurumuş kan, organik gübreler.

El aletleri, değirmenler, makineler ve bazı makine parçaları:

Oraklar, değirmenler, yabalar, kara saban, yerli puluk numuneleri, yel değirmenleri, su değirmenleri, suyla çalışan hızar, maro(?) sistemi tohum ayıran makine (yerli malı), Deering orak makinası.

Deney tarlasının sonuçlarını gösteren defter ve resimler, deney tarlasının kesitlerini gösteren harita, öğrencilerin grup halinde uygulama yaparken gösteren fotoğraflar, genel ve özel ziraat hakkında yazılmış bazı Türkçe ve yabancı kitaplar, çiftlik ve müştemilatını gösteren genel bir harita.

7-Meyve ağaçları, sebzeçilik ve bağcılık şubesi

Alet ve edevat kısmı: aşı ve budama aletleri.

Tedrisat kısmı: bağcılık, meyve ağaçları ve sebzeçilik hakkında Türkçe ve yabancı eserler.

Numune kısmı: mektebin bağında yerli ve yabancı, yemeklik ve şaraplık elli çeşit üzüm numunesi. Kase şeklinde terbiye edilmiş asma numunesi (budanmış ve budanmamış hali). Tek kollu kordon şeklinde terbiye olunmuş asma numunesi, çeşitli Amerikan ve yerli asma numuneleri, aşı numuneleri, sebzelerin ve tohumlarının numuneleri.

8-Ziraat inşaat ve çiftlik numuneleri

Çeşitli Avrupa çiftlik binalarının levhaları, Anadolu çiftliklerinin küçük modelleri, değirmen numunesi, ağıl, ahır vs. numuneler.

9-Sütçülük ve sanayi-i ziraiye

Tereyağı, kaşar peyniri, yerli salamura peyniri, imansız(?) peyniri, dil peyniri, lor peyniri, çayır peyniri ve yoğurt.

Süthanede kullanılan fenni aletler ve yardımcı tablolar: yoğunluk ölçer, yağ ve asitlerin derecesini belirleyen cihazlar; çeşitli dereceleri okumaya yarayan bir termometre; çeşitli kimyasal maddelerin yardımıyla sütün muhafazası, çeşitli hayvan sütlerinin karışım ortalamasını gösteren bir cetvel; sütün yoğunluk ve yağ derecesi belli olunca sulu-yağsız-şüpheli vs. olduğunu gösteren cetvel; süthanede yapılan deney sonuçlarını gösteren cetvel (verilen gıdaya göre yararlanma oranı); sütün iyi-kötü, asidinin fazla-noksan, taze-bayat vs. olduğunu gösteren lizarol(?) deneyine ait bir tablo; 100 cm³ sütteki asit derecesi ve bu asit derecesine göre o sütün peynir ya da tereyağı imaline uygun olup olmadığını gösteren bir tablo; Alman ekramoju(?).

Süthanedeki faaliyet: sütün yoğunluğunu almak, sütteki yağ maddelerinin miktarını bularak sütün saflık derecesi hakkında bir fikir edinmek, asit derecesini belirlemek, küül ve alzarol deneyi, kaymak makinesiyle süttten kaymak üretme, tereyağı üretimi (yayıklama esnasında yağın oluşumu ve uygun zamanda yayıktan çıkarılması uygulamayla gösterilmektedir), peynir mayasının gücünün hesaplanıp belirlenmesi).

Şarapçılık kısmı: şarap nasıl elde edilir (şarap yapma küülü), olmuş ve durulmuş bir şarap numunesi.

Sirkecilik: sofrada kullanılacak sirke (şişe içerisinde), sirke nasıl oluyor, sirke yapılırken musallat olan sirke sinekleri ve ankiloslar.

Mektebin diğer kısımları:

Gösteri alanının sağ tarafında bir sirkehane bulunmaktadır. Gösteri alanından dönüšte müdüriyet ve idare odalarıyla zengin bir kütüphaneyi içeren muallimlerin odası görülebilir. Mektebin girişinin sağ tarafı öğrenci dairesi olup sınıflarla öğrencilere ait zengin bir kütüphane ve mescit bulunmaktaydı. Üst katta merkez bitki hastalıkla ve ziraat haşerat laboratuvarlarının iki zengin kütüphaneyi içeren odaları vardı. Bu laboratuvarlara ait olmak üzere yerli ve çeşitli hastalık, bitki ve haşerat koleksiyonlarını içeren öğrenci uygulama salonu ile hastalık araştırma, teşhis ve haşerat mütalaasına ait odalar vardı. Daha ileride besicilik ve çiftlik baytarlığı laboratuvarı ile çeşitli taş ve maden koleksiyonlarını içeren bir jeoloji laboratuvarı vardı. Bu laboratuvarların sağ tarafında da öğrencilerin yatakhanesi bulunmaktaydı. Avluda amfitiyatro ile bağcılık ve ziraat odaları, bunların bitişiğinde de kimya darülmesaisi (enstitüsü) vardı. Bu da zengin kimyasal ecza aletlerini içermek ve merkez, muallim-öğrenci kimyahaneleri olmak üzere iki kısımdı. Mektep avlusunda ve sol tarafta

Toprağı sürmeye yarayan alet, edevat ve makineler:

Birinci sıra: karasaban, Rumeli pulluğu, desteksiz pulluklar, tek tekerlekli destekli pulluklar.

İkinci sıra: çeşitli sistem ve büyüklükte arabalı pulluklar, iki demirli pulluklar, üç ve daha fazla demirli pulluklar.

Üçüncü sıra: döner kulaklı pulluklar, biraban pullukları, muhtelif sistemde motorlu pulluklar (kısmen tarlada faalet halindeydiler).

Sürmeyi tamamlamaya yönelik alet ve makineler:

Dördüncü sıra: çeşitli sistem ve büyüklükte tohum ekme makineleri (müzerri'), kök sökme makineleri, çeşitli sistemde tırmıklar (basit zikzak tırmık, kızaklı tırmık, zincirvari tırmık).

Beşinci sıra: polverizor, düz merdane, kroksil(?)

Altıncı sıra: mibzerler (tek ayaklı el mibzeri, çok ayaklı el mibzeri, sabanlı eğert? Mibzeri, basit eğert mibzeri, simit mibzeri, Rodsak'ın(?) arkadan idare edilebilen mibzeri, küçük Macar mibzeri, büyük Macar mibzeri.

3.5 Öğrenciler ve Eserleri*

İhsan Onnik'in eserleri

“Sanayi-i Ziraiye:Tereyağı İmal Etmek İçin Rehber-i Ameli”, *Resimli Ziraat Gazetesi* (bundan sonra *RZG* olarak verilecektir), S. 8, 9, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22;

“Sanayi-i Ziraiye: Yerli Kaşar Peynirinin Suret-i İmalı”, *RZG*,S. 10, 11;

“Sanayi-i Ziraiye: Yerli Kaşar Peyniri İmalindeki Noksan ve Bunların Çaresi”, *RZG*,S. 12;

“Sanayi-i Ziraiye: Sütün Bozulup Fenalaşması”,*RZG*,S. 13; “Arıcılık Hakkında Bir İki Söz”,*RZG*,S. 15, 17;

“Arıcılık”,*RZG*,S. 19, 20;

“Arıcılık: Arıların Oğul Vermesi ve Bunları Toplamak Usulü”,*RZG*,S. 21, 23;

“Mikroskop Yani Hurdabin”,*RZG*,S. 21, 23, 24, 27, 28, 33;

“Toz Yoğurt Mayası”,*RZG*,S. 22;

“İpekçilik: Karataban Hastalığı ve Tohumların Muayenesi”, *RZG*, S. 24;

“Arıcılık: Arıların Meskeni Yani Kovan”,*RZG*, S. 25, 26,27;

“Arıcılık: Arıları Beslemenin Yolu”,*RZG*, S. 30, 37,38, 39, 41, 42, 43;

“İpekçilik: İpekböceği Tohumlarının Muayenesi Lüzumu”, *RZG*, S. 38.

---

* Halkalı Ziraat Mektebi mezunu olup Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde akademik kariyer yapanların buradaki eserleri için bkz. ÇİFTÇİ Cemalettin Yaşar, ÇİFTÇİ Hasan, *Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Yapılan Doktora Ve Doçentlik Çalışmaları İle Özetleri (30 Ekim 1933-30 Haziran 1948)*, Ankara 2009.

Şeref Hilmi

Mektebin 1923 mezunlarından Şeref Hilmi'nin 1926'da milli şoför ve ziraat makinist mektebi külliyyatından yayınladığı *Alât-ı Ziraiye* adlı bir kitabı vardır. Veterinerlik üzerine 1339'da *Hasta Hayvanlara Nasıl Bakmalı ve Hayvanlara Arız Olan Bazı Tufeylat* adlı bir kitap yazmıştır. Kitapta hayvanların sağlıklı bakımı, beslenmesi ve bazı kurtçuklarla mücadele usulleri anlatılır⁴¹⁷.

Ali Haydar

1876'da Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladıktan sonra 1898'de Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi'nden mezun oldu. 1899'da Beyrut Orman idaresinde memurluğa başladı. 1900 senesinde Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde muallimliğe, 1909'da Bursa il ziraat müdürlüğüne ve Bursa Ziraat Mektebi fenn-i mevaşi muallimliğine tayin edildi. Bu görevde iken Osmanlı Mebusan Meclisi'nin III. dönemi için 1914'te yapılan seçimlerde Konya mebusu seçildi. 21 Aralık 1918'de Meclis'in kapatılması üzerine yasama görevinden ayrıldı. 1920-1923 arasında Konya il genel meclisi azalığında ve İstiklal Savaşı sırasında Tekalif-i Milliye Komisyonu başkanvekilliğinde bulundu. 1924'te Konya ziraat müdürü, 1928'de Ankara Belediyesi Bahçeler Müdürü, 1930 da Konya numune çiftliği ve hayvan ıslahat ve teksiri müessesesi müdürü oldu. 1931'de IV. dönem Konya mebusu seçildi⁴¹⁸. 1933'te kalp krizinden Konya'da öldü. Bursa Ziraat Mektebi fenn-i mevaşi muallimi iken Halkalı'da ders aldığı fenn-i mevaşi muallimi İstirati Efendi'nin dersindeki ders notlarını ameliyat mektepleri programına uygun olarak *Fenn-i Mevaşi* adıyla derleyip basmıştır. Bursa vilayet matbaasında basılan 1327 tarihli ve 258 sayfalı bu kitap iki kısımdan meydana gelir. Birinci kısımda fenn-i mevaşinin umumi kaidelerinden bahsedilir. Hareket sisteminden, sindirim sisteminden, gıdaların karışımından, derinin sağlığının korunmasından, hayvanların tasnifinden, çoğaltılma yöntemlerinden bahsedilmektedir. İkinci kısım fenn-i mevaşi-i hususi hakkındadır. Toynaklı hayvanlar, beygir ırkları, bunların çoğaltılması ve ıslahı, toynaklıların denge kabiliyeti, sığırlar, süt üretimi, sığırların etinden faydalanma, küçükbaş hayvanlar, genel besicilik hastalıkları, çiftçinin kullanabileceği ilaçlar⁴¹⁹. Ali Haydar'ın bir de *Haşhaş Ziraati* adlı bir kitabı vardır. Bu

⁴¹⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 2, İstanbul 2008, s. 990.

⁴¹⁸ *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, c. 2, s. 378-379.

⁴¹⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1066.

kitabta haşhaşın ekimi ve yetiştirilmesi, afyon üretimi, haşhaş ziraatinde karşılaşılan haşereler ve bunlarla mücadele yolları anlatılmaktadır. Baskısı: Hüdavendigâr Vilayeti Matbaası, 1326/1910, 11 sayfa⁴²⁰.

Halil Rifat

1312/1894 senesinde Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi'nde son sınıf öğrencisi olan Halil Rifat'ın *Fenn-i Ziraat* adlı bir eseri vardır. İstanbul Üniversitesi, ty, nr. 4625, rika 176 sayfa⁴²¹.

Kosta Spatopolovis

1894'te Halkalı Ziraat Mektebi son sınıf talebesi olan Kosta Spatopolovis'in *Fenn-i Ziraat'e dair Risale-i İmtihaniye* adlı bir eseri vardır. Bitirme tezi olabilir. İÜ, ty, nr. 4242, rika 143 sayfadır⁴²².

Mehmed Münir

21 Kanunusani 1311'de son sınıf talebesi olan Mehmed Münir'in *Fenn-i Ziraate Dair Makale-i İmtihaniye* adlı bir risalesi vardır, bitirme tezi olabilir. İÜ, ty, nr. 4360, rika 89 yapraktır⁴²³.

Nafiz

1894'te son sınıf talebesi olan Nafiz'in *Fenn-i Ziraate Mütcellik Makale-i İmtihaniye* adlı bir risalesi vardır, bitirme tezi olabilir. Nüşhası İÜ, ty, nr. 4351, rika 290 sayfadır⁴²⁴.

Yusuf Ziyaeddin

1894'te son sınıf talebesi olan Yusuf Ziyaeddin'in *İcra-yı Ziraate Tesir Eden Mevad Hakkında* adlı bir eseri vardır. Nüşhası İÜ, ty, nr. 4363, rika, 123 yapraktır⁴²⁵.

---

⁴²⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 2, İstanbul 2006, s. 757.

⁴²¹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, c. 1, s. 274.

⁴²² (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age.*, s. 278.

⁴²³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 279, 280.

⁴²⁴ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 281.

⁴²⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 283.

Ali Raif

1896'da son sınıf talebesi olan Ali Raif'in *Fenn-i Ziraate Dair Makale-i İmtihaniye* adlı bir risalesi vardır. Bitirme imtihanı olması kuvvetle muhtemeldir. Nüshası: İÜ, ty, nr. 42070, rika, 64 yaprak, istinsahı 12 Şubat 1311'dedir⁴²⁶.

Hrant Asaduryan

1904 Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi mezunudur. Orman müfettişliği yaptı. *Tavukçuluk* adlı bir kitabı vardır. 1325, 100 sayfa. Ayrıca Mehmed Mahfi ile birlikte "Kış Esnasında Orman Eşcar ve Şüceyratının Teşhisi" adlı bir kitap yazmıştır. İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaası 1332, 48 sf⁴²⁷.

Ahmed Nazım

Manastır'lı olup 1897'de mektepten mezun oldu. Mektep'te hikmet (fizik) ve inşaat-ı ziraiye muallimliği yaptı. Reji İdaresi'nde, Duyun-ı Umumiye'de ve Şirket-i Hayriye'de çalıştı. Şubat 1335-Mart 1336 tarihleri arasında orman umum müdürlüğü yaptı. Eserleri:

1. *Fenn-i İnşaat-ı Ziraiye*, Matbaa-i Osmaniye 1334/1918, 230 sf.(ziraî inşaata dair ülkemizdeki ilk eserdir).
2. "Motorların Hüsn-i İdare ve İstimallerine Muktezi Şerait ve Mahrukatın Tetkiki ve Havassı", *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S. 6, s. 362-371)
3. "Ziraatte Motorlar", *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S. 1, s. 61-66; S. 2, s. 125-129; S. 3, s. 173-180'de yayınlanmıştır⁴²⁸.

İsmail Faik

1894'te son sınıf talebesiydi. Ahmed Samim ve Hüseyin Hilmi gibi sosyalistlerle "Osmanlı Sosyalist Fırkası"nı kurdu. Aynı zamanda bu firkanın yayın organlarından

⁴²⁶ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 304.

⁴²⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 399.

⁴²⁸ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 594-595.

olan “İnsaniyet Gazetesi”nin sahibi idi.1911’de İttihat ve Terakki tarafından Ankara’da zorunlu ikamete tabi tutuldu. Bu tarihte “Barika-i Hakikat” kitabını yazdı. Yine aynı yıl Dr. Refik Nevzat ile birlikte “Sosyalizm ve Rehber-i Amele” adlı bir kitabı Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın birinci yayını olarak neşretti. 1920’de İstanbul’da Ali Nejat ve Selahaddin Enis ile beraber edebi, içtimai, felsefi haftalık mecmua “Şebab”ı neşrettiler.

1. *Barika-i Hakikat*:Ankara Vilayet Matbaası, 1327/1911, 61 sf.
2. *Sosyalizm ve Rehber-i Amele* (Refik Nevzat’la birlikte): Ankara Vilayet Matbaası, 1911, 63 sf.
3. “Hayvanat-ı Ehliye İrk-ı Feres”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, S. 3, s 4-5; S. 4, s. 5-7; S. 5, s. 9-10; S. 6, s. 14-15.
4. “Usûl-i Sefad”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, S. 10, s. 12-13; S. 11, s. 12’de yayınlanmıştır⁴²⁹.

Neşet

1881’de Resmo’da doğdu. Mektebin 1905 mezunlarından. Bergama orman süvari memurluğu, Ankara orman müfettişliği ve müdürlüğü yaptı. Daha sonra Orman Mekteb-i Âlisi’nde muallim 1924’te de rektör oldu. 1929’da öldü. *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Mecmuası*, S. 8, s. 118-120’de yayınlanan “İpekböceği ve Dut Ağaçlarının Budanması” adlı bir makalesi vardır⁴³⁰.

Nureddin Münşi ALGAN

Kimyager ve öğretmendi. 1878’de Girit’te doğdu. İlk tahsilini Girit İdadi Mektebi’nde yaptıktan sonra Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi’nde ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nde okudu. Daha sonra Paris’te üniversite okudu ve özellikle kimya üzerinde yoğunlaştı. Yurda döndükten sonra Halkalı’ya hoca oldu. “Darüşşafaka, Orman Mektebi, Mühendis Mekteb-i Âlisi ve ümera ve zabitan zehirli gaz kursu hocalıklarında bulundu”. Halkalı’da, İstanbul gümrüklerinde, İstanbul Zahire Borsası’nda ve Mühendis Mekteb-i Alisi’ndeki laboratuvarlarda çalıştı.

Eserleri:

⁴²⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 628.

⁴³⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, c. 2, s. 731.

1. *Kimya-yı Ziraî, İlm-i Turab*: toprağın kimyası, unsurları, kimyasal yapıları açısından taşların tasnifi, toprağın içindeki maddelerin ayrıntılı anlatımları ve bazı maddeleri araştırma yöntemleri anlatılır. İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1926, 963 sayfa.
2. *Kimya-yı Umumi*: Genel kimyadan bahseder. İstanbul, tarihsiz.
3. “İzmir’de Çekirdeksiz Üzüm Tedkikatı Hakkında Rapor”: Ahmed Hamdi Dikmen’le beraber yazmıştır. Üzüm çeşitleri, sergi yerleri, hasat zamanı, üzümün kimyasal özellikleri, içindeki maddelerin oranları anlatılır. İstanbul, İkdam Matbaası, 1341, 31 sf.
4. *Burdur ve Isparta’da Gülyağcılık*: 14 sf.
5. *Kimyevi Gübreler, Mualecât-ı Ziraiye*: TC. Ziraat Vekaleti’nin on senelik ziraat programının kimyevi gübreler ve ziraî ilaçların esasları hakkındadır. Dört kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım mukaddime ve kimyevi gübre ihtiyacı, ikinci kısım azotlu gübreler, üçüncü kısım doğal hayvani azotlu gübreler, dördüncü kısım doğal azotlu gübrelerden güherçile hakkındadır. İstanbul İkdam Matbaası, 1341/1925, 29 sf.
6. *Ziraat Vekaleti Zootečni Müdürü Nureddin Bey’in Raporları*: Doğu vilayetlerindeki hayvanların zootečni ve ırkların tasnifi açısından bilimsel durumları, Samsun’un Çorak diye adlandırılan kısmında bulunan at ve sığırların araştırılmasına dair rapor, ve Türkiye’de hayvanların ıslah ve çoğaltılması hakkındaki raporlar vardır. İstanbul, Sanayi-i Nefise Matbaası, 1928, 127 sf.
7. *Petrol Kimyası*
8. *Çimento Kimyası*
9. *Boya Kimyası*
10. *Zehirli Gaz Kimyası*
11. *Organik Kimya*
12. “Bursa’dan Çay Çıkar mı ve Bursa Çayı Nedir?”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 2, s 113-118’de yayınlanmıştır. Nebatat ve emraz-ı nebatiye muallimi Ali Rıza ile beraber yazmıştır. Makalede bazı bitki yapraklarının

kurutulmasıyla elde edilen bitki çayları, ayı üzümü adlı bitkinin kuru yapraklarından yapılan bitki çayı anlatılır.

13. “Muayene-i Tağşişat ve Taharriyat-ı Gıda Tatbikat-ı Kimyeviyesinden Süt Tahlili”, *Genç Kimyager Mecmuası*, sene 1, sayı 13, s. 237-241’de yayınlanmıştır. Sütün kimyasal analizi ve içinde katkı maddelerinin bulunup bulunmadığının araştırılması anlatılır.
14. “Tatbikat-ı İspençiyariden Eczacının Kimyagerliği Elzem mi?”, *Genç Kimyager Mecmuası*, sene 1, sayı 13, s. 230-232’de yayınlanmıştır. Eczacıların kimya bilgisine sahip olmaları gerektiği anlatılır.
15. “Vilayat-ı Muhtelifede Mevrud Şeker Pancarı Netaic-i Tahliliyesi ve Şekercilik”, *HZMAM*, sayı 1, s.66-79’da yayınlanmıştır. Şeker, şekerin tarihi ve durumu anlatılır.
16. “Yılan Yastığı”, *HZMAM*, sayı 2, s. 101-113’te yayınlanmıştır. Yılan yastığı bitkisinin farmakolojik özellikleri, I. Dünya Savaşı esnasında zehirli olmasına rağmen İstanbul ve çevresinde yetiştirildiği ve yenildiği anlatılır.
17. “Ziraat Müzesinde Mevcut Edremit Zeytinyağları Numunelerimiz ve Zeytinin Beynelmilel Tabi Bulunduğu Kavanin ve Nizammat ve Bu Baktaki İcraatımız”, *HZMAM*, sayı 4, s. 228-245’te yayınlanmıştır.
18. “Ziraatte Kükürt Meselesi ve Anadolu’da Keçiborlu Vesair Ocaklar Mahsulatı”, *HZMAM*, sayı 7, s. 435-455’te yayınlanmıştır. Kükürtün yapısı, kimyasal özellikleri, çeşitleri, ziratte kullanılışı, ticari durumu ve tahlil ve muayenesi anlatılır⁴³¹.

Tevfik ORTAÇ

1875’te Selanik’te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada yaptıktan sonra 1896’da Halkalı’dan mezun oldu. Selanik Ziraat Mektebi’nde fenn-i mevaşi ve eşcar muallim muavinliği ve muallimlik yaptı. 1898’de Selanik orman müfettişliği kontrol memurluğuna, 1903’te Serez ve Drama orman müfettişliğine, 1906’da Selanik merkez sancağı orman müfettişliğine tayin edildi. Selanik’in kaybedilmesi üzerine İstanbul’a

---

⁴³¹(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 862-867; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Türkiye Kimya Eserleri Bibliyografyası (Basmalar/1830-1928) ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*, İstanbul 1985, s. 116.

geldi ve 1912’de Ticaret ve Ziraat Nezareti’nde merkez müdürlüğe getirildi. 1916’da orman umum müdürü oldu. Mütarekenin ilanıyla bu görevinden ayrıldı. Uzun yıllar İstanbul Belediye Meclisi azalığı yaptı. 1946’da İstanbul’da öldü.

Eserleri:

1. “Hamız-ı Fosforun Ehemmiyeti ve Fosforlu Gübrelerin Lüzum-ı İstimali”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, sayı 6, s. 3-4; sayı 7, s. 2-4’te yayınlanmıştır. Fosforik asidin bitki ve hayvanlar üzerindeki etkisi anlatılır.
2. “İslahat-ı Umumiye Layihası”, *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, sayı 12, s. 341’de yayınlanmıştır. Ormanların öneminden, kullanımından, orman teşkilatından bahseder.
3. “Ormanlarımızın Tezyid-i Varidatı Nasıl Mümkündür?”, *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, sayı 1, s.5-9; sayı 2, s. 34-37’de yayınlanmıştır. Ormanlardan daha fazla ürün alınabilmesi ve faydalanılabilmesi için neler yapılması gerektiği anlatılmaktadır.
4. “Zer’iyyat, Tohumluk ve Tohum Nedir?”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, yıl 2, sayı 6, s. 285-288; sayı 7, s. 293-296’da yayınlanmıştır. Tohumlardan, tohumların bakımından ve ıslahından bahseder.
5. “Ziraat-i Umumiye, Tohumluk, Tohum Nedir?”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, yıl 2, sayı 9, s. 328-330; sayı 10, s. 347-349’da yayınlanmıştır. Tohumlardan, tohumların ne zaman ekileceğinden, tohum hastalıklarından ve bunların tedavilerinden bahsedilir.
6. “Ziraatimiz Karşısında”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, sayı 1, s. 3-4’te yayınlanmıştır. Toprakların verimli kullanımından ve ziraatimizin ıslahından bahsolunur.
7. “Ziraat’te Edvar-ı Tekamül”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, sayı 4, s. 2-4’te yayınlanmıştır. Ziraatin başlangıcında ve yayılmasında kullanılan aletlerden, sabandan ve elektriğinziraatte kullanıldığı döneme kadar ziraatin nasıl geliştiğinden bahseder⁴³².

---

⁴³²(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 884-886.

Mehmed Refet DİKERMAN

1883 yılında Manisa'nın Kula kasabasında doğdu. Mektebin 1907 mezunlarından. Konya Darümuallimin hocalığı, Evkaf Nezareti arazi fen memurluğu, Bursa Ziraat Mektebi muallimliği, Beykoz ziraat müdürlüğü ve Ankara ziraat umum müdürlüğü yaptı. 1936'da Bursa Ziraat Mektebi müdürü idi. 1924'te yayınlanan ve müdürlüğünü Halkalı muallimlerinden Cevad Rüştü'nin yaptığı *Tarla ve Bahçe* adlı mecmuanın sahibiydi. Aşağıdaki eserler muhtemelen ona aittir:

1. Karga ve Saksaganlar: Bu iki kuşun özellikleri, faydaları, zararları ve türleri anlatılır. Bunların zararlarından korunma çareleri ve imha usulleri anlatılır. Sivas Vilayet Matbaası 1338, 8 sayfa.
2. İtriyat: parfümlerden bahseder. Sivas Vilayet Matbaası 1338, 60 sayfa.
3. Haşhaş Ziraati: *Çitçiler Derneği Mecmuası*, yıl 3, S 2, s. 399-401. Makalede haşhaş bitkisinin ziraî özellikleri, iklimi, toprağı, gübrenmesi ve hasadı anlatılmaktadır⁴³³.

Salih Zeki EKİNCİ

Mekteb'in 1902 mezunlarından. 1904'te Aydın orman müfettiş muavinliğine ve İzmir kontrol memurluğuna atandı. 23 Nisan 1323-22 Şubat 1324 tarihleri arasında İzmir'de, 12 Mart 1325-1 Temmuz 1330 tarihleri arasında İstanbul'da *Osmanlı Ticaret ve Ziraat Gazetesi*'ni yayınladı. I. Dünya Savaşı esnasında gazetesini kapatıp İzmir'e döndü. 1915'te bir müddet İzmir Şark Mektebi'nde riyaziye hocalığı yaptı. 1924-1928'de *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'ni tekrar yayınladı. 1928'de İstanbul Ulûm-ı Âliye-i Ticariye Mektebi'nde müderrislik yaptı. 1954'te öldü. Eserleri:

1. *Bağcılık ve Konserveçilikten Çekirdeksiz Üzümlerin Bandırılması ve Kurutulması Usulü*: Üzümlerin konservenmesini ve kurutulmasını anlatır. İzmir, İnkılap Matbaası, 1923, 19 sayfa.
2. *Mükemmel Ameli Tavukçuluk*: Modern tavuk çiftlikleri ve işletmeleri hakkında bilgi verir. Kümes hayvanlarının fizyolojisi, bakımı ve verimlilikleri anlatılır. İstanbul, Reşadiye Matbaası, 1320/1902, 192 sayfa.

⁴³³(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 801-802.

3. *Türkiye’de Tütün Ziraati, Sinaat ve Ticareti*: Tütünün iktisadi önemi, tarihçesi, yetiştirilmesi ve Türkiye’deki tütüncülük anlatılır. İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1928, 480 sayfa.
4. *Nevsal-i Ziraat ve Ticaret*: 1330 yılına ait ticaret ve ziraat yallığıdır. Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi yazı işleri heyetinden ve Evkaf Nezareti fen memurlarından Mehmed Refet Bey ile birlikte hazırlanmıştır. Ziraat ve ticari ölçüler, ziraatin dallarına ait bilgiler, ziraat okulları vs. anlatılır. İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1330, 368 sayfadır.
5. *Ziraat ve Ticaret Muhtırası*
6. “Mesleğimiz”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, nr. 1, s. 2-5’te yayınlanmıştır. Gazetenin amacı, ziraatçiliğin zorlukları ve ziraatin terakkisi için yapılması gereken şeyler anlatılır.
7. “Ziraat ve Ticaret Odaları”, *Osmanlı Ziraat ve Ticareti*, 2. sene, sayı 15, s. 306-311’de yayınlanmıştır. Ziraat ve ticaret odalarının kuruluş amaçları, önemleri ve ziraat eğitimi anlatılmaktadır⁴³⁴.

Ahmed Hamdi AKSOY

1883’te İzmir’de doğdu. İzmir İdadi-i Mülkiyesi’ni ve Halkalı’yı bitirdi. *Çiftçi Gazetesi*’nde yazılar yazdı. İttihat Terakki’ye katıldı. Bu teşkilatın Çatalca sorumlusu oldu. *Yeniğün Gazetesi*’nde müdürlük yaptı. 1920’de I. Dönem Ertuğrul mebusu oldu. 1923-1939 yılları arasında Meclis’te İzmir’i temsil etti. Daha sonra gazetecilik ve sigortacılıkla uğraştı. 1957’de öldü.

“Zeytinyağı”, *Felihat Mecmuası*, sayı 16, s. 244-246’da yayınlanmıştır⁴³⁵.

Midhat DAĞDEMİR

1882’de Hanya’da doğdu. İlk tahsilini Girit’te yaptı. Bursa Ziraat Mektebi’ni bitirdi. 1904’te Halkalı’dan mezun oldu. 1925’te Orman umum müdürlüğüne, 1927’de Ziraat Vekaleti teftiş heyeti başkanlığına atandı. 1931’de İstanbul, 1935’te Bolu

⁴³⁴ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 938-941.

⁴³⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 948.

milletvekili oldu. 1939-1940 arasında Orman Mekteb-i Alisi'nde müdürlük ve dekanlık yaptı. 1959'da öldü. Eserleri:

1. "Eşcar (Bir Fidanlığı Ziyaret)", *RZG*, sayı 42, s. 470-473'te yayınlanmıştır.
2. "Eşcar-ı Müsmire", *RZG*, sayı 43, s. 471'de yayınlanmıştır.
3. "Hayvanat-ı Ehliye", *RZG*, sayı 37, s. 434-436, sayı 45, s. 498-499.
4. "Ziraat: Yabani Yulaf, Hububata Arız Olan Hastalıklar", *RZG*, sayı 46, s. 505'te yayınlanmıştır⁴³⁶.

Lütfi Arif KENBER

1890'da Selanik'te doğdu. 1899'da Selanik Feyziye Mektebi'nden, 1909'da Selanik İdadisinden mezun oldu. 1910'da Halkalı'ya girdi. Daha sonra imtihanla Versaille Bahçıvanlık Mektebi'ni kazandı ve 1913'te buradan mezun oldu. Kabataş Lisesi'nde ve Mekteb-i Harbiye'de ziraat ve biyoloji öğretmenliği yaptı. 1910-1911'de Diyarbakır Darümuallimini'nde ziraat dersleri verdi. 1914-1915'te Tıp Fakültesi nebatat bahçesi müdürlüğü, 1916-1917'de Beykoz Bahçıvanlık Mektebi'nde muallimlik yaptı. 1918-1919 yıllarında Halkalı'da bahçecilik müderrisliği ve *Bahçevan Mecmuası*'nin imtiyaz sahipliğini ve başyazarlığını yaptı. 1918'de arkadaşlarıyla beraber Ahali İktisat Fırkası'nı kurdu ve bu firkanın umumi katibi oldu. 1920-1923 senelerinde Ankara'da *Vakit* ve *Vatan* gazetelerinde yazarlık yaptı. Daha sonra *Akşam*, *Son Telgraf*, *Milliyet*, *Tasvir*, *Tan*, *Son Posta* gazetelerinde ziraat ve ekonomi üzerine yazılar yazdı. 1924-1958 yılları arasında *Münakaşa Gazetesi*'nin başyazarlığını yaptı. 1932-1952 yılları arasında Boğaziçi ve Işık Liselerinde öğretmenlik yaptı. 17 Ocak 1950'de Ahali İktisat Fırkası hakkında Tarık Zafer Tunaya'ya bilgi vermişti. 1956'da *Dün ve Bugün* adlı tarih dergisinde İstiklal Harbi ile alakalı iki makalesi yayınlanmıştır (makalenin son kısmı 4 Mayıs 1956 tarihli 27. sayısındadır). 1963'te İstanbul'da ölmüştür. Gazeteciler Cemiyeti üyesiydi. Fransızca, Latince ve Yunanca biliyordu. Böcek, kelebek, fosil ve nebatat koleksiyonu yapıyordu. Eserleri:

1. *Pratik Çiçekçilik*
2. *Pratik Gül Bahçesi*
3. *Salon ve Süs Bitkileri*

⁴³⁶ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 953, 954.

4. “Ağaç ve Ağaçlarımız”, *Bahçevan Mecmuası*, sayı 3, s. 47-48’de yayınlanmıştır. Ağaçların önemi ve insan sağlığındaki yeri anlatılmaktadır.
5. “Çiçekçilik”, *Felahat Mecmuası*: sayı 1, s. 14-16’da yayınlanmıştır. Çiçekçiliğin önemi, insanın ruh ve beden sağlığına ve ekonomiye katkısı anlatılır. Ayrıca 1912’de Paris’te yapılan “Bahçivanlık Sergisi’ne ait fotoğraflar vardır.
6. “Enginar Ziraati” *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, sayı 3, s. 10-11’de yayınlanmıştır.
7. “Japon Çiçekleri Neden Cüce Kalıyor”, *Bahçevan Mecmuası*, sayı 3, s. 54-55’te yayınlanmıştır.
8. “Japon Usulü Ağaç Yetiştirmek”, *Bahçevan Mecmuası*, sayı 1, s. 11-13’te yayınlanmıştır.
9. “Meyve Bahçesi”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, sayı 9, s. 132-134’te yayınlanmıştır. Meyve ağaçlarının nerelere ne şekilde dikileceği anlatılır.
10. “Meyvecilik”, *Bahçevan Mecmuası*, sayı 1, s. 4-6; sayı 2, s. 21-24’te yayınlanmıştır. Yerli meyvelerin ıslahı anlatılır.
11. “Sebze Yetiştirmek İsteyenler”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, yıl 2, sayı 8, s. 309-311’de yayınlanmıştır. Nasıl sebze yetiştirileceği anlatılmaktadır⁴³⁷.

Ali Rıza ERTEN

1887’de Mersin’de doğdu. 1909’da Halkalı’dan mezun oldu. Fransa’ya fitapoloji (bitki hastalıkları ve tedavisi) öğrenmeye gönderildi. Paris Üniversitesi’nde nebatat ve emraz-ı nebatîye okudu ve üç yıl boyunca Wantigham, ve Fron gibi botanikçilerin, Perillieus, Griffon, Macublan ve Marshal gibi patalogların yanında asistan olarak çalıştı. 1912’de yurda dönünce Selanik Ziraat Mektebi’nde asistan oldu. Selanik’in elden çıkması üzerine İzmir Seydiköy Bağcılık Bahçivanlık Mektebi’ne müdür olarak atandı. 1914’te Halkalı’da Bitki Hastalıkları ve Fizyoloji muallimliği ile Nezaret bitki hastalıkları istasyon memurluğuna tayin edildi. 1917-1918 senelerinde Doğu Karadeniz civarında araştırmalar yaparak buralarda çay yetiştirilebileceğine dair ilk raporları hazırladı. 1918’de Mektep’te müdür muavini, 1922’de de vekaleten müdür oldu. Halkalı’daki derslerinin yanı sıra 1915’te Orman Mekteb-i Alisi’nde botanik muallimliğine, 1916’da Baytar Mekteb-i Âlisi’nde nebatat-ı tıbbîye muallimliğine,

⁴³⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 968-970.

1919'da da Darülfünun Fen Fakültesi botanik muallimliğine atandı ve bu görevlerini yıllarca sürdürdü. 1923'te kısa bir süre ziraat umum müdürü ve ardından Mardin mebusu oldu. Bir ara bütçe komisyonu başkanlığı yaptı. Milletvekilliği 29 Temmuz 1923-5 Mayıs 1954 arasında tam 9 dönem sürdü. İkinci Hasan Saka hükümetinde Devlet Bakanlığı da yaptı fakat bu görevi hükümetin istifası nedeniyle sadece 1 hafta sürdü. 1937'de Şakir Kesebir Tarım Bakanı iken Ali Rıza Erten bakanlığın 1. siyasi müsteşarı idi. 1954'te siyasetten ayrılınca İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde tekrar botanik dersleri vermeye başladıysa da bu görevi kısa sürdü. 1964'te de öldü. Eserleri:

1. *Bağlara Arız Olan Mildiyö Hastalığı*: Amerika'da ortaya çıkan bu hastalığın tanımı, nasıl ortaya çıktığı, hangi mevsimde nerelerde görüldüğü, türleri, zararları, teşhisi ve tedavisi anlatılmaktadır. İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1332/1916, 20 sayfadır.
2. *Fenn-i Hayat-ı Nebat, Nebatın Ziraî, Sinaî ve Tıbbî İstimaliyle Malumat-ı Tarihiyesi ve Mebhas-i Mübtehasat*.
3. *Karacabey Çiftlikatı Hakkında Tedkikat*: Karacabey'in yeri, iklimi ve mahsul miktarına dair rapordur. İstanbul, Sanayi-i Nefise Matbaası, 1340, 16 sayfadır.
4. *Marmara ve Adalar Denizi Ziraî Mıntıkasında Mahsulat-ı Ziraiyeye Zıyan Yapan Böceklerle Dair Risale*: Bu eseri Halkalı hocalarından Mehmed Süreyya (Özek) ile birlikte yazmıştır. İstanbul, Teşebbüs Matbaası, 1339, 16 sayfadır.
5. *Menteşe Sancağının Ahval-i Ziraiye ve Arziyesi*: Muğla ve civarının iklimi, yeryüzü şekilleri, toprak yapısı ve türleri, madenleri, bitkileri, hayvanları, ziraî sanayisi, genel ekonomisi, nüfusu, ziraî hayatı, eğitimi, ulaşımı ve çiftlikleri anlatılır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1331, 145 sayfa.
6. *Nebatat Hastalık ve Düşmanlarının Süratle ve Kolaylıkla Teşhis ve Tedavisi*: Üç kısımda meydana gelen bu eserde meyve ağaçlarına ve ziraî bitkilere musallat olan haşerat ve parazitlerden ve bunlara karşı kullanılacak araç ve yöntemlerden bahsedilmektedir. İstanbul Kader Matbaası, 1328, 864 sayfadır.
7. *Nebatat Hastalıkları, Eşcar-ı Müsmire ve Nebatat-ı Mezrua*: Mentşe Sancağı ziraat memuru iken yazmıştır. Meyve ağaçlarına ve bitkilere zarar veren haşereler ayrı ayrı ve ayrıntılı bir şekilde tanıtılır. Hangi mevsimde ortaya çıktıkları ve nasıl üredikleri anlatılır. Bunlarla yıyılacak mücadele ve bu

mücadelede kullanılacak ilaçlar hakkında bilgi verilir. İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1328/1912, 120 sayfa.

8. *Sanayi-i Ziraiyeden Nebati Yağcılık*: Ziraat mekteplerinde okutulmak için hazırlanmıştır. Bitkisel yağlar hakkındadır. Yağcılığın ziraat ve sanayi ile ilişkisi, bitkisel yağların çeşitleri, üretimi ve bu üretimde kullanılan makineler anlatılmaktadır. İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1341, 84 sayfadır.
9. *Şimal-i Şarki Anadolu ve Kafkasya'da Tedkikat-ı Ziraiye*: Batum, Artvin, Kars havalisinde yapılan araştırmanın raporudur. Bölgenin iklimleri, toprak yapısı, bitkileri, Batum'daki çay tarlaları, çayın özellikleri, yetiştirme şartları, çay imali ve bölgedeki narenciyeler anlatılmaktadır. İstanbul, Sanayi-i Nefise Matbaası, 1340, 91 sayfadır.
10. "Nebatat-ı Mezru'anın Tufeyli Hastalıkları Üzerine Bir Nazar", *Felahat Mecmuası*, sayı 4, s. 49-50'de yayınlanmıştır. İzmir Seydiköy Bağcılık ve Bahçivanlık Mektebi müdür muaviniyken yazmıştır. Bitkilere muasallat olan parazitlerin türleri, ortaya çıkmaları ve zararları anlatılır.
11. "Bağcılık: Asmalara Güneş Vurması", *Felahat Mecmuası*, sayı 12, s. 184-187'de yayınlanmıştır. İzmir Seydiköy Bağcılık ve Bahçivanlık Mektebi müdür muaviniyken yazmıştır. Bağcılık hakkında genel bilgiler ve asmlara güneş vurması anlatılır.
12. "Meyan Kökü Nebati Üzerinde Yeni Bir Hastalık: Küllenme", *HZMAM*, sayı 2, s. 159-161'de yayınlanmıştır. Bu hastalıkla mücadele yolları anlatılmaktadır.
13. "İstanbul Havalisi'nde Çekirgeler Nasıl Mahvoldular ve İzmir'deki Tecrübeler", *HZMAM*: sayı 3, s. 180-189'da yayınlanmıştır. İstanbul ve İzmir civarında tarlalara muasallat olan çekirgelerle yapılan mücadele anlatılır.
14. "Bursa'nın Ağaç Çayı", *HZMAM*, sayı 4, 260-274'te yayınlanmıştır. Bursa'nın ağaç çayından bahsedilmektedir.
15. "Bursa'nın Çimen Çayı Yaban Mersini", *HZMAM*, sayı 4, 245-249'da yayınlanmıştır. Yaban mersininin yapısı ve yapraklarından üretilen çay hakkında bilgi verilir.

16. “Cenubi-Garbi Kafkasya ve Lazistan Hakkında Malumat-ı Ziraiye”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, sayı 9, s. 2-4; sayı 10, s. 2-4; sayı 11, s. 4-6’da yayınlanmıştır. Batum ve Doğu Karadeniz bölgesinin ziraî yapısı ve bitki örtüleri hakkında bilgi verilir.
17. “Dağlarımızda Faidesiz Kalan Nebatat”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, yıl 2, sayı 1, s. 194-198; sayı 2, s. 213-218; sayı 3, s. 238-239; sayı 4, s. 245-250’de yayınlanmıştır. Dağlarımızda kendi kendine yetişen katırtırnağı, Bursa Çayı, ısırgan otu gibi bitkilerden faydalanma yolları anlatılmaktadır.
18. “Tavukçuluk”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, yıl 2, sayı 2, s. 211-212’de yayınlanmıştır. Tavukçuluğun önemi ve ülkedeki durumu anlatılmıştır⁴³⁸.

Mehmed Süreyya ÖZEK

Mektepte parazitoloji muallimidir. 1889’da İstanbul’da doğdu. Davutpaşa Rüşdiyesini ve Vefa İdadisi’ni bitirdikten sonra 1898’de Bursa Ziraat Mektebi’ne girdi. 1906’da Halkalı’dan mezun oldu ve Bursa Ziraat Mektebi’ne muallim olarak atandı. 1909’da (1327) Ziraat Nezareti tarafından haşerat (entomoloji) alanında ihtisas yapmak için Fransa’ya gönderildi, 1912’de döndü. (Döndükten sonra her yıl üç ay Anadolu’yu gezerek buralarda haşeratla mücadele ile ilgili araştırmalar yaptı (*HZMAM*, S 7, s. 412). “Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nde iki kürsü ve Ziraat Nezareti’ne bağlı bir laboatuvar açarak Türkiye’de ilk defa bitki koruma çalışmalarını başlattı. Birçok değerli araştırma ve tespitler yaparak adını yurtdışında da duyurdu”. 1924’te Ziraat Vekaleti müsteşarı, 1927’de Danıştay üyesi oldu. 1950’de yaş haddinden emekli oldu. 24-27 Ekim 1965’de Ankara’da yapılan Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi’nde kendisine hatıra plaketi verildi. Fransa ve Almanya’da da yayınlanmış makaleleri bulunan Süreyya Bey’in bazı eserleri şunlardır:

1. *Anadolu’da Tarla Faresi ve Domuzların Ecnası ve Tarzı İtlaflarından Bâhis Risaledir*: Bu hayvanlarla yapılacak mücadeleyi ve bu mücadelede kullanılacak ilaçları anlatmaktadır. İstanbul, Teşebbüs Matbaası, 1333, 87 sayfadır.

---

⁴³⁸ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 971-978.

2. *Haşerat-ı Ziraiye Mecmuası*: Halkalı Ziraat Mektebi havalisinde bulunan haşerelerin bu mektebin labaratuvarında incelenen numunelerini anlatır. İstanbul, Ziraat Matbaası, 1332/1916, 235 sayfa.
3. *Marmara ve Adalar Denizi Mıntıkasında Mahsülat-ı Ziraiyeye Zıyan Yapan Böceklerle Dair Risaledir*: Mektebin hocalarından Ali Rıza Ertem’le birlikte hazırlamıştır. Buralardaki böceklerle ve onlarla mücadele yollarına dairdir. İstanbul, Teşebbüs Matbaası, 1339, 36+16 sayfadır.
4. “1334 Senesi İlkbaharında Haşerat-ı Ziraiye Hakkında Anadolu’da yapılan Tedkikat Hakkında Birinci Rapordur”, *HZMAM*, sayı 7, s. 412-413’te yayınlanmıştır. Anadolu’ya yaptığı seyahatler esnasında orada gördüğü haşereleri anlatır.
5. “Çekirgelerin Çinko Usulü ile Tarz-ı İtlafı”, *HZMAM*, sayı 3, s.164-171’de yayınlanmıştır. Bitkilere musallat olan çekirgelerle mücadelede yeni bir yöntem olan “çinko usulü”nü anlatır.
6. “İstanbul ve Bursa Havalisinde Elma ve Armut Ağaçlarına Arız Olan Haşerat Hakkında Tedkikat”, *HZMAM*, sayı 2, s.130-144’te yayınlanmıştır. Bu meyveler ve bu meyvelere musallat olan haşeratın özellikleri anlatılmaktadır.
7. “İlm-i Haşerat”, *Felahat Mecmuası*, sayı 1, s.4-6’da yayınlanmıştır. Haşerat biliminin (entomoloji) gelişimi, haşereler ve bunlarla mücadele yolları anlatılır.
8. “Aydın Vilayetinde Çekirge Afeti”, *Felahat Mecmuası*, sayı 8, s. 121-123’te yayınlanmıştır. Bu bölgedeki çekirge istilasının yaptığı zararlar anlatılmaktadır.
9. “Çekirgeler”, *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası*, sene 1, sayı 4, s. 302-314; sene 2, sayı 6, s. 445-458’de yayınlanmıştır. Çekirgelerin biyolojik özellikleri, çeşitleri ve bunlarla mücadelenin önemi anlatılır⁴³⁹.
10. Hulusi Behçet (Behçet hastalığını bulan kişi) ve Avram Hodora ile birlikte *İstanbul Seririyyatı Mecmuası*, 1 Kanunisani 1339, cilt 3, sayı 9, sayfa 243-248’de “Arpa ve Hububat-ı Saire Tozlarından Mütevellid İhmirar-ı

---

⁴³⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 985-989.

Huvaysali, İndifaat-ı Cildiye-i Hakkeviyenin Menşe-i Hakkında Tetkikat-ı Tecrübeviye ve Muayenat-ı Nesciye” başlıklı makalesi vardır⁴⁴⁰.

Esat Muhlis OKSAL

1888’de Yanya’da doğdu. 1908’de Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi’ni bitirdi. 1910’da Almanya’ya gönderildi. 1916’ya kadar burada öğrenim gördü. Döndükten sonra Orman Umum Müdürlüğü’nde görev aldı. 1918’den itibaren Orman Mekteb-i Alisi’nde muallimlik yaptı. Orman Mekteb-i Alisi’nin lağvedilerek Y.Z.E.’ye bağlanması üzerine hiç doktora yapmadan 1934’te Doçentliğe atandı. 1937’de de profesör oldu. Orman Fakültesi’nin İstanbul Üniversitesi’ne bağlanması esnasında Enstitü’nün rektörüydü ve bu bağlanma için çok çaba sarfetmişti. 1970’te vefat etti⁴⁴¹.

Nail ORAMAN

1902’de Burgaz’da doğmuş 1925’te Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’ni pekiyi derece ile bitirerek Bornova Ziraat Mektebi’ne Meyvecilik, Bağcılık ve Sebzeçilik muallimi olarak tayin edilmiştir. 1931’de müsabaka imtihanını kazanarak Almanya’ya Geisenheim Yüksek Bağ-Bahçe Mektebi’ne ihtisas yapmak için gönderilmiş burada pekiyi derece ile diploma alarak 1934’te yurda dönmüş ve Y.Z.E. Bahçıvanlık, Meyvecilik, Bağcılık ve Sebzeçilik Enstitüsüne başasistan tayin edilmiştir. 1937’de Enstitü Müdürü Prof. Dr. Gleisberg’in yanında doktorasını, 1939’da doçentliğini yapmış ve 1946’da profesör olmuştur. 1943-1953 yılları arasında enstitünün müdürlüğünü yapmıştır. Amerika, İtalya, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve İngiltere’de mesleki incelemelerde bulunmuş, 1972’de de vefat etmiştir⁴⁴².

Bekir ALKAN

1903’te Giresun’da doğdu. 1924’te Halkalı’ya girmiş, 1928’de mezun olmuştur. Ziraî entomoloji alanında ihtisas yapmak üzere 1931’de Münih’e gönderildi. Burada Münih Üniversitesi’ne bağlı Zooloji Enstitüsü’nde Prof. Dr. K. Escherich ve Prof. Dr. Zwölfer’in yanında 1934’e kadar çalışıp doktorasını yapmıştır. Bu tarihte yurda

⁴⁴⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsaoğlu, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 2, s. 979.

⁴⁴¹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)*, Ankara 2008, s. 559.

⁴⁴² Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 516-517.

döndüğünde Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne bağlı Zooloji Enstitüsü'ne başasistan tayin edildi. Bu enstitüde Ord.Prof.Dr.Wolterek ile 8 ay çalışıp öğrencilere Zooloji derslerini tercüme etmiştir. 1943'te doçent, 1947'de profesör olmuş, 1948'de de Bitki Hastalıkları Enstitüsü müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1959'da vefat etmiştir⁴⁴³.

Kerim Ömer ÇAĞLAR

1903'te Ustrumca'da doğdu. 1924'te Halkalı'yı birincilikle bitirdi. *Son Telgraf* ve *Yeni Ziraat* gazetelerinde çalıştı. Okulu bitirir bitirmez mektebin Umumi ve Hususi Ziraat kürsüsünde asistan oldu. 1925'te tahsil için Avrupa'ya gönderildi. 1926'nın sonuna kadar Paris'te Instut National Agronomique'de Prof.Gustave Andre'nin laboratuvarında çalışmış ve ihtisas belgesi almıştır.daha sonra bakanlığın emriyle Fransa'dan Almanya'ya Berlin Ziraat Mekteb-i Alisi'ne gönderilen Çağlar burada sırasıyla Prof.Dr. Lemmerman'ın ve Prof. Schucht'un yanında çalışmıştır. Buradan sonra Viyana Ziraat Yüksek Mektebi'nde Profesör Zederbauer'in yanında çalışıp 1929'da yurda dönmüştür. Yurda dönerken Bulgar kralı Boris'le mülakat yapmış ve bunu *Milliyet Gazetesi*'nde yayınlamıştır. Yurda döndükten sonra İktisat Vekaleti Merkez Kimya Laboratuvarında ve Gazi TerbiyeEnstitüsü'de çalıştı. “Ziraat Mektepleri Mezunin Cemiyeti”ni kurarak genel sekreterliğini yaptı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde toprak ilmi laboratuvar şefi olmuş, aynı zamanda da Jeoloji, Mineraloji ve Peterografi Profesörü Lucius'un, Toprak İlmi Profesörü Yessen'in, Ziraat Kimyası ve Hayvan Tağdiyesi Profesörü Von der Heide'nin derslerini tercüme etmiştir. Ayrıca Von der Heide'nin yanında doktora yapmış, ardından doçent olmuş 1944'te de profesör olmuştur. 1939'da Y.Z.E. Umumi Katipliğine tayin edilmiş, bunun yanında bir çok sosyal ve resmi kurumlarda yer almıştır. Çok aktif biri olan Çağlar 1972'de vefat etmiştir⁴⁴⁴.

Halid EVLİYA

1904'te İstanbul'da doğdu. 1925'te Halkalı'yı bitirmiş, 1926'da Beykoz Ziraat Mektebi'ne muallim ve Halkalı'da kimya asistanı olmuştur. 1927'de Almanya'ya gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra Ankara Yüksek Ziraat Mektebi'nde ve Yüksek

⁴⁴³ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 524-525.

⁴⁴⁴ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 529-530.

Ziraat Enstitüsü'nde çalışmıştır. Profesör Heide'nin yanında doktora yapmış, 1938'de doçent, 1944'te profesör olmuştur⁴⁴⁵.

Selahattin KUNTAY

Halkalı'dan mezun olduktan sonra 1928-32 yılları arasında Almanya'da Bonn Üniversitesi'nde Botanik alanında ihtisas yapıp doktorasını tamamladıktan sonra yurda dönmüş ve Botanik Enstitüsü başasistanlığına tayin edilmiştir. Burada doçent ve profesör olan Kuntay 1948'de vefat etmiştir⁴⁴⁶.

Esad Ahmed BOZKAYA

1897'de İstanbul'da doğdu. Halkalı'da öğrenciyken I. Dünya Savaşı'na katılmış, savaştan sonra öğrenimine devam ederek 1921'de mektepten birincilikle mezun olmuştur. Balıkesir'de ziraat okulunda üç yıl muallimlik yaptıktan sonra 1924'te Avrupa müsabaka imtihanını kazanarak Almanya'ya gönderilmiştir. Burada çeşitli üniversitelerde çeşitli alanlarda çalıştıktan sonra 1927'de yurda dönmüştür. 1933'te Y.Z.E.ye katılarak Rektör Falke'nin yanında doktora yapmış, 1936'da doçent, 1941'de profesör olmuştur⁴⁴⁷.

Hamid DEMİRTAŞ

1906'da Üsküdar'da doğdu. 1923'te mektebe girerek 1927'de mezun oldu. 1931'de Almanya'ya gönderilmiş, burada Berlin Yüksek Mühendis Mektebi'nde okumuş ve çeşitli fabrikalarda çalışmıştır. 1935'te yurda dönmüş, 1939'da doktora yapmıştır. 1943'te doçent, 1947'de profesör olmuştur⁴⁴⁸.

Ekrem Rüştü İZMEN

1315'te Selanik'te doğdu. 1918'de girdiği Halkalı'dan 1922'de pekiyi derece ile mezun olmuştur. 1926'da önce Macaristan'a sonra Almanya'ya gönderildi. Oradan da Hollanda'ya gönderildi. 1929'da yurda dönünce Sütçülük Laboratuvarı Şube Şefliğine,

⁴⁴⁵Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 531.

⁴⁴⁶Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 540.

⁴⁴⁷Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 233-234.

⁴⁴⁸Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 534.

1933'te de Sütçülük Enstitüsü Şube Şefliğine tayin olunmuştur. Profesör Spöttel'in yanında doktora yaptıktan sonra 1936'da doçent, 1941'de profesör olmuştur. Çeşitli tarihler de Ziraat Fakültesi'nde dekanlık, 1951'de de Ankara Üniversitesi'nde rektörlük yapmıştır. 1967'de vefat etmiştir⁴⁴⁹.

Şevket BİRAND

Halkalı mezunu olan Birand, Almanya'da Berlin Yüksek Ziraat Mektebi'nde ihtisas yapıp burada doktorasını tamamlamış 1933'te yurda dönmüştür. Yurda dönünce Tabii İlimler Fakültesi Jeoloji Enstitüsü şube şefliğine tayin edilmiştir. 1936'da doçent, 1941'de profesör olmuştur⁴⁵⁰.

Hikmet BİRAND

1904'te Karaman'da doğmuştur. Şevket Birand'ın kardeşidir. Halkalı'dan mezun olduktan sonra 1928-1932 yılları arasında Almanya'da Bonn Üniversitesinde Botanik alanında ihtisas yapıp doktorasını tamamlayınca yurda dönmüş ve Y.Z.E. Botanik Enstitüsü başasistanlığına tayin edilmiştir. 1936'da doçent, 1946'da Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi kurulunca profesör olarak burada görev almış, bu fakültede dekanlık, aynı üniversitede rektörlük yapmıştır. Yurt florasının saptanmasında değerli hizmetleri olan Birand 1972'de vefat etmiştir⁴⁵¹.

Midhat Ali TOLUNAY

1906'da Serez'de doğan Tolunay, Halkalı'dan mezun olduktan sonra burada bir yıl asistanlık yapmıştır. 1928'de Almanya'ya gönderilmiş, burada Münih Üniversitesi'nde doktora yaptıktan sonra 1932'de yurda dönmüştür. Dönüşünde Zooloji Enstitüsü'nde görevlendirilmiş, 1936'da doçent, 1942'de profesör olmuştur. 1949'da Fen Fakültesi'ne geçen Tolunay burada zooloji kürsüsünün gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur⁴⁵².

---

⁴⁴⁹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 535-536.

⁴⁵⁰ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 539-540.

⁴⁵¹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 540.

⁴⁵² Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 541.

Nafiz İLGÜZ

1903'te Bursa'da doğmuş, 1925'te girdiği Halkalı'dan 1928'de mezun olmuştur. Tohum ıslahı hakkında ihtisas yapmak için Almanya'da Bonn şehrine gönderilmiş, 1933'te geri dönmüştür. 1934'te önce Y.Z.E. Nebat Yetiştirme Enstitüsü'nde sonra da Jeoloji Enstitüsü'nde görevlendirildi. Profesör Salamon Kalvi'nin yanında 1939'da doktora yapmış, 1941'de doçent, 1950'de Fen Fakültesi'nde profesör olmuştur. Aynı yıl jeoloji alanında çalışma yapmak için Fransa'ya gönderilmiş, 1951'de dönmüştür⁴⁵³.

Said Tahsin TEKELİ

1901'de Samsun'da doğmuş, 1920'de girdiği Halkalı'yı 1923'te pekiyi derece ile bitirmiştir. Bir yıl Balıkesir'deki ziraat okulunda görev yaptıktan sonra ziraat sanatları alanında ihtisas yapmak için Budapeşte'ye gönderilmiş, burada iki yıl ihtisas yaptıktan sonra Almanya'ya geçmiş burada doktora yaptıktan sonra 1929'da Ankara'ya gelmiştir. Çeşitli kurumlarda çalıştıktan sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görevlendirilmiş, 1937'de doçent, 1942'de profesör olmuştur. 1980'de vefat etmiştir⁴⁵⁴.

Arif AKMAN

1903'te Elazığ'da doğmuştur. 1923'te Halkalı'ya girmiş, 1927'de buradan mezun olmuştur. Daha sonra dört yıl Almanya'da ihtisas yapıp 1932'de yurda dönmüştür. 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü Şarapçılık şubesinde başasistan olmuştur. 1935'te profesör Gerngross'un yanında doktorasını tamamlamıştır. 1939'da doçent, 1945'te profesör olmuştur. 1995'te vefat eden Akman, 1948'de Fransa hükümeti tarafından Ziraat Şövalyeliği Liyakat payesi, 1973'te de Federal Almanya cumhurbaşkanı tarafından 1. Sınıf Liyakat Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁴⁵⁵.

---

⁴⁵³Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 543.

⁴⁵⁴Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 544.

⁴⁵⁵Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 544-545.

Tevfik EŞBERK

1904'te doğmuştur. 1925'te girdiği Halkalı'yı 1928'de bitirmiştir. Çeşitli kurumlarda çalıştıktan sonra 1933'te Y.Z.E.'de görevlendirilmiştir. Rektör Falke'nin yanında yaptığı doktorasını 1936'da bitirmiş, 1940'ta doçent, 1945'te de profesör olmuştur⁴⁵⁶.

Sadri ARAN

1905'te İstanbul'da doğmuş, 1922'de Halkalı'ya girmiş 1926'da buradan mezun olmuştur. 1933'te Y.Z.E. İktisadiyat Enstitüsü asistanlığına tayin olunmuş, 1937'de bu enstitüde Rektör Falke'nin yanında doktorasını tamamladıktan sonra Almanya'ya gönderilmiş, orada Bahçe Mimarisi ve Süs Nebatları alanında ihtisas yapmıştır. 1941'de doçent, 1947'de profesör olmuştur. 1988'de vefat etmiştir⁴⁵⁷.

Lütfi ÜLKÜMEN

1905'te Maraş'ta doğmuştur. 1928'de Halkalı'dan mezun olarak Almanya'da Geisenheim Mektebi'nde Bağ-Bahçe Ziraati ve Berlin Üniversitesi ile Veraset Enstitüsü'nde, Berlin Keiser Wilhelm Islah Araştırmaları Enstitüsü'nde Genetik ve Bitki Islahı üzerine ihtisas yapmıştır. 1935'te Y.Z.E. başasistanlığına getirilmiş, 1937'de Gleisberg'in yanında doktorasını tamamlamış, 1939'da doçent, 1946'da profesör olmuştur. VII. dönem Mardin, IX. Dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde de görev yapan Ülkümen 1982'de vefat etmiştir⁴⁵⁸.

Kadri BİLGEMRE

1900'de İstanbul'da doğdu. 1916'da girdiği Halkalı'dan 1920'de mezun olarak Ankara Ziraat Mektebi zootekni muallimliğine tayin edildi. 1923'te staj yapmak için Fransa'ya, 1924'te ihtisas yapmak için Almanya'ya gönderilmiştir. Berlin Yüksek Veteriner Okulu Zootekni Enstitüsünde, Halle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Enstitüsü'nde ders ve kursları takip etmiş 1927'de koyunculuk üzerine doktorasını verdikten sonra yurda dönmüştür. 1930'da Tavukçuluk Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

⁴⁵⁶ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 545.

⁴⁵⁷ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 517.

⁴⁵⁸ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 518.

1933'te de Ziraat Fakültesi Zootečni Enstitüsü Şefliğine tayin edilmiştir. 1935'te doçent, 1937'de profesör, 1945'te de ordinaryüs olmuştur. Türk ziraat dünyasında ordinaryüs olabilen tek kişidir. 1952'de vefat etmiştir⁴⁵⁹.

İsfendiyar Esad KADASTER

1904'te İstanbul'da doğmuştur. Halkalı'dan mezun olduktan sonra bu mektepte Ziraî ve umumi kimya stajyerliği yapmıştır. 1927'de Almanya'ya gönderilmiş burada ziraî kimya tahsil etmiştir. 1931'de yurda dönmüş ve ziraat kimyahanesi şefliğine tayin olunmuştur. Prof. von der Heide'nin yanında doktora yapmış, 1937'de doçent, 1941'de ise profesör olmuştur. 1961'de vefat etmiştir⁴⁶⁰.

Sedad KANSU

1907'de doğmuştur. 1924'te girdiği Halkalı'dan 1928'de mezun olmuştur. Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulunca ziraî kimya asistanlığına tayin edilmiş, 1935'te Almanya'da ihtisas yapmıştır. Döndükten sonra Prof. von der Heide'nin yanında yaptığı doktorasını 1936'da tamamlamış, 1942'de doçent, 1947'de profesör olmuştur. 1985'te vefat etmiştir⁴⁶¹.

Şevket Reşit HATİPOĞLU

1898'de İzmir'de doğmuş, Bursa Ziraat'ten sonra Halkalı'ya girerek 1923'te buradan mezun olmuştur. 1925'te Ziraî Ekonomi alanında ihtisas yapmak için önce Fransa'ya gönderilmiş sonra buradan Almanya'ya nakledilmiştir. 1929'da Berlin Yüksek Ziraat Okulu'nu bitirmiş ve Leipzig Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. 1932'de yurda dönerek yeni açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görevlendirilmiş, burada doçent olduktan sonra Mülkiye Mektebi kadrosuna geçerek profesör olmuştur. Ankara Üniversitesi Ziraat ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde ziraî ekonomi ve tarım politikası derslerini vermiştir. Çeşitli dönemlerde milletvekili olarak Meclis'te bulunan

---

⁴⁵⁹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 519.

⁴⁶⁰ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 520.

⁴⁶¹ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 521.

Hatipoğlu; 11, 12, 13, 14. Hükümetlerde Tarım Bakanı, 27. Hükümette ise hem Tarım Bakanı hem de Milli Eğitim Bakanı olmuştur. 1973'te vefat etmiştir⁴⁶².

Kazım KÖYLÜ

1904'te İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1924'te Halkalı'ya girmiş, 1928'de mezun olmuştur. 1931 yılına kadar sırasıyla Zootečni, Sütçülük, Kimya merkez laboratuvarlarında asistanlık ve başasistanlık yapmış, 1931'den 1934'e kadar Leipzig Üniversitesi'nde ziraî ekonomi okumuş ve doktora yapmıştır. Döndükten sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görevlendirilerek burada 1941'de doçent, 1946'da da profesör olmuştur. 1977'de vefat etmiştir⁴⁶³.

Nakuyiddin (Naki) BEKMEN

1891'de Yanya'da doğdu. 1330/1912'de Halkalı'dan mezun oldu ve Kabataş İdadisi'nde kimya muallim muavini oldu. 1333/1915'te Almanya'ya gönderildi. Berlin Üniversitesi ve Bavyera Würzburg Ziraî Tecrübe İstasyonu'nda umumi ve ziraî kimya üzerinde ihtisas yaptı. 1337/1919'da Halkalı'ya müderris tayin edildi. 1926-1927'de Kabataş Lisesi'nde kimya öğretmenliği yaptı. 1927'de Ziraat İşleri genel müdürlüğüne, 1931'de Teftiş Heyeti Başkanlığı daire müfettişliğine, 1937'de Ziraat Vekaleti müsteşarlığına atandı. 1939-1943 arasında 6. dönem Siirt milletvekilliği yaptı. 1946'da Devlet Ziraat İşletmeleri umum müdürlüğüne atandı. 1972'de öldü. Almanca, Fransızca ve Rumca biliyordu. Eserleri:

1. *Kasyon ve Anyonların Miyarları ve Tahlil-i Keyfiyeleri*: Lise 2. sınıflara ders kitabı olarak yazılmıştır. Kapsamlı bir kalitatif analiz kitabıdır. İstanbul Milli Matbaa, 1927, 312 sayfa.
2. *Kimya Dersleri*: Darümuallimin ve idadilere ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Bu eseri Kabataş'da kimya hocası iken yazmıştır. Bu da ayrıntılı bir kimya kitabıdır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1331, 392+10 sayfa ve resimlidir.
3. *Kimya*: Sultanilerin 8. senesi için yazılmıştır. İstanbul, 1331, 392+10 sayfadır.

⁴⁶² Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 523.

⁴⁶³ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, aynı yer.

4. *Kimya*: Sultanilerin 9. senesi için hazırlanmıştır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1331, 392+10 sayfadır.
5. *Kimya*: Lise 2. devre 1. sınıf için hazırlanmıştır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1340, 530 sayfadır.
6. *Kimya*: Lise 2. devre 2. sınıflar için hazırlanmıştır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1340/1924, 639 sayfadır.
7. *Kimya*: Lise 2. devre 3. sınıflar için hazırlanmıştır. 2. Baskı: İstanbul, Milli Matbaa, 1926, 515 sayfadır.
8. *Kimya*: Lise, orta ve muallim mekteplerine ders kitabı olarak hazırlanmıştır. 6. Baskı: İstanbul, Matbaa-i Amire, 1342/1926, 465 sayfadır.
9. “Topraklarda Fosforun Ehemmiyeti”, *Ekinci Mecmuası*, yıl 1, sayı 2, s. 14-15’te yayınlanmıştır. Fosforun özelliklerinden bahsetmektedir.
10. “Fosforlu Gübreler”, *Ekinci Mecmuası*, yıl 1, sayı 5, s. 35-37’de yayınlanmıştır. Topraklarda fosforun gübre olarak kullanılmasından bahsedilmektedir⁴⁶⁴.

Süreyya GENCA

1892’de Tokat’da doğmuş, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli’sini bitirmiş, Almanya’da ihtisas yapmıştır. Bağcılık ve şarapçılık uzmanı olan Genca Halkalı’da rektörlük yapmış, III., IV., ve V. Dönem Tokat milletvekili olarak Meclis’te yer almıştır. TED kurucu üyesidir. 1929’da arkadaşlarıyla Kavaklıdere Sporting Tenis Kulübü’nü kurmuştur. 1934’te kurulan basketbol, voleybol, tenis, hentbol sporlarını kapsayan Spor Oyunları Federasyonu’nun ilk başkanıdır. 1939-1945 yılları arasında Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Rektörlüğünü yapmıştır. 1953’te vefat etmiştir⁴⁶⁵.

Vamık TAYŞİ

1906’da İstanbul’da doğmuş, 1923’te Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’ne girmiş 4 yıllık bir eğitimden sonra buradan mezun olmuştur. Daha sonra Almanya’ya gönderilmiştir. Münih Teknik Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Bilimleri dalında doktora çalışmasını tamamlayarak 1932 yılında yurda dönmüş ve Yüksek Ziraat

⁴⁶⁴(ed.)Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1008-1012.

⁴⁶⁵Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 287.

Mektebi Ziraat-ı Ummumiye ve Islah-ı Nebatat asistanı olmuştur. 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü Nebatat Enstitüsü başasistanlığına tayin edilmiştir. 1939'da doçent, 1942'de profesör olmuştur. 1943-44 yılları arasında Y.Z.E. Ziraat Fakültesi Dekanlığına atanmış, 1950'de iki yıllığına Amerika'ya gönderilmiştir. 1955'te Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi kurucu dekanı olmuş, 1957'de de milletvekili seçilmiştir. 1959'da Federal Almanya hükümeti tarafından kendisine "Büyük Liyakat Nişanı" verilmiştir. 1980'de vefat etmiştir⁴⁶⁶.

Zihni DERİN

Muğla'da doğdu. 1897'de Muğla İdadisi'nden, 1900'de Selanik Ziraat Ameliyat Mektebinden, 1904'de de Halkalı Ziraat Mekteb-i Ali'sinden mezun olmuştur. 1905 yılında Aydın İli Orman ve Maden Muamelat Katipliği ile Devlet Memurluğuna başlamıştır. Rodos'ta Akdeniz Adaları (o zamanki adıyla Cezayir-i Bahr-i Sefid) İli Orman Müfettiş Katipliğinde, Gediz ve Simav ilçeleri Orman Müfettiş Vekaletinde bulunduktan sonra, 1907 de aynı ilçelerde Orman Müfettişi olmuştur. İki yılı geçince, Akdeniz adaları İli Orman Müfettişliğine aktarılmıştır. 1909'den 1912'ye kadar Selanik Ziraat Mektebi'nde Kimya, Ziraat Sanatları ve Jeoloji öğretmenliği yapmıştır. 1914'den 1920'ye kadar Bursa'da Sultani Mektebinde ve Darümuallimat'ta Tabii İlimler okutmuş ve Bursa Milli Eğitim Müdür Vekilliği görevinde bulunmuştur. 1920'de Yunanlıların işgalinden hemen önce Bursa'dan ayrılıp, kara yolundan Ankara'ya gelmiş; Milli Mücadele Hükümeti'nin kurduğu İktisat Bakanlığı'nda ilk Tarım Genel Müdürü olmuştur. 1924'e kadar bu görevde kalmıştır. 1923-1924 yıllarında Rize bölgesinde çay ve narenciye ekimi için gerekli araştırmaları yaparak bu gölgede çay tarım ve endüstrisinin kurulmasını sağladı. Bu amacı için bir kanun teklifi hazırlayıp bakanlık kanalıyla Meclis'e sundu. Bu tasarı, o dönemin Rize Mebuslarının desteğiyle 6 Şubat 1924 tarih ve 407 sayıyla kanunlaştı ve *Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında; Fındık, Portakal, Limon, Mandalina, Çay Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanun* adıyla yürürlüğe girdi. Zihni Derin sonraki 10 yıl boyunca tekrar öğretmenlik yaptı. 1927'den 1929'a kadar İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda, Nişantaşı Kız Ortaokulu'nda, Vefa Ortaokulu'nda, İstanbul Erkek Lisesi'nde Kimya ve Tabii İlimler Öğretmenliği yapmış, bu arada Halkalı Ziraat Mektebi'nde ders vermiştir. Öğretmen arkadaşlarının anılarına göre; her kır gezisinden cepler dolusu bitki örnekleriyle döner ve laboratuarda

⁴⁶⁶Cemalettin Yaşar Çiftçi, *age*, s. 511-512.

incelemeler yapar. Pancardan şeker çıkarır, çeşitli yağlardan da sabun yapardı. 1930'da Ankara Orta Öğretmen Okulunda Tabii İlimler Öğretmenliğine atanmış, bir yandanda aynı okulda Müdür muavinliği görevinde bulunmuştur. 1932-1936 yıllarında Gazi Terbiye Enstitüsü, İsmet Paşa Kız enstitüsü ve Gazi Lisesinde Tabii ilimler, Fizik ve biyoloji Öğretmeni olarak çalışmıştır. 1936'da Trakya'da İkinci Umumi Müfettişlik Ziraat Müşavirliğine, 1937'de Tarım Bakanlığı Baş Müşavirliğine atandı. 1938'de Rize ve çevresinde kurulacak ziraî teşkilatın koordinatörlüğü görevi kendisine verildi. Rize'deki fidanlıkta bulunan iki ahşap evden birinin üst katındaki bir odaya yerleşmiş, alt kattaki odayı laboratuvar olarak kullanmıştır. 1946'da yaş haddinden emekliye ayrıldı. Emeklilik sonrası, Tarım bakanlığı kendisine anlaşmalı bir kadro tahsis ederek Bakanlık Koordinatörü görevini verdi. Yılda birkaç defa Rize'ye gelerek çalışmalarına devam etti. 5-6 yıl boyunca da bu görevini sürdürdü. 25 Ağustos 1965'te Ankara öldü. 1969 yılında TÜBİTAK bu değerli mücadele adamına bir Hizmet Ödülü vererek adını ölümsüzleştirdi. Eserleri:

1. *Kanarya Meraklılarına Rehber*: Kanaryanın kendisinden, yetiştirilmesinden, 37 tür hastalığından ve tedavilerinden bahseder. İstanbul, Ziraat Matbaası, 1329, 48 sayfa.
2. *Tahlil-i Kimyevi Anahtarı*: Analitik kimya ile ilgilidir. Selanik Ziraat Mektebi'nde kimya muallimi iken yazmıştır. Selanik, Zaman Matbaası, 1326, 127+8 sayfadır.
3. *Anılar*⁴⁶⁷

Emrâz-ı Umumiye-i Nebatat

Mektebin 1326-1327 senesi son sınıf öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Bitki hastalıklarından, bunların tedavilerinden ve bitkilere zarar veren bazı haşerelerden bahsedilmektedir. İstanbul, Matbaa-i Hukukiye, 1329/1913, 436+12 sayfadır⁴⁶⁸.

Fenn-i Mevaşi

---

⁴⁶⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 989-990; http://tr.wikipedia.org/wiki/Zihni_Derin erişim tarihi 16 Mayıs 2013.
⁴⁶⁸ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1092-1093. 3 Ağustos 1327 tarihli bir belgeye göre; Mektep mezunlarından Avlonyalı Rıfat geçen sene sınıf arkadaşlarıyla Emraz-ı Umumiye-i Nebatat adlı kitabın basımı için borçlandıklarını ama kitap az sattığı için şimdi borçlarını ödeyemediklerini belirterek nezaretten yardım istemiş, nezaret de mektebe devam eden talebelerin derslerinden başka tercüme ve telif gibi işlerle meşgul olmaları tahsillerini sekteye uğratacağından talebinin bu gibi şeylerden men olunmasına dair müdüriyete yazı yazmıştır (BOA.T.Nr:439/3 AĞUSTOS 327).

Hayvancılık ve besicilik anlatılır. Mektebin müdürü Amozati Efendi'nin ders notlarından derlenmiştir. Not tutan Mektebin son sınıf öğrencilerinden Mehmed Midhat b. Hüseyin'dir. Not alma tarihi 21 Mart 1320 Pazar'dır⁴⁶⁹.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Mahsus Tez

İ.Ü., ty, nr: 4284, rika 242 sayfa⁴⁷⁰.

Kimliği hakkında bilgimiz olmayan Ömer Şevket'in "Gülcülük" adlı kitabı mektebin öğrencileri tarafından bastırılmıştır. 1327-1328, 498 sayfadır⁴⁷¹.

Şevket ARI

Hikayecidir. 1888'de Çanakkale'de doğdu. 1913'te Halkalı Ziraat Mektebi'ni bitirdi. 1914'te memurluğa başlayıp 1950'de Tarım Bakanlığı teknik müşavirliğinden emekli oldu. Karacabey Çiftliği müdürlüğü esnasında 1919'da Yunan işgali üzerine civardaki milli çeteleri yölendirdi, çatışmalara da katılarak yörede "Kara Müdür" lakabıyla ünlendi. Emeklilik yıllarında, başından geçen ya da tanık olduğu olayları öyküleştiren çeşitli gazete ve dergilerde yayımladı. 1979'da öldü. Eserleri: Kırdan Bayırdan Derlemeler (1949), Sabrımı Denedim (1999). "Mert Düşman" adlı öyküsü ile Abdi İpekçi Barış Ödülü almıştır⁴⁷².

---

⁴⁶⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1099.

⁴⁷⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1111.

⁴⁷¹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 467.

⁴⁷² *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 2010, s. 116.

3.6 Muallimler ve Eserleri

Cevad RÜŞTÜ

İstanbul'da doğdu. Babası maliye memuru Rüştü Beydi. Saint Benoit'dan mezun oldu. 1911-1914 arası Fransa'da Montpellier Yüksek Ziraat Mektebi'nde okuyarak buradan mezun oldu. Aynı anda Houdou Tavukçuluk Mektebi'ni de bitirdi. Yurda döndüğünde İstanbul Şehremaneti umumi bahçeler bahçıvanbaşı muavini oldu. İstanbul ziraat müdürlüğü, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi muallimliği yaptı. 1931'den ölene kadar (1936) İkisat Vekaleti istatistik ve neşriyat müdürlüğü yaptı. 1918-1919'da yayınlanan *Bağçevan* mecmuasının sorumlu müdürüydü. 1920'de kurulan Türkiye Zürra Fırkası'nın kurucuları arasındaydı. Academie des Sciences üyesiydi. 1921'de Sofya'daki Ziraatçiler Kongresine katılmıştır. Bazı makaleleri:

- 1- "Bahçıvanlık Avrupa'ya Nasıl Geldi ve Osmanlılarda Nasıl Himaye Gördü", *Bağçevan*, S 2, 1 Temmuz 1918, s. 19-21'de yayınlanmıştır.
- 2- "Eski Türk Babalarımız Ziraate Nasıl Çalıştılar", *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, S 7, 1336, s. 292-293'tedir.
- 3- "Şehirlerimizin Saldide Ağaçlarını Muhafa Edelim", *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, S 8, 1 Haziran 1334, s. 304-305'te yayınlanmıştır⁴⁷³.

Cevad Rüştü ayrıca *Yeni Ziraat Gazetesi* ve bunun devamı olan *Yeni Çiftçilik* gazetesinin kurulmasında da önemli rol oynamış ve buralarda sürekli makalelerini yayınlamıştır*.

Fazlı Faik YEGÜL

1882'de Selanik'te doğdu. 1903'te Mülkiye Baytar Mektebi'ni bitirdi. 1909'da kimya tahsili için Almanya'ya gidip 1911'de döndü. Darulfünun'da kimya müderris muavinliği, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ve Orman Mekteb-i Âlisi'nde kimya muallimliği yaptı. Cumhuriyet döneminde kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde

⁴⁷³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 793-794.

* Ayrıntılı bilgi için elinizdeki tezin Basın Faaliyetleri kısmına bakınız.

ordinaryülüğe kadar yükseldi. *Kimya-yı Uzvî* ve *Kimya-yı Gayrı Uzvî* kitaplarından ikisidir. Ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır⁴⁷⁴.

İbrahim Edhem SOYSAL

Aşar mültezimlerinden Hacı Behçet Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Mülkiye'nin idadi kısmında lise öğrenimini tamamladı. Yüksek kısımdan mezuniyetini müteakip 1305/1887'de Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kalemi katipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 1306/1888'de Maliye Nezareti katipliğine, 1308/1890 yılında da aynı nezaretin Mektubi Kalemi ikinci katipliğine getirildi. Bu görevden sonra öğretim mesleğine geçti. 1891 yılında Selanik Ziraat Mektebi müdür muavinliği ve ziraat nazariyatı dersi muallimliği, daha sonra da Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi riyaziye muallimliği yaptı. Bu göreve devam ederken Ziraat Nezareti Heyet-i Fenniye birinci şube katipline, daha sonra ek görev olarak Halkalı Baytar Mekteb-i Âlisi fizik dersi muallimliğine, 1900'de ise İstanbul Mekteb-i Sanayi-i Osmani müdürlüğüne getirildi. 1910 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti sanayi umum müdürlüğüne ve ziraat bankası idare meclisi azalığına tayin edildi. 1911'de Zürih'te toplanan "İşçileri Himaye Konferansı"na Osmanlı hükümeti delegesi olarak katıldı. Ticaret ve Ziraat Nezareti hesabına Avrupa'da öğrenim gören öğrencileri teftiş etme vazifesi ile de görevlendirildi. 1912'de İstanbul'a dönen İbrahim Edhem Bey vazifelerine ek olarak Seyr-i Sefâin İdaresi idare meclisi azalığına getirildi. 1914'te Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşarlığına yükseldi. Aynı yıl ziraat ve baytar mekteplerindeki görevlerinden ayrıldı. 1916'da Şûrâ-yı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi azalığına, 1920 yılında da Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirilerek dördüncü Ahmed Tevfik Paşa kabinesine girdi. Saltanatın ve İstanbul Hükümeti'nin TBMM'ce kaldırılması üzerine emekliye sevk edildi. 1946 yılına kadar çeşitli görevlerde bulundu. 1951'de İstanbul'da öldü. İyi derecede Fransızca biliyordu. İbrahim Edhem Bey üçüncü rütbeden Mecidi Nişanı, Gümüş İftihar, Hicaz Demiryolu ve Gümüş İmtiyaz madalyaları almıştı.

Fenn-i Mesaha-i Arazi, Harita Ahz ve Tersimi, Usul-i Tesviye adlı bir eseri vardır. Eser kadastro ve haritacılık hakkındadır. Birinci kısım şu konuları ihtiva eder.istikametlerin tanımı, ilk bilgiler, çizimler, kullanılan aletler, usul-i mesahaları, dik ve yatay çizgiler, bunların çizimi, geçilmesi imkansız hatların mesaha (ölçüm) usulü.

⁴⁷⁴ Ferruh Dinçer, "Veteriner Hekimliği Arşivinden Bir Örnek: Fazlı Faik Yeğül'ün Otobiyografisi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c 6, S 2, İstanbul 2005, s. 117-124.

İkinci Fasıl:mesahaların takdir ve tayin usulleri, arazinin muayenesi, üçgen ve dörtgen şekiller, şeklin oluşturulması, dahil ve hariçte bulunan dörtgenler, eğriler ile çevre arazinin mesahası.

Kitabın ikinci kısmı haritanın çıkartılması ve çizimi hakkındadır. Birinci fasıl usuller üzerinedir. Genel bilgiler verilir. Arazinin mesaha fenninde kullanılan usuller anlatılır. Bunlar istikamet usulü, inşa usulü, mesafeyi katetme usulüdür. İkinci fasıl grafometre ve bantometreyi kullanma kaideleri üzerinedir. Üçüncü fasıl pusula kullanımı, inhiraf-ı mıknatısı ve semt zaviyesi hakkındadır. Dördüncü fasıl plançe ve mistara, beşinci fasıl muhtelif haritaların çizimi, umumi harita, şehir ve ikametgah haritları hakkındadır. Altıncı fasıl çıkarılan haritanın nakil ve çizimi üzerinedir. Bir arazinin ve açıların çizimi, bunların çiziminde kullanılan aletler ve kullanım şekli anlatılır. Yedinci fasılda haritaların sağlıklı olup olmadıklarının tahkiki, istinsahları, küçültme ve tevsileri, yazıları, mücessem arazinin mesahası, bir arazi parçasının haritaya bakarak sınırının belirlenmesi işlenir. Sekizinci fasıl nirengi tayini ve takibi olanaksız olan hatlarda belli kenar ve açıları hakkındadır. Çeşitli üçgen şebekeleri, irtifalar anlatılır. Kısmın son faslında taksim-i arazinin genel kaidelerini, bilinen bir noktadan geçen hattın taksimi, taksim çeşitleri ve bunun tatbikatı işlenir.

Kitabın üçüncü kısmı tesviye usulü hakkındadır. Birinci fasıl tesviye usulü, buna dair maddeler, sath-ı seviye, mekayis-i müsteviye konuları ele alınır. İkinci fasıl basit tesviye aletleri, umumi tesviye aletleri, su ve hava tesviyesi hakkındadır. Üçüncü fasıl dürbünlü tesviye aletleri, serbest hava kabarcıklı tesviye aleti üzerinedir. Dördüncü fasılda tesviye işlemleri, son fasılda ise rakımlı haritalar, nokta ve hatt-ı müstakim, harita veya sathın gösterme sureti ve tesviye münhanileri işlenir. Baskısı:İstanbul İstapan Matbaası, 1312/1894, 13x19 cm, 438 sayfa⁴⁷⁵.

Fatin GÖKMEN

Takiyyüddin Raşid'ten 326 yıl sonra Türkiye'de gözlem ve araştırmaya dayalı astronomi çalışmalarının geliştiricisi ve Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu olan astronom M. Fatin Gökmen, 1877'de babasının Rumeli kadılığı esnasında Rumeli'de doğdu. İlk tahsilini bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek tahsilini burada tamamladı. Sultan Selim muvakkithanesinde çalıştı. Bu arada zamanının müneccimbaşısı olan son

---

⁴⁷⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, İstanbul 2000, s 469.

müneccimbaşı Karlova'lı Hüseyin Hilmi Efendi'den (ölm.1924) eski astronomi ve takvim hazırlama usullerini öğrendi. Salih Zeki'nin teşvikiyle 1901'de Darülfünun'un Fen şubesine girip 1904'te mezun oldu. Darülfünun'un o zamanki matematik programlarının muhtevasını yeteresi bulan Fatin Gökmen matematik kitaplarını Lavrent Jordan, Darboux'dan; fizik kitaplarını Chwolson'un külliyyatından; astronomi ve gök mekaniğini Faye, Baillaud, Poincare ve Tisseraud'dan seçtiği gibi Batı'da telif edilen yeni kitapları da getirdi. Darümuallimin-i Aliye, Darüşşafaka, Halkalı Ziraat Mektebi gibi mekteplerde matematik hocalığı yaptı. 1909'da Darülfünun Fen Medresesi (fakültesi) astronomi ve olasılık müderrisliğine getirildi 1933'e kadar devam eden bu göreve devam eden Fatin Gökmen bir devre de Fen Fakültesi dekanlığı yapmıştır. Darülfünun'daki müderrisliğine tayininden ısa bir süre sonra yani 1910'da Maarif Müsteşarı Salih Zeki Bey'in teşvikiyle Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından Rasadhane-i Amire müdürlüğüne tayin edilerek yeni bir rasadhane kurmakla görevlendirildi. Bu zamana kadar ki rasathane daha ziyade bir meteoroloji istasyonu seviyesindeydi. Gerekli alet ve tesislerden mahrumdu. Yeni rasathane için yer olarak İcadiye tepesi seçildi. Rasathane'de ilk çalışmalar 1911 yılında Fransız meteoroloji alimi Angot'un yardımıyla kurulan bir meteoroloji istasyonu ile başladı. Ancak Fatin Gökmen rasathaneyi daha çok astronomi ve yer fiziği müessesesi olarak düşünmüştü. Rasathane'nin yapımında Belçika Uccle Rasathanesi örnek alındı. Ancak savaşlar yüzünden rasathane Cumhuriyet'e kadar esaslı bir görev ifa edemedi. Bu müddet içinde meteorolojik çalışmalardan başka memleket saat ayarı, mevcut basit aletlerle tayin edilerek bazı kurumlara bildirildi. Angot ile birlikte basit bir zaman servisi açtı. Fatin Hoca Rasathane'de bir sismoloji bölümü kurmak ve buraya gerekli alet ve edevâtı almak istiyordu. Ancak Marif Nezareti'nin ilgisizliği yüzünden bu isteğini gerçekleştiremedi.

Fatin Gökmen 1910-1943 yılları arasındaki 33 yıllık müdürlüğü esnasında Rasathane'nin gelişmesi için çok çalıştı. 1926 yılı başına kadar Türkiye'de resmi olarak kullanılmış olan hicri-kameri takvimin aybaşları tespitinin ilmi bir esasa dayanması gerektiğini savunmuştur. Semerkand ekolünün hicri-kameri aybaşlarının tayini için uyguladığı astronomik metodu modern astronomi yöntemiyle incelemiş ve bu metodu geliştirerek modern anlayışa uygun bir şekilde formüle etmiştir. Aybaşlarının yeni ayı görmek suretiyle değil de sözkonusu metodun uygulanarak ve astronomik hesaplar yapılarak belirlenmesi için hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmuştur. Bu

teşebbüslerin neticesi olarak 1925 sonlarında çıkan bir kanunla Kandilli Rasathanesi hicri-kameri aybaşlarını hesapla görevlendirilmiştir. Bunun sonucunda da hicri-kameri takvimde aybaşlarının önceden belli olmaması dolayısıyla meydana gelen karışıklığın önüne geçilerek, bu takvim skolastik vasfından kurtarılarak rasyonel bir şekle sokulmuştur.

1925'te Almanya'dan getirilen 20 cm. çaplı Zeiss marka dürbünün yerleştirilmesi çalışmalarının 1935'tamamlanmasından sonra güneş lekelerinin gözlenmesine başlanmıştır.

Kandilli Rasathanesi Fatin Gökmen sayesinde üniversiteler gelişip astronomi ve jeofizikle ilgili enstitüler ve Devlet Meteoroloji İşleri kurulana kadar meteorolojinin, astronomi ve jeofiziğin Türkiye'deki yegane temsilcisi olarak kalmıştır. Fatin Gökmen'in Kandilli Rasathanesi müdürlüğünde iken yaptığı hizmetler arasında şunlar zikredilmelidir. Arz manyetizmi tesislerini yaptırması, gravimetri çalışmalarını başlatması, deniz seviyesinin incelenmesi için mareopraflar getirtip rasathanede elektrisite atmosferik rasatlar yaptırması, yer fiziğini yurda ilk olarak sokması, Türkiye haritasının yapılması esnasında bazı temel noktaların tespitini yapması.

Eserlerinden bazıları:

1. *Meteoroloji bülteni 1911-1912.*Kandilli Rasathanesinde yayınlanan ilk bültendir.
2. *Eski Hitay Takvimi*
3. *Eski Türklerde Heyet ve Takvim*
4. *Rubu Tahtası Nazariyatı ve Tersimi*
5. *Sterneck Pandülü Nazariyesi.*
6. *Teodolit Aleti Nazariyesi*
7. *Sismograf Nazariyesi*
8. *Uçak Hızını Tespit Etme Metodu*
9. *İlm-i Heyet-i Riyaziyye Hataya Nazariyesi.*
10. *Vaz'ıyyat ve Vaz'ıyyata Ait Mesail-i Umumiye*
11. *Arz*
12. *İnkisar-ı Hey'i.*

13. *Ecram-ı Semaviyenin Hareketi*.

14. *Evkat-ı Şeriyeye*.

15. *İkinci Derece Yüzeyleri Üzerine Basite Tersimi*⁴⁷⁶.

Civani

Babası Dimitri memleketi Mihaliç'tir. 1896'da Mülkiye Baytar Mektebi'nden mezun oldu. 1913'te Ziraat Nezareti'nde umur-ı baytariye müessesat ve istatistik şubesi müdürü, Halkalı Ziraat Mektebi'nde fenn-i mevaşi ve Mülkiye Baytar Mektebi'nde hıfzıssıhha-i hayvanat muallimiydi. Eserlerinden bazıları:

1. *Zootekni Fenn-i Teksir ve Islah-ı hayvanat*. 1329 tarihli ve 381 sayfadır. Bu eseri henüz basılmayan Zevan Paul ve Deschambre'nin notlarından, Senson ve Diflot'nun, İstisari'nin kitaplarından faydalanarak yazmıştır. Kitapta Osmanlı coğrafyasındaki hayvanların ıslahı, hayvanların ehlileştirilmesi, mevcut ırkların ıslahı, hayvanları çoğaltma yöntemleri, suni dölleme, Roma İmparatorluğu zamanından beri ehli hayvanların iktisadi ehemmiyeti, Darwin'in yaratılış ve evrim teorileri, salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi gibi konular yer alır.
2. "Amerika'da Baytarlık ve Tedrisat-ı Baytariye", *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, I, 11, 321-331, 1324'te yayınlanmış bir makaledir.
3. "At Koşuları ve İdman", *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, I, 10, 289-294, 1324'te yayınlanmış bir makaledir.
4. "Bulgaristan Mektubu Lahey Baytar Kongresi Münasebetiyle", *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, II, 6, 178-182, 1325'te yayınlanmış bir makaledir.
5. "Bulgaristan Usûl-i Baytariyesi" *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, I, 8, 225-230, 1324'te yayınlanmış bir makaledir.
6. "Tababet-i Tecrübeviye", *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, II, 13, 385-395, 1325'te yayınlanmış bir makaledir.
7. "Tensikat ve Teşkilat-ı Baytariyemiz", *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, II, 1, 1-4, 1325 te yayınlanmış bir makaledir.

---

⁴⁷⁶ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, c 2, İstanbul 1997, s. 720-725.

8. “Yeni Bir Kuduz Serumu”, *Mecmua-i Fünun-i Baytariye*, I, 11, 332-347, 1324’te yayınlanmıştır⁴⁷⁷.

Harun Reşid KOCACAN

1877’de Filibe’de doğdu. Filibe rüşdiyesinden, Darüşşafaka’dan ve Darülfünun tabiat şubesinden mezun oldu. Bir müddet Galata gümrüğünde katip ve başkatip olarak çalıştı. 1909’da öğretmenliğe başladı. İstanbul Darümuallimin, Kabataş Lisesi, Halıcıoğlu Askeri Lisesi ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nde dersler verdi. Halkalı’da muallimken kurbağa ve solucan gibi hayvanların iç organlarını ders esnasında inceledi ve bunların nasıl yapıldığını yayınladı. 1928-1945 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği yaptı. 1954’te öldü. Eserleri:

1. *Arziyyat*: Lise 1 için yazılmış bir ders kitabıdır. Jeolojik ve coğrafi konuları içerir. Baskısı: İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1926, 167 sayfadır.
2. *Az Masrafla 250 Fizik ve Kimya Tecrübesi*: Fransızca *Comment Réaliser 250 Experiences de Physique et de Chimie à peu de Frais* adlı kitabın tercümesidir. Ortaokul ve liselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Baskısı: İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, 170 sf.
3. *İlk Mekteplerde Terbiye-i Fenniye*: İlk mekteplerde fen derslerinin nasıl olması gerektiği ve müfradat ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Baskısı: İstanbul, Matbaa-i Amire, 1341/1925, 431 sayfadır.
4. *İlm-i Nebatat*: Bu eser *Muhtasar İlm-i Nebatat* olarak da geçer. Darülfünun, Darülmallimin ve idadilerde ders kitabı olarak okutulması için yazmıştır. Bitki familyalarının tasnifi, bitkilerin yetişme ortamı, nem, sıcaklık ve toprağın yapısı gibi konular anlatılır. İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1330, 200 sf.
5. *İlm-i Tabakatü'l-Arz*: Jeoloji ile ilgilidir. Ders kitabı olarak hazırlanmıştır. İstanbul, Matbaa-i Hayriye, 1330/1914, 229 sayfa.
6. *Muhtasar İlm-i Kimya*: Bu eseri de ders kitabı olarak hazırlanmıştır. O dönemin kimyasına ait bütün konulara değinir. İstanbul, Şems Matbaası, 1330, 273 sayfadır.

⁴⁷⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 2, İstanbul 2008, s. 810-811.

7. *Tabiat Tedkiki Mevzuları*: Eser Fransızca *Comment Faire Observer Nos Élèves* adlı kitabın değiştirilmiş halidir. Fransız iklimine göre mevsimlere ayrılmış olan araştırma konuları tasnif edilirken memleketimizin iklimine göre sıralanmıştır. İstanbul, Matbaa-i Amire, 1341, 310 sayfa.
8. *Yeni Eşya Dersleri*: İlk mektep 5. sınıflar için hazırlanmıştır. Yer çekimi, ışık, ısı, elektrik, rüzgar, tabiat kuvvetlerinden yararlanma, mıknatıs ve fotoğraf makineleri gibi konular anlatılır. İstanbul, Amidi Matbaası, 1927, 143 sayfa.
9. *Yeni Fizik Dersleri*: Lise 1. sınıflar, imam-hatip ile erkek-kız muallim mektepleri ve orta okullar için yazılmış bir kitaptır. Vincent Lemoine'den tercümedir. 1. ciltte Kuvvetler, yer çekimi, ölçüler, ısı ve buharlaşma anlatılır. İstanbul, Kanaat Matbaası, 1341/1923, 232 sayfa 2. ciltte ışık, ışığın kırılması, yayılması, yansımaları, aynalar, mikroskop, elektrik, ve mıknatıs gibi konular anlatılır. İstanbul, Amidi Matbaası, 1345, 225 sayfadır.
10. *Yeni İlm-i Kimya*: Bu da ders kitabı olarak hazırlanmıştır. 2. cild: İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 191 sayfa.
11. *Yeni İlm-i Tabakatü'l-Arz*: Taşlar, madenler, fosiller ve jeolojik dönemler anlatılır. İstanbul, Matbaa-i Hayriye, 1330, 229 sayfa.
12. *Yeni Kimya Dersleri*: Lise 2 ve 3. sınıflar için M. Suzi ile beraber yazmışlardır. İstanbul, Kanaat Matbaası, 1340/1924, 176 sayfa.
13. *Yeni Kimya Dersleri*: Mekteb-i Sultani'nin 7. ve 8. sınıfları için hazırlanmıştır. İstanbul, Kanaat Matbaası, 1338, 199 sayfa.
14. "Maymunlarda Akıl Var mı?", *Darüşşafaka Mecmuası*, nr. 11, s. 492-496'da yayınlanmıştır. Maymunlarda akıl olup olmadığı onların hareketleri incelenerek tartışılıp sonunda akılları olmadığı sonucuna varılmaktadır.
15. "Niçin Uzv-i Elektriğimiz Yok?", *Darüşşafaka Mecmuası*, nr. 9, s. 397-399'da yayınlanmıştır. İnsan vücudunun niçin elektriği hissetmediği anlatılmaktadır⁴⁷⁸.

Bunlardan başka olarak 1341 tarihli ve 402 sayfalı *Teşrih ve Fizyoloji* adlı bir tıp kitabı da vardır. Kitap muallim mektepleriyle liselerin birinci devreleri için ders kitabı olarak

---

⁴⁷⁸(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *OTTBLT*, c 2, s 932-938.

hazırlanmıştır. İnsan anatomisi ve fizyolojisi bitki ve hayvanlarınkiyle karşılaştırılarak anlatılmaktadır⁴⁷⁹.

Mahmud Şemsi KURAL

1894'te Selanik'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Darülfünun ulum-ı tabiiyye şubesinden mezun oldu. 1915-1917 arasında Kadıköy ve Nişantaşı liselerinde ulüm-ı tabiiyye muallimliği yaptı. 1917'de Almanya'ya gönderildi. 1920'de Weichenstephan Yüksek Ziraat Okulu'ndan, 1923'te Münih Veteriner Fakültesi'nden mezun oldu. 1924'te yurda döndü. Karacabey Harası atçılık şubesi mütehasıslığına tayin edildi. 1927'de Baytar Mekteb-i Âlisi'nde dahiliye müdürlüğü ve Halkalı Ziraat Mektebi'nde zootekni muallimliğine getirildi. 1933'e kadar Ziraat vekaletinde çeşitli görevlerde bulundu. Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulunca Baytar Fakültesi Anatomi Enstitüsü başasistanlığına tayin edildi. 1943'te profesör, 1947'de Anatomi Enstitüsü müdürü oldu. 1952'de histoloji ve embriyoloji kürsüsünün başına getirildi. 1964'te emekli oldu. Bazı eserleri:

1. *Atlarımızın Islah ve Teksiri*.1927 56 sayfa
2. *Atların Gördükleri Hizmetler*.1927 124 sayfa
3. “Memleketimizde Harpten Sonraki Islah ve Teksir-i Feres”, *Baytari Mecmuası*'nda yayımlanan 8 serilik bir makedir⁴⁸⁰.

Yervant AĞATON

1861'de İstanbul'da doğdu. Kirkor Ağaton Efendi'nin oğludur. Ermeni Mekteb-i İbtidaisi'nden sonra 1880'de Galatasaray Sultanisi'nden mezun oldu. Paris Grignon Ziraat Mektebi'ni bitirdi. Bir yıl Fransa'nın güney kesimlerindeki çiftliklerde staj gördü. Türkçe, Fransızca ve Ermenice okuyup yazardı. İngilizce'ye aşina idi. 1884'te Karesi vilayeti ziraat müfettişliğine, 1888'de bu vilayetin ilgasından dolayı Selanik vilayeti ziraat müfettişliğine tayin olundu.1889'da İzmit ziraat müfettişi oldu. 1894'te Ziraat Heyet-i Fenniyesi azası olup Halkalı Ziraat Mektebi'nde fenn-i ziraat dersi muallimliği

⁴⁷⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 3, s. 1435.

⁴⁸⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1562.

yapmaktaydı. *Orman ve Maadin Mecmuası*, 1 Eylül 1302, sayı 27, sf 941-944'te yayınlanan "İpekböceği Tohumlarının Muhafazası" adlı bir makalesi vardır⁴⁸¹.

Ohannes AVADİSYAN

Mekteb-i Sultani'den ve Bonn Ziraat Mekteb-i Alisi'nden mezun oldu. Selanik Hamidi Ziraat Ameliyet Mektebi'nde muallimlik yaptı. *Hendese-i Miyyahiye* adlı bir eseri vardır. Kitapta su mühendisliği işlenir. Ziraat alanlarının sulanması, sulama usülleri, arazi yapısı, tesviye, su kanalları, hendekler, su yolları anlatılır. Selanik Asır Matbaası 1315 182 sayfa⁴⁸².

Vahan

1312/1894'te Ziraat Heyet-i Fenniyesi azasından olup aynı zamanda mektepte sanayi-i ziraiye muallimi idi. 1913'te Ziraat müdüriyet-i umumiyesine tayin edildi. Vahan Efendi'nin *Emrâz-ı Nebatiye* adlı bir eseri vardır. Kitap Vahan Efendi'nin 1324 senesinde Mektep'te verdiği ders notlarından derlenmiştir. Bitkilerde don, kırağı, kötü hava şartlarında arız olan hastalıklar, haşeratın sebep olduğu hastalıklar, bunların zararları, teşhis ve tedavileri anlatılmaktadır. 1324 yy, 107 sayfa⁴⁸³.

Mıgırdiç HEKİMYAN

Orman Mektebi mezunudur. Ayrıca İtalya ve Fransa'da eğitim görmüştür. Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi'nde Orman Fenni muallimliği yapmıştır. *İlm-i Nebatat* adlı bir ders kitabı vardır⁴⁸⁴.

---

⁴⁸¹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *OTTBLT*, c. 1, s. 282-283.

⁴⁸² (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 308.

⁴⁸³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 372.

⁴⁸⁴ Şeref Etker, Ormancılık ve Ziraat Okulları İçin İlm-i Nebatat: Mıgırdiç Hekimyan, 1880 ve Apraham Allahverdi (Hüdaverdi), 1911-1913", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. 11, S 1-2, İstanbul 2009/2010, s. 305-308.

Mehmed Nuri

1858'de İstanbul'da doğdu. Babası, Sultan Abdülmecid zamanında Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek müslüman olmuştu. Bu zatın XIV. Louis devrinde İstanbul'da elçi olarak bulunan Marquis de Chauteauneuf'un soyundan geldiği rivayet olunur. Mehmed Nuri Mekteb-i Sultani'yi bitirdikten sonra Fransa'da yüksek ziraat eğitimi aldı. Fransa Ziraat Darülfünunu'ndan ziraat mühendisi olarak mezun oldu. 1893'te Hariciye tahrirat başkatibi oldu. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde müdürlük ve Ticaret ve Ziraat Nezareti merkez ziraat müfettişliği yaptı. Uluslararası Lahey ve Roma konferanslarında delege olarak bulundu. 1908'de öldü. Bazı eserleri şunlardır:

1. “İncir Ağacı”, *Orman ve Maâdin Mecmuası*, S 7 s 299-303'te yayınlanan bir makaledir. İncirin yetiştirilmesini ve ekonomik önemini anlatır.
2. “Şeker Kamışından Şeker Çıkarma Usûlü”, *Nahid Mecmuası*'nda S 13, s 104; S 14, s 110-111; S 17, s 134-135; S 18, s 141-143; S 20, s 158-159; S 21, s 165-167 ve S 22, s 174'te olmak üzere 7 seri halinde yayınlanan bir makaledir. Şeker kamışından ve şeker pancarından nasıl şeker çıkartılacağını anlatır.
3. “Ziraat”, *Nahid Mecmuası*'nda S 9, s 67-68; S 10, s 78; S 11, s 84 ve S 12, s 90-91'de yayınlanan bir makaledir. Ziraatin başlangıcını, tarlanın ziraate hazırlanmasını, nadas, gübreleme ve ziraatin gelişiminden bahseder⁴⁸⁵.

Agop ZAKARYAN

İzmit'in Aslanbey köyünde doğdu. Mersin Tarım İşleri Okulu'ndan ziraatçi ve bağ bilimci olarak mezun oldu. Halkalı Ziraat Mektebi'nde tavukçuluk ve tavuk yetiştirilmesi üzerine dersler verdi. Halkalı Çiftliği ile Alemdağ Baltacı Çiftliği'nin müdürlüklerini ve İzmir ve Aydın vilayeti ziraat müfettişliklerini yaptı. Bu görevdeyken öldü. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 1. Tarifname: Bağ Biti veya Zijen*. Aydın Matbaası Vilayet 1313 16 sf.
2. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 2. Tarifname: Gecekurdu*, İzmir Vilayet Matbaası 1313/1895.
3. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 3. Tarifname: Kırmızı Böceği ve Kızıl Ballık*. İzmir Vilayet Matbaası 1313/1895 16 sayfa.

⁴⁸⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *OTTBLT*, c. 1, s. 380-381.

4. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 4. Tarifname: Yaprak Kurdu*. İzmir Vilayet Matbaası 1313/1895 16 sf.
5. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 5. Tarifname: Üzüm Kurdu*, İzmir Vilayet Matbaası 13131/1895 20 sf.
6. *Bağların Böcek ve Hastalıkları 6. Tarifname Floksera*, İzmir Vilayet Matbaası 1313/1895 52 sf.
7. *Zoozer Yahut Zeytin Ağacı Kurdu Tarifnamesi*, Aydın Matbaa-i Vilayet 1897, 24 sf.
8. *Tönbeki Ziraati Tarifnamesi*, Aydın Matbaa-i Vilayet 1313, 28 sf.
9. *Çiftlik İdaresi*, Artin Asaduryan Matbaası 1309, 232 sf.
10. *Gül ve Mahsülatı*: İzmir Vilayet Matbaası 1311, 174 sf.
11. “Bağcılık, Aydın Vilayeti Bağları”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* 1324 S 18, s 9-12⁴⁸⁶.

Âram

Fenn-i ziraat tahsil etti. 1909’da Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi ilm-i servet ve hendese-i ziraiye muallimi idi. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Muhasebe-i Ziraiye*, Selanik Matbaası 1303/1886, 50 sf.
2. *Hendese-i Ziraat*, İstanbul İstegan Matbaası 1313/1897, 244 sf.
3. “Kürre-i Arzın Menşe-i Teşekkülü”, *Ziraat ve Sanat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası* S 1, s 19-20; S 2, s 65-66; S 4, s 116-118; S 5, s 192-195’te yayınlanmış bir makaledir⁴⁸⁷.

İstirati

1312/1894 yılında Halkalı Ziraat Mektebi müdürlüğüne tayin edildi.1909 yılına kadar bu görevde kaldı. Aynı zamanda fenn-i mevaşi (besicilik) dersi muallimiydi. Bu

---

⁴⁸⁶ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 383-387.

⁴⁸⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 397-398.

ders esnasında anlattıklarını 1909'da öğrencilerden Ali Haydar derleyip kitaplaştırmıştır⁴⁸⁸.

Yani HRİSTAKİ

Orman Maadin ve Ziraat Nezareti Fen Şubesi müdür muavinliğinde ve Halkalı Ziraat Mektebi'nde muallimlikte bulundu. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Tütün*, Agop Matosyan Matbaası 1327, 66 sf.
2. *Ziraat Mühendisi Yani Hristaki Efendi'nin Nitrat-i Sûd Hakkında Bir Konferansı*, Matbaa-i Agop Matosyan 1327, 24 sf⁴⁸⁹.

Hüdaverdi

Mektebin Ermeni asıllı hocalarındandır. Belçika Von Hot Bahçivanlık Mektebi mezunudur. Mektep'te fenn-i nebatat, madeniyat, tabakatül arz ve 1909'da alaim-i cevviye (meteoroloji) dersi vermiştir. Eserleri:

1. *İlm-i Nebatat*, İstanbul 1329, 322 sf⁴⁹⁰.
2. "Bahçivanlık: Begonya", *RZG*, S 7;
3. "Çiçek Bahçesi: Kasım Patı", *RZG*, S 10,11;
4. "Çiçek Bahçesi: Karanfil, Yetiştirilmesi ve Envâi", *RZG*, S 18;
5. "Çiçek Bahçesi: Ortanca", *RZG*, S 20, 14 Temmuz 1321;
6. "Çiçek Bahçesi: Tütün Çiçeği", *RZG*, S 25, 19 Ağustos 1321;
7. "Çiçek Bahçesi: Jenralya(?), Çuha Çiçeği ve Çanta Çiçeği", *RZG*, S 26, 25 Ağustos 1321;
8. "Çiçek Bahçesi: Sümbül, Lale, Zerrin ve Şakayık Çiçeklerinin Yetiştirilmesi Usûlü", *RZG*, S 28, 8 Eylül 1321;
9. "Çiçek Bahçesi: Ferisyâ, İksiya, Spraksis, Glayol, Sıklamen", *RZG*, S 29, 15 Eylül 1321;
10. "Susam Yahut İlkbahara Mahsus Soğan Çiçekleri", *RZG*, S 30, 22 Eylül 1321;
11. "Açelya Çiçeği", *RZG*, S 31, 2 Teşrinievvel 1321; S 33, 13 Teşrinievvel 1321;
12. "Çiçek Bahçesi: Şebboy" *RZG*, S 34, 20 Teşrinievvel 1321;

⁴⁸⁸ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 402.

⁴⁸⁹ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 442-443.

⁴⁹⁰ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 486-487.

13. “Kış Şebboyu”, *RZG*, S 40, 15 Kanunievvel 1321;
14. “Lobelya”, *RZG*, S 41, 29 Kanunievvel 1321;
15. “Aslanağzı ve Nahl Çiçeği”, *RZG*, S 43, 22 Kanunisani 1321;
16. “Çiçek Bahçesi: Gloksinya”, *RZG*, S 44, 2 Şubat 1321.

Haygazun BEKYAN

Aslen Eğilidir. Fransa’da ziraat ihtisası yaptı. Mektepte ziraat-ı umumiye dersleri verdi. Ziraat müdüriyet-i umumiyesi Fen şubesi müdürlüğü yaptı. 1914’te Anadolu vilayati müfettiş-i umumiliği maiyetinde ziraat müşavirliğine tayin edildi⁴⁹¹.

1. “Mart Ziraî Uygulamaları”, *RZG*, S 2;
2. “Merinos Koyunları”, *RZG* S 2, 3;
3. “Ekin Hastalıkları-Tohumlukların İlaçlanması”, *RZG*, S 4, 24 Mart 1321, *RZG*, S 5, 31 Mart 1321;
4. “Tohum Nedir, Tohumun Tasnifi, Tohumlukların İntihabı”, *RZG*, S 5, 7, 14 Nisan 1321;
5. “Nisan Ameliyat-ı Ziraiyesi”, *RZG*, S 6, 7 Nisan 1321;
6. “Makale-i Mahsusa”, *RZG* S 8, 21 Nisan 1321;
7. “Patates Hastalıklarından Phytophthora İnfestans”, *RZG*, S 8,9;
8. “Evsaf-ı Haseneyi Haiz Tohumların İstihsal Ve Tedariki”, *RZG*, S 9, 13, 26 Mayıs 1321;
9. “Mayıs Ameliyat-ı Ziraiyesi”, *RZG*, S 9, 28 Nisan 1321;
10. “Mildiv? Hastalığı”, *RZG*, S 10, 5 Mayıs 1321, S 11, 12 Mayıs 1321;
11. “Bağ Ve Bağcılık Hakkında”, *RZG*, S 12, 19 Mayıs 1321;
12. “Enginar Bahçelerinde Görülen Hastalık, Sebebi, İlacı”, *RZG*, S 12, 19 Mayıs 1321;
13. “Haziran Ameliyat-ı Ziraiyesi”, *RZG*, S 13, 26 Mayıs 1321;
14. “Amerika Asmaları Hakkında”, *RZG*, S 14-15, 2 Haziran 1321;

---

⁴⁹¹(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 516-519.

15. “Ziraatte Gübrenin Ehemmiyeti”, *RZG*, S 15, 9 Haziran 1321.

Nişan KALFAYAN

1865’te doğdu. Tahsilini Fransa’da Montpellier’de bulunan yüksek ziraat mektebinde yaptıktan sonra 1886’da Saumur şehrinde staj gördükten sonra 1887’de İstanbul’a döndü. Selanik ve Bursa Ziraat Mekteplerinde ve Bursa Harir Darüttahsilinde (ipekçilik okulu) müdürlük yaptı. 1904’te Kitapçı Karabet Efendi ile çıkarmaya başladıkları Resimli Ziraat Gazetesi’nin başmuharrirliğini yaptı. Bu gazete 46 sayı çıkmıştır. Ziraat Nezareti’nin Fen şubesinde müdür muavini olarak çalıştı. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nde ipekçilik ve ziraat-i hususiye dersleri verdi. 1910’da Berberyan Mektebi’nde de ziraat dersleri verdi. 1914 senesinde müşavir, köy ekonomisti, Ziraat ve Ticaret Nezareti köy ekonomi mütehassısı ve müdür muavini idi⁴⁹².

1. “İpekçilik: Memalik-i Şahanede İpek Böcekçiliğinin Hal-i Hazırı Ve Merakiz-i Haririyemizde Tesis Olunan İpek Fabrikaları”, *RZG*, S 2, 10 Mart 1321;
2. “Bahçivanlık:Gül Fidanlarına Zarar Veren Böcekler”, *RZG*, S 3, 4, 5;

Mehmed Esad

Mektepte muallimlik yaptı. Aynı zamanda levazımat-ı umumiye-i askeriye ziraat kısmı fen memuru idi. Eserleri:

1. *Fenni Ve Ameli Orduda Ziraat, 1. Kitap*, Matbaa-i Askeriye 1333/1917, 118 sf.
2. *Fenni Ve Ameli Orduda Ziraat, 2. Kitap, Bahçivanlık*, Matbaa-i Askeriye 1333/1917, 82 sf.
3. “Çiftçilikte Esas Ve Münavebe Usulleri”, *Musavver Terakki Mecmuası*, S 11, s 84-85; S 12, s 94-95’te yayınlanmıştır⁴⁹³.

⁴⁹² (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 532-537.

⁴⁹³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 576, 577.

Panayot

Mektep'te bağıcılık muallimi idi. Mütarekeden sonra Yunanistan'a giderek orada ziraî teşkilatta çalıştı. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Bağcılara Muhtasar Rehber*, Matbaa-i Osmaniye 1334/1918, 43 sf.
2. “Bağ Tesisine Ait Mütalaat”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 6, s 374-381.
3. “Bazı Amerika Amaları Üzerine Aşılınmış Yerlilerimizin Verdileri Netayic”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 2, s 153-158; S 5, s 328-337.
4. “Damızlık İnek İntihabı Hususunda Mütalaat”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, S 21, s 8⁴⁹⁴.

Mustafa Fehmi

1333/1915 senesinde Halkalı Ziraat Mektebi'nde bahçıvanlık, Beşiktaş İttihad ve Terakki ile Erenköy Numune Mektepleri ziraat ve eşya dersleri muallimi idi. Bazı eserleri şunlardır:

1. *Çiftçilik*, İstanbul Hürriyet Matbaası, 1326, 234 sf.
2. *Ziraat Dersleri, İlk Mekteb Devre-i Ula 1. Sınıf*, 2. baskı İstanbul Şirket-i Mürettibiye Matbaası 1335 39 sf.
3. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Ula 1. Sınıf*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1333, 45 sf.
4. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Ula 2. Sınıf* İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1335, 48 sf.
5. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Mutavassıta 1. Sınıf*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1335, 64 sf.
6. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Mutavassıta 2. Sınıf*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1333, 223 sf.
7. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Aliye 1. Sınıf* İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1334, 112 sf.

---

⁴⁹⁴ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 603-604.

8. *Yeni Usul Ziraat Dersleri, Devre-i Aliye 2. Sınıf*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1333, 256 sf.
9. “Bahçivanlık”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, S 3, s 9-11.
10. “Trakya’da Eşcar-ı Müsmire Ziraati ve Esbab-ı Terakkisi”, *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, S 1, s 9-11; S 3, s 11-12; S 9, s 5-6.
11. “Ekin Nasıl Yaşıyor Suyun Ehemmiyeti”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, S 3, s 42-43’te yayınlanmıştır⁴⁹⁵.

Ahmed Muhtar

1880’de İstanbul’da doğdu. Belçika’da ziraat tahsili gördü. Halkalı Ziraat Mektebi’nde müdürlük yaptı. 1920’de öldü. Bazı eserleri:

1. “Çiftlik Gübresi, Kimyevi Gübreler, Mektep Arazisindeki Tecrübeler”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 1, s 14-23.
2. “Ziraatte Usûl-i Münavebe ve Mektep Arazisinde Münavebe Tecrübesi”, *Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası*, S 2, s 94-100⁴⁹⁶.

İsmail Rıfki

1871’de İstanbul’da doğdu. Babası mutasarrıflardan Ömer Şevki Paşa’dır. 1890’da Mülkiye’den mezun oldu. Ziraat Nezareti’nin açtığı imtihanı kazanarak ziraat tahsili görmek üzere Fransa’ya gönderildi. Grignon Yüksek Ziraat Enstitüsü’nden mezun oldu. 1893’te İstanbul’a döndü ve aynı yıl Mektep’te muallim muavinliğine atandı. 1895’te muallimliğın yanı sıra müdür-i saniliğe atandı. Yine aynı yıl geçici görevle Rumeli muhacirlerinin Anadolu’da iskan komisyonu azası oldu. 1909’da Mektep müdürlüğüne tayin olundu. 1910’da Ziraat Bankası merkez umum müdürlüğüne, 1917’de aynı bankanın umum müdür muavinliğine atandı. Bu görevdeyken 1922’de öldü. Fransızca ve Almanca biliyordu. Eserleri şunlardır:

1. *İtibar-ı Ziraî ve Kooperatif Şirketleri Hakkında Romanya, Macaristan, İtalya ve Bulgaristan’da İcra Edilen Tedkikât Netâyicini Hâvi Rapordur*, İstanbul 1331(rumi) 1915(miladi) Matbaa-i Osmaniye, 124,

⁴⁹⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 616-621.

⁴⁹⁶ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 624-625.

2. “Eşcar-ı Müsmire”, *Resimli Ziraat Gazetesi*, S 1, s 11-12; S 2, s 13-16; S 3, s 28-31.
3. “Meyve Fidanlarının İntihabı”, *Bahçevan Mecmuası*, S 7, s 143-148’de yayınlanmıştır⁴⁹⁷.
4. 1894’te muallimlerden Aram Efendi’nin muavini ve aynı zamanda müdür-i sani vekili olan Rıfkı Efendi’nin dersinde not tutan öğrencilerden Kevork, Anastas ve Şükrü’nün ders notları *Eşcar-ı Müsmire, Kısım-ı Hususi* adıyla kitaplaştırılmıştır⁴⁹⁸.

Mehmed Arif BEYLİKÇİ

1865’te Manastır-Debre’de doğdu. 1883’te Numune-i Terakki Mektebi’nden mezun oldu. Bir yıl Mekteb-i Mülkiye’de okuduktan sonra 1885’te ziraat öğrenimi yapmak üzere Almanya’ya gönderildi. Burada Halle kentinde bulunan Friedrich Üniversitesi’nde dört yıl kimya ve ziraat öğrenimi gördü. Dönemin meşhur kimyacı Prof. Jacob Volhard’ın yanında doktora yaptı. (Über Einige Derivate der Dimethacrylsaure adını taşıyan doktora tezini 30 mayıs 1891’de savundu). Yurda döndükten sonra Mektep’te kimya-yı umumi muallimliğine atandı. 1895’te Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti tahlil memuru ve Mektep’te kimya-yı umumi ve tahlili ve ziraat muallimiydi. Zonguldak Maden Mühendis Mektebi’nin kurucusudur (1924). Eserleri:

1. *Kemmi ve Keyfi Kimya-yı Tahlili*: Kantitatif ve kalitatif analitik kimyadan bahseden ve Türkçe’de, sahasında ilk olarak yayınlanmış, (analitik kimya dalında dönemin bilgilerini çok iyi aktaran bir eserdir. Kitapta Latin harfli semboller kullanılmıştır. Bu kitap kompleks bileşiklerden söz eden ve bunları formüllendiren ilk kitaptır⁴⁹⁹).
2. “Fenn-i Kimyadan Bir Nebze”, *Numune-i Terakki Mecmuası*, S 5, s 57-59’da yayınlanmış bir makaledir. Kimya hakkında kısa bilgiler verir.

⁴⁹⁷ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 656-657.

⁴⁹⁸ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 282.

⁴⁹⁹ Emre Dölen, *Osmanlılarda Kimyasal Semboller ve Formüller (1834-1928)*, İstanbul 1996, s. 75-76.

3. *Über Einige Derivate der Dimethacrylsaure*. Almancadır. Dimetilakril asidin bazı türevleri üzerine Friedrich-Halle Wittenberg Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezidir. Baskısı Halle, 1891⁵⁰⁰.

Hoca Ali Rıza

“Türk ormancılığının banisi” ve “mesleğin ilk Türk hocası”.1843'te Çankırı'da doğdu. 1859'da İstanbul'da medrese tahsiline başladı. 1871'de Orman Mektebi'ne Arapça muallimi oldu. Klasik ilimlerin yanında matematik, geometri, jeoloji, meteoroloji, kozmografya dersleri de aldı. 1878'de Orman Mektebi'nin açtığı imtihanı kazanarak orman müfettiş-i saniliği diploması aldı. 1881'de Orman ve Maadin Mektebi'nin müdür muavini oldu. 1893'te bu mektebin Halkalı Ziraat Mektebi ile birleştirilmesi üzerine Halkalı Ziraat'te 1893-1906 yılları arasında yani Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli müfettişliği heyetinde bulunarak Selanik'e gidene kadar tam 13 sene tavsif ve teşhis-i ahşap, vezaif-i hayat ve teşrih-i nebat, fenn-i hayat-ı nebat ve orman fenni derslerinin muallimliklerini yaptı⁵⁰¹. Burada sadece derslerin teorisini anlatmakla yetinmeyip uygulama yapmak için öğrencileri Bahçeköy'e, Beykoz'a, Alemdağı'na vs. yerlere götürerek onlarla tek tek ilgilenirdi. 1904'te liyakatinden ötürü Orman Fen Heyeti fahri azalığı verildi. 1906'da inceleyip orman teşkilatı kurmak amacıyla Rumeli vilayetleri umumi müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın özel isteğiyle Selanik'e gönderildi. 1908'e kadar Selanik'te orman teşkilatını idare etti. 1908'de Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam olunca Hoca'ya Ticaret ve Ziraat nazırlığını teklif ettiyse de Hoca siyaset adamı değil ilim adamı olmayı isteyerek bu teklifi reddetti. Orman Heyet-i Fenniyesi reisliğine getirildi. 1909'da bu vazifesine ek olarak Bahçeköy'de bizzat kurdurmuş olduğu Orman Mekteb-i Alisi'nde muallimliğe başladı. 1913'te emekliye ayrıldı. 1925'te İstanbul'da vefat etti. Hoca Ali Rıza Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca bilirdi. Kozmografyaya meraklı olduğundan bazı geceler talebeleriyle açık havada kozmografya üzerine fikir alışverişinde bulunurdu. Memleketin çeşitli bölgelerinde ormanların genişletilmesi ve ağaç dikiminin artırılması için çok çaba sarfetti. 1912'de çıkarılan orman ve mera kanununu bizzat kendisi hazırlamıştır. Mektepte ziraat aletleri hocası olan Nesip Kuruçay Avrupa'dan ziraat aletleri geldikçe adlandırılması için Hoca

⁵⁰⁰(ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s 679-680; Erdal İnönü, *1923-1966 Dönemi Türkiye Kimya Araştırmaları Bibliyografyası Ve Bazı Gözlemler*, İstanbul. 2007, s. 137.

⁵⁰¹ Halil Kutluk-Kerim Yund, *Hoca Ali Rıza, Orman Umum Müdürlerinden, Hayatı ve Eserleri 1843-1925*, Ankara 1950, s 17.

Ali Efendi'ye başvurduklarını söylemiştir. Bu meyanda uzun yıllar tarımda kullanılan eken, kökleyen, hacamat yapan aletlere mizra, mikla mihcem vs. gibi isimleri isimleri bizzat kendisi vermiştir. Bu isimler de uzun yıllar ziraat dünyasında kullanılmıştır. Ayrıca eserlerinde geçen terimlerin Türkçe oluşu onun ormancılık biliminin dilini Türkçeleştirme konusundaki hassasiyetini gösterir. Hoca'nın bu gayretleri onu aynı zamanda bir dilci yapmaktadır. Kuran tercümesi ve Şifa-i Şerif tercümesi onun Türkçe hassasiyetinin başka bir delilidir.

Basılmış kitapları: *Teshilü'l-İrab, Belgrad Ormanları Layihası, Ormancı Cüzdanı, Hikmet-i Havaiye, Fenn-i Hayat-ı Nebat, Tavsif-i Eşcar, Ormancı Topografyası, Orman ve Mera Kanunu, Orman Yetiştirme, Amenajman, Ormancılık İktisadı, Orman Mektebi Programı, Orman İstatistiği.*

Basılmamış kitapları: *Teşrih, Fenn-i Tavsif-i Eşcar, Kerestecilik, Odunculuk, Kömürcülük, Sakızcılık ve Reçinecilik, Fidancılık, Teşcir-i Cibal, Açık Arazide Orman Yetiştirme, Ormancılık, Orman Mevkilerinde İcra Olunacak Taharriyat Ameliyatı, Nebatat Notu, Kuran Tercümesi, Şifa-i Şerif Tercümesi*⁵⁰².

Rahmi Behçet:

Ameliyat-ı Ziraiye dersi muallim vekiliydi. Mektebin mecmuasında makaleleri bulunmaktadır.

1. “Macaristan’da Ahval-i Terakkiyat-ı Ziraiye”, *HZMAM*, S. 2, s. 144-153.
2. “Macaristan’da Resmi Çiftlikler”, *HZMAM*, S 3, s. 203-210⁵⁰³.

Malik SAYAR

Türkiye'de jeoloji ilminin yerleşmesine, gelişmesine ve genç neslin yetişmesine okul kitapları ve yayınlariyle 45 yıl hizmet eden Ord. Prof. Malik Sayar, 1892 yılında İstanbul'da, Çamlıca'da doğmuştur. Babası meşhur Matematikçi Salih Zeki Beydir. Mekteb-i Sultani'den (Galatasaray Lisesi) mezun olduktan sonra Maarif Vekâleti tarafından açılan imtihanı kazanarak, Fransa'ya gönderilmiş ve Lyon Üniversitesi'nde jeoloji tahsil etmiştir, 1913 yılı sonunda yurda dönmüş ve 1914-1918 yılları arasında

⁵⁰² Halil Kutluk-Kerim Yund, *Hoca Ali Rıza, Orman Umum Müdürlerinden, Hayatı ve Eserleri 1843-1925*, Ankara 1950, s. 17-55; (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 683.

⁵⁰³ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 580.

Sina cephesinde yedek subay olarak görev yapmıştır. Terhis olduktan sonra 9 Aralık 1918’de İstanbul Darülfünunu “İlm-i-arz ve Maadin” dersi asistanlığına tâyin edilmiştir. 1919 Temmuz’unda Müderris Muavinliğine (Doçent), 1924 te de Jeoloji, Petrografi ve Paleontoloji Muallimliğine terfi etmiştir. 1933 yılına kadar 15 yıl bu üniversitede çalışmış, memleketin taş ve fosillerini inceliyerek orijinal çalışmalar, kıymetli koleksiyonlar yapmış ve binlerce öğrenci yetiştirmiştir. A. Malik Sayar 19 Ocak 1919 ilâ 24 Aralık 1922 tarihleri arasında Halkalı Ziraat Mektebi Âlisinde “İlm-i-arz” ve “Madeniyat” muallimliği yapmış, ziraî jeoloji dersini okutmuştur. 1924 Ekim’inde pek az bir süre Yüksek Mühendis Mektebi Müdür Muavinliğinde bulunmuş, 1930 ilâ 1935 yılları arasında Fen Tatbikatı Okulunda ve 1933 - 1944 yılları arasında da İstanbul Kız Lisesi’nde ve Pertevniyal Lisesi’nde Tabiî İlimler hocalığı yapmıştır. Malik Sayar İstanbul Darülfünunu’nda hoca iken, 16 Nisan 1921’de Damat Kenan Bey’in Türkiye’den ve Mühendis Mekteb-i Âlisi’nden ayrılması ile yerine, İstanbul Teknik Üniversitesi’nin temeli olan bu mektebe “İlm-i-arz” dersi muallim muavini unvanıyla tâyin edilmiş ve 1924’te de muallimliğe terfi ettirilmiştir. 1944 yılında Yüksek Mühendis Mektebi’nin Teknik Üniversite haline gelmesiyle A. Malik Sayar, İnşaat Fakültesi’nde Jeoloji Profesörü olarak bütün çalışmasını üniversiteye hasretmiş, bir genç gibi zevk ve titizlikle uğraşarak jeolojinin gelişmesine, yeni laboratuvar ve kürsülerin oluşmasına, Maden Fakültesinin kurulmasına büyük bir emek vererek çalışmış, 1953 - 1955 yılları arasında Maden Fakültesi Dekanlığını yapmış ve 1954 yılında Ordinaryüslüğe yükseltilmiştir. Emekliye ayrıldığı 1963 yılı sonuna kadar 42 yıl bu müessesede İlm-i-arz ve Madeniyat (Jeoloji – Mineraloji), Petrografij Paleontoloji ve Tatbikî Jeoloji derslerini okutmuş ve kürsülerini yönetmiştir. Bütün hayatı boyunca muhtelif öğretim müesseselerinde 45 yıl, genç neslin yetişmesine büyük bir titizlik ve emek vererek çalışmış, Türk eğitime ders ve yayınları ile hizmet etmiştir. 1924-1950 yılları arasında 26 yıl Türkiye’de bütün liselerde okunan tek jeoloji ders kitabı Malik Bey’in yazmış olduğu (Arziyat-Jeoloji) veya diğer meslektaşları ile (A. Tevfik Gökmen veya Malik Ongan’la beraber) hazırlamış bulunduğu kitaplardır. Darülfünun ve üniversite öğrencileri için yazmış olduğu ders kitapları: «Madeniyat ve Arziyat», «Mineraloji ve Jeoloji», «Bayındırlık İşlerinde Jeolojinin Yardımı», «Paleontoloji», «Türkiye Mermerleri» mütâaddit defalar basılmış olup, bugün dahi öğrencilerin ve mühendislerin faydalandıkları eserler arasında yer almaktadır. Ord. Prof. Malik Sayar yazmış olduğu ders kitaplarından başka, yirmiye yakın orjinal çalışma, araştırma ve inceleme yayınlamıştır. Bunlardan bilhassa omurgalı hayvan fosilleri üzerindeki

neşriyatı Avrupa literatürüne girmiş ve Türkiye’de bu tip çalışmaların öncülüğünü yapmıştır.

Ord. Prof. Malik Sayar'ın Yayınları:

1 — (1920) : *İlmî Arz-ı Ziraâ*: Matbaa-i Amire taş basması, (Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi 1. sınıfında okutulan dersin notları) 80 sayfa, 40 şekil.

2 — (1920) : *Anadolu ilmî Arz Haritası*, 1:1 500 000 ölçekli renkli, (Damat Kenan Bey’le beraber),

3 — (1921) : “Boğaziçi'nin Jeolojik Teşekkülâtı”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, no. 2, 1 Haziran 1921, İstanbul.

4 — (1924) : “İstanbul Boğazı'ndaki Volkanik Satirler”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, no. 225, 1 Şubat 1924 İstanbul.

5 — (1924) : “İstanbul Boğazı'ndaki Trakit ve Andezitler”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, no. 235 1 Mart 1924, İstanbul

6 — (1924-1927) : *Arziyat*, T.C. Maarif Vekâleti Neşriyatı, İstanbul, Matbaa-i Amire, (orta okulların üçüncü sınıfında okutulan ders kitabı) 156 sayfa, 113 şekil.

7 —(1924) : *Geyve Civarında Yılanda Heyelanı*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, no. 525, İstanbul. (İbrahim Hakkı Akyol, Ahmed Müştak ile beraber).

8 — (1926) : *Madeniyat ve Arziyat*, T.C. Mühendis Mektebi Kütüphanesi İstanbul Millî Matbaa, büyük 464 sayfa, 669 şekil. (Darülfünun ve Mühendis Mektebinde okutulan ders kitabı)⁵⁰⁴.

Hamid Nafiz PAMİR

1893'te Selanik'te doğdu. İlk öğrenimini Üsküp'te Mekteb-i Edeb'te, orta öğrenimini Selanik Feyziye İdadisi'nde, yüksek tahsilini de Cenevre Üniversitesi'nde yaptı. yurda döndükten sonra Darülfünun Fen Fakültesi'nde asistan oldu. 1918'de bu görevinin yanı sıra Halkalı'da ilm-i arz ve maadin muallimi idi. 1922'de bu görevinden ayrıldı. 1925-1933 yılları arasında Fen Fakültesi ve Orman Mekteb-i Alisi'nde jeoloji dersleri verdi. 1933'teki üniversite reformundan sonra fakültede görevine devam

⁵⁰⁴ http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/827d1ec626c891d_ek.pdf erişim tarihi 22 Ağustos 2013.

edebilen üç öğretim görevlisinden biriydi. Jeoloji, mineraloji, paleontoloji profesörlüğüne ve jeoloji kürsüsü başkanlığına tayin edildi. 1936'da “ordinaryüs” oldu, 1963'te emekliye ayrıldı ve 1976'da öldü. Eserleri:

1. *Umumi Arziyat*: Jeolojinin genel tanımı, toprak ve taşlar, maden sanayii, Laplace teoremleri, yer kabuğu ve yerin katmanları, jeolojik devirler ve Türkiye jeolojisi anlatılır. İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 263 sayfa.
2. “Irak Petrolleri'nin Ehemmiyet-i İktisadiye ve Jeolojisi”: *Yeni Ziraat Gazetesi*, sayı 22, s. 179-180; sayı 23, s. 197-198; sayı 24, s. 214-216; sayı 25, s. 13-14'te yayınlanmıştır.
3. “Bursa Tenezzüh Jeolojisi”, *HZMAM*, sayı 5, s.298-306'da yayınlanmıştır.
4. “Çanakkale Mesele-i Jeolojisi ve Türkiye'nin Muntazam Bir Tedkik-i Jeolojisinin Ehemmiyet-i İktisadiyesi”: Darülfünun ilm-i arz müderrisi Walter Penck tarafından yazılan makalenin tercümesidir. *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası*, sene 1, sayı 3, s. 168-203'te yayınlanmıştır.
5. “Bursa Tenezzühünün Netayic-i Jeolojiyesi”: Bu makale de W. Penck tarafından yazılan makalenin tercümesidir. *Darülfünun Fünun Fakültesi Mecmuası*, sene 2, sayı 5, s. 339-342'de yayınlanmıştır⁵⁰⁵.

---

⁵⁰⁵ (ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, *age*, s. 1022-1024.

SONUÇ

Bir anlamda modern Türk bürokrasisinin kuruluş asrı olan 19. Yüzyılda devlet zirai bürokrasiyi (muallim-müfettiş) ülkenin her vilayetine yayarak hem kendi zirai potansiyelini tanımaya çalışırken bir yandan da bu potansiyeli modern yöntemlerle artırmaya çalışıyordu. Bu potansiyeli artırmanın yolu iş gücünden ziyade makineleşmeye ve zirai bilinçlenmeye dayandığından bunu temin için kısa vadede ziraat muallim ve müfettişleri Avrupada ilk tahsil görenlerden tayin edildi. Uzun vade de ise hem çiftçilerin çocuklarını eğiterek hem de buldukları yerlerde ahaliye örnek olması için büyük vilayetlerde ziraat mektepleri kuruldu. Daha sonra bu mektepler ülkenin her tarafına yayıldı. Halkalı’da bunlardan biri ve en önemlisiydi.

Halkalı Ziraat Mektebi hem eğitimde (mesleki eğitim) modernleşmenin hem de ziraatta modernleşmenin örneği durumundadır. Mektepte çok fazla teorik ve bilimsel bilgi öğretiliyordu. Bu durum yani az zamanda çok iş yapabilme gayreti 19. Yüzyıldaki bütün alanlar için geçerliydi. Ancak mektep sadece bir öğretim merkezi değil, laboratuvarı ve müfredatı, Avrupa’da tahsil görmüş hocalarının çalışmalarıyla aynı zamanda bir araştırma merkeziydi. Hocalar ülkenin dört bir yanında zirai sıkıntıları olan yerlere gidip sorunları yerinde araştırarak gerekli tedbirleri alıp rapor tutuyorlardı. Gerçi bu bilgiler halk nezdinde pratikte çok da gerekli görülüyordu. Halkın daha basit onlara göre daha “kullanışlı” bilgiler veren ziraatçilere ihtiyacı vardı. Bu durum mektebin mecmuasında da görülmektedir. Orada halkın anlayacağı halka ziraat öğreten makaleler değil dili bilimsel ve ağır makaleler vardır. Aslında bu normaldi, çünkü öbür türlü beklentileri karşılamak için zaten ziraat ameliyat mektepleri vardı. Halkalı ise “bunların fevkinde bir ziraat darülfünunu” olarak kuruldu. Tabii halk bunu çok da gerekli görmediği için mektebe devlete memur yetiştiren bir mülkiye/bürokrasi okulu gözüyle baktı. Esasında bu durum sadece Halkalı için değil ziraatın dışındaki diğer alanlarda da geçerliydi ve haklılık payı vardı. “1900 yılında 1800 yılında mevcut olmayan yarım milyon memuriyet bulunuyordu. Bu büyüme çeşitli sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurdu. Zirai ve endüstriyel gelişme için harcanabilecek büyük meblağların eriyip gitmesine neden oldu. Buna ilaveten, devlet istihdamı bahsedilen sektörlerde acil ihtiyaç duyulan iş gücünü kendisine çekti”⁵⁰⁶. 1904 tarihli bir Maarif Nezareti raporuna göre “devlet okullarının neredeyse tüm mezunları devlet memuriyetine girmekte olup

⁵⁰⁶ Donald Quataert, “Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri”, s. 454.

sadece küçük bir azınlık ziraat, ticaret ve sanayi gibi üretime ilişkin meslekler seçtiklerinden yeterli eğitim almış olanların ilgi göstermemesinden ötürü, imparatorluğun ekonomik gelişimi istenilen düzeye ulaşamamaktadır.” Bu yüzden bu tür okulların sayısı artırılmıştır⁵⁰⁷.

Bu dönemde halkın eğitimi ziraatçıya bakışını mektep mezunlarının ağzından dinlersek, 1900lerin başı için Zihni Derin:

“Halk Teknik Ziraat diye bir şey bilmiyor. Ve ancak köylü, çiftçiyi tanıyordu. Teknik ziraat bilgisini haiz olarak yeni yeni mekteplerden çıkan Ziraat Memuruna da,

-“Bu ne bilir? Kâğıt, kalemin tarlada işi olur mu?” diye hayretle bakıyor, hatta onunla alay ediyorlardı. Halkın mazarında mektep mezunu ziraatçi buğdıyla arpayı bile birbirinden ayırt edemeyecek, alay mevzuu bir şahsiyetti. Ancak biz kendimizi onlara ziraat Mektepleri açtıktan sonra tanıttık. Bilhassa Mekteplerde ziraat San’atlarına ehemmiyet verdik. Her sene muayyen zamanlarda tarla günü yaparak Çiftçileri, bu arada ziraat encümeninde tanınmış şahsiyetleri de çağırarak yaptığımız şeyleri bizzat tatbik ile gösterdik. O zaman anladılar ki, Memleketimizde Teknik ziraat mühim bir davadır. Ve bunu da ancak okuyan ziraatçiler yapabileceklerdir” demektedir⁵⁰⁸.

Ancak daha sonraları yine mezunlardan Nihat İyriboz’un ifadeleri halkın mektepli ziraatçıya bakışının zamanla nasıl değiştiğini, harcanan çabaların karşılıklarının nasıl alındığını çok güzel anlatmaktadır:

“Bir gün İzmir köylerinde bir köylü ile konuşuyordum. Yetmiş yaşında vardı. Elli yaşından sonra kitap okumayı öğrenmiş, açık göz, münevver bir bağcılık ustası idi. Ban bağ hastalıkları hakkında uzun boylu izahat verdi. Bazı yerlerinde ona itiraz etmeye kalktım. Fakat hemen “Sen ne bilirsin canım? Ben bunları Nihat İyriboz’un kitabından öğrenip bağlarımda tatbik ediyorum” dedi. Beni tanımayan bu köylünün iltifatı beni okadar mütehassis etti ki hâlâ hatırladıkça büyük bir haz duyarım”⁵⁰⁹.

Halkalı Ziraat Mektebi’nin tarihteki fonksiyonunu mektebin mezunlarından Ragıp Ziya Mağden şöyle ifade etmektedir:

“Yalnız çok şayamı dikkattir ki, bütün müessese ve mektepler zaman zaman açılıp, akla estikçe kapatıldıkları halde, Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi, Islah-ı Tedrisat Kanununun çıkarıldığı 1928 senesine kadar yaşamış ve ziraat öğretimde bulunmuştur. Bu, zamanın şartlarına ve yerinin uygunsuzluğuna rağmen mezkur müessesenin iyi bir şekilde çalıştığını ve memlekete değerli meslek elemanları

⁵⁰⁷ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul 2010, s. 226.

⁵⁰⁸ Hadiye Tunçer, *age*, s. 25.

⁵⁰⁹ Hadiye Tunçer, *age*, s. 140-141.

yetiştirdiğini göstermektedir. Esasen, bugünkü genç profesörler, doçent ve doktorlar yetişinceye kadar Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat Fakültesinde ve şimdiki Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesinde vazife almış insanların pek büyük bir çoğunluğu, vaktiyle Halkalı Mekteb-i lisi’nden feyzalmış kimselerdir. Türkiye’nin zirai eğitim tablosunda, Halkalı’nın yeri ve rolü budur. Kusurunu da metotsuzluk ve sistemsizliğinde ve heterojen bünyesinde aransa yeridir, sanırım”⁵¹⁰.

Halkalı Ziraat Mektebi’nde hiç okumamış, Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün beş kişilik ilk kız mezunlarından biri olan Hadiye Tunçer Halkalı’yı şöyle anlatmaktadır: “...bugün Halkalı Ziraat Mektebi bir ziraat lisesi haline sokulduğu halde bile oradaki hava bambaşkadır. Eskiden sürüp gelen bir ilim kokusu detta her tarafı sarmıştır. Bir zamanlar Yeşilköy Araştırma Enstitüsü’nde çalışırken her pazarımı orada geçirmek isterdim. Orada bambaşka bir skna kavuşur ve kendimi bir gün bile olsa dünyadan uzaklaşmış ve eskilerle başbaşa bulurdum. Hele büyük ulu ağaçların gölgelediği havuzbaşı, insanı adeta benliğinden ayırır, başka alemlere srklerdeni. Bilmem ama ben Halkalı’da uzun zaman çalışmış insanları bambaşka bir hüviyete bürünmüş görürüm. En genç hocalarında bile bir ağırbaşlılık, bir efendilik ve bir hayli de bilgi mevcuttur. Halkalı’nın havası, eminim, orada her meslekdaşı biraz daha olgunlaştırmıştır”⁵¹¹.

Halkalı Ziraat Mektebi’nin bazı mezunları yurtdışında da eğitim görmüş bununla yetinmeyerek burada gördükleri eğitimi ülkeye taşıyarak kendi alanlarında laboratuvarlar oluşturmuşlardır (rneğin M. Süreyya zek fitapoloji/haşerat alanında). Son olarak ülkenin zirai bürokraside ve zirai reformasyonda çoğunlukla bunlar yer aldığı gibi ülkenin ilk zirai tarihçelerini de bu mektep mezunları yazmışlardır.

---

⁵¹⁰ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai ğretimde 110 Yıl*, Ankara 1958, s. 27.

⁵¹¹ Hadiye Tunçer, *age*, s. 158.

BİBLİYOGRAFYA

1.ARŞİV KAYNAKLARI (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*:

a-Sadaret Evrakı Tasnifi

A.AMD	(Sadaret Amedi Kalemi)
A.AMKT.MHM	(Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme)
BEO	(Bâb-1 Âli Evrak Odası)

b- Dahiliye Nezareti Tasnifi

DH.EUM.5.ŞB	(Dahiliye Emniyet-i Umumiye 5. Şube)
DH.İD	(Dahiliye İdari)
DH.MB.HPS.M	(Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emiriyye ve Hapishaneler Müdüriyeti)
DH.MKT	(Dahiliye Mektubi)
DH.ŞFR	(Dahiliye Şifreli)
DH.UMVM	(Dahiliye Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti)

c- İradeler Tasnifi

İ.DH	(İradeler Dahiliye)
İ.DUİT	(İradeler Dosya Usulü İradeler Tasnifi)
İ.HUS	(İradeler Hususi)
İ.KAN	(İradeler Kavânin ve Nizamât)
İ.MMS	(İradeler Meclis-i Mahsus)
İ.OM	(İradeler Orman Maâdin)
İ.ŞD	(İradeler Şura-yı Devlet)

---

* Kullanılan belgelerin numaraları tezin içerisinde dipnotlarda verilmiştir.

İ.RSM	(İradeler Rüşumat Emaneti)
İ.TAL	(İradeler Taltifat)
İ.TNF	(İradeler Ticaret ve Nafia)

c- Maârif Nezareti Tasnifi

MF.İST	(Maarif Nezareti İstatistik Kalemi)
MF.MKT	(Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)

d- Meclis-i Vâlâ Tasnifi (MV)

e- Şûrâ-yı Devlet Tasnifi (ŞD)

f- Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR.I.MKM)

g- T Tasnifi (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman, Maadin Nezaretleri)

h- Yıldız Tasnifi

Y.A.HUS	(Sadaret Hususi Maruzatı)
Y.MTV	(Yıldız Mütenevvi Maruzat)
Y.PRK.HR	(Yıldız Perakende Hariciye)
Y.PRK.MF	(Yıldız Perakende Maârif)
Y.PRK.OMZ	(Yıldız Perakende Orman Maâdin Ziraat)
Y.PRK.ZB	(Yıldız Perakende Zabtiye)

ı- Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)

2.SÜRELİ YAYINLAR:

Bağçevan

Çiftçi

Çiftçiler Derneği Mecmuası

Dersaadet

Düstur, I. Tertip Zeyl 4, III. Tertip C. 8

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Mecmuası

Resimli Ziraat Gazetesi

Takvim-i Vekâyi

Tarla ve Bağçe

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası

Yeni Çiftçilik

Yeni Fikir

Yeni Ziraat Gazetesi

Ziraat ve Ticaret Gazetesi

Ziraat Vekaleti Mecmuası

3.SALNAMELER ve İHSAİYATLAR

Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemi 1329-1330 Senesine Mahsus

Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuasıdır, Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye 1336.

Nevsal-i Ziraat ve Ticaret: sene 1330.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye: 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1324, 1325, 1326, 1328, 1334.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye: 1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, İstanbul 1341.

4.SÖZLÜKLER ve ANSİKLOPEDİLER:

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul 1998.

KANAR Mehmet, *Osmanlıca Sözlük*, İstanbul 2008.

MADRAN Nurettin, *Büyük Tarım Sözlüğü*, Ankara 1984.

REDHAUSE James W, *Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890.

Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet 1912.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, İstanbul 2010.

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul 1999.

5.ARAŞTIRMA ve KAYNAK ESERLER:

AHMAD Feroz; *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul 1996.

AKMAN Arif; *Türkiye'de Yüksek Ziraat Öğretiminin Anatomisi*, Ankara 1978.

AKYILDIZ Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993.

AKYÜZ Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1994.

ALKAN Mehmet Ö., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara 2000.

ARIPINAR Seval, "XIX. Yüzyılda Ülkenin Tarım Sorunlarına Eğilme Hareketleri ve Halkalı Ziraat Okulu'nun Açılışı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı. 36, Ankara 1970.

ATABAY Mithat, “Atatürk'ün Ankara'ya Davet Ettiği Macar Profesör Antal Rethly'nin Türkiye'deki Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002.

ATUF Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1932.

BAHADIR Osman, *Osmanlılarda Bilim*, İstanbul 1996.

BASKICI Mehmet Murat, *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Ankara 2005.

BASKICI Murat, “Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 58, sayı 1, Ankara 2003.

BEKMAN Muzaffer, *Veteriner Tarihi*, tarih ve yer yok.

(BEKMEN) Naki, (GÖYMEN) Ahmet Tevfik, “Ziraat Tedisatı”, *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Ankara 1931.

ÇAKMAK Diren, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi Societas ve Universitas Gerilimi*, İstanbul 2011.

Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)*, Ankara 2008.

ÇİFTÇİ Cemalettin Yaşar, ÇİFTÇİ Hasan, *Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Yapılan Doktora ve Doçentlik Çalışmaları İle Özetleri (30 Ekim 1933-30 Haziran 1948)*, Ankara 2009.

ÇOLAK Filiz, *II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Batı Anadolu'da Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2005.

DİNÇER Ferruh, "Veteriner Hekimliği Arşivinden Bir Örnek: Fazlı Faik Yeğül'ün Otobiyografisi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c 6, S 2, İstanbul 2005.

DÖLEN Emre, *Cumhuriyetin Onuncu Yılında Kurulmuş Olan İstanbul Üniversitesi ile Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluş Alanlarının ve Akademik Yapılarının Karşılaştırılması*, İstanbul 1998.

DÖLEN Emre, *Osmanlılarda Kimyasal Semboller ve Formüller(1834-1928)*, İstanbul 1996.

DUMAN Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, c. 1-2, Ankara 2000.

"Dünden Bugüne Zirai Öğretimde Halkalı", *Ziraat Mühendisliği*, S. 237, Ankara 1991.

ERGİN Osman N., *Türk Maarif Tarihi*, c. I-II, İstanbul 1977.

ERK Nihal, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Veteriner Hekimlik Öğretiminin Bu Kurumdaki On Beş Yıllık Tarihi", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, c. 8, sayı 1 Ankara 1961.

ERSOY M. Akif , *Safahat*, İstanbul 1987.

ETKER Şeref, Ormancılık ve Ziraat Okulları İçin İlm-i Nebatat: Mıgırdiç Hekimyan, 1880 ve Apraham Allahverdi (Hüdaverdi), 1911-1913”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. 11, S 1-2, İstanbul 2009/2010.

GENÇOĞLU Mustafa, *Osmanlı Devleti’nce Batı’ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908) -Bir Grup Biyografisi Araştırması-*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008.

GÖKGÖL Mirza, TAŞAN Recai, *Yeşilköy Zirai Araştırma Enstitüsünün (Marmara-Trakya Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü) 50 Yılı 1926-1976*, İstanbul 1978.

GÜNERGUN Feza, “Ondokuzuncu Yüzyıl Türkiye’inde Kimyada Adlandırma”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, cilt V, sayı 1, İstanbul 2003.

GÜRAN Tefik, *Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı-1897(Tarihi İstatistikler Dizisi)*, c. 5, Ankara 1997.

GÜRAN Tefik, “Tarım Politikası (1839-1913)”, *Osmanlılar*, c. 3, Ankara 1999.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi 1339 senesi Ziraî Nümayiş Rehberi, yy, 1339.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Ders Programı, Dersaadet 1312.

Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi Layihasıdır,
Dersaadet 1324.

HATİPOĞLU Şevket Raşit, *Ziraat Âleminde Vâkıalar ve Düşünceler*, Ankara
1939.

İŞİK Uğur, *Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ailesinden Kadri Cemilpaşazade'nin
Hayatı, Faaliyetleri (1891-1973)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

(ed.) İHSANOĞLU Ekmeleddin, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul
1997.

(ed.) İHSANOĞLU Ekmeleddin, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, c. 2,
İstanbul 2000.

(ed.) İHSANOĞLU Ekmeleddin, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*,
İstanbul 2008.

İHSANOĞLU Ekmeleddin, *Türkiye Kimya Eserleri Bibliyografyası
(Basmalar/1830-1928) ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyeti'nin
Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*, İstanbul 1985.

İNAN, A.Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-04 Mart 1923*, Ankara 1982.

İNCEOĞLU, Necati, *Siper Mektupları*, İstanbul 2001.

İNÖNÜ, Erdal, *1923-1966 Dönemi Türkiye Kimya Araştırmaları Bibliyografyası ve Bazı Gözlemler*, İstanbul 2007.

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi (Tarihçe-Öğretim-Araştırma-Organizasyon), İstanbul 1957.

KADIOĞLU Sevtap, “Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, c. IV, S 1, İstanbul 2001.

KADIOĞLU Sevtap, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meteorolojinin Kurumsallaşması ve Ahmet Tevfik Göymen*, İstanbul 2012.

KADIOĞLU Sevtap, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi”, *Kutadgubilig*, S 8, Ekim 2005.

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 8, Ankara 1983.

KARAMUSTAFA PAMUK, Sevil, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Bilim ile İlgili Müesseseler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

KAYA DOĞANAY Fatma, “Bir Nizamname Örneği: Halkalı Ziraat Mektebi Nizamnamesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 3, sayı 1.

KELEŞ Adem, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Modernleşmesi ve Tarımı Geliştirmek İçin Uygulanan Teşvik Politikaları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008.

KENBER Lütü Arif, “İlk Ziraat Teşkilatımız ve İlk Ziraat Mektebi Ne Zaman Kurulmuştu?”, *Ticaret Dünyası*, S. 15, İstanbul 1946.

KENBER Lütü Arif, “Ziraat Mekteplerimizin Kuruluş ve Hizmetleri”, *Ticaret Dünyası*, S. 16, İstanbul 1946.

KESKİN Özkan, *Orman ve Maâdin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2001.

KODAMAN Bayram, SAYDAM Abdullah, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, haz. Hakkı Dursun Yıldız, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992.

KUNTAY Mithat Cemal , *Mehmed Akif (Hayatı-Seciyesi-Sanatı- Eserleri)*, İstanbul 1939.

KURDAKUL Necdet, *Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo-Ekonomik Fikir Hareketleri*, Ankara 1997.

KURŞUN Zekeriya, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı Ve Fikirleri) 1838-1914*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1991.

KUTLUK Halil, “Orman ve Maadin Mektebi Neden Lağvedildi? Bu Okulun Ormancı Kadrosu ve Tahsisatı Halkalı Ziraate ne için İlhak Olundu?”, *TC. Tarım Bakanlığı Dergisi*, sayı 6, Ankara 1948.

KUTLUK Halil, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar*, İstanbul 1948.

KUTLUK Halil - Yund Kerim, *Hoca Ali Rıza, Orman Umum Müdürlerinden, Hayatı ve Eserleri 1843-1925*, Ankara 1950.

MAĞDEN Ragıp Ziya, *Ziraî Öğretimde 110 Yıl*, Ankara 1958.

Malmîsanij, *Kürt Talebe Hevi Cemiyeti (İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği)*, İstanbul 2002.

Mehmed Yaşar, *Ziraat Fenni*, İstanbul 1928.

“Memleketimizde Açılan İlk Ziraat Okullarından: Bursa Ziraat Meslek Lisesi”, *Ziraat Mühendisliği*, S 237, Ocak 1991.

ibnü’ş-Şeyh NÂFİ Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, yy, 1338.

ÖNSOY Rıfat, “Tanzimatta Üretimi Çağdaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 2001.

ÖZÇEP Ferhat, TUNÇER Mustafa Kemal, ORBAY Naci, IŞIKARA Mete; “Bilim ve Teknoloji Sürecinde Jeofizik ve Türkiye Örneği”, *Türk Teknoloji Tarihi 1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kısım 2001)*.

PAMUK Şevket, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950”, der. Şevket PAMUK, Zafer TOPRAK, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988.

PAMUKCİYAN Kevork, *Biyografileriyle Ermeniler –Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar IV-*, İstanbul 2003.

QUATAERT Donald, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, İstanbul 2008.

QUATAERT Donald, “Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Gelişme”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c 6, İstanbul 1984.

QUATAERT Donald, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, c. 2, İstanbul 2004.

Said Paşa'nın Hatıratı, 2. cilt kısım-1 sani, Dersaadet 1328.

SAKAOĞLU Necdet, “Halkalı Ziraat Mektebi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c 3, İstanbul 1994.

Salih Zeki, “Ziraat Tedrisatı”, *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Ankara 1931.

SEVİMAY Hayri R., *Cumhuriyete Girerken Ekonomi -Son Dönem Osmanlı Ekonomisi-*, İstanbul 1995.

SOMEL Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul 2010.

SOYDAN Hasan, *120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi*, Ankara 2012.

TALAY Aydın, “Sultan II. Abdülhamid Devri Ziraat Okulları”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 53, Mayıs 1991.

TEKELİ İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1985.

TEKELİ İlhan, *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye’de Yükseköğretimin ve YÖK’ün Tarihi*, İstanbul 2010.

TEKELİ İlhan, Selim İLKİN, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları)”, der. Şevket PAMUK, Zafer TOPRAK, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988.

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.

TEKELİ Sait Tahsin, “Türkiye’de İlk Ziraat Mektebi”, *Köye Doğru*, III/58 (1942).

TEMEL Mehmet, BAŞ Hayrunnisa, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzlenen Bitki ve Orman Sağlığını Koruma Politikası”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2008, Sayı 20.

TERZİ Arzu, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000.

TOPRAK Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara, 1982.

TOSUN Fahrettin, “140. Yıldönümünde Türkiye’de Tarım Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Zirai Eğitim ve Öğretiminin Başlamasının 140. Yılı Kutlama Sempozyumu*, s. 6-15, Samsun 1986.

TUNA Turgay, *Deniz Fenerinin Işığında Yeşilköy Ayastefanos*, İstanbul 2006.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, İstanbul 1986.

TUNÇER Hadiye, *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Ankara 1958.

Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1935), c. 2, Ankara 2007.

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, İstanbul 1938.

(der.) ULUER Cahit, *Halkalı’dan Şiirler*, İstanbul 1999.

UNAT Faik Reşit,; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964.

WİDMANN. Horst, *Atatürk Üniversite Reformu*, İstanbul 1981.

YAZICIOĞLU Turgut, *Kuruluşunun Yirmi Beşinci Yılında A. Ü. Ziraat Fakültesi*, Ankara 1958.

YILDIRIM Seyfi, “Atatürk Döneminde Sovyet Tarımını İnceleme: Resmî Geziler ve Bilimsel İşbirliği (1925-1932)”, *Bilig*, sayı 57, Bahar 2011.

YILDIRIM Seyfi, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878-1938)”, *Atatürk. Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXIV, sayı 71, Temmuz 2008.

YOLALICI M. Emin, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim Ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlılar*, c. 5, Ankara 1999.

http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/827d1ec626c891d_ek.pdf Erişim tarihi: 22 Ağustos 2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Zihni_Derin Erişim tarihi: 16 Mayıs 2013.

http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html Erişim tarihi: 17 Temmuz 2013.

EKLER

1.Metinler

Ek 1: Halkalı Ziraat Mektebi'nin Kuruluş Nizamnamesi⁵¹² (1301/1884)

Mektebin Teşkil Şekli:

Bu nizamnameyle memâlik-i Osmaniye'de yeni ziraî yöntemleri uygulayabilecek çiftçi ve bilgili koşumcu yetiştirmek için Ziraat Nezareti'ne bağlı olmak üzere leyli bir ziraat mektebi küşad olunmuştur.

Bu mektepte öncelikle talebeye ve çiftçilerden isteyenlere yeni ziraî usuller öğretilenektir. Dersler teorik ve pratik olmak üzere iki kısım olacaktır.

Mektebin öğrenim süresi üç sene olup her sene 30 öğrenci ücretsiz olarak alınacaktı. Bunlardan başka olarak ücretli ve gececi ile ücretli ve gündüzcü öğrenciler de alınacaktı. Okul ücretinin miktarı Ziraat Nezareti tarafından belirlenecektir.

Öğrencilerin Seçilmesi ve Kabulleri:

Mektebe girmek isteyen öğrencilerin giriş imtihanını vermeleri şarttır. Bu müsabaka imtihanına kabul olunacak öğrencilerin ;

Tebaa-i Osmaniye'den olması,

Çiftçi evladından ve güzel ahlak sahibi olması,

Hastalıklardan esen bulunması,

16 yaşından büyük ve 22 yaşından küçük olması gerekiyordu.

Mektep, Teşrin-i evvel başında açılacak ve Ziraat Nezareti her sene bu tarihten üç ay önce İstanbul'dan ve gereken vilayetlerden lüzumu kadar talebe isteyecekti.

Talebe alımı hakkında nezaret tarafından gönderilecek yazının yerine ulaşmasıyla vilayet merkezlerinde beş azadan oluşan bir *heyet-i adûl* (jüri) teşkil olunacaktı. Mektebe girmek isteyenler yukarıda yazılı şartları haiz bulduklarına dair mensup oldukları kasaba veya karyenin belediye veya ihtiyar meclisi tarafından mühürlenmiş ve tasdiklenmiş doğum kağıdı ile memleket tabibi tarafından mühürlenmiş sıhhat şehadetnamesini alarak heyete müracaat edeceklerdi. *Heyet-i adûl* imtihanda en

⁵¹² *Düstur*, I. Tertip Zeyl 4, s. 108-118.

fazla liyakat gösterenleri belirleyip durumu valiye bildirecekti. Müracaat edenler kıraattan, kitabetten, muhtasar coğrafya ile a'şar usulü ve nispet kaidelerine kadar ilm-i hesaptan imtihan olunacaklardı.

Heyet-i adûl tarafından seçilen öğrenciler Teşrinievvel başında mektepte bulunacak şekilde zamanında vilayetlerden Ziraat Nezaretine gönderileceklerdi. Öğrencilerin yol masrafları mensup oldukları vilayetin belediye dairelerinin hasılatından karşılanacaktı. İstanbul'a gelen öğrenci seçilmiş öğrenci özel defterine kaydedildikten sonra bir tezkireyle mektebe gönderilecekti.

Her yıl eğitim sezonunun sonunda nezaret tarafından gönderilecek özel memurun başkanlığında mektepte muallimlerden oluşan bir jüri oluşturularak öğrencilerin imtihan-ı umumileri yapıp sınıfları değiştirilecekti. Ve tüm sınıfların öğrencileri istidat ve kabiliyetlerine göre derecelendirilip durum nezarete bildirilecekti.

Mükafat:

Jüri huzurunda ehliyet ve liyakatlerini kanıtlayan son sınıf talebesine birer şehadetname verileceği gibi bunların memleketlerine dönüşlerindeki yol masrafları da mektep tarafından karşılanacaktı.

Şehadetname alan talebenin birincisine 1.500, ikincisine 1.200, üçüncüsüne 800 kuruş "mükafat-ı nakdiye" verilecekti.

Mektepten şehadetname alarak çıkan ücretsiz talebelerden "âla" ve "karib-i âla" numaralarını kazananlar askerlik kurasından muaf olacaklardı.

Eğitim ve Öğretim:

Mektepte eğitim teorik ve pratik olmak üzere iki kısımdı.

Teorik kısmı;

1. Türkçe
2. Arazi ve ziraat kanunları
3. Fenn-i hesap ve usul-ü aşarı
4. Fenn-i mesaha ve usul-ü tesviye-i zemin
5. Muhtasar ilm-i hikmet-i tabiiyye (Fizik)
6. Fenn-i alayim-i cevviye (Meteoroloji)

7. Ziraat idi.

Pratik kısmı;

- Bahçıvanlık:
  1. Sebze bahçesi
  2. Meyve bahçesi
  3. Ağaç budamak
  4. Ağaç aşılama
- Bağcılık:
  1. Bağ yetiştirmek
  2. Budamak
  3. Aşılama
- Dut bahçesi ve ipek böceği yetiştirmek
- Orman ihdas etmek
- Hayvan koşmak
- Çift hayvanına bakmak
- Çift sürmek
- Tohum ekmek
- Çeşitli ürünleri toplamak
- Keten ve kenevirden tel ve üstüğü yapmak
- Koyun kırkmak
- Çiftlik arabası ve diğer ziraat aletlerinin kullanımı
- Her bir cinsin kuvvet ve verimliliğini belirlemek
- Hayvanların yaşlarını belirlemek
- Hasta hayvanları tedavi etmek
- Tereyağı ve peynir imal etmek
- Ziraat aletleri tamir etmek

- Ziraî muhasebe yöntemleri idi.

Öğretim Heyeti:

Öğretim heyeti teorik ve pratik muallimlerinden oluşmaktaydı. Ayrıca talebeye gerekli uygulamaları öğretmekte muallimlere yardım etmek üzere ustalar da bulunacaktı.

Teorik hocaları, mektep müdürü de dahil olmak üzere iki Türkçe, bir fenni hesap, hikmet ve ziraat bilgisi muallimlerinden ibaretti.

Pratik hocaları, ziraat uygulama muallimi, bahçıvanlık bilgisi, baytarlık bilgisi ve ziraî muhasebe muallimlerinden oluşmaktaydı.

Ustalar birer çiftçi, koşumcu, mirahur, peynirci, marangoz ve demirciden ibaretti.

Mektep müdürü de dahil olmak üzere bütün hocaların verdikleri dersi tahsil ettiklerine dair şehadetnameye sahip olmaları şarttı.

Mektep müdürü ile muallimler Ziraat Nezaretî tarafından, ustalar ise mektep müdürü tarafından seçilip memuriyetleri Nezaret tarafından tasdik olunacaktı.

Teori Hocalarının Vazifeleri:

Müdürün eğitim görevi ziraî yönetim bilgisiydi.

Osmanlıca birinci muallimi arazi ziraatla ilgili kanunlar ile Osmanlı yazışmasını öğretirdi.

Osmanlıca ikinci muallimi birinci ve ikinci sene öğrencilerine Osmanlıcanın kurallarını öğretirdi.

Hesap bilgisi muallimi hesap bilgisi, kesirler, arazi ölçümü ve toprağı düzleştirilmesi derslerini verirdi.

Fizik muallimi fizik, meteoroloji ve kimya derslerini verirdi.

Ziraat muallimi ziraat bilgisi ve besicilik derslerini verirdi.

Pratik Hocalarının Vazifeleri:

Ziraat uygulama muallimi bütün ziraî aletlerin kullanılmasını ve tarlalara ilişkin bütün uygulamaları kısacası çiftliğin iç ve dış işlerini öğrencilere öğretirdi.

Bahçivanlık bilgisi muallimi sebze ve meyve bahçeleri yetiştirmekle beraber öğrencilere bu işleri ve ağaç aşılama ile budamayı kısacası bahçivanlıkla ilgili teorik ve pratik bilgileri öğretirdi.

Baytar muallimi çiftlikte bulunan hasta hayvanların tedavi yöntemlerini öğretirdi.

Ziraî muhasebe muallimi çiftlik muhasebecisi olup öğrencilere çiftlik defterlerini düzenlemeyi öğretirdi.

Ustaların Vazifeleri:

Çiftçi, tarlalarda her türlü bitkilerin ekimini hasat zamanında ürünleri toplatıp ambara koymayı ot biçip kurutmayı ve yığın yapmayı velhasıl çiftlik içerisinde ekip biçmekle ilgili bütün işleri öğrencilere gösterip yaptırırdı.

Koşumcu, hayvanlara koşum ve semer vurmak, boyunduruk, saban, sürgü, tırmık ve diğer muhtelif ziraî aletleri kullanmayı öğretirdi.

Mirahor, ahırlar ile ağıl ve kümeslere ilişkin işlere bakmak hayvanları tımar edip yemlerini vermek, ahırları temizlemek ve gübre yığını yapmak gibi çeşitli hizmetleri öğrencilere yaptırarak onlara hayvan besleme ve yetiştirme usulünü öğretirdi.

Peynirci, meşhur peynirler ile tereyağı üretecek ve peynirhanede öğrencileri çalıştırarak bu işi onlara da öğretecekti.

Marangoz, gerek çiftlikte kullanılmak ve gerekse dışarıda satılmak üzere sipariş olunan yük ve el arabalarını ve her türlü ahşap aletleri marangozhanede öğrencilerle birlikte imal edecekti.

Demirci, gerek çiftlikte kullanılmak gerekse dışarıda satılmak üzere saban, sürgü gibi demir alet ve edevâtı müdürün emriyle imal ve tamir edecek ayrıca nalbantlık görevini de ifa edecekti.

Bu ustalar çiftlik aletlerinin korunmasından, hal ve hareketlerinden ziraat muallimine karşı, ziraat muallimi de mektep müdürüne karşı sorumluydu.

Peynirhane, marangozhane ve demirhane ikinci müdür olan ziraat mualliminin idaresi altında olacaktı.

Mektep ve Çiftliğin İdaresi:

Mektebin idaresi müdür, müdür-i sani, çiftlik nazırı, muhasebeci, dahiliye zabiti, vekilharç, imam, eczacı ve ambar memurundan oluşmaktaydı. Bunların görevleri şunlardı:

İkinci müdürün⁵¹³ vazifesi ilk olarak öğrencilerin mütalaahane, yemekhane ve yatakhanelerde edebe uygun hareket etmelerine; ikinci olarak derslerin ve çeşitli uygulamaların güzel geçmesine; üçüncü olarak öğrencilerin özel vakitlerinde ders ve uygulamalarla meşgul olmalarına nezaret etmek; son olarak da her akşam mektep müdürüne vukuatlara dair bilgi vermekten ibaretti.

Encümen-i tedris bütün muallimlerden mürekkep olup vazifesi her 15 günde bir kere müdürün başkanlığında toplanıp talim ve tedris/eğitim ve öğretim yöntemlerinin ikmal ve ıslahına dair müzakere etmektir.

Müdür, memurların ve muallimlerin reisi olup mektebin bütün işlerini gözetecek ve maiyetinde bir katip ile bir muhasebeci gerekirse bir muhasebeci muavini ve bir de vekilharç bulunacaktır.

Mektep müdürü doğrudan doğruya nezaretle yazışacak bütçe içerisindeki masrafların karşılanmasından sorumlu olup bütçenin dışında hiçbir masraf etmeyecektir.

Müdürün idari vazifeleri;

- Yeni usul üzere hesap defterleri tutturmak
- Kullanılmasını faydalı bulduğu defter ve diğer müsveddeleri incelenmek üzere ziraat idaresi tarafından gönderilecek memurlara arz etmek.
- Her senenin birinci ve ikinci ayının hesaplarını ve bütçe defterinin özetini nezarete takdim etmek.
- Her ayın ilk on gününde mekteple çiftliğin idari işlerine dair nezareti bilgilendirecektir.

Kısacası mekteple çiftliği yönetmeliğe uygun olarak idare etmektir.

Ziraat muallimi mektebi “umur-u inzibatiyesine” dikkat ve nezaret edecek ve gerektiğinde müdüre vekalet dahi edebilecektir.

---

⁵¹³ Asıl metinde ikinci müdür yerine müdür yazmaktadır. Ancak müdürün her akşam müdürü bilgilendirmesi absürt olacağından bunun hataen yazıldığını düşündüm ve ikinci müdür/müdür-i sani olarak işledim.

Katip gelen evrakı kaydetmekten ve mekteple çiftliğin yazışmalarından sorumluydu.

Muhasebecinin görevi mektep ve çiftliğin hesabını tutmak ve sandığı idare etmektir. Ancak muhasebecilik görevi ziraî muhasebe muallimine havale edilecek ve göreve tayin olunacak kişi 50.000 kuruşluk bir kefil gösterecekti. Muhasebeci muavini muhasebecinin maiyetinde olup görevi muhasebeci tarafından belirlenecekti.

Vekilharç ambarlarda bulunan eşyaların korunmasına ve bütün mahsullerin sarfına memur olduğu gibi çamaşırhane, yemekhane, mutfak ve diğer binaların temizlik ve düzenini ve erzakların israfına mani olmaya dikkat edecek ve günlük yiyecek ve içeceklerin hesabını tutacaktı.

Mektebin tabibi haftada iki ve gerekirse birkaç defa mektepte bulunacaktı.

Eczacı bütün tıbbi ve baytari ilaçların temini ve tertibinden sorumluydu.

Nizamnamenin uygulanmasından Ziraat Nezareti sorumluydu.

Ek 2: Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âli'si Nizamnamesi⁵¹⁴ 1903/1321h

1. Madde: Ziraat ve Orman fenlerinin tahsili için Halkalı'da Ziraat Nezaretine bağlı bir yüksek okul teşkil olunmuştur.

2. Madde: Mektep talebesi üç kısma ayrılır; Birinci kısmı hükümet tarafından meccanen kabul olunacak, ikinci kısmı yıllık 25 Osmanlı altını tahsil ücreti verecek ve bu iki kısım leyli (gececi) olacaktır. Üçüncü kısım ise meccanen nehari (gündüzcü) olacaktır.

3. Madde: Öğrenim süresi dört sene olup mektep her sene Teşrinievvelin başında açılır ve Temmuz sonunda tatil olunur.

4. Madde: Mektep talebesi gerek tahsilleri esnasında gerekse diploma aldıktan sonra askerlikten muafırlar. Fakat diploma almayanlar bu muafiyetten mahrumdurlar.

5. Madde: Tahsil ücreti ve diğer masraflar hükümet tarafından ödenmek üzere mektepte bulunacak leyli talebe 90 kişiden ibaret olacak ve her sene alınacak talebenin adeti nezaretçe tayin edilecektir.

6. Madde: Mektebe girecek talebe öncelikle Osmanlı tebasından olmak sonra da 16 yaşından aşağı ve 22 yaşından yukarı olmamak zorundadır. Ayrıca tahsiline ara verdirecek hastalıklardan salim bulunmak ve kötü huy sahiplerinden olmadıklarını ispat etmek zorundadırlar.

7. Madde: Mektebe girecek talebeden ziraat ameliyat mekteplerinden en iyi tahsil ile çıkmış olanlar imtihansız olarak diğerlerine tercihen kabul olunurlar. Diğerleri özel talimat gereğince idadi, rüştiye ve tedrisatı bu mekteplere denk olan diğer mekteplerden mezun olanlar müsabaka imtihanına ortalama puanı kazananlar sıra ile seçilip kabul olunacaktır. Bu müsabaka imtihanında hesap, geometri, cebir, fizik, kimya, coğrafya, Türkçe ve Fransızcadan yazılı olarak yapılacaktır.

8. Madde: Ücretli leyli ve ücretsiz talebe sınıfına girmek için Mektebi Sultani ve idadi mülkiye mekteplerinden diploma almış olmak veya özel okullarda tahsil görüp Mektebi Sultani ve idadi mülkiye mekteplerinde okutulan ulûm ve fûnûnu öğrendiğini imtihan ile ispat etmek veyahut önceki maddede zikr olunan müsabaka imtihanında kabul derecesinde puan almak zorundadır.

İdare Heyeti

⁵¹⁴ Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi Layihasıdır, Dersaadet 1324.

9. Madde: Mektebi idare heyeti bir müdür-i evvel, bir müdür-i sani, bir ameliyat muallimi ile bir muhasebe memurundan oluşmaktadır. Müdür-i evvel, Müdür-i sani ve ameliyat mualliminin ziraat yüksek okullarından birisinden mezun olmaları şarttır.

Müdür-i evvel mektep ve numune çiftliğinin bütün işlerinden, müdür-i sani tedrisattan ve mektebin iç işlerinden, ameliyat muallimi çiftliğin işlerinden ve muhasebeci mektep ve çiftliğin hesap işlerinden sorumludur.

İdare heyetini oluşturan memurlar Ziraat Heyet-i Fenniyesi'nin kararı üzerine nezaretin tasdiki ve kabulü ile tayin olunurlar. İkinci derecedeki memurlar idare heyeti tarafından seçilerek nezaretin izniyle tayin olunurlar.

10. Madde: İdare heyeti mektep ve çiftliğin hesap işlerini kontrol ve tasdik edeceği gibi mektep ve çiftliğin geliştirilmesi için gereken hususları müzakere edip tahsisat haricinde masraf etmek zorunda kalırsa miktar ile harcama şekli ve karşılığı hakkındaki müzakere neticelerini mazbatayla Ziraat Nezareti'ne bildirecektir.

Öğretim Heyeti

11. Madde: Öğretim heyeti müdür-i evvel, müdür-i sani ile ders programında yazan ulûm ve fûnûnun muallimlerinden oluşacaktır. Muallimlerin tamamı Ziraat Heyet-i Fenniyesi'nin kararı üzerine nezaretçe tayin olunur. Münhal muallimlik olup da bu muallimliğe mevcut muallimlerden başka hariçten biri tayin edilecekse müsabaka imtihanı açılarak bunda en yüksek puanı alan seçilecektir.

12. Madde: Öğretim heyeti her öğretim yılının sonunda kesinlikle bir defa ve gerekirse sene içinde yapılacak davet üzerine toplanarak öğretime ilişkin hususları müzakere edip müzakere neticelerini mazbatayla nezarete bildirecektir. Öğretim heyetinin toplanabilmesi için bütün muallimlerin yarısından fazlasının hazır bulunması gerekir.

Öğretim ve İmtihanlar

13. Madde: Mektepte okutulacak ulûm ve fûnûn özel bir programla belirlenip kaç derste okutulacağı Ziraat Nezareti'nce tayin olunacaktır.

14. Madde: İmtihanlar iki nevi olup biri umumi ve diğeri hususidir. Hususi imtihanlar her dersin muallimi tarafından her üç ayda bir kere yazılı olarak ve umumi imtihanlar öğretim yılı sonunda mümeyyizler ve muallimlerden oluşan bir heyet huzurunda sözlü olarak yapılacaktır.

15. Madde: Son sınıf talebesi umumi imtihanlarında ziraat, kimya, fenni mevâşi, ormancılık ve ilmi servet derslerinden mektebe girdiklerinden itibaren görmüş oldukları konuların hepsinden sual olunurlar.

16. Madde: Tahsillerini bitiren talebeye mektep müdüriyeti, Ziraat Heyet-i Fenniyesi Riyaseti ve Ziraat Nezareti tarafından tasdik olunmuş icazetname verilir. Birinci ile ikinci çıkanlar diğer yüksek okullardan birinci ve ikinci olarak çıkan talebenin nail olduğu mükafata nail olurlar.

17. Madde: Resmi günlerden başka talebeye Perşembe günü güneş baktıktan sonra gitmek ve Cuma günü akşamı dönmek üzere haftada bir gece izin verilecektir. Genel tatil umumi imtihanın son bulduğu Ağustos başından Teşrinievvel'in başına kadardır.

Mücazat

18. Madde: Talebe mektep yönetmeliği gereğince verilen hizmeti yapmaya mecbur olup yapmayanlar cezalandırılırlar.

19. Madde: Cezalar beş çeşittir:

Birincisi: Haftalık izinden mahrumiyet.

İkincisi: Müdür tarafından uyarı.

Üçüncüsü: İdare heyeti huzurunda uyarı.

Dördüncüsü: Aleni tekdîr,

Beşincisi: Uzaklaştırma.

Kötü ahlakı gösteren hareketlerde bulunan ve mektepte kalması uygun görülmeyen veya dört defa alenen tekdîr olunan talebe ile meccanen mektebe kabul edilmiş talebeden öğrenim süresi zarfında iki defa sınıfta kalan talebe nezaretten izin alınarak mektepten uzaklaştırılır. Öğretim yılı başında verilen izin süresinin sonunda mektepte bulunmayan talebeye müstafî nazarıyla bakılır. Fakat meşru mazeret gösterenlere tatil süresi ve izin sonunda en az iki gün evvel mektep müdürlüğüne mazeretlerini delillendirmeleri durumunda bu mazeretleri kabul olunur.

20. Madde: Gerek idare heyeti, öğretim heyeti, memurlar, muallimler, öğrenciler ve hademelerin görevleri, gerek tedrisat ve gerekse imtihanların uygulanması Ziraat Nezareti tarafından başka bir talimatla belirlenecektir.

21. Madde: Halkalı Ziraat Mektebi hakkında 21 Receb 1301 tarihli nizamnamenin hükümleri fesholunmuştur.

22. Madde: Ziraat Nezareti bu nizamnamenin uygulanmasından sorumludur.

Ek 3: 1912 Tarihli Tedrisât-ı Ziraiye Nizamnamesi'nin Mıntıka Ziraat Mekâtib-i Âliyeleri Hakkındaki maddeleri:

66- Memâlik-i Osmaniye'nin her mıntıka-i ziraiyesi merkezinde bir mekteb-i âli küşad olunmak üzere şimdilik Halkalı ve Selanik'te birer ziraat mekteb-i âlisi tesis olunmuştur.

67- Ziraat mekâtib-i âliyesi büyük çiftlikler idaresine muktedir erbâb-ı fenn-i ziraat, memurîn-i fenniye ve mekâtib-i ziraiyeye muallim yetiştirmek maksadıyla kurulmuş olup bu mekteplerde tedrisat-ı ziraiyenin amelî (uygulama) kısmına gereken önem verilmekle beraber nazari (teorik) kısmı ayrıntılı olarak talim ve tedris olunur.

68- Ziraat mekâtib-i âliyesi bulunduğu mıntıkada uygulanmakta olan ziraatın tamamına elverişli ve büyük bir şehre tercihen şose veya şimendüfer güzergahına yakın ve sıhhi şartlara uygun, nezaret tarafından mübayaa edilecek bir çiftlikte veya çiftliğe dönüştürülebilecek bir arazide tesis olunur.

69- Birinci sene idadi olmak üzere ziraat mekâtib-i âliyesinin tahsil süresi dört senedir.

70- Ziraat mekâtib-i âliyesine kabul olunacak talebe 3 kısımdır: a-meccanen leyli (yatılı) b- ücretli leyli c- neharî (gündüzcü). Bunlardan başka mektebe sami'in (dinleyici) de alınabilecektir.

71-Mektebe kaydolunacak talebenin adedi başlangıç olarak Nezaretçe belirleneceği gibi yetmişinci maddede beyan olunan üç kısmın her birine her sene yeniden kaç öğrenci kabul olunabileceği mektep müdüriyetince gönderilip Nezaretçe tasdik olunacaktır.

Öğrencilerin seçilme ve kabul şartları:

72- Mektebe girecek olan öğrencilerin öncelikle Osmanlı tebası olmaları, ikinci olarak yaşlarının 17'den aşağı 22'den yukarı olmaması, üçüncü olarak sağlıklı olmaları, dördüncü olarak da güzel ahlaklı olmaları şarttır.

73- Ücretsiz leyli talebe sınavla, ücretli leyli ve nehari öğrenciler sınavsız alınabilir. Ancak bunların miktarı belirli bir adedi geçtiği takdirde sınav yapılır. Mektebe ücretli olarak kabul edilen talebe öğrenim süresinin sonuna kadar ücretle devam etmeye mecbur olup hiçbir sebep ve mazerete binaen ücretsiz yatılı kısma nakledilemez.

74- Ziraat ameliyat mekteplerinden birinci ve ikincilikle çıkan öğrenciler ziraat mekâtib-i âliyelerinden birine meccanen leyli olarak kabul olunur.

75- Mektebe girmek isteyen öğrenciler 72. Maddede yazılı özelliklere sahip olduklarını belirten tezkere-i Osmaniyelerini, en son okudukları okuldan veya buldukları yer şehirse belediye köyse ihtiyar meclisinden verilen hüsnühal varakasını (sabıka kaydı), belediye tabibi tarafından verilen sağlık raporunu ve evvel sene içerisinde aşılanmış olduklarına dair ilmühaberi alarak dilekçeyle birlikte mektep müdüriyetine müracaat ederler.

76- Mektepçe kabul olunan talebe şehirde bir veli göstermeye mecburdur.

77- Ziraat mekâtib-i âliyesine dahil olacak talebe Türkçe kitabet, Fransızca imla ve tercüme, hesap, hendese-i hattiyeye, cebir (bir bilinmeyenli denklem dahil olmak üzere), fizik (ısı bahsinin sonuna kadar), kimya (madensiler-metalsiler), tarih, genel coğrafya ve Osmanlı coğrafyasından yazılı sınav olunur.

78- Giriş imtihanları her sene eylül başlarında yapılır ve sınav günü basın yoluyla duyurulup bir gün öncesine kadar dilekçe kabul olunur. Bundan sonra yapılan müracaatlar istisnasız olarak reddedilir.

79- Sınavla mektebe kabul edilenler yeterliliklerini ispat edip idadi kısmındaki derslerin tamamını geçerse doğrudan âli kısma kabul olunur.

Müdür

80- Mıntıka ziraat mektepleri ziraat mekâtib-i âliyesi mezunu bir müdür tarafından idare olunur. Mektep, çiftlik ve bütün müstemilatıyla beraber müdürün idaresi altında olduğundan müdür yönetmelik ve emirlerin icrasından, asayiş ve düzenin devamından sorumlu olup, muallimlerin, memurların ve hademelerin görevlerini hakkıyla yapmalarını gözetir.

81- Her sene zamanı geldiğinde mektep ve çiftliğin bütçesini idareyle birlikte nezarete takdim eder, hesapları denetleyip harcamalara izin vermek müdürün görevlerindedir.

82- Müdür her eğitim yılı sonunda mektep ve çiftliklerin bütün iş ve özelliklerini, hesaplarıyla birlikte nezarete gönderir.

İdare ve öğretim heyeti (heyet-i idare ve tedrisiye)

83- Mıntıka ziraat mekâtib-i âliyesi heyet-i idaresi müdür, müdür-i sâni, ameliyat muallimi ve muhasebeciden oluşup müdür-i sâni ve ameliyat mualliminin de ziraat mekâtib-i âliyesinden mezun olmaları şarttır. Müdür-i sâni tedrisattan, mektebin iç işlerinden; ameliyat muallimi çiftliğin bütün işlerinden, muhasebeci mektep ve çiftliğin hesap işlerinden müdüre karşı sorumludur.

84- Heyet-i idare mektep ve çiftliğin bütün harcamalarını denetleyip onaylar.

85- Heyet-i idare üyeleri zamanlarını tamamen mektebe adamaya mecburdurlar.

86- Müdür-i sâni müdürün yokluğunda onun görevlerini yapmakla mükelleftir.

87- Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce gösterilecek lüzum üzerine Mekâtib ve Müessesât-ı Ziraiye şubesi müdürü veya ziraat müfettiş-i umumileri mekteplerin yönetimini ve hesaplarını denetleyip durumu nezarete rapor ederler.

88- Heyet-i idare ve tedrisiye müdürün teklifi ve Ziraat müdüriyet-i Umumiyesi'nin kabulü ile nezaret tarafından atanıp memurlar, hademeler vs. müdür tarafından tayin olunurlar.

89- Nezaret tarafından atanmış memurlar ve muallimler görevlerini tam yapmadıkları zaman haklarında yapılması gereken muamele mektep müdürü tarafından nezarete bildirilir. Görevini yerine getirmeyen diğer memurları ve hademeleri müdür azledebilir.

90- Muallim ve memurlar mektebe ait işlerde doğrudan nezarete başvuramazlar önce müdüriyete müracat etmeleri gerekir.

91- Heyet-i tedrisiye müdür, müdür-i sâni ve muallimlerden oluşur.

92- Heyet-i tedrisiye her sene sonunda mutlaka bir defa gerekli görülürse de yapılacak davet üzerine toplanarak mektebin gelişmesi ya da eğitimle ilgili hususları müzakere edip konuşulanları mazbatayla nezarete bildirir.

93- Mektebin programı icab-ı mahalliye göre heyet-i tedrisiye tarafından düzenlenip nezaretçe tasdik edildikten sonra uygulamaya konulur. Bununla birlikte nezaret tarafından onaylanan bir program üzerinde değişiklik yapmak bu heyetin yetkisinde değildir, tekrar nezaretten izin almak gerekir.

94- Muallimler ders programlarını harfiyyen tatbik etmeye mecbur oldukları gibi kendilerine tevdi edilen alet ve edevatı muhafazayla da mükelleftirler.

95- Bir ders boşaldığında tayin olunacak muallimin bu derste ihtisası dikkate alınır. İsteklilerde, aranan özellikler eşit olursa sınavda en başarılı olan tayin olunur.

96- Fenn-i ziraat muallimliğine tayin olunacak şahsın mekâtib-i âliye-i ziraiyeden mezun olması şart olup muallimliğe tayinini isteğinden önce bu derste ihtisas yaptığını ispat etmesi gerekir.

Muallim muavinleri

97- Her bir ders veya birbiriyle alakası olan birkaç ders muavinliğine talip olanların o derslerdeki liyakati dikkate alınarak tercihen birinci derecede yetişenlerden birisi mektep müdürünün teklifi ve Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kabulü üzerine nezaretçe tayin olunur.

98- Muallim muavinleri, muavini oldukları derslerde muallimlerle beraber hazır bulunmaya ve derste muallime gereken öğretim araç gereçlerini hazırlamaya mecburdur.

99- Muavinler dışarıda başka bir memuriyet ya da özel bir görev kabul edemeyecekleri gibi tatil günleri hariç mektepte bulunmaya mecburdurlar.

100- Muavinler muallimlerin gözetimi altında, programda verilen uygulamaları talebeye göstermekle mükellef oldukları gibi her iki ayda bir öğrencileri imtihan etmek de muavinlerin görevidir.

101- Muavinler kendilerine teslim olunan alet ve edevatı ilgili deftere kaydetmeye ve korumaya mecburdur.

Memurlar ve hademeler

102- Mıntika mekteplerinde bir dahiliye zabiti, dört mubassır, bir ameliyat muallim muavini, bir çiftçi başı, bir kiler ve bir ambar memuru, bir muhasebeci muavini, bir katip, bir bahçıvan veya bağcı başı ve gereği kadar hademe ve yanaşma istihdam olunur.

103- Ameliyat muallim muavini ve çiftçi başı kendilerine ait hizmetleri müdürün ve ameliyet mualliminin gözetimi altında yapmak zorunda ve kendilerine verilen alet edevat ve hayvanların korunmasında ameliyet muallimine karşı sorumludurlar.

Öğrencilerin görevleri ve sınavların yapılış şekli

104- Öğrenciler mektep memur ve muallimlerine karşı saygılı ve itaatkar olmaya, programda yazılı ders ve uygulamaları istisnasız takip ederek muallimin anlattıklarını not tutmaya, sınavlarda not defterlerini muallime göstermeye, mektebin çiftliğinde yapılan ziraat uygulamalara katılmaya ve kendilerine verilen görevleri yapmaya mecburdur.

105- Öğrencilerin toplu olarak mektep müdüriyetine müracaatı yasak olduğu gibi herhangi bir husus için doğrudan nezarete müracaatları da yasaktır.

106- Sınavlar üç çeşittir. Birincisi genel olup eğitim yılının sonunda mümeyyiz ve muallimlerden oluşan bir heyet huzurunda sözlü olarak, ikincisi özel olup her dersin muallimi tarafından her üç ayda bir yazılı olarak, üçüncüsü de muallim muavinleri tarafından her iki ayda bir defa sözlü olarak yapılır.

107- İdadi kısmını teşkil eden birinci sınıfı geçemeyenlerin kaydı silineceği gibi, diğer sınıfların süresi olan üç senede iki defa sınıfta kalanların da kayıtları silinecektir.

108- Mektebin süresi olan dört yılı tamamlayarak imtihanla çıkanlara ziraat nazırı tarafından bir şehadetname verilir.

109- Tatil günlerinden başka öğrencilere Perşembe güne akşam gidip Cuma günü dönmek üzere haftada bir gece izin verilir. Mazeretsiz olarak bu müddetten fazla dışarda kalan öğrenciye ceza verileceği gibi meşru sebeplere binaen mektebe dönemeyen ancak vaktinde müdüriyete durumu haber vermeyenler de cezalandırılacaktır.

110- Mektep müdürü hastalık gibi meşru sebeplerden ötürü öğrencilere on beş gün izin verebilir. Bundan fazla izin vermek gerektiği zaman nezaretten izin alınır.

111- Müdüriyete mazeret bildirmeyip durumu haber vermeden bir haftadan fazla mektep dışında kalan öğrencilerin kaydı silinir.

Mücazat (cezalandırma)

112- Kurallara aykırı harekette bulunan öğrenci hakkında verilecek ceza mektep müdürü tarafından ya da havale edildiğinde heyet-i idare tarafından uygulanır.

113- Bir öğrencinin mektepten uzaklaştırılması heyet-i idare mazbatasıyla nezaretten izin alınarak yapılır. Ancak önemli sebeplerden dolayı mektepte kalması caiz olmayan talebe heyet-i idare kararıyla nezarete bağlı olarak mektep müdürü tarafından geçici olarak ihraç olunur.

Bir de derslerin önemlerine göre sınıflandırıldığı ve muallimlerin maaşlarının ona göre belirlendiği 115. Madde mekâtib-i âliyelerle ilgiliydi. Bu maddeye göre: ziraî âli mekteplerde okutulmakta olan dersler önemleri itibariyle üç sınıfa ayrılarak muallimlerin maaşları bu sınıflandırmaya göre nezaret tarafından belirlenir. Birinci sınıf dersler: ziraat, nebatat, morfoloji, emraz-ı nebatiye, bağcılık, fizyoloji, fenn-i mevaşi, kimya, tabakat, alât-ı ziraiye, sanayi-i ziraiye, servet-i milel, servet-i ziraiye, fenn-i mikrop. İkinci sınıf dersler bahçıvanlık, eşcâr-ı müsmire, ormancılık, hayvanat, böcekçilik, haşerat, fenn-i baytari, mekanik, mesaha-i arazi, fizik, kanun, ziraî hendese, ziraî muhasebe, coğrafya, istatistik. Üçüncü sınıf dersler dini ilimler, tavukçuluk, arıcılık, hıfzıssıhha, hesap, hendese, cebir, alâim-i cevviye, kitabet, Fransızca.

Ek 4. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde Şehadetname Tevzii Merasimi⁵¹⁵

22 Temmuz Perşembe günü mektepten mezun olan efendilerin şehadetnamelerini almaları ve Ziraat Nazırı Ethem Bey'in gelmesi münasebetiyle mektepte o güne mahsus bir faaliyet vardı. Mektebin yemek salonu ağaç dalları ile süslenmiş, duvarlara iştah kabartan üzüm resimleriyle süslü tablolar asılmıştı. Yemek salonunun sağ ve sol taraflarındaki uzun yemek sofralarının beyaz örtüleri rengarenk çiçeklerle süslenmişti. Sofrada nazıra tahsis edilen yerin arkasındaki duvardaki halının üzerinde bir saban etrafında dizilmiş ziraat aletlerinden oluşan çiftçi arması ile mektebin ilk sene mezunlarının fotoğrafları vardı. Nazır Ethem Bey'in saat 10'da mektebe gelmesi beklenirken o gün mabeyn toplantısına katılması gerektiğinden kendileri maalesef törene katılamamıştı. Nazır öğlene kadar beklenildikten sonra yemek yemeye geçildi. Sofrada öğrencilerle hocalar arasında büyük bir samimiyet vardı. Yemeğin sonunda muallimlerden Fazıl Bey bu sene mezun olan efendilere hitaben bir konuşma yaptı. Fazıl Bey bu konuşmasında "hayat-ı irfanda geçirilen imtihanlardan sonra asıl imtihanların cidal-i hayatta atılacak adımlar, imtihanlar olduğunu ve tesadüf edilecek mükilatın meslekî tesanütüle kabil-i izale olduğunu" bildirmiştir. Mezun efendilerden Abdülvahid Efendi de buna mukabil yaptığı konuşmada özetle şu nutku irat etti:

"Efendiler!

Bugün kalbimiz bütün teessürle dolu olarak bir aile ocağından farkı olmayan bu aşiyâne-i feyzden ayrılıyoruz. Sizlere veda ediyoruz. Evet, biz burada bütün manasıyla samimi bir aile hayatı yaşadık. Bu ailenin büyükleri bize karşı kalplerinde daima şefkat taşıdılar. İhtimal ki biz ahdimize terettüp eden vazife-yi asliyeyi hakkıyla ifa edemedik. Belki kusurlarımız pek çoktur. Şunu arz etmek isteriz ki buradan ayrıldıktan sonra da kalplerimiz bu müessese-i âliyeye ebediyen merbût kalacak ve meslek aşkı, meslek duygusu ruhumuzda daima yaşayacaktır. Bu gün hayata atılırken önümüzde pek çetin yollar bulunduğunu hissediyoruz. Şüphe yok ki bu mektep mezunlarının en bedbahtlarıyız. Allah'tan temenni edelim ki diğer sınıflardaki arkadaşlarımız bu şerait dahilinde değil, fakat kalpleri sürûr ve ümit ile meşbû' olduğu halde diplomalarını alsınlar".

Bunu müteakiben üçüncü sınıf talebesinden Esad Efendi mukabelede bulunmuş ve özetle şöyle konuşmuştur:

⁵¹⁵ *Yeni Ziraat Gazetesi*, 01.08.1920.

“Kendileriyle dört seneden beri teşrîk-i efkâr ve mesai ettiğimiz samimi meslektaşlarımızın mezun olarak mesleğimizin mütevazî fakat istikbaline emniyetle merbût zümre-i mütefekkirîne iltihak ettiklerini görmekte mesrûr ve mütefahhar olurken bizden ayrıldıklarına şahit olmakla da pek ziyade müteessir oluyoruz. Fakat şurasını kemal-i hulûsla arz ederiz ki dört sene kadar devam eden iştirâk-i efkârın tadrîcen takviye ve tersîn ettiği hissiyat baki kalacak onlar bize ne kadar uzak bulunsalar dahi meslek rabitaları her vakit ki gibi baki kalacaktır”.

Yemeği müteakip iki saatlik bir aradan sonra konferans salonuna gidilerek diploma törenine başlandı. Mektep müdürü Hamdi Bey diğer sınıfların imtihan sonuçlarını okuduktan sonra kırmızı-beyaz kurdellalara sarılmış diplomaları bu sene mezun olan 11 öğrenciye vererek bir konuşma yaptıktan sonra tören sona erdi.
Cevad Rüşti

Ek 5. Savaş Mağduru Bir Öğrencinin (Zeki Şevket) Hak Arama Mücadelesi

“Sadarete

Maruz-ı çakerleridir

Acizleri ihtiyat zabitanından ve halen Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi talebe-i asliyesindenim. Bundan 3 ay kadar önce hastalanarak 1.5 ay yatağa esir oldum. Bu müddet zarfında Mektep müdüriyeti, hastalığımın haberdar olmadığından devamsızlığımı Ziraat Nezareti'ne bildirerek ilişigimin kesilmesini emir almıştır. İyileşerek mektebe döndüğümde mevcut sağlık durumuma ve farklı doktorların raporlarına bakarak hastalığım belirlendiğinden sehven hakkımda yapılan muamelenin düzeltilmesi Mektep müdüriyeti tarafından 565/122 numaralı tahriratla Nezaret'ten rica edilmiş ise de evrakım Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'ne havale edilince mazeretim tamamen ispat edilmişken Müdüriyet-i Umumiye'ce ısrar edilerek önceden verilen karardan dönülmek istenmeyerek beklediğim cevap reddolunmuş ve bilahare defalarca verdiğim dilekçeler de iptal edilerek hastalıktan başka bir kabahati olmayan ve senelerce askeri hizmette bulunduktan sonra yarım kalan tahsilini tamamlamak için her türlü engel ve zorluklara rağmen çalışan bir talebe mağdur edilmiştir. Halbuki acizlerinin çaba ve gayretleri mektep muallimlerince de tasdik edildiği gibi hakkımda sehven yapılan muamele sırf hasta ve yatmakta olduğumu içeren gönderdiğim mektubun mektep müdürlüğüne ulaşamamasından kaynaklanmış ve bilahare mektep müdüriyeti bizzat durumun düzeltilmesini rica ettiği halde sırf Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin ısrarının sonucunda felakete uğramış bulunmaktayım. Bu suretle kanuna muhalif olarak acizlerinin hukukunun iptalini ve bunca emek ve meşakkatlerin semeresiz kalmasını yüce şahsiyetinizin doğru bulmayacağınızdan eminim. Yapılan muamelenin sehven vaki olduğunu mektep idare heyeti tasdik etmekte olduğundan sonuçta basit ve açık olan acizane hakkımın geri verilmesi zımında Şura-yı Devlet'çe tahkikat yapılarak hakkımda bir karar verilmesine inayet ve işbu arzuhalimin Şura-yı müşarunileyhaya havalesini istirham ederim.

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi talebesinden ve ihtiyat zabitanından Zeki Şevket 3 Haziran 337.

Sadarete

Talebelerden Zeki Şevket 335-336 eğitim yılında muhtelif zamanlarda bilamazet 40 gün, 336-337 ders yılında da 68 gün devamsızlık yaptığı ve bir çok derse hiç girmedığı ve tatbikat ve ameliyatı dahi eksik kaldığından bu durumda imtihana girmesi muvafık olamayacağı gibi 10 Şubat 337 tarihinden beri mektebe gelmediği ve devamsızlık sebebini de bildirmediği mektep müdüriyetinden bildirilmiştir. Binaenaleyh Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi'nin 111. maddesi mucibince kaydı silinmiş ve bilahare devamsızlığının müptela olduğu hastalıktan kaynaklandığını ve mazeretini mektep idaresine bildirmekle beraber dönüşünde tabip tarafından verilen raporu ibraz ederek kaydının yenilenmesini talep etmişse de hastalığının mektep idaresine bildirildiğine dair bir kayıt ve malumat olmadığı gibi mektep müdür vekilliğinin yazısına göre kaydı silinen bir talebenin tekrar kaydının yenilenmesi düzeni bozup emsallerine de kötü örnek olacağından yapılacak bir şey kalmamıştır.

Ticaret ve Ziraat Nezareti 15 Haziran 337

Sadarete

Maruz-ı çakerleridir

5 Haziran 337 tarihinde takdim ettiğim ve 830 numaralı arzuhale kemafi's-sabık Ziraat Müdüriyet-i Umumisi'ne lede'l-havale bu Müdüriyet-i Umumi'nin ifade ve iddiasına atfen Nezaretçe cevap reddedilmiştir. Şimidiye kadar pek sarih olan hakk-ı acizimin tezahürüne mani olan ve dört sene mütemadiyen çaba sarfederek ve gayret ederek kazandığım hakk-ı acizanemin sadece ısrar neticesi olarak iptalini amaçlayan mezkur müdüriyetin mütalaası bundan hariç olamayacağı pek tabiidir. Önceki arzuhalde de arzettiğim üzere 4 sene devlet ve vatan uğrunda hudutlarda çarpıştıktan sonra bugün her türlü engel ve zorluklara rağmen tahsilini tamamlamak azmiyle mektep sıralarında çalışan bir gencin hiçbir hatası olmadığı halde ısrar yüzünden perişan olmasının hiç vecihle tecviz edilmeyeceğine bütün vicdanımla eminim. Aynı zamanda bu konuda cereyan eden muamelelerin dosyasına göz atılınca tek bakışta hakikat görünecektir. Acizlerine karşı uygulanan muamele aslında ve tamamen kanun dışıdır: Evvela bugün mazul bulunan Ziraat Mektebi eski müdürü Teodoraki Efendi yatağa esir olduğum zamanlarda Nezaret'e yazdığı kaydımın silinmesi talebini içeren tahriratı sadece kendi reyile yazmıştır. Halbuki Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi'nin 113. maddesinde aynen: "bir talebenin mektepten kaydının silinmesi mektebin idare heyetinin ve muallimlerinin mazbatasıyla nezarete arz edileceği" açık olmasına nazaran eski müdür gayri kanuni ve keyfi hareket etmiş ve heyet-i mualliminin bu hukuksuzluğa muhalefet edeceğini bildiği

için kendi kendine ve kanun dışı muamele ettiği için müdür-i mazulun talebi mesmu olmaması gerekir.

Saniyen hakkımda tatbik edildiği zikredilen nizamnamenin 111. maddesi “bilamazeret mektepte bulunmayan” talebe hakkında vaki olup yatağa düşen ve hastalığı herkesçe malum olduğu gibi dönüşünde tedavi eden doktorların raporlarını ibraz eden ve döndüğünde henüz hastalığının acı tesiri tamamen geçmemesine nazaran hemen sıhhi muayenesini talep eden bir talebe hakkında hiçbir surette tatbik edilemeyeceği aşıkardır. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti'nin ahiren Nezaret'e gönderdiği 565-122 numaralı ve 24 Nisan tarihli tezkeresinde önceden yapılan muamelenin gayr-ı muvafık olduğunu mağduriyet-i acizanemin ispat edildiğini ve aynen ve harfiyyen “mumaileyhin hasta bulunduğu mütebeyyen olup say' ve gayretine ve hüsn hal ve hareketine binaen vaki olan muamelenin tashihi” açıkça talep ve rica edildiği halde Ziraat Müdüriyeti-i Umumiyesi'nin ifadesiyle Nezaret'ten gelen cevapta “mektep müdüriyetinin işar-ı ahiri evvelki işarı teyit etmektedir” ifadesi bilhassa ve son derece dikkat çekicidir. Keza müdür-i sabık Teodoraki Efendi'nin derslere ve tatbikata girmedigime dair yazısında bahsettiği isnatların boş olduğu bugün Mektep'te sınıfta 3. derece bir talebe olmam ve çoğu derslerden 1. derecede imtihan vermemle sabit olduğu gibi keza kendi idare zamanına ait olmadığı ve hiçbir münasebeti bulunmadığı halde geçen sene sıtmadan hasta yatarken mektepte bulunmadığım zamanlardan bahsetmesi gazezkarlığını aşık bir surette göstermektedir. Kanun sayesinde her ferdin hukuku mahfuz olup bir memurun ısrarı yüzünden icabında devlet uğrunda hayatını fedaya hazır olarak çalışmış ve bugün tahsilini tamamlamaktan başka bir şey talep etmeyen acizlerinin mağduriyetinin tecviz edilmeyeceğine eminim. Binaenaleyh hakkımda cereyan eden muamelatı içeren dosyanın celbiyle tahkikat yapılması için Şûrâ-yı Devlet'e emr-i havale-i samilerini istirham ederim.

16 Haziran 337 ihtiyat zabitanından ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi talebelerinden Zeki Şevket

Şûrâ-yı Devlet mazbatası

Ticaret ve Ziraat Nezareti Zeki Şevket Efendi'nin devamsızlığını sebep göstererek ve Tedrisat-ı Ziraiye Kanunu'nun 111. maddesine dayanarak şahsın kaydının silindiğini kendilerinin yapabileceği bir şey olmadığını yazmıştır. Ancak gereği müzakere edilerek kayıt silinme muamelesinin atıf kaynağı olan 111. madde mazeretsiz olarak mektep haricinde kalan talebeye mahsus olup gerçi Zeki Efendi vaktiyle mektebe

durumu bildirememiş ise de uzun süreli devamsızlığının hastalık gibi meşru bir mazerete dayandığını iddia etmesine ve davet edilerek hazır bulunan Müessesat-ı Ziraiye mümeyyizi Lebib Bey'den bittalep irae olunan şimdiki mektep müdürünün 24 Nisan 337 tarihli tezkeresinde müstedinin devamsızlığının hastalıktan kaynaklandığını ibraz ettiği tabip raporunda aşikar olduğu gibi kendisinin çaba, gayret ve güzel ahlak sahibi olduğu da yazılmasına binaen bu şahsın kaydının silinmesi adil ve kanuni görülmediğinden kaydının yenilenmesi lazım geleceğinin Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bildirilmesi kararlaştırıldı. 29 Haziran 337. Heyet-i Umumiye'ye 11 Temmuz 337.

Şûrâ-yı Devlet

Halkalı Ziraat Mektebi talebesinden iken kaydı silinen Zeki Şevket Efendi'nin kaydının yenilenmesi gerektiğine dair Mülkiye ve Maarif dairesinin 17 Temmuz 337 tarihli mazbatasına zeyl:

28 Kanunusani 327 tarihli Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi'nin 111. maddesinde “müdüriyete mazeret beyan etmeksizin ve durumu bildirmeksizin bir haftadan fazla mektep dışında kalan talebenin kaydı silinir” diye yazılıp maddenin hükmü devamsızlık bir mazerete dayansa bile talebeyi idareye durumu haber vermekle mükellef kılmakta ve önceki yazışmalarda haber vermeden evvel uzun süre geçtiği anlaşıldığına ve bir idari hükmü mutlak surette içeren bu maddenin aynı nizamnamenin mücazat faslında ve ceza olarak yapılacak muamelatı söyleyen 112. ve 113. maddelerin hükümleriyle bağı ve alakası bulunmamasına binaen bu öğrenci hakkında yapılan muamelenin nizamname hükümlerine muvafık bulunduğu beyan edilmiş ise de mazbata metninde yazılı sebeplere binaen mezkur dairece alınan karar oy çokluğuyla kabul edildiğinden ona göre gereğinin yapılmasının Ticaret ve Ziraat nezaretine bildirilmesi kararlaştırıldı. (itiraz edenler Sadettin Bey, Edhem Bey, Recep Bey, Nihad Bey) 8 Ağustos 337 Pazartesi. Takdim 30 Ağustos.

Bunun üzerine Ticaret ve Ziraat Nezareti eski iddialarını yineleyen ve yapılacak bir şey olmadığını tekrar eden bir yazı yollamış 21 Eylül 337.

Şûra-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi Nezaret'in itirazında yeni sebepler ortaya koymadığını dolayısıyla karar değişikliğine gerek görmemiş bununla birlikte

itiraz heyet-i umumiyenin kararına ilişkin olduğundan keyfiyetin bir zabıtname ile heyete tevidii kararlaştırılmıştır. 28 Eylül 337.

Makam-ı Âli-yi Riyasetpenahilerine

Devletlu Efendim Hazreteleri

Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce acizlerine karşı tatbik edilen mektepten ilişik kesme muamelesinin kanun dışı olduğu evvelce ortaya çıkmış ve bu muamelenin tashih edilmesi gerektiği Mülkiye ve Maarif Daire-i Aliyyesi'nce kararlaştırılarak durum heyet i umumiyede araştırılıp tasdik edilmişti. Buyuruldu yu sami ile nezarete tebliğ edilen karar Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi meselenin Şûrâ-yı Devlet'çe araştırılmasının başında zaten serd etmiş olduğu kabule şayan görülmeyen iddialarını tekrar ederek sadaretin tasdikine iktiran etmiş bir kazai hükmü redde kalkışmaktadır. Bu sefalet ve talihsizliğe maruz kalmadıkları cihetle daha bahtiyar olan birçok arkadaşlarının ifası uğrunda ebediyete intikal ettikleri bir vazife için 4 senelik hayatını feda ettikten sonra yine mensup olduğu topluma faydalı olacak şekilde istikbalini temine çalışan, sıtmalı, sıhhi şartlardan mahrum bir mektepte hastalanmış olmaktan başka bir kabahati olmayan bir gencin birtakım bahaneler serdiyle tahsilini tamamlamasına engel olmakla elbette devlete bir hizmet, hazineye bir menfaat temin edilmiş olmaz. Eğer Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin hareketlerinde en ufak bir adalet ve insaf zerresi bulunsaydı hastalığı belediye tabibinin raporuyla ve bugün asıl yerim olan Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin şimdiki müdürünün tasdikiyle sabit olan ve diğer talebe arasında çaba, gayret ve iyi hali takdire şayan görüldüğü yine mektep müdüriyeti tarafından resmen nezarete bildirilen bir talebenin senelerce çekilen emek ve ıstıraplarla kazanılmış hakkını sebepsiz olarak çiğnemeye kalkışmazdı. Kaydı silinen bir talebenin masum olsa bile kaydının yenilenmesi idari düzeni bozar düsturunu vaz' etmesiyle de anlaşılıyor ki Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi yaptığı zülüm ve haksızlık olduğu güneş kadar ayan olsa da kararının düzeltme kabul etmeyeceğini anlatmak istiyor ki şayan-ı dikkattir. Her şey bir yana indlerinde hükümetin emir ve nizamlarının ne suretle telakki edildiğini en yüksek ve tarafsız bir heyetin kesinlikle vermiş olduğu bir kararı redde kalkışmaları pek açık ve aşikar bir surette gösterdiği için acizlerinin hakikat tahrif edilerek keyfi bir surette hakkı çiğnendiğine bundan daha kuvvetli bir delil aramak yersizdir. Fakat elbette adaletin yüksek sadası karşısında iyi niyetlerden ari isnatlar susacaktır. Olbabta emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

15 Teşrinievvel 921. İhtiyat zabitanından ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi talebesinden Zeki Şevket

Şûrâ-yı Devlet

Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi talebesinden 775 numaralı Zeki Şevket Efendi'nin kaydının yenilenmesi gerektiğine dair Mülkiye ve Maarif Dairesi'nde alınan heyet-i umumiyece oy çokluğuyla tasdik ve takdim olunan kararı içeren mazbata mucibince gönderilen tebliğe cevaben Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden gelen tezkere üzerine eski karar teyid edilerek adı geçen daireden tanzim ve tevdi olunan zabıtname ve bu kişi tarafından daha sonra verilen arzuhal birleştirilerek heyet-i umumiyede okundu. Bu zabıtnamede kararın kazai olarak ittihaz edilmiş olmasına ve nezaretin son yazısı yeni sebepler içermediğine binaen kararın değiştirilmesine gerek görülmediği belirtilmiş ve bu da heyetçe tasvip edilmiş ve gereğinin yapılması nezarete bildirilmiştir⁵¹⁶.

---

⁵¹⁶ BOA.ŞD.Nr:3175-8.

Ek 6.

“O KIŞLAMSI HALKALI

Bir ziraatçinin haksız ve insafsız
hücumları karşısında

Geçtim artık makama, dedi, verin şu ipi
Takıp da ben batırayım; seçtim çürük gemiyi
Yaşlısı, bitmiş artık, gençlik alsın nöbeti;
Geriliğin mes'ulü, O Kışlamsı Halkalı.

Adam, insan, memlekete, yetiştiren bir yurda;
Böyle çatmak reva mı? Deselerdi O kurda;
Unutmuş ki eksalans, bir ayağı çukurda
Feyiz veren yerdü O'na, O Kışlamsı Halkalı.

Her çeşit fen adamı, O çatıda üredi;
Dünün ilmi bu güne havadan mı erişti?
Profösörler, rektörler... Aynı yerden yetişti;
Büyük emek harcadı O Kışlamsı Halkalı.

Garip lakin şu hayat, bu hücumlar olalı;
Güneş gibi parladı, mesleğe saldıralı;
Emekleri sezildi, insafı kaldıralı;
Kıskançları çatlattı, O Kışlamsı Halkalı.

Köy içinde bir okul, şehirlerden uzakta,
Koca Akif, hastayı, görüp yazdı o ocakta;
Ne çetin şartlardı o, tarlasında, kızakta;
Köylere pek yakındı, O Kışlamsı Halkalı.

Sadece memur değil, okuldaki hasılat;
Çiftçi, müdür, muallim... Herkes değil bürokrat;
Dergileri unutup, diyelim ki, pula sat

Eser verdi velakin, O Kışlamsı Halkalı.

Saldıranlar bilmiyor, düşünmüyor ki asla;
Fena adam mevcuttur, fena meslek yok, haşa;
Zümre, sınıf olamaz, anlamamışlar hala;
Ne öğretti bizlere, O Kışlamsı Halkalı.

Yetişmedi kendisi, Selanik'te Kordonda;
Mukayese yapılır, denk şartların altında;
Zamanında değerdi, kaldı gitti hatıradı,
Devri bitti, kapandı, O Kışlamsı Halkalı.

Maziyi inkar neye; dün, bugünün gıdası;
Çekilmiyor doğrusu, hiç kimsenin tafrası,
Her mesleğin olmaz mı, beş on kişi safrası?
Zaman geçti ve sustu, O Kışlamsı Halkalı.

Hangi meslekte vardır bu neviden kavgalar,
Bu şekilde göz oyar, ancak kuzgun kargalar.
Ayıp, meslek insanı birbirini mi parçalar?
Böyle mi yap demiş, O Kışlamsı Halkalı.

Hayatta her geçen gün, öne doğru bir adım
Gençler üsttün diyene ben bu yüzden kızmadım.
Tabii yol bu dedim, ondan hicap duymadım.
Bu idraki veren yer, O Kışlamsı Halkalı.

İstiğfar et, tövbe et, kim bulacak aranı?
Mayalarda bir fark yok, herkes yurdun insanı;
D.D.T. Yap, temizlen, açtır yararı,
Bil ki seni çarpmıştır O Kışlamsı Halkalı.

Neler öğretti bize, tarlasında çayırda;
Temel bilgileri verdi, avlusunda, hangarda.
Az mı üzdüler bizi, bahçelerde, bayırda,
Uzman yapan herkesi, O Kışlamsı Halkalı.

O ocaktan ders aldı; İlk mantarcı, böcekçi,
Tabiatçı, Kimyacı, ilk meyvacı, çiçekçi.
O çatıdan çıkmadı boş kafalı ciğerci.
En feyizli kaynaktı zamanında Halkalı.

Meslekler hep ilerliyor, maziye çatan mı var?
Bir irfan mabedine çamurlar atan mı var?
Yükselince, mesleği bir pula satan mı var?
Buna şaştı, utandı, O Kışlamsı Halkalı.

Bunadın sen zavallı, acısın herkes sana,
Küçükler çaresiz, büyüklere çatsana,
Her tarafın pireli, yorganını yaksana
Yolunu da öğreten yer, O Kışlamsı Halkalı.

Erkmen ve Hatipoğlu, Coşkan, Ertem ve Dikmen,
Ülkümen, Tolunay, Birand, Tekeli, İzmen;
Ya Bilgemre ve Sargut... Susayım lakin hemen;
Övünmeden kızardı, O Kışlamsı Halkalı.

Maziye hürmet gerek, hayatta odur temel,
Gaye; meslek birliği, iyi hizmetse emel,
Bir başına ne yapsın? Ses vermez ki, bir tek el,
Tarih, artık bilelim, O Kışlamsı Halkalı.

Ragıp Ziya Mağden⁵¹⁷

---

⁵¹⁷ (der.) Cahit Uluer, *Halkalı'dan Şiirler*, İstanbul 1999, s. 26-29.

2.Tablolar

Tablo.Ek.1. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin ilk bütçesi⁵¹⁸

Yıllık	Aylık	Heyet-i idare
Kuruş	Kuruş	Birinci sene tahsisatı
36.000	3.000	Müdür-i umumi maaşı
24.000	2.000	Müdür-i sani maaşı
12.000	1.000	Muhasebeci maaşı
6.000	500	Muhasebeci refiki maaşı
12.000	1.000	Tabip ve eczacı
9.600	800	Dahiliye zabiti ve mubassır 2 kişi
4.800	400	Vekilharç
5.040	420	Aşçı 2 kişi
1.440	120	Berber
1.200	100	Çamaşırıcı
4.800	400	Tamirat için daimi duvarcı
2.400	200	Serhademe
10.800	900	Hademe 9 kişi
2.400	200	Ambarcı
1.200	100	Kuyucu
133.680	11.140	Birinci sene tahsisatı toplamı
		İkinci sene tahsisatı
4.800	400	Mubassır
4.800	400	Hademe 4 kişi
1.200	100	Çamaşırıcı
10.800	900	İkinci sene tahsisatının toplamı
144.480	12.040	İki senelik tahsisatın toplamı
		Üçüncü sene tahsisatı
4.800	400	Mubassır
2.400	200	Hademe 2 kişi
7.200	600	Üçüncü sene tahsisatının toplamı
151.680	12.640	Üç senelik tahsisatın toplamı

⁵¹⁸ BOA.ŞD.Nr:1193-29.

Yıllık	Aylık	Ziraat mektebinin birinci sene tahsisatı
Kuruş	Kuruş	Heyet-i idare
9.600	800	Bahçıvan 2 kişi
3.600	300	Çiftçibaşısı
21.600	1.800	Çoban, yamağı, bağcı ve korucu 12 kişi
4.800	400	Marangoz
2.400	200	Arabacı
42.000	3.500	Heyet-i idare toplam
		Heyet-i muallimin
18.000	1.500	Umumi, ziraî kimya ve uygulamasını yıllık 90 derste okutacak muallim
14.400	1.200	Meteoroloji, jeoloji, fizik ve uygulamasını yıllık 50 derste okutacak muallim
24.000	2.000	Alât-ı ziraiyenin kullanımını okutacak muallim, çiftlik uygulama hocası
18.000	1.500	Ziraat, nebatat, ormancılık, ipekböcekçiliğini 77 derste okutacak muallim
18.000	1.500	Arazi kanunnamesi ve ziraî yönetim usullerini 36 derste okutacak muallim
18.000	1.500	Hesap, geometri, arazi ölçümü, güzel yazı derslerini 108 derste okutacak m.
110.400	9.200	Heyet-i muallimin toplam
		Masraflar
75.600	6.300	30 talebe ve 30 muallim, hademe vs.nin asker tayınına göre yemek masrafı
6.000	500	Kimya uygulaması için malzeme masrafı
24.000	2.000	Yakacak, aydınlatma ve çeşitli çiftlik masrafları
19.500	-	30 talebenin elbise bedeli
48.000	-	Birinci sene alınacak hayvanların yem bedeli
173.100	8.800	Masrafların toplamı
325.500	21.500	Birinci sene tahsisatının toplamı
		İkinci sene tahsisatı
		Muallimler
18.000	1.500	Sanayi-i ziraiye:değirmencilik,yağcılık,nişastacılık,ispirtoculuk,şekercilik vs. 72 ders, mual.
18.000	1.500	Fenn-i ziraat-ı umumiye ve hususiye, fenn-i eşcar ve uygulamaları muallimi

18.000	1.500	Bağcılık,bahçıvanlık,meyve ağaçları,meyvesiz ağaçlar,ipekböcekçiliği,böcekçilik,balıkçılık,108 d.
54.000	4.500	TOPLAM
		MASRAFLAR
45.360	3.780	30 öğrencinin ve 6 muallim ve müstahdemin yiyecek masrafı
6.000	500	Tahliller, ecza ve çeşitli masraflar
19.500		30 öğrencinin elbise masrafı
8.000		Yeni alınan ve doğacak hayvanların yem masrafı
78.860	4.280	TOPLAM
132.860	8.780	İKİNCİ SENE TAHSİSATININ TOPLAMI
458.360		İKİ SENENİN TAHSİSATININ YEKUNU
		ÜÇÜNCÜ SENE TAHSİSATI
		MUALLİMLER
18.000	1.500	Ziraat uygulaması,ziraî coğrafya,ziraî muhasebe, sulama yöntemlerini 108 derste verecek muallim
18.000	1.500	Uygulama muallim muvini (teorik ve pratik derslere yardım edecektir)
36.000	3.000	
		MASRAFLAR
48.880	3.390	30 öğrenci ve 8 muallim ve müstahdemin yiyecek bedeli
2.400	200	Kimyahane masrafı
2.400	200	Kış yakacağı
19.500		30 öğrencinin elbise bedeli
6.000		Yem bedeli
78.180	3.790	Toplam
114.180	6.790	Ceman yekun
572.540	37.070	ÜÇÜNCÜ SENE TAHSİSATI TOPLAMI
608.080		1. SENE DAİMİ TAHSİSATIN TOPLAMI
875.840		2. “
997.200		3. “

Yıllık	Aylık	Ziraat mektebinin birinci sene tahsisatı
Kuruş	Kuruş	Heyet-i idare
9.600	800	Bahçıvan 2 kişi
3.600	300	Çiftçi başı
21.600	1.800	Çoban, yamağı, bağcı ve korucu 12 kişi
4.800	400	Marangoz
2.400	200	Arabacı
42.000	3.500	Heyet-i idare toplam
		Heyet-i muallimin
18.000	1.500	Umumi, ziraat kimya ve uygulamasını yıllık 90 derste okutacak muallim
14.400	1.200	Meteoroloji, jeoloji, fizik ve uygulamasını yıllık 50 derste okutacak muallim
24.000	2.000	Alât-ı ziraiyenin kullanımını okutacak muallim, çiftlik uygulama hocası
18.000	1.500	Ziraat, nebatat, ormancılık, ipekböcekçiliğini 77 derste okutacak muallim
18.000	1.500	Arazi kanunnamesi ve ziraat yönetimi usullerini 36 derste okutacak muallim
18.000	1.500	Hesap, geometri, arazi ölçümü, güzel yazı derslerini 108 derste okutacak m.
110.400	9.200	Heyet-i muallimin toplam
		Masraflar
75.600	6.300	30 talebe ve 30 muallim, hademe vs.nin asker tayınına göre yemek masrafı
6.000	500	Kimya uygulaması için malzeme masrafı
24.000	2.000	Yakacak, aydınlatma ve çeşitli çiftlik masrafları
19.500	-	30 talebenin elbise bedeli
48.000	-	Birinci sene alınacak hayvanların yem bedeli
173.100	8.800	Masrafların toplamı
325.500	21.500	Birinci sene tahsisatının toplamı
		İkinci sene tahsisatı
		Muallimler
18.000	1.500	Sanayi-i ziraiye:değirmencilik, yağcılık, nişastacılık, ispiroculuk, şekercilik vs. 72 ders, muallim.
18.000	1.500	Fenn-i ziraat-ı umumiye ve hususiye, fenn-i eşcar ve uygulamaları muallimi
18.000	1.500	Bağcılık, bahçıvanlık, meyve ağaçları, meyvesiz ağaçlar, ipekböcekçiliği, böcekçilik, balıkçılık, 108 d.

54.000	4.500	TOPLAM
		MASRAFLAR
45.360	3.780	30 öğrencinin ve 6 muallim ve müstahdemin yiyecek masrafı
6.000	500	Tahliller, ecza ve çeşitli masraflar
19.500		30 öğrencinin elbise masrafı
8.000		Yeni alınan ve doğacak hayvanların yem masrafı
78.860	4.280	TOPLAM
132.860	8.780	İKİNCİ SENE TAHSİSATININ TOPLAMI
458.360		İKİ SENENİN TAHSİSATININ YEKUNU
		ÜÇÜNCÜ SENE TAHSİSATI
		MUALLİMLER
18.000	1.500	Ziraat uygulaması,ziraî coğrafya,ziraî muhasebe, sulama yöntemlerini 108 derste verecek muallim
18.000	1.500	Uygulama muallim muvini (teorik ve pratik derslere yardım edecektir)
36.000	3.000	
		MASRAFLAR
48.880	3.390	30 öğrenci ve 8 muallim ve müstahdemin yiyecek bedeli
2.400	200	Kimyahane masrafı
2.400	200	Kış yakacağı
19.500		30 öğrencinin elbise bedeli
6.000		Yem bedeli
78.180	3.790	Toplam
114.180	6.790	Ceman yekun
572.540	37.070	ÜÇÜNCÜ SENE TAHSİSATI TOPLAMI
608.080		1. SENE DAİMİ TAHSİSATIN TOPLAMI
875.840		2. SENE DAİMİ TAHSİSATIN TOPLAMI
997.200		3. SENE DAİMİ TAHSİSATIN TOPLAMI

Tablo.Ek 2: Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin açılış masrafları⁵¹⁹

KURUŞ	MASRAFIN İSMİ		
5.000	İdare heyeti, muallim ve müstahdem odalarının tefrişat masrafı		
13.810	İlk yılki 30 öğrencinin yatak, yorgan, çarşaf, tabak, bıçak vs. takımları		
6.000	Soba masrafı (10 adet büyük, 5 adet küçük soba)		
900	Öğrencilere ait 30 yatak dolabı		
20.910	Fizik alet ve edevâtı		
36.710	Doğa bilimlerine ait bitki, maden, hayvan, ziraata faydalı ve zararlı haşerat levhaları ve mikroskop		
2.400	Müzehanede numuneleri koymak için dolaplı sıra masaları		
1.200	Kitap bedeli		
2.000	Toprak tesviyesi ve yerölçümü alet ve edevâtı		
3.390	Eczahane alet ve edevâtı (içeriği verilmiştir)		
32.700/3	Kimyahane alet ve edevâtı		
124.620	TOPLAM		
	DEMİRBAŞ HAYVAN VE TOHUMLAR		
	Adedi	Beheri	
11.200	7 (çift)	1.600	Mevcut 5 çift öküzün 2 pulluğa yetecek 12 çifte ulaşması için gereken öküz
2.500	5	500	Yerli inek
5.000	5	1.000	Kırım ineği
1.000	1	1.000	Boğa
3.200	4	800	Manda ineği
1.200	1	1.200	Manda boğası
5.000	2	2.500	Rusya kısrağı
12.000	2	6.000	Peşron? Kısrağı
5.000	1	5.000	Arap aygırı
15.000	150	100	Kuzulu koyun

⁵¹⁹ BOA.ŞD.Nr:1193-29.

2.000	-	-	Kaz, tavuk, ördek
	Kile	Beheri	
6.250	250	25	Mevcut tohuma ilave edilmek üzere Emirdağı ve civarı buğdayından
3.200	300	12	Mevcut tohuma ilave edilmek üzere Dikili arpası
1.800	150	12	Mevcut tohuma ilave edilmek üzere Macar yulafı
2.000	100	200	Çeşitli yazlık tohumlar: burçak, fiğ, gıraç, Mısır darısı vs.
5.000	Numune ve tecrübe tarlası içinAvrupadan alınacak tohum ve her türlü kimyevi gübre masrafı		
81.350	Toplam		
205.970	Genel toplam		
	ALET VE EDEVÂT		
300	Yerli pulluk		
360	Karasaban		
2.500	Bajan? Fabrikasının 7 numaralı büyük ?pulluğu takımlarıyla beraber		
1.500	“ küçük “		
500	Beygirle çift sürmek için rosaksi? Fabrikasının sabanı		
2.000	Kolman? Fabrikasının 6 numaralı kültüvatoru? Alet-i ziraî		
1.500	“ eksterpatorü?		
1.500	“ esfalifaktörü?		
1.000	Bu makinelerin yedek parçaları		
1.550	Hevdar? Fabrikasının 4 numaralı büyük tırmığı		
1.000	“ 1 numaralı zincirli tırmığı		
1.000	Pancar, patates, havuç vb. bitkilerin köklerini toplayan makine (botor?)		
1.500	Şimayet? Fabrikasının başak toplama makinesi (rato)		
4.000	“ tohum ekme makinesi (sumvar?)		
3.200	Tezek kırıcı makine gruskil? Makinesi		
15.000	Kuyulardan su çekmek ve makineleri çevirmek için Amerikan malı demir yel değirmeni		
2.000	Hayvan tartmak için takımlarıyla beraber kantar		
2.500	Yangın tulumbası borusuyla beraber		
300	El arabası (2 adetten)		

2.400	Yerli öküz arabası (8 adetten)
1.250	Zincirli yular (50 adetten)
360	Öküz için boyuduruk (12 adetten)
1.800	Beygirlere pulluk, orak vs. makineleri çektirmek için orak pakarı? (12 adetten)
2.500	Büyükbaş hayvanlara kıldan mamül ? (50 adetten)
1.000	Eğer takımı (2 adetten)
1.500	Köstek, fırça, kaşığı, kese, tarak ve yem torbası
10.000	Sekiz kişilik ve ? arabası hocaları Ayastefanos'tan mektebe getirip götürmek için.
269.990	Toplam
	SÜTHANE ALET VE EDEVÂTI
1.000	Kaymak çıkarma makinesi
1.000	Danimarka yayığı
500	Amerika usulü adi yayık
2.000	Tereyağından ? sıkarak ayıran makine
2.000	Süt soğutucu ? makine
1.000	Tereyağını eritici makine
1.000	Süt kapları
1.000	Süt süzgeci
500	Kaymak leğeni
1.000	Kaymak ve peynir kalıpları
2.000	Gravyera ? vs. peynirleri imal etmek için kazan ve levazımat
2.000	Lavale? Fabrikasının pastör makinesi
800	Peynir ve yağ baskısı
1.000	Süt muayenesi ve tahlil için kullanılan aletler
15.900	Toplam
	YENİ USÛL KÛMES ALETLERİ
2.000	Kuluçka makinesi
1.000	Cıvciv besleme makinesi
500	Suni kuluçka ?

200	Yumurta makinesi
1.000	Tarlalarda zararlı böcekleri mahvetmek için seyyar kümes
4.700	Toplam
	YENİ USUL ARICILIK ALETLERİ
1.250	Sandıklı kova
500	Camlı kova
1.000	Tüneği bozmadan bal çıkaran makine
1.000	Balbaskısı demirtelden eldiven, peçe, körük vs.
3.750	Toplam
294.340	Genel toplam
	İKİNCİ SENE ALINACAK ALET VE EDEVÂT
13.810	30 talebenin yatak masrafı
6.000	Demet bağlayıcı orak makinesi
650	Mısır daneleme makinesi
1.200	Saman kesme makinesi
10.000	Un öğütmek için değirmen
63.700	Harman makinesi
95.360	Toplam
	ÜÇÜNCÜ SENE ALINACAK ALET VE EDEVÂT
13.810	30 talebenin yatak masrafı
1.750	Yilter? Fabrikasının sabanı
1.400	Hemerva? Fabrikasının 17 numaralı telli tırmığı
2.000	Gart? Fabrikasının çapa makinesi
1.000	Sarfloz ot yolucu makine
2.000	Derin ..... Etmek için ? makinesi
1.500	Kırma makinesi
23.460	Toplam
413.160	Genel toplam

TabloEk.3.Halkalı Ziraat Mektebi mezunları ve istihdam olundukları işler

HALKALI ZİRAAT MEKTEBİ MEZUNLARI⁵²⁰		
1894-1895 (1310-1311) Mezunları		
Adı	Memleketi	İşi
Hasan Basri	Yenişehir	Orman Mektebi Müdüriyetinde
Yusuf Ziya	Ladik	Arnavutluk'ta
Teodor	Balıkesir	Konya Ziraat Müdüriyetinde
Mustafa Şevki	Konya	Vefat etmiştir
Mehmet Ali	İzmit	Mülkiye Memuriyetinde
Kostaki Kılıcıoğlu	Kastamonu	Bolu Orman Müfettişi
Mehmed Nafiz	Trabzon	Vefat etmiş
Halil Rifat Berkel	Rodos	Orman Müdüriyet-i Umumiyesi 1.Şb. Müdürü
Mehmet Sadık		Erzurum Orman Müfettişi
Münir	Kstamonu	Memuriyette değil
Ahmet	Drama	Suriye Ziraat Müdürü
Agop	İstanbul	Halep Ziraat Müdürü
Atnaş	Vodina	Memuriyette değil
Remzi	Edirne	Mülkiye memuriyetinde
Hasan Tahsin	Usturumca	Menteşe Orman Müfettişi
Raif	Kastamonu	Açıkta
Ali Osman	Edirne	Çatalca Orman Müdürü
Kamil	Edirne	Karesi Orman Müfettişi
Mehmet Veli	Yenişehir	Memuriyette değil
Mehmet Kemal	Trabzon	Sanayi Mektebinde Muallim
Toplam	20	Kişi
1896-1897 (1312-1313) Mezunları*		

⁵²⁰ Bu tablo oluşturulurken Halil Kutluk, *Türkiye Ormanlığı ile İlgili Tarihi Vesikalar*, İstanbul 1948, s.614-624 ve Hadiye Tunçer, *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Ankara 1958'den yararlanılmıştır.

İsmail Faik	Selanik	Ziraat Müd. Um. Müfettişi
Horon Camcıyan	Demirdağ	Maliye Müfettişi
Ahmed Nazım	İstanbul	Ziraatte
Nuri Şener	Beyrut	Adana Orman Müfettişi
Nurettin	İzmir	Ziraat ve Orman Mekteb-i Alisi Muallimi
Faik	Trabzon	Ziraatte
Hamparsun	Sivas	Memuriyette değil
Agop	İzmit	Ziraatte
Ahmed Faik	İstanbul	“
Feyzi	Gelibolu	Orman Müfettişi
Bekir Şasa	Kaniye	Nezaret Orman Müfettişlerinden
Süleyman Ormancı	Bursa	“
Abdülmecit	Havran	Evkaf Nezareti Orman Fen Müdürü
Ahmed Remzi	Trabzon	Ziraatte
Mehmet Hasbi Baysal	Yanya	Zonguldak Orman Fen Memurluğu
Abdülkadir Erkmen	Devrek	Halep Orman Müdürü
Mehmet Emin Uluçam	İstanbul	Daday 1. Şube Fen Memuru
Razi	Trabzon	Menteşe Orman Müdürü
Mustafa Reşid	Trabzon	Ziraatte
Toplam	19	Kişi
1897-1898 (1313-1314) Mezunları		
Ali Osman	Selanik	Nezaretin Müessesat-ı Ziraiye Müdürü
Sekbay	İzmit	Manisa’da özel çiftlik idaresinde
Ali Rıza	İzmir	-
Mehmet Tevfik Ortaç	Selanik	İstanbul Orman Müfettişi
Salih Sıtkı Evren	Beyrut	İzmir Orman Müfettişi
Mustafa Vasıf	Kıbrıs	Nezaret Orman Mümeyyizi

* Eğitim süresi dört yıla çıkarıldığından mektep 1895-1896 (1311-1312) ders yılı sonunda mezun vermemiştir (Hadiye Tunçer, *age*, s. 145)

Ali Haydar	Konya	Konya Mebusu
Ahmet Emin Gürel	Selanik	Antalya Orman Müdürü
Raif	İzmir	Ziraatte
Abdullah Emin	İzmir	Nezaret Orman Müfettişlerinden
İsmail Hakkı Kürkçüer	Ankara	Hüdavendigâr Orman Müfettişi
Zühtü	Beyrut	-
Mehmet Şükrü Dağlı	Tekirdağ	Bolu Orman Müfettişi
Hasan Tahsin Köknar	Edremit	İstanbul Orman Müfettişi
Ali Haydar	İstanbul	Ziraatte
Vangel	Menlik	Ziraatte
Mehmet	Ankara	-
İbrahim Edhem	Adana	-
Meftun	Selanik	Adapazarı Orman Fen Memuru
Mehmet Ziya	Batum	Canik Orman Müdürü
Toplam	20	Kişi
1898-1899 (1314-1315) Mezunları		
Nusret	Yanya	Emekli
İhsan Onnik Okan	İzmit	Mebus
Ali Şükrü	Erzurum	Erzurum Orman Müdürü
Hasan Fuat Tunalıgil	Varna	Ziraatte
Hüseyin Hilmi	Karesi	Bolu Orman Müdürü
Mehmet Raif	İzmir	Ziraatte
Hasan Niyazi	Yenişehir	İzmir Orman Müfettişi
Selim Sabit	Ankara	Trabzon Orman Müfettişi
Ahmet Nuri	Palanga	Devrek Orman Fen Memuru
Eşref Ergün	Ankara	Hüdavendigâr Orman Müfettişi
Migirdiç	Trabzon	Ziratte
Mehmet Ata	Drama	Vefat etmiştir.
Ali Rıza	Kosova	Ziraatte

Toplam	13	Kişi
1899-1900 (1315-1316) Mezunları		
Yaşua	Rodos	Paris'te
Felyanti (Kleanti)	Bafra	Ziraatte
Mehmet Cafer	İstanbul	Bolu Orman Müfettişi
Hüsamettin	Erzurum	Erzurum Çiftlik Müdürü
Mehmet Mahfi Eğilmez	İstanbul	Kaleyisultaniye Orman Müdürü
Hüseyin Avni	Yenişehir	Ziraatte
Kozma	Kütahya	Ziraatte
Mehmet Emin	Üsküp	Karesi Orman Müfettişi
Gonikyanos (Konkiyanos)	Konya	Van Ziraat Müdürü
Hasan	Silistre	Ziraatte
Ahat	Selanik	-
Toplam	11	Kişi
1900-1901 (1316-1317) Mezunları		
Nesim Ruso	İzmir	Maliye ve Reji
Mehmet Cemal Değer	Muğla	Adana Orman Müdürü
Ali Tarık	Isparta	Vefat etmiştir
Ali Bekir	Rodos	İzmit Orman Müfettişi
Mehmet Celalettin Barit	Girit	Menteşe Orman Müfettişi
Bünyamin	Bursa	Ziraatte
Halil İbrahim	Adana	Adana Orman Fen Müdürü
Ali Rıza	Daday	Harita Memuru
Mahmut Celalettin	Leskofça	Boyabat Orman Fen Memuru
İlyas	Kaleyisultaniye	Ziraatte (sıhhatinden dolayı 1318'de imtihanını verdi)
Toplam	10	Kişi
1901-1902 (1317-1318) Mezunları		
Mustafa Cevdet	Resmo	Ziraatte

Mehmet Ali	Kandiye	-
Ahmet Vecdi Baycı	Milas	Antalya Orman Müfettişi
Abdullah Ltf Koçak	Hanya	Safranbolu Orman Fen Memuru
Hasan Sami Kılıç	Resmo	Bandırma Orman Müfettişi
Ohannes	Kaleyisultaniye	Hdavendiĝar Orman Müfettişi
Mehmet	Kandiye	Ziraatte
Dimitri	Görice	Ziraatte
Şaban	Kayseri	Memuriyette deĝil
Bahattin	Kandiye	Adana Orman Müfettişi
Nikolaki	Kayseri	Sinop Orman Fen Memuru
Zeynelabidin	Premedi	-
Abdssettar	Beyrut	Ziraatte
Mustafa Kemal	Bolu	Kastamonu Orman Müfettişi
Ali Kazım Aral	Hanya	Antalya Orman Müfettişi
Mehmet Salih Zeki	Denizli	Memuriyette deĝil
Aleksandr	Girit	-
Papadopulos	Bursa	-
İlyas Meveddet	-	Alanya Orman Fen Memuru
Hüseyin Hüsnü EkŐioĝlu	Eĝin	İnegöl 1.Fen Memuru
Mehmet Nuri	İŐkodra	İskilip 3.Fen Memuru
Mustafa Esat	Selanik	Konya Orman Müfettişi
Toplam	22	Kişi
1902-1903 (1318-1319) Mezunları		
Mustafa Hulusi	Kırşehir	Kastamonu Orman Müfettişi
Sadullah Malkoç	Cisr-i Mustafa Paşa	Edirne Orman Müfettişi
Rahmi Őahabettin Hacıdavutoĝlu	İzmir	Ziraatte
Nikoli Rafael	Görice	Ziraatte
Salim Sıtkı	Bandırma	Ziraatte
Mehmet Edip Eĝilmez	Bolu	Bursa 2.Orman Fen Memuru

Ahmet Rasim	Kandiye	Vefat etmiştir.
Mustafa Lütfü Erdem	Silistre	İnebolu 2.Orman Fen Memuru
İbrahim Hakkı	Isparta	Memuriyette değil
İbrahim Saib	Kandiye	-
Ahmet Arif Tiner	Drama	Köyceğiz Orman Fen Memuru
Yusuf Neşet	Usturumca	Bafra 2.Orman Fen Memuru
Ahmet Necip	Balıkesir	Uşak 2.Orman Fen Memuru
Mehmet Hilmi	Lom kasabası	-
Hüseyin Avni	Bergama	-
Mehmet Ziya	Komanova	-
Osman Fahri Aydemir	İstranus	Sivas Orman Müfettişi
İbrahim Hakkı	Selanik	1.Orman Fen Memuru
Ramiz	Üsküp	Ziraatte
Abdurrahman Ertem	Kırşehir	Kaş 2.Orman Fen Memuru
Ahmet Mithat Sezer	Selanik	Konya Orman Müfettişi
Avram Marko	Siroz	Kırkkilise 2.Orman Fen Memuru
İsmail Rıdvan Aydoğan	Eğri	-
Nahit Yekta Uğurlu	Düzce	Bolu Orman Fen Memuru
Mehmet Arif	Sandıklı	-
Toplam	25	Kişi
HALKALI ZİRAAT VE ORMANCILIK MEKTEB-İ ÂLİSİ MEZUNLARI		
1903-1904 (1319-1320) Mezunları		
Mehmet Zihni Derin	Muğla	Edirne Ziraat Ameliyat Mektebi Müdürü
Şefik	Lazkiye	Açıktta
Salih Ekim	Kavala	Edirne Numune Çiftliği Müdürü
Nail	İstanbul	Çiftlikte
Mithat Dağdemir	Hanya	Nezaret Orman Müfettişi
Mecit Mağmumi Ayber	Çengelköy	Sidney Noril Mağazasında Makine Mühendisi

Şükrü	Muğla	Vefat etmiştir.
Tevfik Fahri	Florina	Halep Orman Müfettişi
Hrant Asaturyan	İstanbul	Adapazarı Orman Fen Memurluğundan istifa etmiştir
İsmail Hakkı Uzmay	Şumnu	Mihaliççik Orman Fen Memuru
Nazım	İstanbul	Çiftlikte
Hayrettin	Kayseri	Ziraatte
Nurettin Münşi	Resmo	Kimyager
Galip	Laşit	Meğri-Fethiye Orman Fen Memuru
Sokrat	Akşehir	Firari
Yusuf Kenan	Kandiye	Adana Orman Müfettişi
M.İzzet San	Muğla	Evkaf Orman Fen Memuru
İbrahim Hamdi Gülsoy	Kandiye	Uşak Fen Memurluğundan açığa
Hrant Danzikyan	Eğir	Orman Mektebi Muallimlerinden
Hasan	İstanbul	Vefat etmiştir
Hüseyin Avni Uluöz	Komanova	Kastmonu Orman Müfettişi
Mehmet Nuri	Beşiktaş	Dedeğaç Orman Memuru ölü
Mustafa Fevzi	Ş.Karaağaç	Denizli Ziraat Memuru
Şevki	Hanya	Zonguldak Orman Fen Memuru
Agop Mümtaz	Kayseri	Taşköprü Orman Fen Memuru
Zihni Zeren	Petriç	Halkalı'da Muallim Muavini
Teodor	Antalya	Denizli Orman Fen Memuru
Toplam	27	Kişi
1904-1905 (1320-1321) Mezunları		
Kazım	Aydın	Aydın mebusu
İbrahim Neşet	Resmo	Ankara Orman Müfettişi
Ligor	Isparta	Karesi Ziraat Müdürü
Mehmet Zeki Toral	Isparta	İzmit Orman Müfettişi
Hüseyin Remzi	Edremit	Evkaf Fen Memuru

Vecihi	Beyrut	Hicaz Ziraat Müdürü
İbrahim Rıza Bayraktar	Şarköy	Orhaneli Orman Fen Memuru
Mustafa Refik	Pazarköy	Erzurum Orman Müfettişi
Ali Rıza	Sinop	Vefat etmiştir
Kirkor Dikmenyan	Gemlik	Kastamonu Orman Müfettişi
Ethem	Seydiköy	-
Ahmet Hilmi	Hasköy	Ziraat Müdürü
Hakkı	İlbasan	-
Karnik	Eskişehir	Özel çiftlikte
Necip	Varna	Çiftlikte
Arif	İstanbul	Adapazarı Orman Fen Memuru
Kenan	İstanbul	Düyunu Umumiye Darülharir Memuru
Toplam	17	Kişi
1905-1906 (1321-1322) Mezunları		
Mehmet Emin Gökyar	Muğla	Çanakkale Orman Müfettişi
Ligor	Petriç	Ziraatte
Fuat	Aydın	Aydın'da kendi çiftliğinde
Mehmet Süreyya Özek	İstanbul	Ziraat ve Orman Mekteplerinde Muallim
Ruhi	Margiç	Memleketinde
Ali Rıza	İstanbul	Muallim Muavini
İbrahim Halil	Antalya	-
Salih	Kandiye	Ziraatte
Arakel	Pazarköy	Safranbolu Orman Fen Memuru
Kirkor	Premedi	-
Tevfik Dürüst	Selanik	Edirne Orman Fen Memuru
Arşak	Karahisar	Ayancık Orman Fen Memuru
Tahsin	İstanbul	Halep Süthane Memuru
Süleyman	İlbasan	-
İlya	Safranbolu	Daday Orman Fen Memuru

Toplam	15	Kişi
1906-1907 (1322-1323) Mezunları		
Salih Keramet	İstanbul	Prens Faruk'la birlikte Viyanada Tahsilde
Hikmet Ülgen	İstanbul	Seydiköy Bağcılık Mektebi Müdürü
Eşref Engintan	Hanya	Ankara Orman Müfettişi
Yorgi	Poleryüz	Firarda
Tahsin Ersan	Kırşehir	Edirne Orman Müfettişi
Azmi	Ergeri	-
Mahmut Ekrem Kerman	İstanbul	(Orman Müd. U.de katipken Berlin'e tahsile gönderilmiş) Orman Mektebinde Muallim Muavini
Yuvan	Safranbolu	Ziraatte
Cevdet	Hanya	Adana Orman Fen Memuru
Ahmet Nuri Kenanoğlu	Ödemiş	Konya Orman Müfettişi
İsmail Hakkı	Üsküp	Düzce-Akşehir Orman Fen Memuru
Şevket	Diyarbakır	Ziraatte
Andon	İstanbul	Ziraatte
Toplam	13	Kişi
1907-1908 (1323-1324) Mezunları		
Nebil	Bursa	Darphane Kimyageri
Cevdet	Bodrum	Karesi Orman Müfettişi
Asaf Cemal	Rodos	Vefat etmiştir
Fehmi	İlgın	Halkalı'da Muallim Muavini
Esat Muhlis Oksal	Hanya	Avrupa'da Ormancılık Tahsilinde
Hamdi	Drama	-
Malik	Iskarayar	Arnavutluk'ta
Kamil Vehbi Sayın	Konya	-
Fazıl Keyder	Selanik	Bursa Ziraat Mektebi'nde Müdür Muavini, Muallim
Sabit	Karahisar	Üsküp Ziraat Numune Çiftliği'nde

Ahmet Hamdi Unat	Denizli	Köyceğiz Orman Fen Memuru
Lütfi	İstanbul	-
Halil Şükrü Tekinoğlu	Sinop	Trabzon Orman Fen Memuru
Nehama	Manastır	-
Hüseyin	Tarsus	Razlıkta Orman Fen Memuruyken Şehit
Faik	İştıp	-
Karabet	Kayseri	-
Anesti	Çatalca	-
İsmail Fahri	Tarsus	Orman Mektebi Müdür-i Sanisi
Ahmet	Sayda	Adana Orman Fen Memuru
Daniş	İstanbul	Nezaret Alât-ı Ziraiye Memuru, Seyyar
Necati	İstanbul	Gelibolu'da özel çiftlik müsteciri
Ligor	Selanik	Selanik işgalinde ziraatte kalmıştır.
Hüseyin	İstanbul	Demirköy Orman Fen Memuru
Toplam	24	Kişi
1908-1909 (1324-1325) Mezunları		
Hasip	İzmir	Kafkasya'da şehit
Ali Rıza Erten	Mersin	Orman ve Halkalı Mekteplerinde Muallim
Talat	İstanbul	Teşvikat-ı Ziraiye Müdür muavini
Kimon Bafralı	Bafra	Açıktı
M. Refet	Kula	Evkaf'da Ziraat, Orman Fen Memuru
Mihalaki	İzmit	Bursa Ziraat Müdüriyetinden firar
Osman Özeke	İzmir	Bursa Ziraat Mektebi'nde muallim
Esat Berkmen	Denizli	Halkalı Muallim Muavinlerinden
Galip	Denizli	Yozgat Ziraat Memuru
Hilmi Güngörür	Nevrekop	Bursa Sanayi-i Ziraiye seyyar memuru
Ali Rıza Okkan (Akkan)	Köstence	-
Mustafa Şevki Ekim	Antalya	Antalya Ziraat Müdürü
Aroyidi (Oropidi Sercanos?)	Serez	Ankara Ameliyat (uygulama) Muallimi

Sinekerim İstepanyan	Biga	Kastamonu iftlik Müdürü
Tevfik Kaçmaz	Denizli	-
Arif	Beyrut	-
Neyyir	Selanik	Açıkta
Remzi Eker	Karaferye	Ziraatte
Halil	Denizli	Erenköy Asma Fidanlığı Memuru
M. Asım Aykurt	Denizli	Ziraatten açıkta
Hüseyin Hilmi nsal	Hanya	Ziraat memuru
Muhittin	Konya Ereğli	-
Ziya	Eğin	-
Halil	Şumnu	-
Toplam	24	Kişi
1909-1910 (1325-1326) Mezunları		
Vehbi Ayaz	Preveze	Adana vilayeti memaliki harre ziraat memuru
Mustafa Nafi	Moluva	Almanya'da sulama tahsilinde
Ahmet Tevfik Göymen	Selanik	-
Akif Sarıoğlu	Antalya	Halep Ziraat Müdürü
Halil	Mihaliç	-
Muhittin	Aydın	Urla Orman Fen Müdürü
Hüseyin	Selanik	-
Aziz	RuŐuk	Yabanabat Orman Fen Memuru
Nuri	Kırşehir	-
Ömer	Sivas	-
Harakim (karakin?)	Őesun	Kırkkilise Asma Fidanlığı Memuru
Kemal	Kozan	-
Halit	Bandırma	-
Lütfi Arif Kenber	Selanik	Ziraatte
Nurettin	Selanik	Bolu Orman Fen Memuru

Aristidi	Konya	Maraş'ta ziraatte
Sabit Tunçay	Bergama	-
Mehmet Hüsni	İstanbul	İzmir Orman Fen Memuru
Cemal	Muğla	Edirne Ziraat Müdürlüğünde
Servet Candan	Karaferye	-
Mehmet	Beyrut	-
Hamit	-	-
Sabri	Varna	-
Toplam	23	Kişi

Tabloya ek⁵²¹.

1911 mezunları

E. Muhlis Erkmen

Mahmut Yaşar Özey

İbrahim

Fevzi

Panayot Papadopulos

Ahmet Nadir Uysal

Mehmet

Ali Rıza Uluçam

Hasan Tahsin Coşkan

Atâ

Hüseyin Avni Tunaboylu

Vehbi

Bahtiyar

Rıfat

Saip

1912 Mezunları

Naküyyiddin (Naki) Berkmen

⁵²¹ Bu liste oluşturulurken Hadiye Tunçer, *Kırk Yıllık Meslekdaşlarımız*, Ankara 1958 ve Hasan Soydan, *120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi*, Ankara 2012'den yararlanılmıştır.

Vasfi Zekeriyya
Ali Kemal Atila
Mahmut Reşidüddin Atala
Sabri
Kemal Tütüncü
Hrant
Raşit Saraçoğlu
Fazlullah Sultani
Mehmet Nuri Muğlalı
Ohannes
Şükrü
Recep
Felektimon Petridi
Necati Çiftçi
Abdullah Zühtü Baysal
Ahilef
Vehbi
Tevfik
Ahmet Remzi
Nuri Avcı
Abdurrahman Fuat Cin
Ahmet Hamdi
Halim
Cevat
Ziya
Abdüssamet
Cemal
Neşat

1913 Mezunları

Abidin Ege
Ahmet Hamdi Dikmen
İbrahim Tevfik Tarman
Kevork

Melkon
Kopernik
Dikran
Hasa Fehmi Yirminci
Necati
Cevdet
Ohannes
Karabet
Robinson
Mardiros
Şevket Arı
İsmail Hakkı
Sava
Hikmet Salahor
Ali Rıza Amasyalı
Fikri
Anastas
Kani
İsmail Kemal
Hamit Vehbi
Ömer Ali
Tayyar Tunçbilek
Ali
Fuat Demiroğlu
Mehmet Ali Par
Hüdai Ekerman
Ali Vasfi Yertut*
Mişon*
Ali Osman*
Mehmet Ali Aykut*
Mehmet Selim Herkmen*
Cevdet*
Nadir Musa Birvar*
Ali Rıza Altay*

Halil Edip*

Suphi Arif Bozkurt*

Mustafa Sait Coşkun*

*Balkan Savaşlarından dolayı Selanik Ziraat Mektebi'nden Halkalı son sınıfa gelenler

1914 Mezunları

Mehmet Ekrem Üzümeri

Ali Kazım*

Mihail Çilingiryan

Şerbetçizade Mustafa Sabri

Halil Asım Evliya

Musa Kazım Bulutay

Afifüddin

Enver*

Halil Ensari Yardımcı

Abdünnebi

Hristo Bakalodi

Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu

Halil Müeyyet*

Osman Özeke

Muhiddin

Celal Şevket İyriboz*

Osep Zikiryan

Cemal

Fehmi Kotan*

Ömer Şevket Tunçok

Mustafa Lütü Eker

Şükrü Aker*

İsmail*

Kenan Şevket Koçuzağralı

Rüştü*

Akif Üretmen

Zarmayer

Zühtü*

Nihat Şevket İyriboz*

Ziya Ortaç*

Hasan Basri*

Pandeli Konstantinidis

Zeki

Cafer*

*Balkan Savaşlarından dolayı bir önceki yıl Selanik Ziraat Mektebi'nden Halkalı
üçüncü sınıfa gelenler (hediye tunçer burada bitiyor)

1915 Mezunları

Süreyya

Sadık

Hulusi Can

Cevdet

Esat Ahmet Bozkaya

1917 Mezunları

Rıfat Ekin

M. Fazıl

Muzaffer Erden

Fevzi Lütfü Karaosmanlı

1919 Mezunları

Nihat

Enver

İsmail Hakkı

Celal

Tahsin Dilek

Reşat İdil

Avni Akvardar

Süreyya Tüzün

N. Tefik Esen

Tahir Erman

Fehmi Martı

İsfendiyar Esat

Ahmet Hamdi

Ali Haydar

1920 Mezunları

Reşat Savcı

M. Sait Ünsal

A. Remzi Apak

Süreyya Sadık

Kadri

Feyzi

Şerif

Rıfat

Receb

Abdülvahid

Atif

Saci

1921 Mezunları

Zihni

Hakkı Eyüp

Esat Mahmut

Hilmi Tevfik

İsmail Niyazi

Necati Şerif

İ. Hakkı Arııcı

İ. Hilmi Onat

Fazlı Danışman

Niyazi Çelikkan

Kadri Bilgemre

1922 Mezunları

Ragıp Ziya Mağden

Necati Turgay

Necati Berkmen
Şakir Öksüzöğlu
Ekrem Rüştü İzmen
Kemal Sezen
Rıfat Ekin
Ahmet Kutsi Tecer
Cemal
Necati Gönençer

1923 Mezunları

A.Ekrem
Ü. Fevzi
Recep Görkmen
Seyda Kerestecioğlu
Haydar İlter
Ekrem Galip
A.Enver Diker
Selahattin Öncel
Şevket Aydemir
Tahir Dinçer
Hamdi Ertan
İ. Esat Kadeste(?)
Sait Tahsin Tekeli
Mustafa Dutipek

1924 Mezunları

Ekrem Fahri
Hadi
Süreyya Sadık
H. Aziz Onur
Rauf Istranca (Bayındır?)
Hüseyin Aykut
H. Murat Aybek
Kerim Ömer Çağlar

Mehmet Ali

1925 Mezunları

Kenan Cemil

İ. Halil Sarvut

A.Seyfi Süden

Şevket Birand

Nail Oraman

Şükrü

1926 Mezunları

Remzi

Halit Evliya

M. Cemal

1927 Mezunları

Hasan Doruk

Hulusi Atay

Fuat Eren

Yekta Aytan

Nurettin Tolan

S. Osman Arat

A. Hulusi Ekerman

Ferruh Barlas

Sadrettin Rıza

M. Kemal

Ziya Sabri

Hüseyin Fahri

N. Ömer Kiper

Arif Akman

Nihat Tolunay

Vamık Tayşi

Selahattin Kuntay

Hamit Demirtaş

M. Sadrettin (Sadri) Aran

1928 Mezunları

Ragıp Abdurrahman

Reşat Natır

Mahmut Ekrem

Hüseyin Ekrem

Ekrem Rüştü

Mazhar Eğilmez

İsmet Elgin

Şemsi Çelebi

Ali Sami Yen

Seyfi Kadıbeşegil

Ferit Kuran

Niyazi Kolbek

Rami Çeltik

Sabri Alçal

Ekrem Eğilmez

Tevfik Eşberk

Kazım Köylü

Bekir Alkan

Sedat Kansu

Lütfü Ülkümen

Nafiz İlgüz

Kemal Hidayet

Tahsin Avni

Nizamettin Hüsnü

Saim Süleyman Emin

Mazhar Şükrü

Bahattin Şükrü

Ziyaeddin Hayri

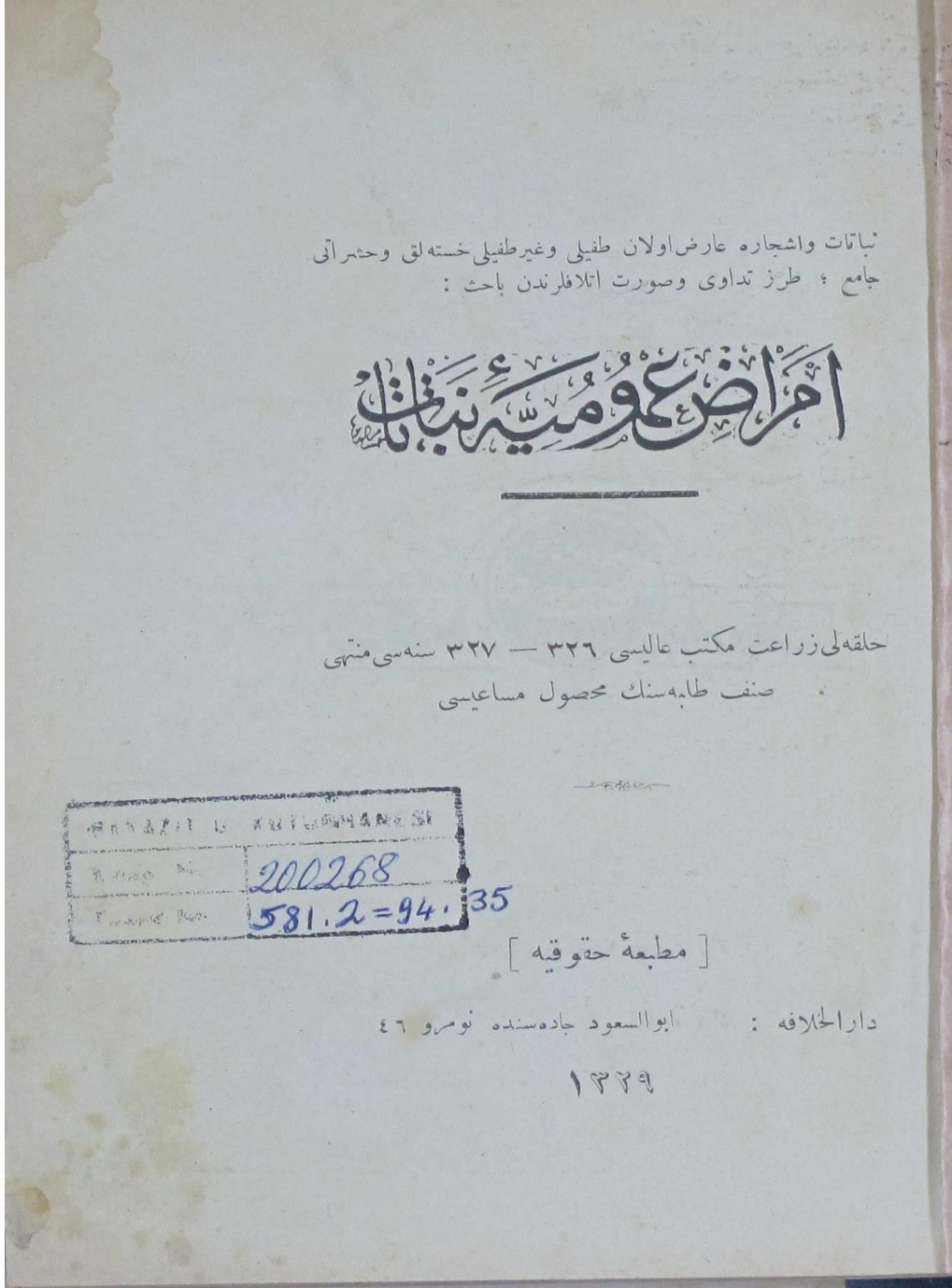
3.Resimler

Resim1. Halkalı Ziraat Mektebi'nin cepheden görünüşü

(kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 2. Halkalı Ziraat Mektebi son sınıf öğrencilerinin hazırladığı Emrâzı Umumiye-i Nebâtât adlı kitabın iç kapağı.

(Kaynak: Beyazıt Devlet Kütüphanesi)

Resim 3. Mehmed Akif Ersoy Halkalı Ziraat Mektebi'nde öğrenciyken arkadaşlarıyla beraber

Kaynak: Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif (Hayatı-Seciyesi-Sanatı- Eserleri)*, İstanbul 1939.